19 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 19

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ

НАПИСАО

Џ. ЕЛИОТ

ПРЕВЕО

АНП. НИКОЛИЋ

СВЕСКА ПРВА

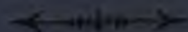

ПРАВИЛА СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ

1. У намери да потпомогне правилније ширење одабраних дела из лепе књижевности и из опште корисне поуке и тако да ствара књижницу за све редове народа, оснива се друштво, које ће се звати: „Српска Књижевна Задруга“ са седиштем у Београду.

2. „Српска Књижевна Задруга“ стараће се: да критички прирећује издања старијих и новијих књижевника српских; да издаје одабранија дела из савремене лепе и опште корисне књижевности; да предњачи избором у превођењу и позајмици из словенских, иностраних и класичних књижевности; да у опште припомогне ширем развићу народне књижевности, олакшавајући издавање и ширење књига свима средствима, која јој буду на расположењу.

3. „Српска Књижевна Задруга“ вршиће свој задатак издајући сваке године по једно коло књига према својим средствима. Једно годишње коло ипак не може обухватити мање од шест књига ни мање од шесет штампаних табака.

4. Друштвена су средства: улози чланова оснивача и улагача, добит од проданих књига, поклони и завештања, на то одређени, и камата од сталног капитала. Али се од свега овога, одређенога за годишњи трошак, одбија 5% и прилаже сталном капиталу.

5. Стални друштвени капитал чине: улози чланова добротвора и поклони и завештања, на то одређени.

6. „Задруга“ ће примати и нарочита завештања, намењена на издање дела појединог српског књижевника или на издавање какве засебне врсте корисних књига, које у њен задатак спадају.

7. Према томе: друштвена су издања *редовна* и *засебна*. Редовна су издања, која се чине по чл. 3, а засебна по члану 6.

8. „Задруга“ има чланове: *добротворе*, који плаћају најмање сто педесет динара једном за свагда, или седамдесет и пет форината; *оснивачe*, који плаћају десет динара на годину, или пет форината; *улагаче* који дају годишњи улог од шест динара, или три форинта.

9. Чланови добротвори и они, који су петнаест година редовно били чланови оснивачи, добијају друштвену повељу, и њихова ће се имена објављивати на друштвеним издањима.

10. Сви чланови добијају сва редовна друштвена издања. Чланови, који дају годишњи улог, не могу добити књиге, за ту годину издане, ако своју обавезу не испуне до дана, који ће управа одређивати.

11. У управу може бити изабран члан добротвор или оснивач. Управу *састављају: председник, потпредседник*, тајник, књижничар, благајник и *одборника*.

12. Управа се дели на два одсека: *књижевни* и *економни*. У одсе књижевни долазе: председник, тајник, књижичар и два одборника, а одсек економни: потпредседник, благајник и три одборника.

13. Знатнија се питања расправљају у седници целокупне управ

14. Сваке друге године иступа из управе коцком трећина члановı а њихова се места попуњују скупштинским избором. Тајник је стални члан управе, који не иступа по овим одредбама.

15. Свако, у течају изборне периоде, упражњено место у управ попуњује сама управа.

16. Управа бира у народу друштвене поверенике, преко којих стој у вези са члановима, шаље књиге, прима улоге итд. Повереници не пла ћају никакав улог, а добијају сва редовна друштвена издања и 2% о новца, који прикупе, у име трошкова преписке. Веће издатке управа по себно накнађује. Имена се повереника објављују преко новина и н друштвеним издањима.

17. Управа може поједине поверенике, који се буду за дуже врем живље заузимали за „Задругу“, предложити годишњој скупштини за од ликовање особитим признањем или избором за чланове добротворе (бе обвез у чл. 8).

18. Управа одлучује о престанку права и дужности појединих по вереника,

19. Скупштина се „Српске Књижевне Задруге“ састаје редовн сваке године о Ђурђеву дне. На скупштину долазе и одлучују чланов добротвори и оснивачи. Управа је дужна објавити сазив скупштине два десет дана раније.

20. На скупштини се врше ови послови: управа подноси извешта о свом књижевном раду и имовном друштвеном стању за минулу годин заједно са извештајем раније изабраних прегледача; бирају се два члан за преглед друштвених рачуна у текућој години; попуњује се управа бирају се на предлог управе друштвени повереници за чланове добро воре; одлучује се о измени ових правила на предлог управе или педе сет чланова добротвора и оснивача; одлучује се о поднесеним предлозим

21. Предлози за скупштину редовно се подносе управи тридесет дан пре скупштине, и управа их на дневни ред ставља. Преко овог правил на самој скупштини учињени предлози примиће се на претрес само онда ако тако одлучи две трећине присутних чланова. Предлози за промен правила објављују се у дневном реду у целини.

22. Друштвена је рачунска година од првог јануара до тридесе првог децембра. Управа ће прописати за свој рад пословник и одредит пословне дужности својим члановима, одборима и друштвеним поверени цима, а тако исто и сталну или привремену годишњу награду тајнику.

23. Ако би се „Српска Књижевна Задруга“ растурила, њено с имање поверава на чување Српској Краљевској Академији, а она ће бит дужна предати га оном друштву, које буде радило на задатку, на ком је „Српска Књижевна Задруга“ радила.

19 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 19

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ

НАПИСАО

Џ. ЕЛИОТ

ПРЕВЕО

АНД. НИКОЛИЋ

СВЕСКА ПРВА

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАРИЈА СВЕТОЗАРА НИКОЛИЋА (ГОРЊА ЈОВАНОВА УЛИЦА БР. 53)

1894

19 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 19

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ

НАПИСАО

Џ. ЕЛИОТ

ПРЕВЕО

АНД. НИКОЛИЋ

СВЕСКА ПРВА

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАРИЈА СВЕТОЗАРА НИКОЛИЋА (ГОРЊА ЈОВАНОВА УЛИЦА БР. 53)

1894

САДРЖАЈ ПРВЕ СВЕСКЕ

Прва књига: Дечак и девојчица

ГЛАВА		СТРАНА
I.	Дорлкотска воденица с поља	3
II.	Туливер, из воденице дорлкотске, објављује шта је одлучио за Тому	5
III.	Г. Рајли даје своје мњење о школи за Тому	11
IV.	Чека се Томин долазак	25
V.	Тома долази кући	30
VI.	Чекају се тетке и тече	40
VII.	Долазак тетака и теча	51
VIII.	Туливерова слаба страна	74
IX.	У Гарумским јелама	83
X.	Мага ради горе него што је мислила . . .	97
XI.	Мага куша побећи од своје сенке	102
XII.	Г. и г-ђа Глег код куће	114
XIII.	Туливер се све више заплеће	126

Друга књига: Школовање

I.	Томин први течај	130
II.	Божићни распуст	150
III.	Нов другар	157
IV.	„Детињарија"	162
V.	Магина друга посета	172
VI.	Љубав	176
VII.	Прошла су срећна времена	181

Трећа књига: Пропаст

I.	Шта је било код куће	188
II.	Домаћи богови г-ђе Туливер	194
III.	Породично веће	199
IV.	Светлуцање	215
V.	Тома почиње крчити пут	218
VI.	Није истина да не ваља поклонити перорез	229
VII	Ратно лукавство једне кокоши	236
VIII.	Бродолом виђен на дану	248
IX.	Додатак породичном записнику	253

ПРЕДГОВОР

Управа Српске Књижевне Задруге, којој нека је хвала што је овај превод угледао света, завела је леп обичај да своја издања опрема предговорима, и тим се обичајем користи и преводник да неколико речи каже о самом роману и неколика саопштења дâ о писцу.

Разуме се, да је читаоцу најбоља корист од самога дела пишчева; зато ја намерно и рекох да ће се у овом предговору дати само „саопштења“ о писцу, јер ми се чини да је у већини случајева са свим сумњива корист од великих расправа које теже упознати читаоца с писцима од којих он још ништа није читао. А ако је читалац већ сам у могућности да се упозна с мислима једнога писца, онда се може с разлогом питати: чему служе расправе о том писцу, прво пред читаоцем који је сам добро разумео свога писца, друго пред читаоцем који ни у самога писца није могао наћи шта он мисли? Зато се као најкорисније препоручује савесно и тачно превести доброга писца; а у нашој још оскудној књижевности доиста је прека

потреба што више преводити, те да се што већи број Срба може користити обилатим духовним радом срећнијих народа.

I

Читајући „Воденицу на Флоси“ читалац ће без сумње одмах опазити једну особиту црту овога романа, то јест: да је он изванредно прост и по обради и по градиву. Излагање и почиње и свршава са свим просто, догађаји су сви обични и свакидашњи догађаји из живота, да се чини да не читате роман, него као да неко време проводите међу овим мирним простим људима чија су имена и погдекоји послови и навике нешто различни од наших, али који су у главном са свим као и толики суседи и познаници наши с којима живимо из дана у дан.

Простотом градива одликује се „Воденица на Флоси“ баш и међу самим својим другарима, међу осталим романима Џорџа Елиота. И ако је — што се тиче обраде — у овога писца овај начин писања једно свето правило од којега он никад не одустаје, опет се још може наћи — што се тиче градива — да у другим својим романима и Џ. Елиот има какву год околност, која већ сама собом привлачи више или мање пажње, те тако подржава занимљивост романа.

Тако је, на прилику, (у „Адаму Биду“) сликање којега од представника једне хришћанске секте која свој посао ради с великим одушевљењем те због тога занима широке кругове; или (у „Ромоли“) мешање повеснице с догађа-

јима у роману и изношење важне повесничке личности као што је Савонарола; или (у „Феликсу Холту“) освртање на оштре и плаховите призоре из оне борбе коју разни редови воде зарад својих користи, и која се зове „политичка“; или најзад (у „Данилу Деронди“) задржавање на данашњој судбини и на радовима и тежњама једне у Европи непрестано туђе а тако занимљиве расе као што је јеврејска.

У „Воденици на Флоси“ међу тим нема баш ни једнога догађаја који би се својом важношћу истицао изнад обичнога живота. Да већ и не обраћамо пажњу на то што нема чуда, ни сплетака, ни убиства — тих обичних зачина у празним романима — али овде баш ниједна личност није више занимљива него што је који му драго човек, и у целом роману нема ниједне не само важне повесничке личности него ни какве год повесничке личности. Ови Туливери и Додсони живе са свим обичан свакидашњи живот, и догађаји овога романа сви су из реда прости и незнатни, као што су на прилику прости и незнатни догађаји на којима је Шекспир основао ону неодољиву буру која је Отелу развргла памет и скрушила срце.

И не само да су то са свим обични догађаји које овај роман износи, него је тако исто са свим прост и начин на који се ти обични догађаји излажу. Писац прича своју приповетку тихо и мирно, не заплећући је нигде, не надражујући нигде радозналост читаочеву; он не оставља ни на једном месту прекид, који би повећавао читаочево нестрпљење и изазивао хи-

тлена питања: „шта ли ће бити сад?“; он не сакрива ништа од читаоца, с намером да му од сакривеног мало по мало наговештава, и да га на тај начин кроз цео роман одржава у „запетости“; он се ни најмање не користи вештином да поједине делове романа распореди тако како ће појачати спољашњу занимљивост; он управо, за свој роман, или за своју препоруку код читалаца, баш никакве помоћи не тражи нити у особитости градива нити у особитости распореда.

Читаоцу ће бити јамачно познати и романи другачије врсте. Нећемо о њима говорити, али тек ради разликовања имајмо на уму, да у њих ни градиво ни распоред ни колико за лек не личе на овај и овому сличне романе. Градиво (садржина) је ту, по правилу, пуно чудноватога, невероватнога, немогућнога; а распоред као да је рађен по начелу, које вреди кад се игра жмурке. Обично ту налазите представника снежно-беле невиности којега, од првога листа па све до пред крај романа, гони представник паклено-црног неваљалства. И представник невиности увек је и у свему је бео, а онај други увек и у свему црн, онако као што су у природи снег и угљен. Причање је увек преплетено тако да у ствари никад не знате шта се догађа, док већ, прочитавши књигу, не увидите да се управо само мамила и ловила читаочева пажња. Кроз целу књигу непрестано се само одржава радозналост, и све се на то и своди да је била надражена и за неко време запета радозналост оних читалаца који читањем „убијају време.“ Код таких романа читаоцу (оном који

убија време) је права опасност ако се намери на некога који је исти роман пре њега прочитао, и ја мислим да сте могли који пут чути како у таким приликама читалац (чешће читатељка) плахо моли: „Ух, немојте ми рећи шта је било!“

Разуме се да су све оваке помоћи само варљиве, јер писац не може изван своје властите снаге и своје способности и спреме наћи помоћи за своју књигу. То се види и на судбини свих само *занимљивих* романа: они зар и занимају неко време *своје* читаоце, али се они не рачунају у књижевну тековину, и ако је можда писце њихове руководила (осим шпекулације) и жеља да се нађу међу онима који су „штампали“ и да се на неки начин сматрају као књижевници.

Ја сам нарочито застао на овој црти обичности и простоте у „Воденици на Флоси“ зато што је у тој црти једно важно начело, један књижевни правац („школа“) који обележава нашега писца. У самој ствари простота и обичност садржаја у новијем роману долази само отуда што се писци почињу окретати самом животу. Јер живот је човеков најбоље представљен у овим обичним људима, који баш са своје обичности показују опште црте човекове, док напротив оне изузетне, необичне, неприродне личности старијега романа представљају, ако у опште ишта, само себе: читајући о првима читалац се бави о човеку истинском, о животу таком какав је доиста („реализам“); читајући о другима читалац има посла само с више или мање вештине пишчеве.

Тако излази да ми не само ништа не губимо од тога што је градиво овога романа са свим просто и обично, него да баш тиме врло много добијамо, да се то јест оскудица изузетних личности богато накнађује обилатошћу података о општем животу човековом, о његовим радостима и жалостима, о трудбама и успесима, борби, жељама, патњама. А шта у ствари може бити од овога занимљивије? И увидевши то, одмах нам постаје очигледно јасно, да овако богатој садржини доиста ни од каке потребе није вештачка удешеност распореда, да тј. писац, без икакве штете, може природно и мирно развијати своје излагање.

Колико је „Воденица на Флоси“ истинита слика правога, стварнога живота, ја мислим да ће бити увидео сваки њен читалац. Оскудица и најмањега улепшавања понегде чак се може учинити, на прилику у одношајима Додсонове породице према сестри која је допала невоље, као да је у противности са стварним догађајима живота. Међу тим, пре него што би се ово хтело тврдити, добро би било мало пажљивије и разгледати и распитати шта се догађа у животу: онда ће се брзо доћи до уверења да су овакви призори истина противни ономе што се обично чита у романима, али никако нису различни од догађаја у стварном животу. Само и у овом погледу писац ипак не пада у црно сликање живота. Он се не устеже изнети истину, јер он само њу и тражи, али он је увек за све мане људске пун благога саучешћа и трпљивости и љубави, зато и истините непријатности увек представи тако да нису одвратне. Читалац се

на много места може уверити како пишчева оштрина дохвата разне слабости и мане људске, и како при том опет нема никад трага мржњи и суровости. У једном писму свом издавачу, Џ. Блаквуду, поводом првога свога дела, ево како сам писац о том говори: „Моја иронија није никада управљена противу уверења које људи имају, она се обраћа само манама и слабостима човекове природе у опште. Ви ћете, међу тим, боље моћи оценити, да ли овај начин писања није увредљив. Ја не желим вређати — ја бих да свако срце дирнем само хумором пуним љубави, нежношћу и вером у доброту*“. Ми бисмо истинском сликању живота одали заслужену хвалу, и кад би оно само стајало пред нама; а зачињено и оплемењено још овако високим човечанским осећањем, оно само расте у својој одличности.

А поред тога има још и велика моралност коју овај роман крепко проповеда. На пространо изведеној основи живота двеју породица подиже се — ту је смер овога романа — борба коју води Мага (св. II, књига 6). У тој борби решава се *питање о дужности*, питање једно, које до душе велика већина решава тиме што га себи и не задаје, али које занима људе од првога тренутка кад почну живети духовним животом. Питање је у том: хоће ли човек примити пријатност, задовољство, корист — што све излази пред њега, и у стицају прилика у животу нуди се њему? Додајте тому да човек и сам жели,

* George Eliot's Life as related in her letters and journals. II, 118.

те како силно жели, имати све то. Али додајте још, да примање свих тих милина мора ојадити другога, да се сва та у изгледу показана срећа може основати само на туђој великој несрећи. И онда имате трагедију у „Воденици на Флоси“, тј. онај део живота који долази после на широко изложенога обичнога живота, и који траје кратко време, али је за то кратко време пун дубоких осећаја и потреса услед нагомиланих дубоких узрока. Читаоцу је познато како је то питање решено, и ја ћу обратити пажњу само на околност: да се Мага осећа задовољна кад са свим прекида с унутрашњом борбом и кад је завршује одлуком да — не прими за себе понуђену срећу, јер на послетку би, услед њенога моралнога схваћања, изишло на то: да би она намирила жељу једнога тренутка и дошла до задовољства са свим привременога, а после тога би морало настати тек право мучење и велика невоља. То јест, *Мага налази у „жртвовању“ своју праву истинску корист, јер њу би само мучила свака њена лична срећа која би другому чинила несрећу* !*

Обративши пажњу на до сада изнесене особине „Воденице на Флоси“ — ми смо то све чинили најовлашније, тек само указали на оно што је за цело и читалац сам опазио — особине које леже у самом градиву романа, у смеру његовом и у духу којим га је писац задахнуо,

* У једном писму Џ. Елиот вели: „Мученик на губилишту тражи за себе награде онако исто као и дворски чанколиз, сва је разлика у односној честитости и лепоти једне и друге саможивости“. G. E. Life I, 105.

да видимо још мало и начин како је овај роман обрађен уметнички.

У том погледу читалац ће увек с већом коришћу читати уметнички производ што год више пажње обрати на опис, карактере и дијалог. У мало речи да кажемо, то је потребно с тога што тек добро израђени *карактери* (личности) чине да ми доиста видимо како се пред нама развијају догађаји стварнога живота, што се карактери оцртавају само у својем разговору, *дијалогу*, из којега ми видимо шта они осећају и мисле, и што су најзад људи зависни од околине у којој су, те тако *опис* подржава поред дијалога објашњење карактера.

Што се тиче описа, који у „Воденици на Флоси" никад не отима толико места да се ради њега престане с радњом, а опет је увек од добре помоћи да се позна и место радње и радници, ми ћемо упутити читаоца да примере тражи сам у књизи. Али што се тиче карактера и дијалога не можемо се, поред све жеље да не говоримо много, уздржати да не истакнемо овде један пример.

Пошто је испричано како је Туливер оздравио, и како је већ пристао остати у воденици и ако она не само више није његова него баш његовога „највећега душманина", прича се како њих троје, воденичар, жена и кћи седе у вече после чаја, и очекују Тому, мати и кћи заузете плетивом и швом, а Туливер својим мислима. У један пут Туливер разбије на огњишту жарачем један комад угља, и сад настаје овај дијалог (св. I, стр. 259):

„За Бога, Туливере, шта то радиш?" рече жена, погледавши га зачуђено: „то је расипање

да се толико парче угља разбије, а још мало је остало, и не знам од куда ће се набавити".

„*Вама као да није добро, оче?*" *рече Мага.*

„*Ама, што још нема Томе?*" *запита он нестрпљиво.*

„*Драго дете моје! Је ли већ време? Ја идем да видим је ли му спремна вечера*", *рече г-ђа Туливер остављајући плетиво и изиђе из собе.*

Овај мали пример, неколико речи у самој ствари кад се гледа на количину, може нас поучити о дијалогу и карактерима у роману више него многа и многа учена расправа о том предмету. Имате разговор који воде три лица, двоје говоре по један пут и једно два пут, и у том разговору имате представљене три душе, три врло различна карактера. Погледајмо мало ближе шта има у овом разговору.

Г-ђа Туливер („бедна г-ђа Туливер" врло је често зове писац) ради свој посао и не мисли ни на шта. Треба да се догоди какав спољашњи догађај (разбијен угаљ) па да тек онда она мисли, и то — само о том спољашњем догађају.

Мага такође ради свој посао, али њена осетљива нарав ни у којој прилици не стоји без живог унутрашњег рада, и кад се догађа овај спољашњи догађај, она у тренутку и преко њега и преко примедбе материне прелази на оно *од куда* је тај спољашњи догађај *морао потећи*, на расположење очево, и она се жури дознати шта је у очевој души и хита са својим саучешћем.

Туливер је човек „своје главе" (он је без сумње добар човек, али његова доброта за друге појављује се само кад је тражена) од како је,

а сад у овим мучним приликама он је сав потонуо у своје мисли. Поводом разбијенога угља, о чем он даље и не мисли, њеху се упућују ове врло различне напомене од жене и кћери, али он не обраћа пажњу ни на једну и наставља говор на оно што је у његовој глави, помињући Тому.

Најзад, још један пут г-ђа Туливер, под утицајем новога догађаја, тј. чувши Томино име, мисли сад на тај нови догађај, и напуштајући што је мислила пре једнога тренутка, сад мисли на Тому и његову вечеру.

Ето шта све износи, шта све слика овај кратки разговор. Такав разговор није гомила речи, то је и жива радња и једно чаровито уметничко средство да се створови духа пишчева дигну на ноге и изнесу пред нас као живи створови природе.

Наћи необичне и „занимљиве“ личности и удесити изненадне обрте, то је бедан посао који може извести сваки с више или мање стрпљења; али створити карактере и удахнути им душу, одржати свакоме његову особиту личност (индивидуалност) у свима приликама, то може само прави уметник, и по том се он увек и позна.

Тај посао могу радити писци у којих муњевитом брзином једна мисао изазива стотину нових и свака нова опет стотине других, а у тој поворци разум, потпомогнут силним дубоким осећањем и одличним укусом, у тренутку одабира једну, или две, па одмах јури даље — приближно онако као што ради природа.

То су писци који, прво, имају богатих мисли; друго, силно желе исказати их; треће, лепо умеју исказати их; четврто, својски се труде да добру књигу напишу.

Такав је писац Џорџ Елиот.

II

Џорџ Елиот је књижевни псевдоним (позајмљено име) Марије Ане Еванс, доцније г-ђе Крос. Она је рођена 1819 у малом месту Грифу (Варвикшајр) где је њен отац, подигавши се од дрводеље, радио надзорничке послове над имањима велике господе, а умрла је 1881 у Лондону, „не оставивши после своје смрти ниједнога који би у роману могао стати поред ње.“*

Повесница њенога живота нема да изнесе друго до непрестано учење и непрекидни књижевнички живот, у ком се учење и писање прекида само многим путовањима, која су опет у најприснијој свези с учењем и писањем. Свуда, у путовању, главни је посао уживати лепоту у уметничким делима, у грађевини, живопису, музици, или дивити се лепоти природе, или разговарати с ученим људима. Утисци од путовања, поред онога што се налазе у њеним делима, сачувани су у кратким записима, које је објавио после њене смрти њен муж у врло занимљивој књизи „Живот Џорџа Елиота“ (1885, четири књиге. Таухниц). Ова је књига управо властити животопис (автобиографија) Џ. Елиота, изведен из њених писама и њенога дневника. Сама она

* Frederic Harrison The choice of Books, 1891. с. 213.

никад није хтела писати свој живот. Али је на овај начин, трудом њенога мужа Џ. В. Кроса, израђен властити животопис са свима важним подацима које у таким радовима жељно тражимо, а при том без недостатака и неизбежних мана које ти послови имају онда кад писац нарочито мисли да себе сама представи будућности. На овај начин добијамо властити животопис пишчев из велике множине његових личних писама и записа кроз време од четрдесет година, то јест из података које нам писац даје о себи и не помишљајући да то чини, и „не гледајући на себе“ том приликом.

Како је овај живот проведен у тишини размишљања, у њему нема особитих раздела, који би се могли одвојено излагати. Управо, ако треба нешто разликовања, онда се могу наћи само два раздела у животу Џ. Елиота: прво доба (1819—1850) припремање, друго доба (1850—1881) књижевни рад.

У првом добу, у кући очевој и по смрти овога у кући сродничкој, Џ. Елиот, поред редовнога врло уреднога заузимања за све кућевне послове (никад она није хтела престати да живи као жена-кућаница на основу тога што је жена-књижевник), најусрдније учи и чита. Она је, мање у врло скромној школи, више својим трудом, научила од „сувоземских“ језика (како Енглези зову Европу) немачки, француски, талијански и шпански, од старих грчки и латински, а нешто и јеврејски. Занимљиво је што Џ. Крос помиње, да је она живе језике знала онако као што је обично код људи а не код жена, тј. она

је нп. француски и немачки савладала добро. и знала их по правилима, али никад није могла говорити лако и течно на тим језицима. Поред учења туђих језика у овом првом добу Џ. Елиот највише чита дела о вери, и у младости је са свим осваја верски занос (од тога је слика у Маги, св. II, књига четврта), од кога се ослобођава даљим учењем, долазећи на крајњи закључак да је суштина хришћанства у братству и љубави „које никаква философија срећом не може изгнати из света“ (Ш, 140), и да „ако се престаје веровати да ће помоћи небо, толико више мора нас учити вера да помажемо један другому“ (I, 270). Поред дела о вери она усрдно учи повесницу, науку о дужностима (морал), чита велике уметничке производе, а Свето Писмо не престаје читати до саме смрти (нарочито уживајући у појединим писмима св. Павла и у главама из Исаије и Јеремије (IУ, 276).

У другом разделу живота Џ. Елиот почиње књижевни рад као стални сарадник (assistent editor) у часопису Westminster Review (1850 до 1854), где пише књижевне оцене; и где улази у друштво првих енглеских књижевника. Поред Џ. Љујса, с којим остаје у нераздвојном присном животу све до његове смрти, у овом добу је њено дружење и с Х. Спенсером и Џ. Ст. Милом и другима. Али она напусти часописну књижевност од кад поче радити на роману, и у доцнијем добу врло ретко шаље коју расправу у часописе заузевши се свом усрдношћу да добро изради сваку своју књигу.

Од њених главних радова изиђоше *Призори из свештеничкога живота* 1857, *Адам Бид* 1858, *Воденица на Флоси* 1860, *Ромола* 1863 (догађаји у Фиренци, XV век), *Феликс Холт* 1866, *Шпанска Циганка* 1868 (трагедија у стиховима, догађај из времена борбе Шпањолаца с Маврима), *Мидлмарч* 1871, *Данило Деронда* 1876.

Одмах по објави првога дела дочек беше најбољи. Први исказа своју хвалу Ч. Дикенс, најнадлежнији за оцену ове врсте. Дикенс рече да до сад није нашао нигде толико истине и нежности колико у „Призорима", и поред мушкога имена на корицама изрече да књига мора бити дело једне жене. Најбољи дочек пратио је редом сваку књигу Џ. Елиота. Осим Дикенса одазва се с највећом хвалом и Фараде, велики хемичар, велики философ и још већи човек нежнога срца. Херберт Спенсер изјави поводом *Адама Бида* „да по прочитању тога дела боље осећа." Текере (чију је оцену писац живо очекивао) изјасни се тако исто похвално.

При свима хвалама писац задржа непрестано своје позајмљено име у књижевности а код свакога од доцнијих дела труђаше се као да је прво, и увек страховаше да ли је дело тако израђено да се може објавити. Џ. Елиот сматра књижевнички рад као свештенички позив, и непрестано понавља: „Да ли ја смем изићи да јавно говорим својој браћи и сестрама?"

Доиста лепши пример не могу наћи они који су ради „штампати" него у животу Џ. Елиота. Непрекидно, кроз сва писма, у свима

разговорима, не само у почетку књижевнога рада него и у добу великога гласа кад се издавачи надмећу што већим наградама* откупити њена дела и кад је материјална будућност потпуно обезбеђена, она увек с неким страхом издаје своје књиге, јер увек узима књижевни рад поред свега другога и као ствар савести.

О том ћемо се уверити кад само по гдешто наведемо о њеним погледима на књижевни рад и на људски живот.

У једном писму 1859 (кад је читала и припремала се за израду „Воденице на Флоси") она каже: „Ако уметност не крепи људско саучешће, онда она не ради ништа морално. Сама *мњења* једва да могу саставити људске душе: главни смер мојим списима јесте тај, да они који их читају могу боље *себи представити* и *осетити* јаде и радости оних, који се од њих разликују у свему осим у том простом факту да су људи који се боре и који греше" (II, 237).

„Ја не желим изнети неке непрекорне особите личности, него само различне људе, а увек на начин да изазовем благу пресуду, сажаљење и саучешће" (П, 92).

У својим погледима на људе она се није могла сложити ни с погледом за који је све црно (песимизам) нити са оним који у свему види само дивоте (оптимизам), она је за своје средње гледиште себи створила и назив: „мелиорист", тј. сматрање да се по мало и поступно долази до „бољега", а то „боље" она очекује највише од

* За „Ромолу" нуђена јој је награда од 250.000 динара за 10 година.

развитка саучешћа и осећања људскога, надајући се да ће у помагању другому људи налазити све више добра за себе саме.

„Врло је често и мислила и говорила“, каже Џ. Крос, „да је једини разложан и достојан смер свега учења, све науке, свега живота — само тај да људи више воле једни друге“ (IV, 284). —

Ја сам још у почетку изјавио да не држим за користан посао који приказује писца онима који га још не познају по његовим делима. Тога ради ја сам се и ограничио да од писца Џ. Елиота својим читаоцима изнесем тек најкрупније две три црте. На самом завршетку оставио сам да поменем још једну која особито обележава овога писца.

Читалац је без сумње опазио, да је та одлика у оним врло честим пишчевим размишљањима, напоменама, примедбама, мудрим изрекама, или кратко речено, у „много философије.“ Доиста у романима се само код Џ. Елиота може наћи толико философије, више нигде. Ја нећу поводом тога прелазити на питања колико овај начин писања пристаје књижевној врсти романа, да ли се то може или не може правдати с уметничкога гледишта итд. — ја ћу тим поводом само замолити читаоца да има доброту не „прескакати“ та места (има их доиста врло много!) у читању, и да баш њих ради не пожали труда прочитати овај роман и по други пут. Противно многим романима „Воденица на Флоси“ не само да ништа не губи, него баш много добија кад се чита по други пут.

Анд. Николић.

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ

I

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ

ПРВА КЊИГА

ДЕЧАК И ДЕВОЈЧИЦА

ГЛАВА I

Дорлкотска воденица с поља.

У пространој долини тече Флоса ширећи се између зелених обала, и јури мору које као да плимом својом стреми зауставити реку у пријатељском загрљају. Силна морска плима носи до вароши Светог Ога црне лађе натоварене мирисавим јеловим даскама, врећама уљанога семена, или угљеном који се сија. Ова варошица излаже своје старе црвене шиљасте кровове, чија су лица окренута обали, између једнога шумовитога брежуљка и речних обала, бацајући на воду благу ружичасту светлост под слабим зрацима фебруарскога сунца. Свуда унаоколо велике просторије богатих ливада међу којима су њиве чије црне бразде скоро отворене чекају сетву или су већ пустиле нежне влатове жита посејанога у јесен. Још се виде, преко живих ограда, понеки пластићи као кошнице подигнути прошле године. Поред ограда дижу се свуда дрвета; у даљини катарке од лађа и развијена једрила као да додирују гране ових дрвета. Баш код варошице речица Рипл доноси свој данак Флоси. Дивна је ова речица са својим ситним, мрким таласима који се преливају! Она ми је као жива другарица, кад шетам по њеним обалама и слушам њен умиљати шум, тих

и благ као пријатељске речи. Видим и камени мост и велике врбе које у води купају своје гране ....

Али ево и воденице дорлкотске.

Морам застати мало овде да је разгледам с моста, и ако се облачи и ако је доцкан. И у ово мртво и голо фебруарско доба њу је пријатно гледати; може бити да и ово хладно и влажно време додаје неке чари изгледу ове уредне и удобне зграде, толико исто старе колико и брестови и кестенови који је заклањају од севернога ветра. Река је сад у пуном току, она је притисла врбак и у пола потопила високе траве његових обала. Гледајући поток, густу рудину и нежно зеленило ситне маховине, које ублажава сухоту великих дрвета, мени се све више допада ова влажна свежина. Ја завидим белим пловкама које гњурају главом дубоко, не водећи рачуна о својем чудноватом изгледу.

Жубор воде и воденична хука заглушују ме и успављују, и тако још више увећавају ову тишину. То је као неки велики застор од хуке који ме одваја од другога света. А ево сад и грмљаве од великих кола с врећама жита. Овај честити возар мисли на своју вечеру која се жалосно суши на огњишту; али он неће ништа окусити док не намири своје коње. Ове јаке и послушне животиње чисто му погледима пребацују зато што он онако грозовито пуца бичем, бајаги је потребна та опомена! Гледајте како запињу плећима пењући се на мост, и у толико јаче што осећају да је кућа близу. Гледајте те велике рутаве ноге које као да се закачују за земљу, ту стрпљиву снагу врата под тешком оправом, те снажне мишиће на бутинама! Ја бих радије слушао њихово хрзање поред зоби коју су честито зарадили, волео бих гледати кад они са знојавим вратовима с којих је скинута оправа замоче своје вреле ноздрве у воду. Ево их сад на мосту, ено се трком спуштају, коњи залазе за савијутак иза дрвећа.

Сад опет гледам воденицу, занима ме точак који без одмора непрестано баца млазове течнога дијаманта. И она девојчица једнако гледа у точак: она се није померила с места од када сам ја на мосту. А мало

псетанце с мрким ушима као да свакога часа хоће да налети и у некој са свим некорисној срдњи залаје на точак; може бити да се оно и љути на њега; јер његова мала господарица, са шеширом од дабра, баш очију не скида с точка. Ја помишљам, да би већ било време, да ова девојчица уђе у кућу, где је чека врло лепа ватра: ја одавде видим, јер мрак све више пада, како се црвени лепа светлост. А и за мене је већ време да оставим овај хладни камен на који сам се наслонио....

Збиља сам сав утрнуо.... Ја се пробудих притискујући лактовима наслоне на столици: ја бејах задремао и заспао, и чинило ми се да сам на мосту пред воденицом дорлкотском и да је гледам са свим онаку, као што сам је пре давнога времена одиста гледао једно после подне месеца фебруара; и, пре него бих са свим заспао, ја хтедох већ да вам испричам шта разговарају г. и г-ђа Туливер, који сеђаху поред лепе ватре, у великој соби с лева, баш оно исто после подне које ја снивах.

ГЛАВА II

Туливер, из воденице дорлкотске, објављује шта је одлучио за Тому.

„Што ја желим, знаш“, рече Туливер, „што ја желим, то је, да дам Томи добро образовање, да увек има хлеба. Ето, на то сам ја мислио, кад сам наредио да он од Ускрса више не иде у приватну школу. Ја намеравам да га дам у праву школу на лето. Ово две године до сада биле би му са свим доста, кад бих га оставио да буде воденичар или закупац, јер је он већ више учио него ја. Мој отац је на моје учење потрошио само један буквар и један брезов прут. Али ја бих желео, да Тома више научи, да би могао изићи на крај с људима који знају намештати речи кад говоре и шаре кад пишу. Онда би ми био од велике помоћи кад имам парницу, или изборни суд, или друго што. Никако не бих желео да буде баш прави адвокат — то би жалосно било да он буде шерет, — него тако нешто као инџинер, земљомер или комисионар, као Рајли што је,

или најзад тако једно занимање у ком се лепо зарађује, а не мора се трошити, само што купиш дебео ланац за сат и писаћи сто. Сва су ти та занимања скоро једнака, и нису далеко од адвокатскога; јер овај Рајли гледа адвоката Вакема право у очи, онако као једна мачка другу мачку. Баш га се нимало не боји".

Туливер говораше својој жени, једној плавуши добра изгледа, с капом која личи на лепезу (чисто се страшим кад помислим колико је времена протекло, од кад су се такe капе носиле; већ им је време да опет дођу у моду; у то доба, кад г-ђа Туливер имађаше око четрдесет, оне беху новина у Св. Огу, и сматраху их за особито дивне).

„Лепо, Туливере, ти знаш шта треба радити, ја се не противим. Али, шта велиш, да ја закољем два три пилета и да позовем сад у недељу тетке и тече на ручак, па да чујеш и шта о том мисле сестра Глег и сестра Полет? Баш неке пилиће *треба* клати".

„Ти, Беси, ако хоћеш, можеш поклати све пилиће; али ја нећу питати ниједну тетку и ниједнога течу, шта ћу радити са својим дететом", одговори Туливер врло поносито.

„Господе слатки!" рече г-ђа Туливер, увређена овако плахом беседом. „Како можеш тако говорити, Туливере? Тек, тек, па ти мој род не ваља, и све на њега вичеш; а сестра Глег увек мене криви за то, и ако сам ја у том крива колико и дете које ће се тек родити. Јер доиста ја никад нисам говорила да је то баш све једно за моју децу, имала или немала богате тетке и тече. Али ако Тома баш мора у неку нову школу, онда ја бих желела да то буде у месту где ћу ја моћи да се старам за његово рубље. Ако то не буде, онда ће му све кошуље после шест прања пожутети, и ако су од доброга платна. А после, тако бих му могла слати и колача, сува меса, јабука, што ће он за цело моћи појести и поред ручка који буде тамо имао. Хвала Богу, моја деца могу јести као и друга!"

„Лепо, лепо, нећемо га послати далеко", рече Туливер. „Али не треба да ми због рубља правиш сметње, ако не нађемо школу близу. Видиш, Беси, то

не ваља код тебе, чим видиш најмању препреку на путу, ти мислиш да је не можеш прескочити. Ти би ми могла спречити да најбољега возара не узмем у службу, само ако би имао младеж на образу“.

„Боже мој!“ рече г-ђа Тулйвер, лако зачуђена, „кад сам ја то приговарала којем човеку зато што има младеж на образу? Пре би се могло рећи да ја баш то волим, јер мој покојни брат имао је младеж на обрви. Али ја се не сећам да си ти кадгод хтео погодити кога возара с младежем. Био је код нас Џон Џибс, који их није имао као и ти што их немаш, ја сам ти говорила да га примиш и ти си га примио, и да он није умро од запаљења — ми смо поштено платили лекару за његово лечење — он би ваљада и данас возио. Могао је он имати какав скривен младеж, али како ћу ја то знати?“

„Не, не, Беси, ја нисам хтео рећи баш младеж. Хтео сам тиме да кажем нешто друго; али сад оставимо то, тешко је казати што мислиш, врло тешко. Ја једнако мислим како бих нашао баш ону школу која треба Томи: јер ту се лако преварити, као што сам се преварио и с овом првом школом. Више нећу да чујем за приватну школу; куд год да иде, само не у приватну школу. Наместићу га на тако место, где деца не проводе време чистећи ципеле целој кући и копајући кромпир. Али то је необично тежак посао, наћи добру школу“.

Туливер ћуташе два три минута и завуче обадве руке у џепове као да се надаше на тај начин доћи до идеје. Као да се није преварио, у брзо рече: „Знам шта ћу. Говорићу о тој ствари с Рајлијем, он ће сутра доћи због вештачења о јазу“.

„Добро, Туливере, ја сам изнела рубине за најбољу постељу, и Кезја их суши. То истина нису најлепше, али су таке да ће у њима врло добро спавати ко му драго. Што се тиче мога најбољега платна, оно чувам за укоп. И све је готово и спремно, и мирише, баш да сутра умреш, Туливере: ено га у углу на лево у великом орману од храстовине, и само ће га моја рука извадити оданде“.

При овим последњим речима г-ђа Туливер извади из џепа један свежањ кључева који се сијаху, и од њих одабра један који трљаше прстима с особитим задовољством. Да је Туливер био осетљив као муж, њему би се могло учинити, да жена износећи овај кључ већ замишља тренутак кад ће требати спремљено најбоље платно. Срећом, Туливер беше осетљив само за питања о својим правима на покретну снагу воде; осем тога, он још имаше обичај да не слуша врло пажљиво своју жену, и од како је поменуо Рајлија, он беше привидно заузет послом око намештања својих вунених чарапа.

„Ја мислим, да сам добро нашао, Беси“, учини он после краткога ћутања. „Рајли је за цело један човек који зна о школама боље него ико; он је сам био у школи, и он иде свуда, по разним местима, да суди као изборни судија, да вештачи, и шта ти ја знам. Ми ћемо имати времена да о том говоримо сутра, пошто свршимо посао. Ја бих желео да Тома буде нешто тако као Рајли: да буде човек који може говорити као да чита, и да зна доста оних речи, које истина не значе много али с којима се пролази код власти; а и послове да разуме“.

„Све је то лепо“, рече г-ђа Туливер; „ја немам ништа против тога, да се дечко школује те да може лепо говорити, знати свашта, клањати се и забацивати косе. Али ти лепоречи из великих вароши често пута носе лажне груди на кошуљи, и кад им се испрљају они преко њих метну мараму; ја знам да тако чини и Рајли. А после, ако Тома буде живео у Медпорту као и Рајли, он ће становати у кући где је кујна толико велика да се у њој не може окренути, никад неће имати свежега јајета за доручак, а спаваће на трећем или на четвртом спрату, где човек може пре изгорети жив него сићи“.

„Не, не, ја никако не мислим да он иде у Медпорт; ја мислим да он своју канцеларију отвори у Св. Огу, близу нас и да седи овде. Али“, настави Туливер мало за тим, „бојим се, Тома неће бити за тај посао, није памет његова за то. Ја мислим, да је он прилично тром. Он је на твој род, Беси“.

„Јесте, заиста је он на мој род“, одговори г-ђа Туливер, схваћајући ове речи само у правом смислу, „за чудо је, колико он соли чорбу. Тако је радио и мој брат, и мој отац“.

„Права штета“, настави Туливер, „што је тај дечак тако на матер, више него девојчица. То ти је најгоре код укрштања расе, никад не знаш на чисто шта ће да изиђе. Ето, мала је све више на мене, она је два пута паметнија од Томе. А ја се бојим од много памети код женскога“, настави Туливер климајући сумњиво главом и на једну и на другу страну. „Док је дете, још и није зло, али кад је жена много паметна, то је као и овца с дугачким репом; за то се ништа више не плаћа“.

„Да, то не ваља, док је мала; јер због тога је непослушна. Никако не могу да дођем до тога да јој кецеља потраје чиста два часа. А баш кад помену за њу“, рече г-ђа Туливер уставши и прилазећи прозору, „ја и не знам где је она, а већ је скоро време да се пије чај. Ах, дабоме као што сам мислила, ено је где тумара поред воде као нека луда: један пут ће и пасти у воду“.

Г-ђа Туливер лупи јако о прозор, даде знак и затресе главом; то је морала учинити више пута, док се опет не врати својој столици.

„Ти рече да је она паметна, Туливере“, учини она седнувши, „а ја те уверавам да је ово дете пола лудо у многим стварима: ако је пошљем горе за што, она ће често заборавити зашто је отишла тамо; који пут видећеш је како седи на сунцу и плете косе певушећи као луда, а ја овамо чекам на њу. Тако штогод није у мојој породици, хвала Богу, никад било, па није нико имао ни тако мрку маст као она; видиш да личи на мулаткињу. Ја нећу да кривим провиђење, али то је тешко кад се има само једна кћи, кад је та тако чудновата“.

„Хм, то није ништа. Она је здрава црноока девојчица какву би сваки желео видети. Не знам у чем је она назаднија од друге деце, та она чита скоро као поп“.

„Али јој се коса не коврча баш никако, а како неће да је увија хартицама, то имам грдну муку да јој гвожђем коврчим косу“.

„Па онда је осеци, осеци“, рече отац кратко.

„Како можеш тако говорити, Туливере? Она је већ велика, прошло јој девет, како би ишла у тим годинама с кратком косом! Погледај њену рођаку, Луцију, она има тако лепе коврчице и коса јој увек стоји како треба. Чисто ми је тешко што сестра Дин има тако лепо дете: уверена сам да Луција више личи на мене него моје рођено дете. Магице, Магице“, настави она и живо и ласкаво кад ова мала погрешка природе уђе у собу — „ама шта помаже што ти ја увек говорим, да си даље од воде? Ти ћеш пасти у воду, ти ћеш за цело један пут пасти, и онда ћеш се љуто кајати што ниси слушала мајку“.

Кад Мага скиде шешир, њена коса доиста потврди све тужбе материне. Г-ђа Туливер, желећи да јој кћи буде „као друга деца“, беше јој на челу поткратила косу да би ова могла заћи за уши, и како се њена коса после коврчења у брзо исправљала, Мага је сваки час тресла главом, да би склонила тешке мрке витице са својих сјајних црних очију, због чега је доста личила на малог шетлендског пони.

„Али за Бога, драга Магице, како можеш бацити шешир на под? Подигни га, буди добра девојка и очешљај се лепо; метни другу кецељу и обуци друге ципеле, срамота, каква си... После дођи, да радиш твој рад с крпама“.

„Али, мати“, рече Мага баш зловољно, „ја *не марим* за тај рад с крпама“.

„Како! Твој лепи рад, који спремаш за тетку Глег?“

„То је луд рад“, рече Мага, забацивши косе, „где се најпре сецкају комадићи па после опет сашивају. А после, ја не марим да радим што за тетку Глег, ја њу не волим“.

Мага изиђе вукући шешир за траку, а за то време Туливер се смејаше гласно.

„Ја се чудим да се ти можеш на то смејати, Туливере“, рече мати прилично узбуђена. „Ти је тако

само храбриш у њеном упорству, а после ће њене тетке опет говорити, да је ја кварим".

Г-ђа Туливер је, што кажу, доброћудна жена — као дете она није плакала кад није имала довољно разлога за то, нпр. глад или убод игле: од рођења па до данас увек је била здрава, свежа, пуна и тијачка духом; на кратко она у својој породици беше углед лепоте и љубазности. Али млеко и благост прилично је тешко сачувати, а кад се, ако и мало, укиселе, они могу знатно покварити младе желуце. Ко зна да ли и оне раније Рафаелове богородице, оне плавуше с ликом мало глупавим, одрже своју благост, кад им деца, добро развијена и прилично самовољна, толико порасту, да не могу бити без хаљина? Чини ми се да и оне ударе у карања која се толико више пооштравају колико мање утичу.

ГЛАВА III

Г. Рајли даје своје мњење о школи за Тому.

То је г. Рајли, тај господин с великом белом вратном марамом, који тако задовољно пије грог са својим добрим пријатељем Туливером. Човек бледуњав, с пуначким рукама, образован скоро више него што је потребно за једнога комисионара, али са срцем довољно широким да се баш нимало не либи од простих сељачких познаника ако су гостопримни. Г. Рајли говори о њима увек пријатељски, као о „људима старога кова".

Разговор беше застао. Туливер, не без разлога, беше уздржљив у говору, иначе би он, већ не знам који пут, поменуо, како је један кратак одговор Рајлијев збунио Дикса; како је и г. Вакем један пут у свом животу спустио нос кад је питање о јазу расправљено изборним судом; и како никад не би ни било сукоба због воде, кад би сваки човек био оно што треба да је, и кад матори Хари (ђаво) не би био створио адвокате.

Туливер, може се слободно рећи, не беше у општим знањима изостао од осталога света; али у неким питањима он се ослањаше само на своју памет, и ту беше дошао до закључака прилично непоузданих: на прилику, он држаше да је матори Хари створио пацове, жишке

„Оче, Тома неће никад вама учинити зло, ја знам да неће“.

Г-ђа Туливер беше на пољу ради надзора над готовљењем једнога особитога јела, Туливер беше тронут: тако Мага не извуче ништа због књиге, коју Рајли мирно подиже и стаде разгледати, а за то време отац, раздраган од милине која му обасу оштре црте на лицу, смејаше се и лагано тапкаше по раменима девојчицу коју узе за руке не пуштајући је између колена.

„Ох! ох! Ти браниш твога брата, а?“ говораше Туливер гледајући радосно своју ћерчицу. За тим се окрете Рајлију и рече му тишим гласом, као да Мага не би могла чути: „Она све разуме што се пред њом говори. Тако што још човек није видео. Само да је чујете кад чита, то све лети, као да зна на памет. И непрестано је над књигом! Али то није добро, то није добро“, настави Туливер као разговарајући сам са собом: „жени не треба наука, то може, бојим се, донети какву несрећу. Али, сто му мука (опет радост надвлада)! та зна читати књиге и разуме боље него половина маторих људи“.

У Маге се запламтеше образи од задовољнога узбуђења: она помисли да ће и Рајли сад имати обзира спрам ње, што до сада очевидно није било.

Рајли прелиставаше књигу; она не могаше ништа опазити на његовом лицу с уздигнутим обрвама; али мало час он је погледа и рече:

„Де, да ми што кажеш о овој књизи; ево овде неких слика; кажи ми шта значе те слике?“

Мага, са зажареним образима, приђе одмах Рајлију, погледа књигу, узевши је живо за један крај, забаци косу и отпоче:

„Ох, ја ћу вам објаснити, шта то значи. То је страшна слика, је-л’-те? Ја је увек гледам. Ова баба у води, то је вештица — бацили су је у воду да виде је ли вештица; ако исплива, онда је вештица, а ако се удави и умре, знате, онда је невина: а она није вештица, то је једна сиротна стара сељанка. Али, је-л’-те, шта јој помаже, кад се удави? Само, ја мислим, да ће она доћи у рај, и да ће јој Бог платити за

ове муке. А овај грозни потквивач који се смеје и држи руке на куковима, ох, је-л'-те да је права ругоба? Ја ћу вам казати ко је то. То је ђаво *истински* (ово Мага рече јачим гласом), то није прави потквивач. Ђаво узима лик рђавих људи, он тумара свуда и чини зло људима. Он узима лик човеков чешће него какав други, јер, знате, кад би људи знали које је ђаво, и кад би он рикао, онда би људи побегли, и он не би могао радити што хоће".

Туливер слушаше ово објашњење Магино све више изненађен и запрепашћен.

„Ама какву је то књигу натрапала ова мала?" викну он најзад.

„Повесница ђаволова, написао Данијел Дефое", рече Рајли. „То није баш подесна књига за девојчицу. Од куда она међу вашим књигама, Туливере?"

Мага се нађе увређена и поплаши се кад њен отац рече:

„Та и њу сам купио с другима на једној распродаји. Све беху једнако повезане — добар повез, као што видите — па мишљах да су све добре. Међу њима је и *Свети Живот и Смрт Јеремије Тајлора*; ја ту књигу често читам у недељу (Туливер се некако осећаше сродан с овим великим писцем, зато што се и он зваше Јеремија). Беше прилична гомила књига, највише, чини ми се, проповеди; ја сам мислио да ће оне све бити на један калуп тако рећи. Види се, не смеш ништа ценити по спољашности; врло је тешко наћи се у свету".

„Дете моје", рече Рајли гласом старатељскога поучавања, и милујући Магу по глави, „ову *Повесницу Ђаволову* склони на страну, па тражи што лепше за читање. Ти за цело имаш и лепших књига".

„Ох, да како" рече Мага, коју сад мало разгали жеља да покаже шта она све има за читање, „ја знам да та књига није лепа; али ја је волим због слика, из којих ја, знате, састављам приче које ја сама измишљам. Ја имам још *Езопове Басне*, једну књигу о кентаурима и другим стварима, и *Поклоникове Путовање*"

„То је изврсна књига“, рече Рајли, „боље не можеш наћи“.

„Па и у њој има доста о ђаволу“, рече Мага с тријумфом, „показаћу вам и његову слику, у истинском облику, како се бори с хришћанином“.

Мага одмах отрча у угао собе, скочи на столицу и дохвати из мале књижнице један прљав стари примерак Буњана, који се без њенога нарочитога тражења расклопи баш на месту где је слика коју она жељаше показати.

„Ево га,“ рече она, дотрчавши до Рајлија, „и Тома га је о распусту нашарао бојама; видите како му је тело све црно, а очи црвене као огањ, јер он сав гори изнутра и ватра се та сија кроз његове очи“.

„Но, но“, рече Туливер одлучно, коме скоро већ дође зло од ових објашњења о личној појави бића које је тако силно, да може стварати адвокате, „затвори ту књигу, и о тим стварима више ни речи. Заиста ово дете учи више зла него добра. Иди, иди види шта ради мати“.

Мага, зловољна на ове речи, одмах затвори књигу; али како не беше расположена да иде матери, она узе средњи начин и оде у угао собе иза очеве наслоњаче. Ту се узе забављати лутком, коју је по кадшто јако волела, кад Тома није код куће; она се не стараше много да јој лутка буде обучена, али је цмакаше толико, да њени воштани образи изгледаху болешљиво бледи.

„Јесте ли кадгод чули тако што?“ рече Туливер кад Мага оде. „Штета што није мушко, Бога ми могла би и адвокатима пркосити, баш би могла. Са свим чудна ствар (овде он спусти глас), кад помислим да сам ја изабрао жену баш зато што није особите памети, и ако је добра изгледа и из породице која је на гласу са добре кућевне управе; ја сам више волео њу него њене сестре баш зато што је она мало слабије памети; јер ја не марим да ко покуша да у мојој кући нада мном управља. Али, ето ти, како се ствари могу да окрену: јесте пријатно имати просту жену, али она ти роди сина глупава и ћерку сувише паметну; то ти је баш наопако. Чудна, загонетна ствар“.

Важност Рајлијева попусти, и он се мало насмеши па шмркнувши бурмут рече:

„Ама, ваш дечко није глуп за Бога! Кад сам био овде последњи пут, видео сам како он удешава прибор за пецање риба, видело се, да тај добро разуме ствар.“

„Не, Тома није што се каже баш глуп; он је добар за радове у пољу, он има здраву памет да увек на стварима види што треба. Али он је врло тром на беседи, видите ли; он чита тек осредње, и књиге не мари да види: не зна, како ми кажу, правилно писати; сувише се либи од туђих људи, и никад нећете чути од њега нешто особито, као од девојчице. Што бих ја сад желео, то је да га дам у школу, где ће му се мало развезати и језик и перо, где ће од њега начинити отреснога младића. Ја бих желео да мој син буде такав каки су људи с којима ја не могу да изиђем на крај зато што су учили више од мене. Оно, не бих ни ја изостао иза људи, могао бих се зар и ја мерити с најпаметнијима, да је свет остао као што га је Бог створио; али сад се свака ствар облачи и увија у некаке речи које су без икака смисла и које ни најмање не личе на ствари, да ја врло често баш ништа не разумем. Све су ствари тако замршене, да што више правим путем идеш, све се више заплећеш.“

Туливер сркну један гутљај, прогута га лагано и климаше главом жалостиво осећајући да је он сам живи пример за истину да је у овом лудом свету тешко човеку са здравом памећу.

„Ви имате право, Туливере“, рече Рајли. „Боље вам је потрошити сто или двеста фуната на науку вашега сина, него да му их оставите у наслеђе. Кад бих ја имао сина, тако бих радио, и ако немам новаца за трошење, а поврх свега још и пуну кућу кћери.“

„Ја држим да ћете ви за цело знати какав завод, који би био подесан за мога Тому“ рече Туливер, који се никаким саучешћем за Рајлијеву оскудицу не даде скренути од своје намере.

Овај шмркну бурмут, остављајући Туливера да мало причека, и као премишљаше у себи о тој ствари, па онда рече:

„Знам добру једну прилику за човека који има доста новаца, а то сте ви, Туливере. Ни једном пријатељу мом ја не бих саветовао да пошље дете у коју од обичних школа, кад је у стању да има боље; али ако ко жели да му син добије више образовање у кући где ће младић живети као друг са својим учитељем – и то професором првога реда — онда ја знам прилику. Свакому ја не бих ни говорио о такој кући, јер знам да ту сваки не може ни бити примљен; али вама, Туливере, вама ћу рећи, и то само у поверењу“.

Туливер гледаше непомично и радознало у лице свога пријатеља као да очекиваше глас пророка, и већ поста са свим нестрпљив.

„Дакле, молим вас да чујем“, рече он намештајући се у својој наслоњачи са задовољством човека који се сматра за достојна примити једно важно саопштење.

„Он је свршио школе у Оксфорду,“ рече Рајли свечано, па онда стиште усне и погледа Туливера, да би ухватио колико је на њега утицала ова важна околност.

„Шта, свештеник?“ рече овај неповерљиво.

„Да, и доктор философије. Колико ја знам, владика га много уважава, и он му је баш помогао да дође на садашњу парохију.“

„Ах,“ учини Туливер, за кога све ово беше ново. „Ама шта би он радио с Томом?“

„Шта? Он воли предавати, он би желео примењивати оно што је научио, а парох један нема довољно времена за то поред осталих дужности. Зато би он волео примити у кућу једнога или два младића као ученике, и на тај начин корисно употребити своје време. Ови би младићи живели као у породици, а највећа за њих корист била би у том што би непрестано били под надзором г. Стелинга.“

„Али, мислите ли ви, да би тај господин за ручком понудио беднога дечка два пута пудингом?“ упаде у реч г-ђа Туливер која се тек мало час беше вратила. „Јер он воли пудинг више него што се може веровати; то би било страшно кад би му мерили делове“.

„А колико он новаца тражи?“ запита Туливер кому његово осећање казиваше да ће услуге једнога доктора философије морати бити врло скупе.

„Ја знам једнога свештеника који узима годишње по сто педесет фуната за најмлађе ученике, а то је човек који се не може ни поредити са Стелингом. Ја из доброга извора знам, да је једно важно лице у Оксфорду казало да би се Стелинг могао испети до највиших достојанстава кад би само хтео. Али он не мари за чинове универзитетске. То је миран човек, који не воли ларму.“

„То му ваља; али сто педесет фуната, то је сувише. Нисам никада мислио да толико платим.“

„Добро образовање, допустите, Туливере, није скупо. За сваки случај, Стелинг је човек погодан; није он грабљивац. Ја држим, да ће он можда и за сто фуната примити вашега сина, што би ретко који свештеник учинио. Ја му могу о том писати, ако ви желите.“

Туливер протрља колена и замишљено гледаше застирку.

„Али да он није нежења,“ утаче се г-ђа Туливер међу тим, „а знате, ја не марим много за „домаћице.“ Мој покојни брат држао је тако једну „домаћицу,“ па му је покупила најлепше перје из постеља и половину однела. А колико је рубља узела, то се и не зна; она се звала Стот. Мени би било страшно криво, кад би Тома отишао у таку једну кућу где има домаћица, а мислим да ни ти, Туливере, нећеш то допустити.“

„Што се тога тиче, ви госпођо, можете бити са свим мирни,“ рече Рајли, „јер Стелинг је ожењен и има прекрасну женицу. Ретко је наћи тако добру душу, ја познајем добро њену породицу. Она много личи на вас, има коврчаве плаве косе. Она је из добре куће из Медпорта. Стелинг није обичан човек, и није лако прићи њему. Али ја ипак држим, да он вашега сина не би одбио, ја мислим да ће га баш примити на моју препоруку.“

„Па и шта би он могао опет имати против нашега дечка,“ рече г-ђа Туливер с неком материнском срдњом; „то је дечак какав се само може пожелети.“

„Али мени пада нешто друго на памет,“ рече Туливер гледајући Рајлија, пошто је дуго времена разгледао застирку. „Један свештеник биће човек од велике науке, неће ти тај знати ништа о нашим радњама. Ја држим да свештеници знају оне науке које нису од примене у обичном животу. А то мени ништа не треба за Тому. Ја желим да он научи цифре, да пише као штампано, да брзо види сваку ствар, да зна шта људи хоће да кажу, и да уме у пословима наћи згодне речи којима се ништа не може замерити. Заиста, то би била срећа“, закључи Туливер климајући главом, „кад би човек могао лепо казати другом све што има да му каже, а да не мора за то плаћати после“.

„Ох, мој драги Туливере, ви погрешно мислите о свештеницима, па они дају баш најбоље учитеље. Учитељи који нису из свештеничкога реда, то су у опште људи врло слаби“.

„Као и онај Јаков, што држи приватну школу“, прекиде Туливер.

„Да; то су људи који већином нису могли успети у ком другом послу, а свештеник је човек од реда, и по понашању и по образованости; поред тога он је довољно научен да може младића извести на пут и спремити га за који му драго позив. Може се и међу њима наћи по који непрактичан човек, али будите уверени, да Стелинг није из тога броја. Само му наговестите шта желите, па се онда не брините. Ви сте, на прилику, поменули рачуницу, е, па само реците Стелингу: „ја желим да мој син научи добро рачунати“ и после се ослоните на њега слободно“.

Рајли заста мало, а за то време Туливер, већ којекако успокојен, говораше у себи, пред неким замишљеним г. Стелингом „желим да мој син зна рачуницу“.

„Видите ли, мој драги Туливере, кад ви дођете једному тако наученом човеку као што је Стелинг, тај вам се неће збунити како да изведе науку коју год зажелите. Кад радник разуме посао, он вам направи врата тако исто лепо као и прозор“.

„Што се тога тиче, тако је“, рече Туливер, скоро уверен сад да су баш свештеници најбољи учитељи.

„Дакле“, рече Рајли, „ево шта ћу ја урадити, и то, разуме се, другому не бих него само вама. Ја ћу потражити Стелингова таста, или ћу му писати о овој ствари, а после тога сам ће Стелинг писати вама и казати вам своје услове“.

„Та не мора се хитати“, рече г-ђа Туливер; „јер ја држим, Туливере, да ни ти не мислиш слати Тому у нову школу пре половине јуна. Он је академију почео о Благовестима, па ето како је добро отуда било“.

„Ех, ех, Беси, никад не вари с рђавом сладом на Мијољ-дан, иначе ћеш имати рђаво пиво,“ рече Туливер трепћући и смешећи се на Рајлија с поноситошћу човека који има послушну жену, и који зна да је много паметнији од ње. „Али истина је да не морамо хитати што се тога тиче, ти имаш право Беси“.

„Али можда не би требало ни много одлагати“, рече мирно Рајли; „јер Стелинг може имати понуда с друге стране, а ја знам да он неће узети више од два или три ђака, ако још и толико узме. На вашем месту, ја бих с њим одмах почео ту ствар; дечак се не мора слати пре половине јуна, али ја бих волео да се зајемчи, да ко други не узме пре вас то место“.

„Оно, тако је“, рече Туливер.

„Оче“, проговори сад Мага, која се опет снебивљиво беше примакла њему, слушајући с отвореним устима и немарно држећи лутку којој беше пригњечила сав нос о наслон од столице, „оче, хоће ли Тома отићи далеко од нас? Хоћемо ли га моћи често виђати“.

„То ти ја не знам, ћеро моја“, рече отац љубазно. „Питај г. Рајлија“.

Мага одмах скочи до Рајлија и рече:

„Молим вас, господине, колико је то далеко?“

„Ох, то је врло далеко“, одговори Рајли, који је имао обичај да с децом увек говори у шали, осим кад су непослушна. „Треба да обучеш ципеле од седам миља, па да стигнеш до њега“.

„То не значи ништа!“ рече Мага, забацивши главу гордо. Она се окрете од њега, и очи јој се засузише. Она не могаше заволети Рајлија: јасно је да он њу сматра за луду и да је не цени.

„Мирна, Маго! То није лепо, да ти запиткујеш и брбљаш“, рече њена мати. „Седи на твоју столицу и језик за зубе, знаш. Али“, додаде г-ђа Туливер, која се и сама узнемири, „је ли то баш тако далеко, да се ја не могу старати за његово рубље?“

„Од прилике петнаест миља, више не“, рече Рајли. „За дан можете отићи на колима и вратити се. А како је г. Стелинг гостоприман човек, може се код њега и преноћити“.

„Опет је то врло далеко за рубље, бојим се“, рече тужно г-ђа Туливер.

Вечера стиже баш у добар час да одложи ову тешкоћу, и тако Рајлију уштеде труд око тражења како ће је решити или смањити, што би он зацело и предузео; јер, као што видите, то беше човек врло услужан. Он се беше заузео да г. Стелинга препоручи својему пријатељу Туливеру. Он је то радио не мислећи на своју личну корист, и ако би какав мудрица можда могао наћи штогод што би личило на противно. Ништа није варљивије од мудричења кад оно пође рђавим трагом; а оно ће за час изгубити прави пут и јурити замишљену дивљач, ако узме за полазну тачку, да људи увек и говоре и раде с неком нарочитом намером и поради своје нарочите користи. Грабљивост која све узима у рачун и препреденост с предумишљајем врло су ретке ствари у животу, њих можете наћи само на позорници. За таке послове хоће се сувише много умнога рада, због тога их велики број људи и не почиње. Врло се лако може људима загорчати живот и без толикога великога труда: доста је за то и непромишљено повлађивање или лако пропуштање, или најобичнија неискреност за коју се нема никака разлога, или мале преваре које избијају из ситних будалаштина, или неумесна ласкања, или неспретни наговори. Већина људи живи из дана у дан, с малом гомилом тренутних жеља, грицкајући свој комадић, а и не помишљајући на неку велику

тву која ће тек до године дати плода.

Рајли је човек посленик, који наравно не заборавља своју корист; али на њега утичу мали тренутни покрети, а не некаке дубоко засноване намере. Он не беше ни у каком споразуму с пречасним Валтером Стелингом; са свим напротив, он врло мало знађаше и о овом доктору философије и о његовим наукама; можда не ни толико да би га баш смео онако препоручити своjему пријатељу Туливеру. Али г. Стелинг беше за њега изврстан школован човек зато што је тако казао Гедзби, а један Гедзбијев рођак беше учитељ у Оксфорду: ето на том а не на својим личним посматрањима он беше основао своје уверење, јер и ако је Рајли добио нешто класичнога маза у приватној вишој школи у Медпорту, и ако он имађаше неко осећање латинскога језика, он у ствари не знађаше овај језик. Не може се баш рећи да он није задржао колико толико мириса од некадашњега у младости додира са саставом De Senectute или с четвртом књигом *Енеиде*; али већ је било сувише тешко познати овај мирис као класичан, и што је још мало заостало то беше његов доста отмен начин у комисионарским пословима. А после, ето Стелинг је свршио у Оксфорду; а сви ученици из Оксфорда увек су — то јест, ученици из Кембриџа увек су добри математичари. Али човек који је изучио университет може предавати што год се хоће, нарочито такав човек као Стелинг који је у једној политичкој прилици изговорио у Медпорту беседу тако лако, да су сви рекли да је овај Тимпсонов зет човек врло бистар.

И онда природно је што Рајли, који живи у Медпорту у парохији Свете Урсуле, не пропушта учинити услугу зету Тимпсоновом; јер и Тимпсон, вредан и важан човек у парохији, имађаше доста послова које је он знао поверавати добрим рукама. Рајли је волео таке људе, баш и осим користи коју је могао од њих имати. Колико је то само пријатно што ће при повратку у варош рећи Тимпсону: „Нашао сам доброга ђака за вашега зета“. Тимпсон је имао много кћери, зато му је Рајли и желео помоћи: осим тога и са свим је природно да он хвали као изврсна учитеља мужа Лујзе Тимпсонове, коју је он гледао читавих петнаест година

недељом у цркви. Осим свега, он не знађаше препоручити кога другога, и онда зашто да не препоручи Стелинга? Туливер је тражио његово мњење: врло је незгодно одговорити пријатељу да не можемо дати никако мњење. А кад већ дате једно мњење, онда би било смешно ако не бисте говорили убедљиво, или ако бисте рекли да баш добро не знате оно о чем говорите. Чим сте исказали мњење, већ сте га изнели као нешто што је ваше рођено, и природно је да га и ви сами заволите. Тако је било и с Рајлијем. У почетку он само није имао ништа против г. Стелинга, и највише ако је био само у опште добро расположен према њему; али чим га је један пут похвалио, одмах је почео и сам дивити се човеку који је био добио врло високе препоруке, и у брзо се толико заузео за њега, да би по свој прилици врло рђаво мислио о својем старом пријатељу, кад би овај од некуд одбио његов предлог.

Ако ви осуђујете Рајлија зато што он лако даје препоруке, онда ја бих вам смео рећи да сте неправедни спрам њега. Зашто тражити да један комисионар од пре тридесет година,* који је већ скоро заборавио што је учио у вишој школи, има више обзира, него што се и данас налази код образованих људи?

Осим тога, ако у човеку има клице доброте, он се не може уздржати да не учини добро дело, а добро дело не можеш учинити свакому. И сама природа намести кадшто гаднога паразита на животињу против које она нема ништа. Шта следује отуда? То, да се ми дивимо природи зато што се она стара и за паразита. Да се Рајли чувао давати препоруке које нису довољно основане, он не би нашао г. Стелингу ђака који добро плаћа, а то би за пречаснога било незгодно. Па онда још и друге ствари: услуга учињена Тимпсону; дан савет; уливање Туливеру још више поштовања; прилика да се што говори, и то да се говори живо, а крај лепе ватре и поред доброга грога — све то не би било, да Рајли није дао своју препоруку.

* **„Воденица на Флоси“ изишла је 1860.** *пр.*

ГЛАВА IV

Чека се Томин долазак.

Мага је била врло зловољна кад је дознала да се њој не допушта ићи с оцем на колима по Тому, а то с тога што јутро беше врло влажно, па г-ђа Туливер налажаше да се не може ићи с лепим шеширом. Мага је мислила са свим друкчије, и непосредна последица овога неслагања беше то да Мага, док се мати мучила око њене косе, уграби прилику да замочи главу у суд воде који беше близу, тако да после тога није могло бити ни говора о коврчењу косе тога дана.

„Маго, Маго“, викну г-ђа Туливер, седнувши пуна очајања, с четкама на каменима, „шта ће бити од тебе кад си тако неваљала? Све ћу ја казати тетки Глег и тетки Полет, кад дођу у недељу, и оне те неће волети. За Бога и по Богу, погледај кака ти је кецеља, сву си је исквасила. Свет ће говорити да је тако неваљало дете казна Божја, и мислиће да сам ја како зло учинила“.

Пре конца ове предике Мага већ беше отперјала далеко, до тавана који се пружаше под старим шиљастим кровом, отресајући у трку воду са својих црних витица, као пас који побегне из купалишта. Овај таван беше најпријатније склониште Маги кад пада киша и није врло хладно; ту она издува своју ћуд, разговара гласно с гредама, с полицама које су црви изели и са црним роговима од крова пуним паучине; ту она чува једну своју жртву која увек испашта за њене невоље. То је труп велике дрвене лутке која је још до скора гледала својим потпуно округлим очима, али сад је са свим нагрђена од силнога мучења. Три клинца укована у луткину главу подсећају на толико тешких борба у Магином деветогодишњем животу. На оваку освету беше је навела једна слика из старе библије која представља како Јаел убија Сисеру. Последњи клинац беше укован јаче него обично, зато што је овога пута жртва представљала тетку Глег. Али одмах за тим Маги дође помисао, да ако настави

с клинцима, онда ова глава, гвожђем окована, неће никаке муке трпети кад њој буде затребало да је удара о зид, или опет неће ништа вредити ако је милује, или јој привија завоје у часовима кад није љутита. Јер на послетку треба бити милостив чак и према тетки Глег, пошто је она доста извукла и најзад замолила опроштај. Од тога времена Мага више не укиваше клинце, и задовољаваше се само да луткину главу лупа о тврде опеке великих димњака који као четвртасти стубови држаху кров. И овога јутра даде се она на тај посао кад јецајући стиже на таван; и то тако силно да тиме одагна свако друго осећање, па чак и сећање на узрок своје жалости. Најзад и јецање се смири и лупање ублажи, а у том и зрак сунчев кроз гвоздену решетку осветли прашљиви под: то учини да Мага баци своју жртву и притрча прозору. Доиста сунце беше разагнало облаке, воденична лупа долази врло пријатна, врата на воденици су отворена, а ту је и Јап, необичан јазавчар, бео и црн, с једним ухом посувраћеним назад, он тумара и нешто њушка баш као да тражи друга. Ко ће ту одолети? Мага забаци косе, стрча с тавана, дохвати шешир не мећући га на главу, ослушну пажљиво, јурну кроз ходник да је не види мати, и ено је већ у дворишту, врти се, и пева: „Јап, Јап, долази нам Тома“, а за то време Јап лаје и подскакује око ње, показујући на тај начин да је он са своје стране готов ако треба дизати ларму.

„Ех, е! Госпођице, завртеће вам се мозак па ћете пасти у блато“, рече Лука, воденичар, крупан човек око четрдесет, са широким плећима, црних очију и косе, сав посут ситном прашином од брашна.

Мага преста вртети се и рече, мало посрћући, „ох, неће се завртети мозак, Лука; а могу ли к вама у воденицу?“

Мага је волела тумарати по пространој воденици, из које је излазила с напрашеном косом, што је још више увећавало сјај њених очију. Силна хука и непрестано кретање великога камења довођаше је у усхићење пуно и забуне и неке милине пред овом неодољивом силом. Брашно које непрестано пада; онај лаки

прашак који се свуда стире и од кога паучина долази као неки вилински вез; пријатни мирис брашна — све то тако утицаше на Магу, да јој се воденица чинила неки мали особити свет, са свим другачији од њенога свакидашњега живота. Али пауци тек бејаху занимљиви. Њу је нешто копкало дознати да ли они имају рођака изван воденице; јер, ако би то било, онда би ишло доста тешко с посетама рођачким. На прилику овај овде велики и брашњав паук који се навикао јести муве с брашном не би се добро проводио у гостима код рођака где би изнели за ручак муве *у природи*, а и жене би се извесно чудиле једне другима због знатне разлике. Али највише је Мага волела горњи спрат воденице, где је стовариште жита. Ту се она испне на гомилу жита па се суља доле. Она се обично овако забављала не прекидајући разговора с Луком, с којим се много дружила, желећи да је и он уважава као и отац.

Можда је и сад мислила да утврди свој положај, јер не прекидајући суљање низа жито, она га запита јаким гласом да би се могао чути у ларми воденичној:

„Је-л'-те, Лука, ви не читате других књига осим библије?“

„Не, госпођице, а и њу баш не много“, одговори Лука искрено. „Ја нисам читач, то не“.

„Али ја бих вам позајмила коју од мојих књига. Немам баш много од најлепших које бисте ви могли лако читати; али ако хоћете *Опис Европе* где имате све о различним људима на свету, и ако баш нешто не разумете, помажу вам слике; оне показују каки су људи и шта раде. Има на прилику Холанђана који су дебели и који пуше, а један има што седи на бурету.“

„Не, госпођице, ја не марим за Холанђане. Није никако добро знати што о *њима*.“

„Али они су људи као и ми, Лука, а ми треба да познамо наше ближње“.

„Ја не мислим да су нам баш тако ближњи, госпођице. Све што ја знам, то је што мој стари господар који јеб ио паметан човек, обично говораше: „Ако сејеш пшеницу пре него је посолиш, онда си прави Холан-

ђанин“, тако је он говорио, а то је толико као да је рекао, да је Холанђанин будала или мало умакао од будале. Не, не, нећу да се мучим с Холанђанима. Има на свету доста луда — а доста и шерета, — да их човек не мора тражити у књигама“.

„Е, па добро“, рече Мага, мало збуњена овако јасним и неочекиваним мишљењем Лукиним о Холанђанима, „ви бисте можда више волели *живу природу*; ту нема Холанђана, него су слонови и кенгури, цибетска мачка и особита риба и једна тица која седи на свом репу — заборавила сам како се зове. Има земаља где су све таке животиње, а нема коња и крава. Бисте ли о том хтели што да читате?“

„Не, госпођице, мој је посао да држим рачун о брашну и житу; ја не могу поднети друга знања изван мога посла. То може довести до тамнице, кад се зна много, осим онога што човеку треба за живот. И ја мислим да то што има у књигама скоро све је само лагарија; ти штампани листови, то ти је као оно што вичу на улици“.

„Па то сте ви као и мој брат Тома“, рече Мага, жељна да на боље окрене разговор; „Тома не мари за књиге. Ја јако волим Тому, Лука, више него икога на свету. Кад он порасте, ја ћу му чувати кућу и живећемо увек заједно. Ја ћу му казати оно што он не зна. Али, Тома је опет врло паметан и ако не воли књиге; што он уме да направи красне бичеве и лепе кавезе за питоме зечеве!“

„Ах“, рече Лука, „он ће се много љутити што су му сви зечеви поцркали“.

„Цркли!“ викну Мага, сасуљавши се са жита. „Како, Лука? Шта? И онај са клопавим ушима и онај пегави, за које је Тома потрошио све своје паре?“

„Свршили, ено онако као оне кртице“, одговори Лука, узевши за поређење са свим јасне случајеве мртвих кртица које лежаху поред шталскога зида.

„Ух, ух, за Бога!“ рече Мага очајно, а крупне јој сузе пођоше. „Тома ми је рекао да их пазим, а ја сам заборавила. Шта ћу сад?“

„То је с тога, госпођице, што су они доста далеко одавде у згради где су алати, а нема никога да се стара о њима. Мени се све чини, да је господин Тома казао Харију да их он храни; али на Харија се човек не сме ослонити; то је једна лештина каких овде никад није било. Он мисли само на свој желудац, а ја бих желео да му пукне“.

„О, Лука, Тома је мени казао, да на зечеве ни једнога дана не заборавим, али шта ћу, кад се нисам сетила, је-л'-те? Ох, ала ће се он љутити на мене, ала ће му бити жао за зечевима! А и мени је сувише тешко, ох, шта ћу радити?“

„Немојте се кидати, госпођице“, рече Лука, да би је утешио; „то су слабе животиње, ти зечеви с клопавим ушима, можда би они цркли и да су били храњени. Што је противно природи то не може успевати: Бог свемогући то не мари. Бог је зечевима начинио уши да стоје назад, и то је против природе кад се хоће да и њихове уши висе као у пса. Господин Тома пазиће боље други пут и неће куповати таке животиње. Немојте се ви ништа узнемиривати, госпођице. Хоћете ли мало до куће са мном, да видите моју жену. Ја баш сад хоћу тамо“.

Овај позив дође згодно да мало разгали Магину тугу, и она мало по мало преста плакати идући поред Луке његовој убавој кућици, која беше баш до обале Рајпла, и имађаше доста јабука и крушака, па чак и обор за свиње. Г-ђа Мокс жена Лукина, беше допста пријатна познаница. Код ње је Мага добијала хлеба и пекмеза, а гледала је и слике. Мага за тренутак заборави своју жалост седећи на столици и гледајући једну чудновату збирку слика које представљаху Блуднога Сина. Неописани терет који већ притискиваше душу Магину чињаше да она још више него обично прими к срцу несреће лакомисленог младића, нарочито кад виде слику која га представља наслоњена на дрво, исцепана и разбарушена, а наоколо свиње, по свој прилици неке необичне расе, као да га врећаху својом алавошћу.

„Мени је баш мило, Лука, што га је отац опет примио, а вама? Јер он се доиста покајао и зарекао да више не греши“.

„Тхе, госпођице“, рече Лука, „ја не верујем да од њега може што добро бити, поред свега заузимања очевога“.

То растужи Магу, којој се ни мало не допадаше што је историја овога младића остала непозната.

ГЛАВА V

Тома долази кући.

Тома требаше стићи рано после подне, и кад већ беше близу време да се чује лупа од точкова, још ~~једно срце осим~~ Магинога закуца живље, јер једино јаче осећање које могаше обузети г-ђу Туливер беше осећање за сина. Најзад, ето и гласа, брзог и лаког зврктања точкова. И ако дува ветар који растерује облаке и који за цело неће штедети ни коврчице ни траке у коси, опет г-ђа Туливер излази на двориште, и још нежно милује упорницу Магу заборављајући све увреде од јутрос.

„Ево га најзад! Драго дете моје! Али за Бога, он нема јаке, мора да је путем изгубио, ето ти покварено туце“.

Г-ђа Туливер оста с раширеним рукама; Мага скакуташе час на једну час на другу ногу, док се Тома скидаше с кола. Тома беше достојанствен и само што рече: „Ах, Јап, и ти си ту“.

Међу тим он се не брањаше од грљења, и ако му Мага скочи за врат да га скоро хоћаше удавити. Он за то време прегледаше својим граорастим очима врт, јагањце и реку, где науми одмах сутра рано потражити рибе за пецање. Тома беше као већина енглеских дечака, који у добу од дванаест до тринаест година много личе на гушчиће; дечко смеђе косе, белих и румених образа, дебелих усана, косе и обрва без особитог облика, у опште лика у коме осим детињства друго ништа не можеш наћи, и са свим различан од Маге којој као да је природа нарочито удешавала и облике и маст. Али

природа обично крије дубока лукавства под обликом искрености; и док обични људи мисле да је добро разумеју, она им у тајности спрема разочарање. Под једном обичном од ових детињих слика које она производи у велико скрива природа понеке од својих најозбиљнијих и најупорнијих сила, понеке од карактера које је немогућно променити. С друге опет стране, ова девојчица с црним очима, овако отворена и самовољна може лако најзад постати обично пасивно створење наспрам овога белог и руменог мушкарца који је још скоро без лика.

„Маго“, рече Тома сестри, повукавши је поверљиво у један угао собе, чим мати изиђе да разгледа његову торбу, и пошто се мало разгрејао, „ти не знаш шта имам у џепу!“ и он важно климну главом да би још јаче истакао како ту има неке тајне.

„Не знам“, рече Мага. „Али јесте пун! То су кугле или ораси“. Мага се мало сневесели, јер Тома није хтео с *њом* играти ораха, она није знала добро ту игру!

„Кугле? не, ја сам све своје измењао с другом децом, а ораси сад и не ваљају за игру, лудо једна, они су добри само кад су зелени. Али погле!“ и он мало помоли некакву ствар из десног џепа.

„Шта је то?“ рече Мага шапатом; „не видим ништа, само се нешто жути“.

„Шта је, хм, то је, — погоди Маго“.

„Ух, Томо, ја не могу да погодим“, рече Мага нестрпљиво.

„Буди мирна, или другачије нећу ти ни показати“, учини Тома, завлачећи врло одсудно руку у џеп.

„Не, Томо,“ рече Мага молбено, и дохвати га за руку коју он беше стискао у џепу. „Не, ја се ништа не љутим. Само мука ми што не могу да погодим. Дела, молим те, покажи ми!“

Тома попусти и рече: „Е, добро, то је нова пецаљка за рибе, са свим нова, две са свим нове, једна за тебе, Маго, са свим твоја. Ја нисам ишао с другом децом да купујем колаче, само да бих уштедео новаца, и Џибсон и Спенсер су се тукли са мном зато што ја нисам хтео ићи колачару. А ево удица, погле! Хоћемо ли сутра на Округлу Бару да пецамо? Ти ћеш сама

држати све твоје рибе, и метаћеш црве и све сама; а, је ли то лепо?"

Мага место одговора загрли брата и пољуби га, и оста тако притискујући својим образима његове, а он за то време мирно одмотаваше једну пецаљку и мало после рече:

„Зар ја нисам добар брат, е, што сам ти купио пецаљку на поклон? Ја сам могао да ти је не купим, да сам хтео".

„Да, да, ти си врло добар, ја те много волим, Томо".

Тома беше вратио справу за пецање у џеп и разгледаше удице.

„И деца су се тукла са мном, што ја нисам хтео с њима да идем колачару".

„Збиља? Ја бих више волела да се ви не тучете у школи. Јесу ли те што повредили?"

„Повредили? јок!" рече Тома састављајући удице; за тим он извади велики џепни нож и на њему лагано отвори највећи рез који разгледаше пажљиво превлачећи га прстом. За тим рече:

„Спенсер је остао с модрим оком. Тако му и треба, кад он хоће да ме силом принуди да идем с њима".

„Ох, како си ти слободан, Томо! Ти си прави Самсон. Кад би лав рикнуо на мене, ти би јуришао на њега, је ли?"

„Како ће лав да рикне на тебе, ћурко једна? Нема нигде лавова, осим у менажеријама".

„Али, кад бисмо били у земљи лавовској, хоћу да кажем у Африци, тамо где је врло топло, где лавови једу људе. Могу ти показати у књизи где сам ја то читала".

„Е, лепо, ја бих онда узео пушку и убио бих лава".

„Али кад не би имао пушке. Реци да смо изишли и не мислећи, онако као кад идемо да пецамо рибу, и на један пут искочи лав и рикне, а ми немамо куда побећи. Шта би ти онда радио, Томо?"

Тома мало заста, па се онда с досадом окрете и рече: „Ама лав не може доћи, зашто о том и говорити?"

„Али ја волим замислити да би то могло бити", рече Мага, идући за њим. „Што и ти нећеш да мислиш, шта би онда радио?"

„Ама, што си ме окупила, Маго! ти си баш будала. Ја идем да видим моје зечеве“.

Маги затрепта срце, она не смеде одмах рећи тужну истину; али опет иђаше за Томом ћутећи и стрепећи. Треба сад смислити како да му се саопшти новост и да се у исто време ублажи и њена туга и Томина срдња. Мага се бојала срдње Томине више него ичега на свету; та срдња беше са свим различна од њене.

„Томо“, рече она плашљиво, кад изиђоше из куће, „колико си дао за зечеве?“

„Седам динара“, одговори Тома одмах.

„Ја мислим да имам много више у мојој штедеоници горе. Ја ћу питати матер, да ти дам моје новце“.

„Зашто?“ рече Тома. „Мени не требају твоји новци, лудице једна. Ја имам више новаца него ти, ја сам мушкарац. У мојој штедеоници увек буде за Божић и златних новаца и комада од пет динара, јер ћу ја бити човек; а ти имаш само ситне паре, јер си ти женско“.

„Али, Томо, ја бих волела да ми мати да из моје штедеонице седам динара, па ја да их дам теби, да их ти потрошиш, и да купиш друге зечеве“.

„Друге зечеве? Не треба ми више“.

„Ама... знаш, Томо, ови су цркли!“

Тома нагло застаде у ходу и окрену се Маги: „Ти их ниси хранила, ни ти ни Хари?“ Говорећи, Томи се мењаху образи. „Хари ће извући добро, ја ћу казати оцу да га отера. А ти, Маго, ја тебе више не волим. Ти нећеш сутра са мном пецати рибу. Ја сам ти казао, да их пазиш сваки дан“. И опет пође.

„Јесте, јесте, али сам заборавила, па шта ћу, Томо. Не знаш како ми је тешко“, и линуше сузе.

„Ти ниси добра“, рече Тома оштро, „и ја се кајем што сам ти купио пецаљку. Ја те не волим“.

„Ох, Томо, то је сувише“, рече Мага јецајући. „Ја бих теби опростила, кад би ти што заборавио; ја више на то не бих ни мислила. Ја бих ти опростила и опет те волела“.

„Јесте, ти си луда; али ја не заборављам никада“.

„Ох, молим те, опрости ми, Томо, ја ћу свиснути“, рече Мага заценивши се од плача и прилепљена за Тому кому притискиваше раме својим сузним образима.

Тома се ослободи од ње, и заставши опет рече јој одлучно: „Слушај ме, Маго. Јесам ли ја добар брат за тебе, а?“

„Ох, јес.... јес“, рече Мага, а вилице јој се тресу од јецања.

„Зар ја нисам мислио за три месеца у школи на тебе и купио ти пецаљку, штедећи новац? Зар због тога нисам се одвајао од другова који су ишли колачару, и Спенсер се још тукао са мном?“

„Ох, јес... јес, Томо, и ја, и ја тебе много волим“.

„Волиш, али ти си рђава девојка. Последњега распуста ти си истрла слику са моје кутије за бонбоне, а ранијега распуста ти си оставила да чамац однесе моју пецаљку и ако сам ти ја казао да пазиш на чамац, и ти си ударила главом мој змај и исцепала га, и све то без икака узрока“.

„Али ја то нисам хтела, Томо, шта сам ја крива за то?“

„Ех, крива си, што ниси пазила. Ти не ваљаш ништа, и ти нећеш са мном ићи у рибу“.

После овога страшнога закључка Тома остави Магу и отрча у воденицу, да се поздрави с Луком и да се потужи на Хариа.

Мага оста јецајући још један минут два; после се окрете, отрча кући и попе се на таван, где седе на греду наслонивши чело на стару полицу, сва скрушена својим јадом. Она је мислила да ће бити пресрећна кад се Тома врати, а гле, како је он тврд спрам ње! Шта вреди све друго кад је Тома не воли? Ох, како је суров! Та зар она није нудила своје паре? Зар није рекла колико је и њој жао? Мати се може на њу љутити, има и разлога, али Тома никако! Она није никада била, никада није хтела бити рђава према њему.

„Ох, ала је тврд!“ рече Мага гласно, јецајући, и налазећи неко очајно задовољство да чује свој глас

у празнини таванској. Њој и не дође на памет да бије своју жртву; у великој несрећи човек се не љути.

Ала су горки ти јади у детињству! у добу кад је жалост ствар и нова и чудна, кад нада још нема крила да прелети дане и недеље, и кад се мисли да једно лето никад неће проћи!

Мага поче мислити да је она већ одавно на тавану, да ће бити време за чај, и ваља да га већ пију, а на њу се нико и не сећа. Па ако! она ће баш остати овде и ако је гладна; сакриће се за буре и ту ће остати целу ноћ: онда ће се сви поплашити, а и Томи ће бити тешко. Тако мишљаше Мага док јој срце још беше охоло и завуче се иза великога бурета; али у скоро она поче опет плакати зато што се нико не узнемириваше због њенога изостанка. Кад би се сад сишла, да ли би јој Тома опростио? Може бити да ће ту бити и отац, и да ће се он заузети за њу? Али њој би требало, да јој Тома опрости зато што је воли, а не зато што тако отац тражи. Не, неће се сићи, ако сам Тома не дође по њу. Ова одлука потраја доиста за једно пет мрачних минута иза бурета; али потреба љубави, та најјача потреба Магине нарави, поче се борити с поноситошћу и у брзо је победи. Она се извуче из свога склоништа у сумрак дугачког тавана; али баш тада чу брзе кораке на степеницама.

Тому је јако занимао разговор с Луком и разгледање имања које је прокрстарио, те није ни мислио на Магу и на последице које су за њу могле доћи од његове љутње. Он је хтео да је казни, и кад је то урадио, гледао је друге послове, као сваки практичан човек. Али кад дође на чај, и отац и мати запиташе га где је Мага, јер су обоје мислили да су Тома и Мага заједно провели цело после подне.

„Ја не знам“, рече Тома. Он не хте „тужити“ је и ако се срдио на њу; Тома беше поштен дечак.

„Шта, зар она није играла једнако с тобом?“ рече отац. „Та она је само на твој повратак и мислила“.

„Ја је нисам видео, има два часа“, рече Тома и наклопи се на свој колач.

„Господе! Она се удавила“, рече г-ђа Туливер, скочивши са столице и јурнувши прозору. „Како си је могао пустити?“ додаде, не знајући у страху ни кога оптужује ни за што.

„Не, не, она се није удавила“, рече Туливер. „Него мора бити, да си је ти, Томо, увредио“.

„Ја вам кажем да нисам“, рече Тома, увређен. „Ја мислим да је она у кући“.

„Можда је горе на тавану“, рече г-ђа Туливер, „па пева и гласно се разговара заборављајући на вечеру“.

„Иди по њу, Томо“, рече Туливер доста сухо, погађајући да је дечак морао ражалити *малу*, иначе га она не би оставила. „И буди добар према њој, или ћеш зло проћи“.

Тома се никад није противио очевим наредбама, јер Туливер беше одлучан човек, и њему нико није могао задржати бич, као што он говораше; али му сад не беше са свим право кад пође са својим колачем по Магу, којој не мишљаше никако опростити, јер најпосле она је добила само што је заслужила. Тома, коме је сад тек тринаест година, не беше на чисто с граматиком и рачуницом у којима беше за њега много штошта нејасно; али у једној ствари био је са свим одлучан, то јест, да казни свакога који скриви, јер и он сам не би се бојао казне кад би што скривио; само он не би никад ништа скривио.

То дакле беху Томини кораци које је Мага чула, кад се, с надувеним очима и разбарушеном косом, упутила да измоли милост, јер поноситост не беше толико јака колико потреба љубави. Она се надаше да ће је бар отац помиловати и да ће јој рећи „не мисли више на то“. Силан је укротилац та потреба љубави, та глад срца! Ништа она није слабија од праве глади којом природа гони човека у јарам и којом чини чуда на земљи.

Познавши Томине кораке Мага се силно зарадова. Он само застаде на врху степеница и рече: „Маго, треба сићи“. Али онда она јурну к њему, баци му се о врат и зајеца: „Ох, Томо, опрости, молим те, не знаш

како ми је тешко; ја ћу увек пазити; ништа нећу заборавити, воли и ти мене, Томо, молим те“.

Што више сгаримо, ми све више свикавамо савлађивати се. Ми се уздржавамо ако западнемо у свађу; служимо се углађеним изразима, и тако успевамо одржати се с достојанством и у непријатељству: показујући и одлучност и опет савлађујући незадовољство. У својем понашању ми увек радимо као чланови образованога друштва и не дајемо маха самому нагону, као што раде животиње које су ниже од нас. Али Мага и Тома још су у многом налик на младе животиње, зато и може бити да она наслони свој образ на његов и да га јецајући љуби где стигне. А и код дечка беше нежних жица, које су се навикле одговарати милоштама Магиним, тако да се сад и он разнежи, са свим противно својој одлуци да сестру казни по заслузи. Сад удари и он у љубљење говорећи јој:

„Не плачи, Магице, не плачи; ево, на, једи колача“.

Мага мало по мало преста јецати; она пружи уста и одгризе мало колача; Тома учини тако исто да јој прави друштво, и тако га поједоше заједно, а том приликом измазаше једно другом и образе и чело и нос, тарући се као два понија који се милују.

„Сад, хајде, Маго, да пијеш чај“ рече на послетку Тома, кад већ не беше више колача, осим оних доле на трпези.

Тако се свршише невоље овога дана, а сутра у јутру Мага, сва радосна јер је Тома добар према њој, тапка за њим, држећи у једној руци пецаљку а у другој котарчицу и западајући сваки час у најгоре блато што је њој некако нарочито ишло од руке. Мага је казала Томи да би она желела да он намешта црве на удицу, и ако је примила његово објашњење да црви не могу осећати бол (управо, Тома је мислио да ништа није важно, баш ако и осећају). Тома је знао све што се тиче црва, риба и других ствари; знао је које су тице штеточиње, како треба код вратница повући скакавицу и на који начин подићи врата. Мага се дивила овим знањима; она признаваше да је то много теже него памтити што пише у књигама; и она уважаваше Тому управо с тога што он једини није поштовао њену уче-

ност, говорећи увек да је то којешта што она зна. Доиста, Тома је мислио да је Мага мала лудица; а и све су девојчице таке; оне не умеју погодити камсном; оне не умеју ништа радити ножићем, и боје се жаба. Међу тим он је волео сестру, био је увек готов заузети се и старати се за њу, али и казнити је кад год скриви.

Они се упутише Округлој Бари; то беше збиља нека особита бара која постаде услед једне поплаве; нико није знао колико је дубока, а једна особитост беше и то што је била са свим округла и тако ода свуда заклоњена врбама и високим шибљем, да се вода могла видети тек кад се дође на саму обалу. Томи је овде увек било пријатно и он најљубазније разговараше с Магом спремајући што треба за лов. Он јој баци и удицу и даде јој штап у руке. Мага је мислила да ће по свој прилици мале рибе доћи на њену удицу, а велике на Томину. Али она већ беше смела с ума пецање, и сањалички разматраше воду која се прелива, кад јој Тома јаким и журним шапатом накричи: „пази, Маго, пази!“ И дотрча да задржи пецаљку која у мало не паде у воду.

Мага се жацну што је опет, као обично, погрешила; али у брзо Тома извуче из воде једну велику рибу која се праћну на трави.

Тома бејаше врло радостан.

„Ох, Магице, голубице моја! Дај котарицу“.

Мага је истина добро знала да није учинила ништа што вреди признања, али довољно је да Тома њу зове Магица и да је задовољан с њом. Она осећаше неизмерну срећу у овом шапутању и овој сањаличкој тишини, слушајући лагано пљускање рибе која се уздигне на површину и тихо шуштање врбе, шибља и воде, што је за њу такође било неко шапутање. Мага мишљаше како би то био прави рај, кад би они тако седели овде и никад се не би свађали. Она и не опази да и код ње риба вуче, док јој Тома не рече; али при свем том јако је волела ловити рибу.

То беше једно од њихових срећних јутара. Они ...но иду и заједно се одмарају и не мислећи да ће

икад настати друго време и да ће се они променити. Највише што може бити, то је само што ће порасти и више неће ићи у школу, онда ће се живети као за време распуста, они се никад неће раздвајати и увек ће се волети. Ето ту им је воденица с хуком, велики кестен под којим они праве кућице, ту је њихова мала река, Рипл, по чијим се обалама они тако својски проводе! Ту Тома увек посматра водене пацове, а Мага бере цвеће које доцније или заборави или баци. А после, изнад свега, ту је велика Флоса, дуж које они тумарају и гледају како се примиче велика пролетња плима, страшан талас који јури као гладна авет, или гледају велики јасен који је један пут јечао и запомагао као жив човек. Све би то до века остало за њих као сад што је. Тома помишљаше како ли тешко мора бити оним људима који живе по другим крајевима ове планете, а Мага, кад год би у *Поклониковом Путовању* читала место где се помиње „река на којој нема моста“, увек би помишљала да је то Флоса, и видела би и њу и пространe ливаде и велики јасен.

Живот се мења за Тому и Магу; али они ни мало не греше кад верују да ће ове мисли и милоште детиње увек остати један део њихова живота. Ми бисмо мање волели земљу, да нисмо били деца, да не налазимо на њој свакога пролећа оно исто цвеће које смо некада брали малим прстићима, тепајући прве речи; оне исте плодове глога и дивље руже на живој огради у јесен; оне исте црвендаће које звасмо *тице Божје*, јер оне не чињаху штете усевима. Која новина вреди као ова слатка једноликост у којој добро познајеш сваку ствар и волиш је зато што је познајеш?

Ја се шетам лепог мајског дана по шуми, храстово младо мрко жуто лишће заклања ми небо, гледам беле и плаве цветиће и павит која ми се плете око ногу; та које то тропске палме и друго ретко и чудно цвеће може толико да ме раздрага као што могу ова сећања на време проведено под кровом очевим? Ово домаће цвеће, тичије песме којих се живо сећам, небо које је ведро и облачно, ливаде с густом травом, свака друкчија према оградама најразличнијега облика — сто-

то је ризница наше маште, ето отуда се црпу речи пуне слика израђених у нашем духу још за време детињства. У оној пријатности коју осећате гледајући игру сунчевих зракова на зеленој ливади мора бити да има још нешто осим садашњега осећања наше уморне душе; то је сећање на сунце и ливаде нашега детињства, сећање које још у нама траје, и које данашња осећања претвара у љубав.

ГЛАВА VI

Чекају се тетке и тече.

Беше ускршње недеље, и колачи г-ђе Туливер беху испали не може боље бити. „Да дунеш, одлетели би као перо“, говораше Кезја, поносна што служи код газдарице која тако лепо зна месити. Значи, најугодније време да се позову рођаци, баш и кад не би било потребно саслушати мишљење сестре Глег и сестре Полет о Томином школовању.

„Ја баш не бих позвала овога пута и сестру Дин“, рече г-ђа Туливер. „Она је и злобна и тврдица, и само гледа да побије важност мојој деци код њихових тетака и теча“.

„Не, не“, рече Туливер. „Зови и њу. Већ и не памтим скоро кад сам разговарао с Дином, одавно га нема. Ништа то не мари што она може говорити; мојој деци не треба ничија помоћ“.

„Ти тако увек говориш, Туливере; а ја знам да од твога рода и нема никога који им може оставити ни пет фуната. А бога ми сестра Глег и сестра Полет штеде паре, оне све остављају на страну и интерес од свога мираза и други ситан трошак, јер њима мужеви купују све“. Г-ђа Туливер јесте кротка жена, али и овца ће се одупрети кад има јагње.

„Тхс“, рече Туливер, „за много уста треба и велики хлебац. Шта значе опет и те уштеде твојих сестара кад оне имају толико њих који треба да деле наслеђе? А ваљада и сестра Дин не може баш учинити, да оне оставе све само једном, те да се брукају после смрти“.

„Знам ти ја, шта све она може учинити“, рече г-ђа Туливер; „моја су деца и онако врло неспретна према тeuткама и течама. Мага је десет пута гора кад они дођу, а и Тома их не воли, што је најзад и природније код дечка него код девојчице. А она Динина Луција баш је добро дете — можеш је оставити на столичици и седеће читав час а неће се ни окренути. Баш волим то дете, као да је моје; и доиста оно више и личи на мене него на сестру Дин, која је увек била некако као ван наше породице“.

„Лепо, лепо; кад волиш дете, ти реци оцу и матери да и њега доведу. А хоћеш ли позвати и моју сестру Мос и које од њихове деце?“

„Ох, Туливере, већ има осморо за столом не рачунајући децу, и мора се продужити сто; осим тога треба више судова; а после, ти знаш добро као и ја, да твоја сестра и моје сестре не могу да се слажу добро“.

„Па лепо, ти уради како знаш, Беси“, рече Туливер узимајући свој шешир и оде да види воденицу.

Мало је жена послушних као г-ђа Туливер у свем што се не тиче породичних односаја; али она је била г-ђица Додсон, а Додсони су једна збиља знаменита породица, на најбољем гласу и у својој парохији и у околини. Увек су се девојке из породице Додсонове мало поносиле, и никому не беше чудно што су се две старије тако добро удале — не баш врло младе, јер то није био обичај у породици Додсоновој. У тој се породици све радило на особити начин, било да се пере рубље, било да се прави вино с лазарицом или да се спрема суво месо, или да се прави сок од рибизла; тако да ни за једну девојку из ове породице није то била равнодушна ствар звати се Додсонова, куд и камо је то значило више него Ципсонова или Ватсонова на прилику. Кад се деси смртни случај у породици Додсоновој, погреб је увек за пример: црнина беспрекорна, рукавице никад на прстима исцепане, сваки добија црнину која приличи, а носиоци увек имају појасе. Кад је ко у породици болестан, сви обилазе несрећнога члана породице, и обично сви у једно време, и нико се не устручава говорити му најнепријатније истине,

све у интересу породице: ако је болест или каква несрећа дошла кривицом самога члана породице, онда Додсонови немаху обичај да му ту кривицу сакривају. На кратко у овој породици беше већ израђено предање о кућевној управи и о понашању у друштву, и једина незгода за њих беше то што им се не допадаху ни јела ни понашање оних који се не управљају по предању Додсонових. Једна Додсон, кад би на прилику била у „туђој кући“, јела би само сува хлеба с чајем, немајући поверења да је масло добро, и увек би одбила воће сумњајући да ће бити ускисло, или што у њему нема довољно шећера или што није добро скувано. По неки чланови Додсонове породице имађаху мање од овога породичнога карактера — то је истина, али само то што су они „род“ чинило је да морају бити бољи него они који „нису род“.

Вреди запамтити, да и ако Додсонови никад један с другим не беху задовољни, сваки од Додсонових држаше много на себе и на Додсонову породицу у целини. Најслабији члан једне породице — онај у коме има најмање знакова — често најтачније представља обичаје и предање те породице, и г-ђа Туливер беше потпуно Додсонова, и ако врло блага, онако исто као што се и најблаже вино рачуна у алкохолно пиће. И ако је она прилично пропатила у младости под стегом старијих сестара, и ако и сад често због њих отплаче, опет она не беше у стању одвојити се од предања своје породице. Она је била срећна што је из породице Додсонових, и што је имала једно дете које је на њен род, бар по лику и по великој склоности за слана јела и боб, што опет нико од Туливерових није волео.

У другом обзиру није се код Томе могло наћи ништа Додсоново, и он је за материн род тако исто мало марио као год и Мага. Тома би обично, кад дозна за времена да ће доћи тече и тетке, побегао од куће на цео дан, спремивши довољно хране. Његова тетка Глег изводила је из тога поступка најгоре слутње за његову будућност. А најгоре је било увек за Магу, што се Тома извуче а не повери и њој тајну; али то

се већ зна, да је женска страна велика сметња кад треба бежати.

У среду, у очи доласка, кућа је сва мирисала на колаче и печење, да нико није могао бити тужан. Тома и Мага упадаху неколико пута у кујну, и као и сви разбојници, не пристајаху изићи док им се не би допустило да заграбе довољно од онога што им се допада.

„Томо“, рече Мага, кад седоше на положене гране велике зове, да поједу своје колаче, „хоћеш ли побећи сутра?“

„Не“, рече Тома лагано, пошто је свршио свој комад и гледајући трећи који имају да поделе.

„Зашто? Је ли, што ће Луција доћи?“

„Није“, рече Тома, и отвори ножић па га намести на колач, нагнувши при том врло пажљиво главу на једну страну (и јесте било тешко разделити овај врло неправилни многоугао на два једнака дела). „Шта ће ми Луција? Она је женско, не зна играти лопте“.

„Је ли с румом?“ рече Мага, гледајући колач и подигнут нож, и покушавајући да погоди какав је то колач.

„Не, лудице мала, они с румом биће сутра добри. А биће и пудинг. И ја знам какав ће бити пудинг — кајсије у тесту, Бога ми“.

После овога усклика нож се спусти и раздели колач; али Томи се не допаде успех, јер он још гледаше сумњиво делове. На послетку рече:

„Маго, зажмури“.

„Зашто?“

„Тако, зажмури, кад ти кажем“.

Мага послуша.

„А сад, који хоћеш Маго — у десној или у левој руци?“

„Ја хоћу онај из кога је испао сир“, рече Мага, жмурећи још једнако да би Томи било право.

„Али то тако не иде, лудо једна. Треба да реши коцка, па како буде; иначе ти не дам. — Но, дела, лево, десно, бирај. Аха, аха!“ рече Тома са свим срдито, кад спази да је Мага отворила очи. „Жмури, или нећеш ништа добити“.

Мага је пристајала на толико жртве, да узме комад гори, али ни по што дотле да остане без ичега; и можда је мислила да ће горе учинити ако му се противи, него ако пристане на коцку па ако ће и већи комад њој допасти. С тога она опет зажмури, док Тома не запита „које?“ на што она одговори: „лево“.

„Ти си добила“, рече Тома скоро љутито.

„Који, је ли без сира?“

„Не, бољи комад, на“, рече Тома јуначки, и пружи бољи комад Маги.

„Али, Томо, молим те, узми га ти; мени је све једно, ја волим и онај други; узми га, молим те“.

„Не, нећу“, рече Тома скоро срдит, и нападе на свој комад.

Мага, мислећи да не вреди више водити спор, поче такође јести свој комад, и с великим задовољством и врло брзо. Али Тома беше раније свршио са својим комадом и погледаше у Магу којој остадоше још један два залогаја, а Тома би са свим могао још јести. Мага не спази да је Тома гледа. Она се љуљаше на старој зови уживајући у задовољству и у колачу.

„Ох, алава!“ рече Тома, кад она поједе и последњи залогај. Њему се чињаше да је његово понашање било са свим искрено, и да би и она требала да о том води рачун. Изнајпре он би доиста одбио кад би му Мага понудила један део, али гледиште се знатно промењује пошто се поједе свој део колача.

Мага очас пребледе.

„Ох, Томо, зашто ниси искао?“

„Ја немам ништа да иштем, ало. Могла си се и сама сетити кад знаш да сам ти дао бољи комад“.

„Али ја сам ти га хтела оставити, ти то добро знаш“, рече Мага увређена.

„Јес, али ја нећу што није право, као што ради Спенсер. Он увек узме бољи комад, и, ако се не пази, он промени руку. Али ја кад делим, хоћу право — само ја не бих био изелица“.

С овим заједљивим приговарањем Тома скочи с гране, и хитну се каменом викнувши, да обрати *пажњу Јапу, који* је такође гледао како колачи нестају,

показујући том приликом доста осећања која не беху без горчине. Али добри пас ипак прими Томину пажњу, и то тако весело као да су се према њему понашали најплеменитије.

Али Мага, обдарена високом способношћу да осећа несрећу, која способност одликује човека и уздиже га далеко и над најтужнијим мајмуном, остаде још на грани и би јој криво због незаслуженога прекора. Она би дала све, кад би могла учинити да се не догоди што је било. Истина, колач беше сладак — Мага имађаше здраво непце — али она би га сто пута бацила, само да јој Тома не приговори алавост и да се не љути на њу. Али опет, он је сам казао да неће, она га је појела и не мислећи, шта је она крива? Њој потекоше сузе тако јако, да ништа око себе не виде за неко време; али после срџба уступи жељи за измирењем и она скочи с гране да потражи Тому. Он више не беше у огради иза воденичног дворишта. Где ли је то могао отићи с Јапом? Мага се попе на клупу, одакле је могла видети Флосу. И она доиста виде Тому, али јој се срце стеже кад виде да је он већ далеко на друму, и да осим Јапа има још једнога друга — неваљалога Боба Џекина који сад бејаше беспослен, јер му је посао био да плаши тице. Мага је била уверена да је Боб неваљалац, и ако није за то имала нарочитих разлога, осим што је његова мати била врло дебела и становала у некакој чудној округлој кући са свим доле поред реке. Кад су она и Тома један пут ишли туда, нападе их велики пас, и кад је Бобова мати изишла и надвикала пса говорећи им да се не боје, Маги се учинило да она њих псује и јако се уплашила. Мага је држала да у овој округлој кући мора имати много змија које пузе по поду и слепих мишева који тумарају по одајама, јер она је видела кад је Боб један пут скинуо капу и показао Томи једну малу змију која беше у капи, а други пут имао је много слепих мишева. Свакојако, он је за њу био дечак са свим неуредан, чак и нешто мало нечист због змија и слепих *мишева*; а од свега је најгоре што *поред Боба Тома* неће ни да мисли на Магу и не до*пушта јој да и она* буде с њима.

Треба признати да се Тома радо дружио с Бобом. А и како не би? Боб чим види које тичије јаје одмах зна од које је тице, он увек нађе зољина гнезда, он зна направити све могуће клопке, он се пење на дрвета као веверица, а пронаћи јежеве и ласице то нико не може као он. Он чак беше и толико слободан да ради оно што је рђаво, то јест да проваљује ограде, да се каменом хита за овновима и да убија мачке. Оваке способности су морале очарати Тому, тим више што су та особита знања била код дечка који је нижи од њега и којим он може увек владати; свакога распуста Мага је поуздано могла рачунати на неколико дана жалости због Боба.

Доиста, никаке наде више, он беше отишао. Мага се могла тешити како зна, или остати на клупи или тумарати поред ограда, па у својој главици замишљати све другачије него што је, промењујући тако свој мали свет у некакав други који би она желела.

Магин живот беше врло мучан, и она се помагала на овај начин.

За то време Тома, заборављајући сестру и жаоку коју јој својим прекором остави у срцу, оде с Бобом журно, да гледају како се лове пацови у оближњем кошу. Боб је знао овај посао до ситница, он је о њему говорио тако одушевљено, да би га морао разумети сваки, осим већ ако је крајња незналица. Весели Боб баш не бејаше тако црни ђаво као што је свет о њему мислио; шта више беше нешто и лепо на његовом лицу са затубастим носом и с црвеном косом у густим коврчицама. Али панталоне му беху увек исцепане и задигнуте до колена, да би лакше могао загазити у воду при најмањем поводу. И његова врлина, ако је он имађаше, беше доиста „врлина у дроњцима“, о којој се обично сумња или која се чак и не признаје (ваља да и с тога што се ретко налази) према једном философском правилу: да се увек преплаћује заслуга која је добро обучена.

„Ја познајем човека који има псе што хватају пацове“, рече Боб промуклим гласом непрестано гледајући *у реку* као неки водоземац који се спрема за-

пливати у њу. „Он седи у рибарској улици у Св. Огу — јест истина. Што тај нахвата пацова, то више нико. Ја бих тај посао волео више него икакав други — јест истина. Кртице нису ништа спрам пацова. Али, Бога ми, треба имати и добре псе који знају тај лов. Други пси не вреде. Ево овај“, настави Боб показујући на Јапа презриво, „овај за пацове не вреди ни две паре. Ја сам га видео, јест ја сам га баш видео кад је хватао пацове у кошу вашег оца“.

Јап, као да осећаше покуду, подви реп и тискаше се око Томиних ногу, а и Томи као да не беше право што се куди његов Јап, али опет не смеде се заузети за животињу која и сама изгледаше жалосно.

„И доиста“, рече он, „Јап није за пацове. Кад ја свршим школу, ја ћу имати паса и за пацове и за све“.

„Нарочито за пацове, њих набавите, господине Томо“, живо рече Боб — „оне беле с црвеним очима, ох, онда можете нахватати доста пацова код вас, па можете затворити у кавез пса и пацове, да гледате како се туку. Ја бих то радио — јест истина, и то би било много занимљивије него гледати кад се туку два човека — осим кад су они што на вашару продају колаче и поморанџе, као што сам ја видео двојицу: ала је летело све из њихових котарица... Али су и били добри колачи“ додаде Боб после једнога тренутка, као допуну.

„Али, Бобе“, рече Тома пошто је мало промислио, „ти пси што хватају пацове, то су пакосне животиње — они хоће да уједу човека и кад их не пујдаш на њега“.

„Па то им и ваља. Ако когод дирне вашега пса, неће дуго чекати да закука — јест истина“.

У том тренутку један важан догађај заустави ова два шетача. Нешто мало бућну у воду из трске на обали, и Боб би се жив дао испећи ако то није водени пацов.

„Држ' Јап, држ'!“ викну Тома пљескајући рукама, кад мала њушка наже право на противну обалу. „Држи га, ухвати!“

Јап стресе уши и набра чело, али не заплива, држећи да ће зар и само лајање бити доста.

„Уф, гаде плашљиви!“ рече Тома, и удари га ногом, осећајући као ловац понижење што има тако страшљива пса. Боб се уздржа од примедаба, корачајући даље и бирајући увек крајњу обалу реке, која тада беше много надошла.

„Флоса сад није тако велика“, рече Боб, пљускајући воду ногом и осећајући неко задовољство од тога што је тако безбрижан спрам ње. „Лане су све ливаде биле под водом“.

„Али“, рече Тома, који беше склон противстављати тврђења која су у ствари складна, „али била је један пут велика поплава, онда кад је постала Округла Бара. Ја то знам, јер ми је то казао отац. И онда су се потопиле и овце и краве, и лађе су ишле пољем, те још како“.

„Ја баш не марим, нека дође поплава“, рече Боб; „мени је све једно, а по води а по земљи. Ја бих испливао — о, још како“.

„Јест, али кад дуго не би имао шта јести?“ рече Тома, чија машта за час оживе под утицајем овакога страха. „Кад ја будем човек, ја ћу начинити лађу с дрвеном кућом унутра, и сместићу у њу доста јестива, — зечева и других ствари. И онда, ако дође поплава, знаш, Бобе, ја не марим.... И ја ћу те примити, ако те видим“, додаде он благонаклоно.

„Ја се баш ништа не бих бојао“, рече Боб, кому глад није била са свим страшна ствар. „Али ја бих дошао, и кад вам затреба који зец, ја бих га заклао“.

„Па после, ја бих имао и новаца, и играли бисмо главе и слова“, рече Тома, и не помишљајући да би ова игра изгубила много од своје занимљивости кад би он био зрео човек. „Ја бих поштено вукао коцку ко да почне, па после видели бисмо ко би добио“.

„Ја имам десет пара“, рече Боб гордо, и излазећи из воде хитну у вис своју пару. „Глава или слово?“

„Слово“, рече Тома одмах распаљен жељом да добије.

„Глава“, брзо рече Боб, подигнувши новац који *скоро још није* ни пао како треба.

„Није истина, није била глава“, рече Тома силно и одлучно. „Дај овамо десет пара, ја сам га добио поштено“.

„Не дам“, рече Боб, и добро стиште новац у руци.

„Ама ћеш га дати“, рече Тома.

„Не можете ми ништа“, рече Боб.

„Бога ми, могу“.

„Јок, баш ништа.“

„Ја сам газда“.

„Стало ме је“.

„Ја ћу те силом нагонити, варалице једна!“ рече Тома и шчепа Боба па га протресе.

„Не дирајте ме“, рече Боб, и ногом удари Тому.

„Тома беше сав узаврео; он сад кидиса и обори Боба; али се овај зацепи за њега као мачка, те обојица падоше. Они се још неко време добро повукоше по земљи, док најзад Тома не савлада Боба притиснувши му плећи на земљу.

„Кажи да ћеш дати новац,“ рече Тома с муком напрежући се да задржи руке Бобу.

У том тренутку врати се Јап који беше отишао напред, и стаде лајати и уједати Боба за босе ноге. Овај неочекивани бол раздражи Боба и он, место да пусти новац, удвоји снагу и потисну Тому, тако да сад он беше озго. Али сада Јап дохвати друго место зубима, а онда Боб због ове нове беде остави Тому и зграби Јапа па га тресну у реку. Али сад се и Тома подиже, и пре него што је Боб добро стао пошто је хитнуо Јапа скочи на њега, простре га по земљи и стиште му груди коленима.

„Дај пару!“

„Узмите је сами“, обрецну се Боб.

„Не, ја је нећу узети, дај ти“.

Боб извади пару из џепа и баци је далеко.

Тома га пусти да устане.

„Ено ти тамо твоје десет пара. Мени твој новац не треба, ја га не бих ни задржао. Али ти си хтео да вараш у игри, ја мрзим варалицу. Ја с тобом више нећу да идем“, рече Тома и упути се кући, не баш

без туге, јер кад прекине с Бобом, онда нема ни хватања пацова ни других забава.

„Па ви га оставите“, дераше се Боб за њим. „Ја, ако ми се свиди, хоћу и да варам, без тога игра и не ваља... А ја знам где има гнездо штиглица, али ви га нећете... ви сте један ћуран, ви сте...

Тома не окрете главе, а тако исто и Јап кога купало беше смирило.

„Идите бестрага с вашим покислим псом, џаба вам таки пас“, викаше Боб, све више подижући глас из пркоса. Али он не могаше изазвати да се Тома окрене, и онда спусти глас и поче на други начин:

„Ја сам вам све показивао, и ништа нисам од вас искао... А ево и нож који сте ми поклонили, ево вам га, узмите га!“ И Боб из све снаге баци нож за Томом. Али и од тога не би никаке последице, осим што Боб осети неку страшну празнину кад ножић оде далеко од његовог џепа.

Он мирно стајаше, док се Тома са свим не изгуби иза ограда. Међу тим, шта то сад вреди, ако остави ножић на земљи — то не може једити Тому баш ни мало. Поноситост и срџба беху код Боба страсти много слабије него што је љубав за џепни ножић. Његови се прсти мицаху сами молећи га да опет узме ону дршку од јеленова рога која је њима тако добро позната, коју су они толико и толико пута од саме милоште стезали док ножић бејаше у џепу. Била су два реза, тек што наоштрена. Какав би живот био без џепнога ножића, нарочито сад кад су се већ окусиле сласти које он даје? Не, не, бацити коње после рата, то се разуме, али бацити свој ножић за непријатељем, то би била једна претераност без икакога смисла. Тако мислећи, Боб оде до места где је пао ножић, и сад осети нову радост што га после краткога растанка опет виде; он отвори и један и други рез и огледаше њихову оштрину на палцу. Весели Боб! У питању части он није био врло осетљив — није био витез. *Тај фини морални* мирис и нема велике цене у рибарској *улици, која беше* управо једини свет за Боба. Међу

тим, кад се све узме у рачун, он опет не беше ни неваљалац ни лопов, као што је мало олако мислио наш пријатељ Тома.

Тома опет, као што видите, беше и сувише заузет за правду — за ону правду која кажњава кривце према заслузи, и која за час може да одреди колико баш казне треба. Мага опази да се Тома вратио суморан; то смањи и њену радост што се он беше раније вратио него што је она очекивала, и она се једва усуди говорити с њим за све време док он бацаше шљунке у воденични јаз. Није то нимало пријатно изгубити лов на пацове на који се толико много рачунало. Али и ако Тома не скриваше да му је жао, опет би он тако исто и по ново радио. Тако је он увек гледао на своје раније поступке; док је Мага напротив увек налазила да је требала другачије радити.

ГЛАВА VII

Долазак тетака и теча.

Додсонови беху заиста лепа породица, и г-ђа Глег не беше мање лепа од својих сестара. Гледајући је како седи у наслоњачи г-ђе Туливер, сваки правичан човек мора признати да је она спрам својих педесет година још доста лепа, и ако Тома и Мага мишљаху да је њихова тетка Глег највећа ругоба на свету. До душе, она није пазила на одело; јер, као што је често говорила, и ако ниједна жена нема лепшег одела од ње, опет то није њен обичај да нове ствари носи пре него што се старе потроше. Друге жене могу, ако им се допада, прати свакога месеца своје чипке од конца, али кад тетка Глег умре, видеће се да их је она имала много лепших, какве та и та госпођа из Св. Ога није никад купила и ако је та и та госпођа носила чипке пре него што их исплати. Исто је тако било с косом: без икакве сумње у фијокама г-ђе Глег налазе се најбоље коврчице разнога облика и величине; али да их она метне обичнога раднога дана, Боже сачувај! То би значило да се не зна разлика између празника *и раднога дана*. Неки пут и г-ђа Глег носи баш

радним даном најлепше куповне коврчице кад иде у посету, али то наравно не може бити кад она иде само сестри, па још нарочито кад је та сестра г-ђа Туливер, којој она никако не може опростити што од венчања никако не носи куповне коврчице, и ако би се, као што је г-ђа Глег рекла г-ђи Дин, могло нешто паметније очекивати од жене која има децу и чији је муж непрестано у парницама. — Али Беси је увек била слаба!

Дакле, што је г-ђа Глег данас била страшнија него обично, то је имало нарочитога смисла: она се спремала да чита лекције г-ђи Туливер због њених густих плавих коврчица. Ова је јадница већ доста пута отплакала због своје косе од г-ђе Глег која је налазила да тако чешљање не приличи једној матери, али се увек тешила уверењем да је она опет на тај начин лепша. Г-ђа Глег беше наумила данас не скидати шешира с главе, што је она чешће чинила кад је у посети и кад је врло озбиљна: шта она зна, на какву промају може наћи у туђој кући. Из истога разлога имала је и мали огртач који јој чуваше само рамена, јер не могаше обухватити и широке груди. Требало би добро разумевати моду онога времена па да човек зна колико је иза ње заостала свилена хаљина г-ђе Глег; али по многим жутим мрљама и по буђи која указиваше на влажну гардеробу беше вероватно да је она из слоја хаљина већ довољно старога да се може изнети на видик.

Г-ђа Глег држаше у руци свој велики златан сат обавивши прсте ланцем, и рече г-ђи Туливер, која се тек беше вратила из кујне, да она не зна колико је на туђим сатовима, али по њеном је прошло пола од дванаестога часа.

„Не знам зашто нема сестре Полет,“ настави она. „У нашој је породици обичај да једни не изостају од других — ја знам да је тако било за живота покојнога оца — и да једна сестра не седи читаво пола часа, пре него што други дођу. Али ако су се обичаји променили то није *моја* кривица — и ја нећу *никад доћи онда* кад се сви спремају да већ пођу.

Чудим се сестри Дин, она је увек била више на мене. Али ако ћеш да ме послушаш, Беси, ти онда пре ускори ручак него да га задржаваш за доцније; ко се задоцни његова штета“.

„Али, сестро, стићи ће они сви на време“, рече г-ђа Туливер пола благо пола срдито. „Ручак неће бити готов до пола два. Али ако ти је дуго чекати, донећу ти једну питуљицу и чашу вина“.

„Таман, Беси,“ рече г-ђа Глег осмехнувши се горко и климнувши главом да се једва видело. „Ја сам мислила да ти боље познајеш своју сестру. Ја још до сада нисам јела између оброка, и сад не мислим то почети. Али не разумем тај луд обичај да се руча у пола два кад се може ручати у један. Ти тако ниси научила у нашој породици, Беси“.

„Али, Џен, шта да радим? Туливер опет не воли да се сипа пре два часа, и ја сам сада због вас узела по часа раније“.

„Да, да, мужеви хоће тако — они знају само неред правити — они би помакли ручак и после пет, кад нађу жене толико слабе да пристају на то; али жалосно је, да ти ниси мало јача. Да Бог да, да твоја деца не страдају због тога. Него ја се надам да ти ниси спремила велики ручак за нас и да ниси много потрошила, јер твоје ће сестре радије провести с кором хлеба него што ће ти помоћи да се упропастиш. Ја се чудим што се не угледаш на сестру Дин — она је много паметнија. Ти, видиш, имаш два детета за које се ваља постарати, а твој муж истроши на парнице све твоје новце, па ће скоро и своје. За ручак би било довољно“, настави г-ђа Глег подигнутим гласом, „да обариш говеђине, од које би имала чорбе за млађе, и један обичан пудинг с мало шећера и без зачина“.

Код овакога расположења сестре Глег можете мислити како ће се весело провести овај дан. Г-ђа Туливер никад није ишла дотле да се свађа с њом, као што не можете рећи да се патка у води, кад жалосно опружи ногу, свађа с дечаком који је гађа каменицама. Али опет и ово питање о ручку било је

врло осетљиво и није било ни мало ново, тако да је г-ђа Туливер могла дати одговор већ толико пута употребљен.

„Туливер каже да он жели увек добро дочекати своје пријатеље докле год има чим“, одговори она, „а то је само његова ствар шта ће радити у својој кући“.

„Само знај, Беси, да ја твојој деци не могу много оставити од онога што сам заштедела. те да их сачувам од црних дана. А не мисли много ни на наслеђе од тече Глега, мучно да ја не одем пре њега — његова породица има дуг живот: али и ако он пре умре и мени остави имање за живота, опет ће он то све тако завезати да се после све врати његовом роду“.

Зврка точкова добро дође г-ђи Туливер, и она похита пред сестру Полет — то мора бити сестра Полет, јер је зврка од четири точка.

Г-ђа Глег затресе главом и намргоди се помисливши на „четири точка“. У том питању она је имала са свим одређено мишљење.

Сестра Полет беше уплакана кад кола стигоше пред кућу, али чинило се да јој требаше још плача пре него што се сиђе, јер и ако је чекаху и њен муж и г-ђа Туливер, ипак она још оста у колима тресући тужно главом и гледајући некуда уплаканим очима.

„Шта је, за Бога, сестро?“ рече г-ђа Туливер, која истина не беше жена живе маште, али јој дође мисао, да се случајно није опет разбило велико огледало за чешљање у најлепшој спаваћој соби сестре Полет.

Опет никака одговора до поновнога тресења главом за време док се г-ђа Полет лагано скидала с кола опоменувши једним погледом г. Полета да добро пази на њену свилену хаљину. Г. Полет беше маленога раста, с великом косом, жмиравим очима и танким уснама, његове црне хаљине беху као нове, а на врату бела марама, која као да онако јако стезаше врат из неких обзира виших од личне угодности. Према својој крупној лепој жени с алватним рукавима, са широком хаљином и великим шеширом пуним трака и перја, он изгледаше као рибарски чамац према лађи с пуним једрилима.

Врло је дирљива слика жене која плаче а потпуно је по моди обучена, и у исти мах то је врло занимљив пример како цивилизација усавршава наша осећања. Од једне Хотентоткиње у жалости до жене с накитом и монументалним шеширом — колико поступних разлика! Код детета просвећенога века некако је ограничена и сама безобзирност, то јест оно што је главни знак сваке жалости; та се безобзирност и зауставља и мења сваки час тако да је врло занимљива за испитивачки дух. Ако ова јадница с плачним очима и скрушеним срцем не пази како иде, она лако може изгужвати своје широке рукаве, кад улази на врата; али у ње је будна свест о тој опасности, и то јој даје снаге да избегне опасност и да нађе најбољи пут. Кад сузе пођу јаче, она одреши траке од шешира и тужно их забаци натраг — како је то дирљив призор, и како он показује да се ни у најдубљој жалости не губи из вида доцнији леп утицај ових трака! Кад се сузе мало зауставе и приближи се онај страшни тренутак када жалост, у којој је све досадно, и сама дође досадна, она онда замишљено гледа своје браслете и намешта им копче с оном кокетном безбрижношћу која ће бити тако пријатна доцније, кад се осећања стишају.

Г-ђа Полет прође са свим лепо кроз сва врата не укваривши ни најмање своје широке рукаве и рамена (у оно доба човеку образованом долазила је смешна жена којој хаљина не би била бар метар широка на раменима), и ушавши у велику собу где је била г-ђа Глег, спремаше се опет за нов плач.

„Али, сестро, ти си одоцнила; шта се то догодило?“ рече мало сухо г-ђа Глег, кад се руковаше.

Г-ђа Полет седе, пажљиво задигавши свој огртач пре него што одговори:

„Она оде!“ (Г-ђа Полет несвесно беше употребила јаку реторску фигуру).

„Дакле није огледало“ помисли г-ђа Туливер.

„Умрла је ономад“, настави г-ђа Полет. „Била је сва отечена, пуштали су јој воду, страхота колико воде!“

„Онда је срећа за њу што је умрла, па ко му драго да је“, рече г-ђа Глег, „али ја још не знам о ком ти говориш“.

„Али ја знам добро“, рече г-ђа Полет уздишући и тресући главом, „у нашој парохији још није било таке водене болести. Ја говорим о старој г-ђи Сутн рођеној Твентилендс“.

„Ама па она ти није род, а није ни Бог зна каква пријатељица, колико ја знам“, рече г-ђа Глег, која је увек ожалила колико се пристоји случајеве у својој породици, али не и у туђим.

„Ја њу познајем добро, ја сам видела њене отечене ноге... То беше стара жена која је удвојила своје имање неколико пута, и непрестано сама управљала до последњега тренутка, и увек је држала кесу и кључеве под узглавником. Нема их у парохији много као она што је, то смем рећи“.

„А кажу да је потрошила пуна кола лекова“, додаде г. Полет.

„Ах“, уздахну г-ђа Полет, „она је имала неку другу болест одавно пре водене болести, али лекари нису знали шта је. Кад сам о Божићу била код ње, рекла ми је: „Госпођо Полет“, вели „ако кад добијете водену болест, ви ћете се сетити мене“. Тако је баш рекла“, настави г-ђа Полет и сузе јој опет ударише. „то су баш њене речи. Погреб ће бити у суботу и Полет је позван на погреб“.

„Софија!“ рече г-ђа Глег, која се више није могла савладати да не отпочне своје умесне прекоре, „Софија, ја се морам чудити што се ти тако кидаш иквариш твоје здравље због света који ти није ни род ни помози Бог. Тако није радио ни покојни отац, ни покојни ујак, нити ико од нашега рода колико ја знам. Па ти не би више тужила и кад би дошао глас да је наш рођак Абот умро нагло и без тестамента“.

Г-ђа Полет оћута, јер још не беше довршила плач а и оваки прекори не беху јој противни, шта више њој је ласкало кад јој се пребацује што много плаче. Није сваки кадар плакати за суседима од којих се неће *баш ништа наследити*; али г-ђа Полет је удата за

газду човека, има она доста и новаца и времена, па може бити раскошна и у жалости као и у свем другом.

„Г-ђа Сутн није умрла без тестамента“, рече г. Полет који некако осећаше да је потребно рећи штогод ради оправдања жениногa плача; „у нашој општини богат је свет, али кажу да нико не може после смрти оставити толико тисућа фуната колико г-ђа Сутн. Она није правила никакав нарочити распоред — све је оставила нећаку свога мужа“.

„Онда никаке користи од толикога њенога богатства“, рече г-ђа Глег, „кад нема оставити коме од свога рода. Жалосно је и штедети у таким приликама — нећу да кажем да ја не желим оставити више него што се очекује. Али врло је ружно кад новац оде из породице“.

„Али тај човек, који је наследио г-ђу Сутн, врло је занимљив“, рече г-ђа Полет која се већ беше толико прибрала да је могла скинути и пажљиво савити свој вео. „Он болује од сипње, и мора свако вече лећи у осам часова. Он ми је сам то казао — са свим искрено — једне недеље кад је био у нашој цркви. Он носи на грудима зечју кожу, и глас му дркће — човек са свим отмен. Ја сам му казала како и ја много болујем а он рече: „Г-ђо Полет, ја могу знати како је то тешко“. Баш тако је рекао, то су његове речи. Ах!“ уздахну г-ђа Полет, и затресе главом помисливши како је мало њих који могу разумети њен живот испуњен пажњом на црвене и беле течности, на јаке лекове у малим и и на слабе лекове у великим стаклима. „Али, сестро, ја бих сада скинула шешир. Јесу ли извадили кутију?“ додаде она, окренувши се своме мужу.

Г. Полет беше случајно на то заборавио, и истрча збуњен да што пре поправи ову необичну своју погрешку.

„Хајдемо горе, сестро“, рече г-ђа Туливер, која је желела што пре изићи, бојећи се да г-ђа Глег не отвори своје придике о том како је Софија прва од Додсонових која лекаријама упропашћује здравље.

Још је г-ђа Туливер желела отићи с г-ђом Полет и да би могла довољно разгледати њен шешир и гово-

рити о хаљинама. То је била једна од слабих страна г-ђе Туливер, и сестра Глег је за то њу сажаљевала. Она је налазила да Беси тера раскош с оделом. Беси је опет била толико поносна да није хтела деци прекрајати старе теткине хаљине, које је г-ђа Глег и сувише хвалила, додајући да је просто срамота ако се Маги купује што друго осим ципела. Али је г-ђа Глег у многом без разлога кривила своју сестру, јер је г-ђа Туливер збиља чинила све што је кадра да би Мага примила један стари шешир и прекројену свилену хаљину г-ђе Глег, али на крају краја ништа није могло бити; Мага је увек говорила да хаљина смрди на буђу и једном згодном приликом удеси да је добро полије сосом, а кад ово поможе она се онда курталиса и шешира натопивши га добро водом. Да извиним Магу, морам рећи да јој се Тома много смејао кад метне тај шешир и рекао јој да личи на стару Чивутку. И тетка је Полет поклањала одело, али ово беше доста лепо и Маги се допадало као и њеној матери. Од свих сестара г-ђа Туливер волела је највише г-ђу Полет, и то је било узајамно. Само је г-ђи Полет било неповољно што су Бесина деца тако неспретна и непријатна; она би све учинила за њих, али штета што нису така као што је дете сестре Дин. Мага и Тома опет мишљаху да се према тетки Глег тетка Полет још може трпети. Тома би за време распуста само један пут отишао којој тетки, и то увек радије тетки Полет (и ако су му и један и други тече увек пунили џепове), зато што је тамо било корњача од којих се Мага јако бојала и снивала их; али је опет она волела код течe Полета једну направу која сама свира. Међу тим, у одсутству г-ђе Туливер, сестре су се увек слагале у мишљењу, да је велика противност између Туливерових и Додсонових, да су деца ове јадне Беси само Туливерови, и да и сам Тома, који личи на Додсонове, неће бити ништа бољи од оца. Што се тиче Маге, она је сушта г-ђа Мос, сестра Туливерова — висока, мршава жена, која се удала за сиромаха, у њеној кући нема порцелана, и муж њен једва *плаћа ренту.*

Кад две сестре дођоше на горњи бој, разговор се поведе на штету г-ђе Глег, и оне поверљиво исказиваху своје мишљење, да је сестра Глег како који дан све гређа. Овај поверљив разговор прекиде долазак г-ђе Дин с малом Луцијом. Г-ђи Туливер се стеже срце кад спази лепе коврчице своје сестричине. И доиста, то је било непојмљиво да г-ђа Дин, најмршавија и најмање румена од свих девојака Додсонових има овако лепу ћерку, за коју би сваки помислио да је Беспно дете. Па још Мага, кад је поред Луције, долази два пута више црна него што је обично!

Тако је и сада било кад се Мага и Тома вратише из врта с оцем и течом Глегом. Мага беше бацила шешир, и јурну Луцији која је седела поред матере. Доиста, беше велика противност код ових рођака̂, и ко површно гледа, томе би се Луција више допала, али познавалац би већ сад могао опазити неке знаке, који обећаваху да ће Мага бити лепота кад порасте. То је као што се разликује млад пас црн и јак од малога белог мачета. Луција пружи мала нежна уста као пупољак од руже; све беше на њој нежно — мали обли вратић на ком беше ниска коралних зрна, са свим прав нос, лаке светле обрве мало загаситије од косе, које се стираху над светло црним очима које с плашљивом љупкошћу гледаху у Магу, већу од ње за читаву главу и ако једва годину старију. Мага је увек радо гледала Луцију. Она је волела замишљати свет у ком се не стари преко њихових година и у том свету она је замишљала краљицу таку као што је Луција, с малом круном на глави и с малим скиптром у руци.... Само опет та краљица није нико други него она са̂ма али у Луцијином лику.

„Ах, Луција“, кликну она пошто је пољуби, „ти ћеш остати с Томом и са мном, је ли? О, Томо, пољуби је“.

И Тома беше пришао Луцији, али не да се с њом пољуби; он је просто пришао што му је то било лакше него да се мора здравити са свима течама и теткама, и сад остаде на истом месту, не гледајући управо нигде, *стидљив, неспретан*, и смешећи се у пола, као што су

сва стидљива деца кад има друштва. Чини се да су ова деца некако банула у свет и нашла га необучена колико треба, тако да то збуњује њихове наивне погледе.

„Па шта је сад?“ рече тетка Глег оштро. „Зар деца кад уђу у собу не виде тече и тетке? То није био обичај кад сам ја била млада“.

„Идите, поздравите се, децо“, рече г-ђа Туливер тужно и узнемирено. Њу је много мучила Магина коса и гледала је ако могне уграбити прилику да јој нареди да се очешља.

„Живи били, живи били! Ја мислим да сте ви паметна деца“, рече тетка Глег још једнако оштрим гласом, стежући им руку, при чем их њени велики прстени доста намучише и љубећи их у образ, што им није чинило никаку пријатност. „Ех, ти Томо, дигни главу. Деца која иду у школу треба да гледају право. Де, погледај ме“. Томи очевидно није било много до тога задовољства, јер он наваљиваше да извуче руку. „Ти, Маго, намести лепо ту косу, и чувај да ти не спадне хаљина с рамена“.

Њима је тетка Глег увек говорила гласом оштрим и високим, као да су глуви или мало луди: по њеном мишљењу то је био начин да деца науче своје дужности, а и спасоносна узда против рђавих склоности. Бесина деца и тако већ беху раскалашна — њима је требао когод да их поучи реду.

„Ама ви, децо, брзо растете“, рече тетка Полет пријатељски. „Ја се бојим, да ова деца не расту и сувише нагло према њиховој снази“, додаде она сетно погледавши њихову мајку преко њихових рамена. „А Мага, ја мислим, има сувише велику косу. Ја бих је разредила и поткратила, да сам на твом месту, Беси. То није добро за њено здравље. Због тога долази и црња него што је. Шта ти мислиш, сестро Дин?

„Ја не могу извесно ништа рећи“, одговори г-ђа Дин, и одмах опет стеже усне гледајући пажљиво Магу.

„Не, не“, рече Туливер, „дете је здраво, и ништа му не смета. Пшенице има и беле и црвене, а неки баш мрку и траже. Али добро би било да Беси подсече детету косу, да стоји мало лепше“.

Ове речи учинише да Мага помисли на једно изванредно дело, али пре него што би се са свим одлучила, она хтеде дознати да ли ће тетка Дин допустити да Луција остане код ње; и онако скоро никад не пушта да јој дође. После многих разлога за отказ г-ђа Дин се обрати на саму Луцију.

„Ти не волиш да останеш, је ли, Луција?“

„Па ја бих волела, ако ви допустите“, рече ова плашљиво и сва се зацрвени.

„Врло добро, Луција! Остави је, остави је“, рече Дин, крупан, жив човек, тип који ћете наћи у свима редовима енглескога друштва — ћелав, риђих подбрадака, великога чела, темељан али не и тежак. Оваких као г. Дин наћи ћете међу великом господом, међу трговчићима и међу надничарима; али живост његових очију не беше тако обична као његов лик. Он држаше у руци сребрну бурмутицу, и час по час он и Туливер се нуђаху бурмутом, при чем је Туливер, чија бурмутица беше само посребрена, водио често шалу нудећи да се и бурмутицама измењају. Ову је бурмутицу Дин добио од задругара радње код које је био у служби истога дана кад су му дали део у добитку да би наградили његов добар рад као деловође. У Св. Огу нико није стајао на гласу као Дин, и људи су говорили да ће г-ђица Сузана Додсонова, за коју се мислило да се баш најгоре удала, једнога дана имати и боља кола и бољу кућу него чак и њена сестра Полет. Не зна се докле све може отићи човек који је закорачио у таку радњу као што је Гест & Др. која има велики уљани млин, своје властите лађе, и још банку уз то. А и г-ђа Дин, као што увераваху њене присне пријатељице, беше поносита и „ненасита“; *она* неће пустити да муж остане на пола пута зато што нема ко да га подстиче.

„Маго“, рече г-ђа Туливер на ухо својој кћери, коју је прстом дозвала, чим се решило питање о Луцијином останку, „иди да те Марта очешља, иди, видиш каква си. Рекла сам ти да таква не долазиш, то је срамота“.

„Хајде, Томо, са мном“, рече Мага шапатом и повуче Тому за *рукав* кад прође поред њега; он пође *врло радо.*

„Хајдемо горе“, рече му још једнако шапућући, кад изиђоше. „Хтела бих да нешто уредим пре ручка“.

„Али пре ручка нема времена ни за какву игру“, рече Тома, који не беше склон никаким пројектима пре ручка.

„Ох, ох, за ово има времена, хајде само“.

Тома се попе за њом до материне собе. Мага, ушавши у собу, приђе одважно једном столићу из кога извади велике ножице.

„Шта ћеш то, Маго?“ запита Тома, који дође све више радознао.

Мага, место одговора, стеже предње витице косе и осече их дуж чела.

„Бога ми, Маго, платићеш ти то!“ повика Тома. „Боље да то ниси учинила“.

Шш, Шш! ножице иду све даље док је Тома говорио. Сад се и њему допаде овај посао: Мага бејаше врло смешна.

„Молим те, Томо, осеци ову натраг“, рече Мага, узбуђена од своје властите дрскости и нестрпљива да се што пре сврши.

„Ама, кајаћеш се“, рече Тома, претећи јој главом и оклевајући мало, кад већ узе ножице.

„Ако, ако — дела само брзо!“ рече Мага нестрпљиво и са зажареним образима.

Црне витице беху врло густе — доиста велико искушење за дечка који је већ секући гриву коњма окушао сласт забрањенога задовољства. Ја ово говорим онима који знају каква је то милина кад ножице шкрипе кроз масу густе јаке косе. Зашкрипи умилни звук један пут, па онда још један пут, и још један пут, и коса се свали на под и Мага беше ошишана, истина зупчасто и неравно, али она опет осети неку лакоћу и слободу као да је из шуме изишла у равницу.

„Ох, Маго! Маго!“ узе Тома скакати око ње, смејући се и лупајући се по коленима. „Ох, да знаш каква си, како чудно изгледаш! Погледај се у огледало — сад личиш на онога лудака кога смо у школи гађали ораховим љускама“.

Мага осети неочекивани јад. Она је најпре само *мислила да се опрости* досадне косе и несносних пре-

кора због ње; за тим је помишљала на ликовање своје према матери и теткама зато што је смела овако што урадити: она није марила за лепу косу — то јој беше девета брига — њој је само до тога било стало да је људи сматрају за паметно девојче, и да јој не знају мане. А сад јој се Тома смеје, и каже да она личи на лудака, ох, сад се цела ствар мења. Она се погледа у огледало, и образи јој побледеше а усне сташе мало дрктати кад Тома не престаде смејати се и пљескати.

„Ох, Маго, а сад одмах треба доле, на ручак. Ух, каква си!“

„Не смеј се, Томо“, рече она љутито, а сузе јој се завртеше, па тресну ногом и одгурну брата.

„Ух, ух, Зољо!“ рече Тома. „Па што си их онда секла? Ја, Бога ми, одох доле; ено већ мирише ручак“.

Он се брзо стрча низа степене, а Мага оста са својим тешким јадом због погрешке која се не може поправити, јад који је сиротица скоро сваки дан имала. Сада када је догађај свршен виде она јасно, да је урадила лудо, и да је тек сада чекају прекори; јер Мага је сваку своју радњу предузимала врло страсно и нагло, па тек после је увиђала не само последице од тога него и шта би све било да она није била урадила што је урадила, и то је она све видела у најситнијим појединостима и околностима које њена жива машта претериваше. Тома није никад правио таке погрешке као Мага; он имађаше неко чудновато и урођено разазнавање о свему што ће се окренути на његову корист или на његову штету; отуда је дошло, да је њега мати једва који пут покарала, и ако је он био много самовољнији и упорнији него Мага. Кад би Тома учинио какву погрешку, он би је увек признао, и бранио би се, а после „шта буде“. Поквари ли он очев бич шибајући врата, он није крив — бич се сам заплео у шарке на вратима. Кад Тома Туливер шиба врата, он је уверен не да је овакав посао допуштен деци у опште, него да се може допустити њему Томи Туливеру, и он се после не каје што је то радио. — Али Мага, плачући једнако поред огледала, осећаше да јој није могућно сићи да руча, и издржати све погледе и све оштре прекоре од тетака, док би јој

се извесно смејали Тома и Луција и Марта која служи за столом, па можда и отац и тече: јер кад јој се већ Тома смејао, разуме се да ће и сви други; да није дирала косу, сад би лепо седела између Томе и Луције, и јела би пудинг с кајсијама и друге слаткише. А шта јој сад остаје до плача? Она сеђаше очајна и напуштена међу својим витицама као Ајант међу покланим овцама. Може бити да ће се ова невоља чинити врло обична људима који су доста поживели, који имају да мисле на рокове плаћања, на некадашње љубави и на прекинута пријатељства; али за Магу она је била горка — можда још горча него што су невоље које се ради разликовања зову праве невоље зрелога века. „Ах, дете моје, доцније ће тек стићи праве невоље које ће те мучити“ — то је утеха коју смо сви добијали у детињству, и сви је после у зрелом добу понављали деци. Сви смо ми овако исто горко плакали, стојећи с танким голим ногама у малим ципелицама, кад смо у ком непознатом месту изгубили из вида матер или дадиљу; али сад се више не можемо сетити на муке тога тренутка и ражалити се по ново, као за невоље пре пет или десет година. Од ових горких тренутака сваки је оставио трага и живи још у нама; али су све ове трагове покрила чвршћа ткања младости и зрелога доба; отуда долази да ми сваку жалост код наше деце гледамо смешећи се и не верујући да их она много мучи. Има ли кога који се може живо сетити не само што је радио, волео или мрзио, кад је носио бенку, него и шта је осећао онда кад је тако дуго било од једнога лета до другога? Може ли се сетити шта је осећао кад су га другови истерали из игре зато што је само с незнања рђаво бацио лопту; или кад је за време распуста, седећи каквога кишнога дана у соби и не знајући како да проведе време, прелазио из доколице у пакост, из пакости у дрскост, а из дрскости у гнев; или кад му мати још не даваше тога „течаја“ хаљину с рукавима, а већ сви његови вршњаци имају праве рукаве? Доиста, кад бисмо се могли сетити ових првих *горчина, које* се још повећаваху у добу кад нема никаке *наде, ми не бисмо* олако гледали на детиње жалости.

„Г-ђце Маго, хајдете брзо доле“, рече Кезја, журно ушавши у собу. „Господе Боже! Шта сте то урадили? Какав је то покор!“

„Ћутите, Кезја“, рече Мага љутито. „Одлазите одавде“.

„Али, ја вам кажем да морате доле, г-ђце, тако је казала ваша мати“, рече Кезја, пришавши Маги и поумивши да је дигне с пода.

„Одлазите! Ја нећу да ручам“, рече Мага отимајући се. „Ја нећу да идем“.

„Па лепо. Ја вас не могу чекати. Ја имам посла за столом“, рече Кезја изишавши.

„Маго, лудице мала“, рече Тома, завиривши после десетак минута у собу. „Зашто не дођеш на ручак? Има много лепих ствари, и мати каже да одмах дођеш. Зашто плачеш, лудо једна?“

Ох, то беше грозно! Тома је тако тврд и нехатан! Кад би он оволико плакао на поду, Мага би плакала такође. А после, и тај тако леп ручак, а она гладна! Доиста страшно.

Али Тома не беше баш са свим тврд. Истина није био расположен за плач, и није хтео оставити леп ручак због Магине жалости; али он јој приђе, примаче јој главу и рече јој тихо и пријатељски.

„Што не сиђеш, Магице? Хоћеш ли да ти донесем мало пудинга кад поједем свој, и мало сира и друго?“

„Хо-о-ћу“, рече Мага, којој се већ учини да живот није са свим несрећан.

„Врло добро“, рече Тома и пође. Али на вратима се опет окрену и рече јој: „Боље би урадила да дођеш. Има и лешника, знаш, и вина с лазарицом“.

Мага преста плакати и замисли се кад је Тома остави. Томина доброта беше мало ублажила њену патњу, а и лешници и лазарица учинише своје.

Она се лагано измаче из својих растурених витица и полако пође низа степене. За тим застаде наслонивши се на рагастов и гледајући кроз одшкринута врата у трпезарију. Спази Тому и Луцију и међу њима једно празно место, па онда виде ђаконије на столу

са стране — то беше већ сувише. Она се ушуња у собу и заузе празно место. Али тек што седе већ се и покаја, и зажеле опет побећи на поље.

Г-ђа Туливер јекну кад је виде, и тако се престрави, да јој кутлача којом је вадила чорбу паде у тањир, што не прође без последица за застор на столу. Како Кезја није проказала зашто Мага не долази, г-ђа Туливер је мислила да је и овога пута само обичан наступ јогунства, који сам и своју казну доноси одузимајући Маги половину ручка.

На глас г-ђе Туливер и други погледи одоше за њеним, и Маги почеше горети и образи и уши, кад теча Глег, старац пријатнога лика и седе косе, рече:

„Шта је то сад? Ко је ова девојчица? Ја је не познајем. Да је ти, Кезја,ниси нашла на путу?“

„Збиља, она је сама одсекла косу“, пришапну Туливер Дину, смејући се и врло задовољан. „Јеси ли икад видео тако чељаде?“

„Ех, ех, мала госпођице, ви сте се дивно украсили“, рече теча Полет — и можда још никад он није рекао што заједљивије.

„Их, кака срамота!“ рече тетка Глег својим највишим тоном и најоштријим прекором. „Девојчице, које саме одсеку своју косу, заслужују батине и само хлеба и воде — а не да седе са својим течама и теткама“.

„Е, е,“ рече теча Глег, да би загладио ове тешке речи своје жене, „треба је у тамницу, тамо ће јој са свим одсећи косу, и тако ће бар бити сва једнака“.

„Сад личи на Циганку више него икад“, рече тетка Полет са сажаљењем; „то је, сестро, рђав знак, што је девојчица тако црна, а дечак напротив. Бојим се да јој то не смета у животу, што је тако црна“.

„То је неваљалица која ће убити своју матер“, рече г-ђа Туливер кроз плач.

Мага издржа сав овај кор прекора и заједања. Она у почетку беше само љутита и то јој даде тренутне снаге да не попушта, тако да Тома помисли да ће она све јуначки поднети због пудинга и слаткиша. Тако мислећи он јој полако рече: „Е, Маго, јесам ли ти *казао да ћеш* добро платити!“ Он мишљаше при

јатељски, али његова сестра узе то као да се он весели њеном јаду. И тада се од један пут сложи сва њена усиљена снага, груди јој набрекоше, и она, уставши с места, допаде оцу, сакри своје лице за његова рамена и бризну у гласни плач.

„Но, но, срце моје“, рече отац љубазно и загрли је „не бој се ништа. Добро си урадила што си одсекла косу кад ти смета. Не плачи више. Не да тебе твој отац“.

Ох, слатке речи од милоште! Мага никад није заборавила да њу „не да“ њен отац, она је те спомене сачувала у срцу и на њих мислила још много година доцније, кад је сваки други говорио да њен отац није био добар за своју децу.

„Твој муж квари ово дете, Беси“, рече г-ђа Глег гласно а тобож само г-ђи Туливер. „Оно ће се са свим покварити, ако ти не пазиш. Мој отац тако није радио, иначе бисмо ми данас били са свим другачији“.

Домаћи јед г-ђе Туливер беше у овом тренутку достигао тачку од које већ почиње неосетљивост. Она и не обрати пажњу на сестрин говор, него забаци траке од капе и без једне речи узе делити пудинг.

Кад се пређе на воће, и Мага се опрости муке, јер тада деца добише допуштење да понесу воће и иду у врт, почем време беше благо. Она одјуриште у шибље по врту, као мале бубице кад побегну испод лупе.

Г-ђа Туливер имала је разлога зашто је пустила децу. Сад кад је свршен ручак и кад је сваки расположен, прилика је поменути шта се мисли с Томом, и добро је баш да он није ту. Деца су била већ навикнута слушати да се о њима говори тако слободно као да су она тице и да не могу ништа разумети, колико год да извијају вратове и да слушају; али сад у овом случају г-ђа Туливер беше рада сачувати тајну, јер ту скоро имађаше прилике уверити се да Тома не воли учити код свештеника и да он то сматра као и кад би учио код позорника. Г-ђа Туливер с тугом осећаше да ће њен муж радити како сам за добро налази, без обзира на тетку Глег или на тетку Полет;

али бар, ако се после догоди зло, неће се моћи казати да је Беси попустила ћуди мужевљевој не споменувши ништа својим рођацима.

„Туливере“, рече она прекидајући разговор овога с Дином, „сад је време да кажеш дечиним теткама и течама шта мислиш с Томом“.

„Па лепо“, рече Туливер као мало преко, „ја ни од кога не кријем шта мислим с дететом. Ја сам смислио“, додаде он гледајући Глега и Дина — „ја сам смислио да га пошљем неком г. Стелингу, свештенику у Кингс Лортон — врло учен човек како сам чуо — који ће га научити многим стварима“.

Ове речи изазваше гласно изненађење целога друштва, онако као што се може опазити код сељака у цркви кад проповедник наговести што о њиховим обичним пословима. Течама и теткама беше врло чудновато да и свештеник има посла с породицом Туливеровом. А теча Полет не би се мање зачудио кад би чуо да се Тома спрема учити код председника министарства. Теча Полет беше од оне већ изумрле расе богатих енглеских закупаца, који се лепо носе, плаћају велике порезе и царине, ручају недељом лепше него радним даном, иду у цркву, а савршено не знају да се енглески устав, и државни и црквени, може лакше проучити него системе сунца или непокретних звезда. Жалосно је рећи, али је истина, да је Полет имао са свим нејасан појам о епископу, мислећи да је он нека врста барона и да може бити или не бити свештеник по својој драгој вољи; још како се десило, да је његов парох човек од велике породице и богат, то Полет просто није могао веровати да и свештеник може бити учитељ. Ја знам, да је у наше образовано доба врло тешко уверити људе у оволико незнање г. Полета; али нека се узме на ум до каквих необичних напредака може доспети природни дар кад га помажу погодне прилике; а теча Полет имађаше велики природни дар за незнање. Он први и изјави своје чуђење.

„Али зашто га шаљеш свештенику?“ запита он, трепћући и гледајући Глега и Дина, да би видео да ли они штогод разумеју.

„Зато што су свештеници најбољи учитељи, колико ја знам,“ рече бедни Туливер, који се у овом загонетном свету хваташе и брзо и крепко за сваки кончић. „Ето, онај Јаков, учитељ у приватној школи, није свештеник, и дете је мало научило код њега, зато сам сад наумио потражити са свим другачијега. Овај г. Стелинг, као што сам чуо, то је човек каквога ја желим. Ако Бог да, Тома ће к њему у половини јуна“, заврши он одлучно, и извади бурмута.

„Ту ће имати добро да се плаћа, Туливере, е! Свештеници сви мисле високо“, рече Дин, узевши повише бурмута; тако је он чинио увек кад је желео сачувати неутрални положај.

„Ама, мислиш ли ти, да ће га тај свештеник научити да одмах позна која је пшеница добра, је ли, Туливере?“ рече Глег, који је волео пошалити се, сматрајући да му је то, кад се повукао из послова, не само допуштено него и пристојно.

„Видите, ја имам нарочити план, како ће Тома да учи“, рече Туливер, који после тих речи мало поћута и подиже чашу.

„Ако је и мени слободно да кажем коју, што врло често није“, поче кисело г-ђа Глег, „онда бих ја желела знати каква је корист за дечка да учи оно што не приликује његовом стању?“

„Али“, рече Туливер не гледајући на њу него говорећи само људима, „знате, ја сам смислио, да Тома и не учи овај исти посао који ја радим. Од давно ја на то помишљам, и сад сам се решио са свим, кад сам видео како је учинио Гарнет и његов син. Ја желим да он има рад за који се не тражи капитал, и хоћу да се добро школује, те да не уступа адвокатима и другима, а и мени кад и кад да даје добар савет“.

Г-ђа Глег промумла неке гласове из грла и напући уста, па се за тим осмехну тако да у том смеху беше и сажаљења и ругања.

„Много би боље било“, рече она после овога приступа, „кад би понеки људи оставили на миру адвокате“.

„А да није тај свештеник директор гимназије — *као онај у Маркет-Бјули?*“ упита Дин.

„Не, није од те врсте“, рече Туливер: „он неће да узме више од два или три ђака — а на тај начин, више ће радити с њима, разуме се“.

„Ах, да! и онда се брже учи; кад је много ђака они не могу у исто време сви научити“, рече тетка Полет, који почињаше већ разумевати ову тешкоћу.

„Али, онда ће више и искати, ја мислим“, рече Глег.

„Ех, сто фуната годишње — то је све“, рече Туливер, поносито. „Али и то је капитал, разуме се. Томи је његова наука његов капитал“.

„Бога ми, па то је добро“, рече Глег, „ти паметно радиш, Туливере,

Кад земља оде и новац се потроши
Онда је наука дивна ствар.

Ја се сећам да сам видео ове стихове исписано на једном прозору у Букстону. Али ми који нисмо научени, ми ћемо боље учинити ако чувамо свој новац, је ли Полете?“ Глег протрља своја колена и погледа весело.

„Ја се теби морам чудити, драги мој“, рече му његова жена. „То се ни мало не пристоји једном човеку твојих година и твојих породичних веза“.

„Шта се то не пристоји, драга моја?“ запита Глег, намигујући весело осталом друштву. „Је ли мој нови плав капут?“

„Ја морам жалити твоју слабост, драги мој. Ја мислим да се не пристоји збијати шалу кад видите да ваш сродник срља у пропаст“.

„Ако се то тиче мене“, рече Туливер добро жацнут, „није потребно да се ви ништа бринете. Ја могу своје послове радити и без ичије туђе помоћи“.

„Ама, молим вас“, рече Дин, паметно окрећући разговор на други правац, „мени паде сад на памет, да неко говораше да ће и Вакем дати свога сина — грбавога дечка — да учи код свештеника. Је ли Сузана?“ (окрену се жени).

„Ја не знам ништа“, рече г-ђа Дин, стегнувши одмах опет уста. Г-ђа Дин не беше вољна умешати се у догађаје где варнице севају.

„Па лепо“, рече Туливер говорећи све веселије да би г-ђа Глег видела како њему баш ништа није

стало до ње, „ако и Вакем шаље сина свештенику, онда значи да ја не грешим што и сам то чиним. Вакем јесте истина највећи угурсуз од свих које је стари Хари створио, али он увек добро зна с ким ће што радити. Хе, хе, реците ви мени ко је Вакемов месар, па ћу вам казати где да нађете добро месо“.

„Али Вакемов, адвокатов, син је грбав“, рече г-ђа Полет која осећаше да цела ствар тужно изгледа, „и онда је природно што иде свештенику“.

„Доиста“, рече Глег, погрешно али погодно објашњујући ову напомену, „ти треба то да узмеш у обзир, Туливере; Вакемов син није за радњу. Вакем хоће да му син, бедни дечак, буде господин“.

„Драги мој“, рече г-ђа Глег тоном који показиваше да је њено гнушање готово да прсне, али она хоће да га силом задржи, „ти би боље урадио да ћутиш. Туливеру није потребно ни твоје ни моје мишљење. Има људи који знају боље него ико други“.

„Е, ако је веровати вашим речима, то сте онда ви у броју таких људи“, рече Туливер који опет узавре.

„О, *ја* не кажем ништа“, рече г-ђа Глег подругљиво. „Моје се мњење не тражи, и ја га не дајем“.

„Онда ће то бити први пут“, рече Туливер. „То је једино што ви радо и лако дајете.“

„Онда ја радо и лако позајмљујем, ако радо и лако не дајем“, рече г-ђа Глег. „Има људи којима сам ја позајмила новац, и можда ћу се кајати због позајмице роду“.

„Но, но, но“, рече Глег ублажујући. Али није више било могућно задржати Туливера.

„Ви имате признаницу, колико се ја сећам“, рече он, „и ви имате ваших пет на сто, био род не био“.

„Сестро“, умеша се г-ђа Туливер, „ти не пијеш ништа, а дела и мало бадема и грожђа“.

„Беси, ја те сажаљавам“, рече г-ђа Глег, с оним осећањем које има пас кад дограби прилику да залаје на човека без батине. „Каква посла с овим разговором имају бадеми и грожђе?“

„За Бога, сестро Глег, не буди тако свађалица“, рече г-ђа Полет која поче мало плакати. „Може ти доћи *удар кад* се тако зацрвениш после ручка, а помисли

да смо тек скоро престали носити црно — то није лепо тако међу сестрама“.

„И ја држим да није лепо“, рече г-ђа Глег. „Далеко се дошло, кад једна сестра позове другу својој кући, да је изложи грдњи и увреди“.

„Лагано, Џен, лагано — буди разложна“, — рече Глег.

Али док он говораше, Туливер, који још не беше казао све што треба да задовољи своју љутњу, плану по ново.

„Ко то грди вас?“ рече он. „Ви баш почињете, ви не можете проћи с миром никога него морате увек заједати. Ја се нећу свадити ни с једном женом која зна где јој је место“.

„Моје место, збиља!“ рече г-ђа Глег долазећи све наковнија. „Бољи од вас, господине Туливере, који су умрли већ, понашали су се према мени с другачијим поштовањем, него што ви чините, али тако је то кад ја имам мужа који може мирно седети и гледати како ме вређају они који никад то не би чинили, да у нашој породици не беше девојака које су се несрећно удале“.

„Ако хоћете о том“, рече Туливер, „моја је породица као и ваша, и боља од ваше, јер у њој нема ниједне тако зле жене као ви“.

„Тако!“ рече г-ђа Глег устајући с места и окренувши се своме мужу, „ја не знам, драги мој, да ли је теби пријатно ту седети и слушати ово злостављање, али ја не мислим ни једнога часа више остати у овој кући. Ти можеш остати и вратити се на колима — ја одох пешке“.

„Али, драга моја, драга моја!“ говораше сетно Глег, идући из собе за женом.

„За Бога, Туливере, како си могао тако говорити?“ рече г-ђа Туливер плачући.

„Нека иде“, рече Туливер, чији огањ сузе не могоше угасити. „Нека иде, и што пре то боље! Неће јој више пасти на памет да ми господари“.

„Сестро Полет“, рече г-ђа Туливер у очајању, „мислиш ли да би је ти могла утешити, да пођеш за њом?“

„Боље оставити сад“, рече Дин. „Уредићете ви то други пут“.

„Онда, сестре, да идемо да видимо децу“, рече г-ђа Туливер утирући сузе.

Овај предлог дође у добри час. Туливеру беше одлакнуло, као кад се човек опрости несносних мува, кад жене изиђоше из собе. Мало је шта он тако волео као разговор с Дином, а за то није било честих прилика јер је овај увек био у послу. Он је сматрао Дина за „најучевнијега“ од својих познаника, који је поред учености још и врло течно говорио, те је тако пријатно допуњавао велику Туливерову оскудицу у том погледу, јер Туливер остаде једнако само на тежњи да лепо може говорити. И сад, кад су жене отишле, могу они прећи на озбиљан разговор, не бојећи се којекаких прекидања. Могу измењати мисли о војводи Велинктону чије је понашање у католичком питању бацило са свим нову светлост на његов карактер; могу смањивати цену његове ватерлоске победе, коју он никад не би ни добио, да није имао доста Енглеза за собом, а осим тога још и Блихера и Прусе, који су, како је Туливер чуо од човека који ову ствар добро зна, стигли баш кад је требало; премда у овом питању не беше потпуна сагласност, јер Дин изјави како он не држи много на Прусе — према томе како они праве лађе и како се погађају за данцишко пиво, Дин не мишљаше најбоље о њима. Скоро потучен на овом питању, Туливер оде исказивати своја страховања да Енглеска више никад неће бити што је била; али Дин, будући члан фирме чији приходи једнако расту, мишљаше много повољније о садашњости; он саопшти неке појединости о увозу, нарочито о кожама и цинку, које ублажише машту Туливерову, помичући много даље оно време кад ће Енглеска бити пљачка католика паписта и радикалаца, и кад за поштене људе неће бити живота.

Теча Полет је једнако седео и умилно слушао говор о овим високим стварима. Он сам није се разумевао у политици — он мишљаше то је природан дар — али је према целом говору закључио, да и тај војвода Велинктон није баш Бог зна шта.

ГЛАВА VIII

Туливерова слаба страна.

„Узмимо да сестра Глег затражи свој новац — биће врло мучно сад наћи пет стотина фуната“, рече г-ђа Туливер тога вечера своме мужу, сећајући се тужно шта је све било тога дана.

Г-ђа Туливер је удата још пре тринаест година, али као да је удата јуче могаше мужу говорити тако да је утицај тога говора увек био како она није желела. За чудо је како неке памети могу дуго времена остати у првобитној простодушности, онако исто као што и матора златна риба вечно остаје у обмани младости и готова је увек запливати тако право као да може отићи даље од стакленога оквира који је држи. Г-ђа Туливер беше као и ова мила риба, и пошто је кроз тринаест година ударала главом о зид, она и данас предузе исти посао с истом лакоћом.

Ова њена напомена учини, да Туливер изјави да му баш ни мало није тешко наћи пет стотина фуната; а кад га она салети да каже *како* ће их набавити, а да не заложи воденицу и кућу које је рекао да никад неће заложити, а зна се да људи не позајмљују без залоге, Туливер се онда још више распали и рече да му није стало шта ће радити г-ђа Глег — али да ће јој он исплатити дуг, па тражила она или не тражила. Он више неће ништа дуговати жениним сестрама. Кад се човек ожени из породице где има пуно жена, он има доста мука да мучи ако се преда. Али Туливер се *неће* предати.

Г-ђа Туливер мирно отплака док је намештала спаваћу капу, и у брзо заспа за тим тешећи се помишљу да ће се већ о свем том разговарати сутра са сестром Пулет, кад оде к њој с децом на чај. Она додуше не предвиђаше никаквих нарочитих последица од тога разговора; али тек ваљада није могућно да прошли догађаји могу бити толико упорни да остану онаки каки су и онда кад се због њих много тугује.

Њен муж за дуго не заспа; и он мишљаше на *посету коју* сутра има да учини, а и његове мисли о

главној ствари не беху тако благе и утешне као мисли његове миле половине.

Туливер, кад га гони силно осећање, беше врло брз на предузећа, што као да се није слагало с његовим правилом да је живот заплетен и загонетан, по ком се правилу он управљао у свима својим мирнијим одлукама: али, можда ови појави и нису баш са свим противречни, јер, најзад, најбрже ћеш се уверити да је повесмо замршено кад нагло тргнеш конац. И тако, услед ове наглости, Туливер појаха коња одмах сутрадан по ручку (његов желудац беше здрав) и оде у Басет да посети сестру Мос и њенога мужа. Јер, намисливши већ тврдо да исплати г-ђу Глег, њему природно дође на памет да и он има једну признаницу од три стотине фуната које беше позајмио зету Мосу. Ако би овај могао у одређеном року вратити новац, онда би то знатно смањило ону несмисленост коју могу видети у овом одважном кораку Туливеровом људи жељни да најпре знају *како* ће се неки посао урадити пре него што поверују да ће то бити лак посао.

Јер Туливер беше у положају који истина није нов и необичан, али је, као и многе друге обичне ствари, могао донети временом непријатне последице: њега су држали за много имућнијега него што је у ствари. И како смо већ ми сви склони веровати оно што свет о нама мисли, тако је и он гледао на банкротство с оним далеким учешћем с којим дуговрати мрша прима глас да је његов кратковрати дебељко сусед ударен од капље. Он се сит наслушао пријатних шала како је лако њему поред властите воденице и лепога парчета земље; и ове шале са свим природно подржаваху у њему уверење да је темељан човек. Ове су шале пријатно зачињавале чашу вина о пазарном дану, и да није било полугодишњих рокова, Туливеру ни на памет не би падало да је његово хваљено имање „покривено хартијама“ за две тисуће фуната. Али за целу ову суму не беше он крив, јер једну целу тисућу имао је дати сестри кад се удавала; а после, човек и не може лако плаћати сваки рок, кад има суседе *који једнако хоће* да се с њиме парниче, а поред

тога и тако добро стоји код пријатеља да ови радо узимају од њега на зајам по коју стотину фуната и без тачно одређених рокова. Наш пријатељ Туливер беше болећив човек, и не могаше молбе одбити баш ни сестри, која је не само дошла на свет без икакве потребе, као и све сестре, донесавши повод за задужење, него која се доиста баш и удала, и све своје погрешке ту скоро крунисала родивши и осмо дете. Што се тога тиче Туливер и сам признаваше да доста попушта; али он се правдаше говорећи да је бедна Грити била прекрасна девојка, пре него што се удала за Моса — и говорећи то, глас би му лако задрктао кад и кад. Али данас он беше расположен да гледа само очима човека трговца, и пролазећи путање басетске с дубоким коловозима — цео овај крај беше далеко од града, тако да пренос и ђубрење гутаху већи део од прихода који даваше ова мршава земља — он се све више љутио на тога Моса, човека који нема капитала, који увек први страда ако се деси сточна болест или пламењача и који се све више заглибљује што га више извлачиш. Баш би и за њега самог било добро да се потруди вратити ових три стотине фуната; то ће чинити да мало више устане, и да се с вуном не иштети и сад као што је лањске године: доиста Туливер је сувише гледао кроз прсте своме зету, и зато што му је за две године опростио интерес, овај извесно већ мисли да му се ни капитал неће никад тражити. Али Туливер сад беше одлучан да више не попушта тако лакомисленом свету; а јахање по басетским путањама не беше тако пријатно да би могло ублажити оштре одлуке. Дубоке џомбе, створене о кишном зимском времену, причињаваху да се сваки час спотиче и спомињаху га на адвокатскога творца, који је извесно, копитом или чим му драго, помогао да пут буде овакав; његова љутња на јаднога Моса расла је све више и с тога што је видео много необрађене земље и запуштених ограда, и ако не баш на имању овога домаћина који нема среће. Али, ко зна, можда је *она* неуређена земља баш Мосова: у Басету су сви *једнаки; то је* право просјачко село, мишљаше Тули-

вер, и не без икаква разлога. Басет је имао мршаве земље, рђаве путове, сиромашнога властелина који и не станује у њему и сиромашнога свештеника који га само опслужује. Ако би они, који мисле да је људски дух у стању савладати све околности, узели разлагати, да би Басећани при свем том могли бити много бољи људи, ја немам ништа против тих разлагања у опште; ја само толико могу рећи да је и дух ових становника био према њиховој околини. Блатаве путање, зелене или иловачасте, које за невично око као да само иду једна до друге, вођаху у ствари, и с прилично стрпљења, на широк пут мало даље; али у Басету беше много ногу које су ове путање доводиле једном месту расипања које се зове „Маркиз Гренби“ или простије „код Диксона“. Пространа ниска соба, под посут песком, мирис од дувана и пива, газда Диксон на вратима — у свем том није лако наћи ништа што привлачи. Па опет врло много људи у Басету не могаху се отети од ове привлачне силе кад их пут туда наведе око четири часа после подне зими; и кад која жена у Басету хоће да каже да њен муж није човек који се проводи, она ће то учинити најречитије ако каже, да он код Диксона не потроши динар за годину дана. Г-ђа Мос је то више пута говорила за *свога* мужа, кад би Туливер, као ово данас, био што љут на њега. Најмање ту љутњу могаше ублажити поглед на вратнице, које се накренуше кад их он гурну држаљем од бича. Он већ хтеде сјахати и, водећи коња по овом мучном дворишту, које тужно осенчаваху полудрвени вајати, ићи пешке до опале куће која беше нешто уздигнута, да му случајни долазак једнога момка не дође у помоћ, те тако могаше извршити што је био наумио, — то јест, да не сјахује с коња за све време ове посете. Кад човек хоће да буде оштар, најбоље је да остане у седлу и да говори с висине, да је изнад површине оних који моле, и да има далеки видик куда може гледати.

Г-ђа Мос чу топот и док њен брат дође она већ беше изишла из кујне с уморним осмехом на лицу и и с *црнооком бебом* на руци. Г-ђа Мос беше бледа

слика својега брата, а мала пуначка ручица бебина на њеном образу још јаче истицаше њену мршавост.

„Ох, Туливере, баш је то лепо што си дошао“, рече она љубазно. „Ја ти се данас нисам надала, како си?“

„Хм, добро... доста добро“, одговори брат хладно, као да сматраше сестрино питање за сувише слободно. Она одмах познаде да брат није добро расположен. Али она мишљаше да је са свим природно ако се према сиромасима и мало набусито поступа. Г-ђа Мос није се позивала на једнакост међу људима: она беше жена стрпљива, с много деце и са срцем пуним љубави.

„Твој муж није код куће — а?“ запита Туливер после важнога ћутања, а за то време још четворо деце беше истрчало из кујне као пилићи кад квочка оде из кокошињака.

„Није, али ту је код кромпира. Ђорђе, отрчи часом по оца, и реци му да је ту ујак. Што се не скинеш, а, да се мало прихватиш, Туливере?“

„Не, не, нећу сјахати. Морам брзо кући“, рече Туливер и пусти поглед врло далеко.

„А шта ради Беси и деца?“, рече г-ђа Мос плашљиво, не смејући да га још један пут позове.

„Ох.... добро све. Тома ће у јуну у нову школу — нов трошак за мене. Мучно је то кад човек изда свој новац“.

„Ала кад би нам пустио децу ових дана? Моји мали једва чекају да дође Мага. А и ја је волим чини ми се више него ико. И она воли доћи овде, то је слатко дете, тако живо и тако паметно“.

Да је г-ђа Мос била најлукавија жена на свету, као што је била најпростодушнија, она не би боље смислила чиме ће ублажити брата. Он је ретко налазио кога да хвали „малу цуру“; обично је било да он сам износи њену особиту вредност. Али је Мага добро стајала код тетке Мос: она беше њено прибежиште, код ње је она била ван власти закона — ако би што оборила, испрљала ципеле, или исцепала хаљину, све је то било само обична ствар код тетке Мос. Туливер и преко воље омекша, и већ не бежаше очима *од сестре, кад рече:*

„Она тебе и воли више него све тетке, ја бих рекао. Она је на наш род, не личи ни мало на матер“.

„Мос каже да је она као што сам ја била“, рече г-ђа Мос, „и ако ја никад нисам била тако жива и нисам много марила за књиге. Али ја мислим да је и моја мала налик на њу — *и она је* наметна. Лизо, ходи овамо, да те види ујак: он те једва познаје, ти тако брзо растеш“.

Лиза, црнооко дете од седам година, гледаше врло плашљиво кад га мати повуче напред, јер мали Мосови се прилично бојаху ујака из дорлкотске воденице. Она не беше ни близу као Мага ни по живости ни по лику, да би њихова сличност много поласкала Туливеровој родитељској љубави.

„Јесу мало налик“, рече он нежно гледајући дете у прљавим хаљиницама. „Обадве су на нашу матер. Ти имаш доста девојчица, Грити“, додаде он пола с учешћем а пола с прекором.

„Четири, да их Бог поживи“, рече г-ђа Мос уздахнувши и сачешља руком Лизине косе. „Толико колико и синова. Свака има брата“.

„Али оне треба да се састарају саме“, рече Туливер који осећаше да попушта у оштрини и хтеде се ојачати дајући практичан савет. „Не треба да падну браћи на терет“.

„Тако је, али ја мислим да ће и браћа волети ове сиротице, и да ће се сећати да су од истога оца и мајке; то их неће упропастити“, рече г-ђа Мос с плашљивом жестином, као кад плане ватра која је у пола угашена.

Туливер удари коња у слабину, па га онда задржа и љутито викну „мир“, што све веома чудно беше невиној животињи.

„А што год их је више, то више треба и да воле једно друго“, настави г-ђа Мос гледајући децу с поучном намером. Али се за тим одмах окрену брату и рече: „Али тиме нећу да кажем да твој дечак треба мање да воли своју сестру, зато што су само двоје, као што бесмо и нас само двоје“.

Ова стрела оде право у срце. Туливер није имао брзу машту, али ни мисао на Магу није била далеко

од њега, и он у брзо опази да он стоји према својој сестри тако исто као Тома према Маги. Како би то било да је „мала цура“ у невољи, а Тома да јој не помогне!

„Ех, ех, Грити“, рече воденичар још мекшим гласом него мало пре, „ја мислим, да сам ти увек био од помоћи кад год сам могао“, додаде као бранећи се од прекора.

„Јеси, брате, јеси и Бог нека ти плати“, рече бедна г-ђа Мос, коју велики рад и рађање беху толико изнурили да јој не оста ни мало поносљивости. „Али, ево и оца. Ти се задржа, Мосе?“

„Како задржа?“ рече Мос задуван, „та једнако сам трчао. Хоћеш ли сјахати, Туливере?“

„Хајде баш да сјашем, да мало проговоримо у врту“, рече Туливер, осећајући да ће се можда боље држати кад сестра не буде при њиховом разговору.

Он сјаха и оде с Мосом у врт у један честар старе тисовине, а сестра оста тапкајући бебу по леђима и гледајући пажљиво за њима.

Њихов улазак у честар изненади кокоши које ту чепркаху и које се одмах разбегоше с много какотања. Туливер седе на клупу и куцајући брижљиво земљу на неколико места, као да тражи где је шупље, отпоче разговор с мало опорости у гласу:

„Ти си опет посејао пшеницу на истом месту, а ниси нађубрио. И ове године нећеш видети никакве користи“.

Мос, који беше први младић у Басету кад испроси г-ђицу Туливер, сад иђаше по читаву недељу дана необријан и изгледаше онао и изнурен као коњ који вуче по цео дан. Он одговори гласом тужним и стрпљивим: „Шта ћеш, сиромаси као ја раде како могу; они се не могу играти с новцем као богаташи и уносити у земљу половину од капитала који ће извадити из ње“.

„Ја не знам ко то може имати толико новаца да се игра с њима, мањ они који узајме па не враћају ни интерес“, рече Туливер који жељаше изазвати малу свађу; то беше најприроднији и лак приступ за оно *што је он* намеравао.

„Ја знам да сам заостао с интересом“, рече Мос, „али лане сам врло рђаво прошао с вуном, а уз то је дошла и женина дуга болест, па сам горе него што сам икад био“.

„Ах,“ рече Туливер опоро, „има људи којима ништа не иде од руке: празна врећа никад не може право стајати“.

„Али не знам, шта сам ја за то крив?“ рече Мос понизно. „Заиста ни један надничар не ради више од мене“.

„Шта то вреди“, рече Туливер сухо, „кад се човек ожени без икака капитала за своју радњу осим мало женина имања? Ја сам одмах био против тога; али ви ни једно не хтедосте ме слушати. А ја више не могу оставити свој новац, јер морам вратити дуг мојој свастици Глег, а имам и за Тому да трошим, тако да не знам како ћу, баш и кад добијем сав свој новац. Ти мораш гледати како да ми вратиш триста фуната“.

„Кад ствар тако стоји“, рече Мос гледајући празно преда се, „онда је боље све продати па измирити; ја морам продати сву стоку да исплатим тебе и газду“.

То се већ зна, сиротни рођаци могу човека да naљуте — само то што њих има на свету јесте нешто што ми никако нисмо желели и тражили, а осим тога они су увек брзи да погреше. Туливеру испаде за руком одржати сву оштрину коју је желео, и он баш љутито рече уставши с места:

„Ради како год знаш. Ја не могу за другога наћи новаца. Ја морам гледати своју радњу и своју породицу. Мени треба мој новац. Врати ми што пре можеш“.

Туливер изиђе нагло из честара пошто ово изговори, па и не гледајући Моса упути се кујнским вратима, где је најстарији син држао његовог коња, и где га сестра очекиваше с великим неспокојством, које је ипак било у неколико олакшано јер беба непрестано гукаше и играше се прстићима по мршавом лицу. Г-ђа Мос је имала осморо деце, али никако није могла заборавити близанце који умреше. А Мос је налазио да и за то има утехе. „Зар нећеш унутра, брате?“ рече она, брижно гледајући свога мужа, који је лагано ишао док Туливер већ појаха.

„Нећу, не, с Богом“, рече он окренувши коња и одјаха.

Нико не би могао показати више одважности од њега за све време док не изиђе из дворишта и не пође мало путањом с дубоким коловозима; али пре него што стиже до првога савијутка одакле би изгубио из вида трошне зграде Мосове, њему дође друга мисао од један пут. Он заустави коња и застаде на месту једно два или три минута, за које време тужно окреташе главом то на једну то на другу страну, као да неку мучну ствар разгледа с више страна. Очевидно је да Туливер, после прве наглости, беше опет дошао на оно своје старо мишљење, да је овај свет врло загонетан. Он окрете коња и лагано пође натраг, подајући се осећању које донесе ову промену и говорећи гласно: „Јадна моја Мага, и она без сумње неће имати никога до Томе, кад ја не будем више“.

Туливеров повратак у двориште објавише Мосова деца која утрчаше да јаве матери ову занимљиву новост тако да г-ђа Мос беше већ на вратима кад њен брат дојаха. Она беше плакала; али сад љушкаше дете у наручју да га успава, и не пусти никаква гласа туге, кад је брат погледа; него само рече:

„Отац је отишао на њиву, ако њега тражиш“.

„Не, Грити, не“, рече Туливер са свим благо. „Ништа се немој узнемиривати — то сам само хтео да ти кажем. Ја ћу се већ помоћи и без оних новаца — само будите паметни и вредни колико год можете“.

Г-ђи Мос потекоше сузе од ове неочекиване нежности и она не може једне речи изустити.

„Де, де сад — мала ће ти доћи у посету. Ја ћу довести и њу и Тому који дан, пре него што он пође у школу. Ти само немој туговати... Ја ћу увек бити твој добар брат“.

„Хвала ти, брате, за ту реч“, рече г-ђа Мос утирући сузе, за тим се окрете Лизи: „трчи брже, нађи шарено јаје за Магу“. Лиза отрча и врати се с малим завежљајем у хартији.

„Тврдо је скувано, и ишарано је концима — врло лепо; рађено је нарочито за Магу. Хоћеш ли га понети?“

„Ох, с драге воље“, рече Туливер мећући га пажљиво у џеп. „С Богом“.

И тако се честити воденичар сад враћа кући још више збуњен него пре како да дође до новца, али с помишљу да се избавио од једне опасности. Њему прође кроз главу мисао да ако би он био прек према својој сестри, онда би на неки начин учинио да и Тома буде такав према Маги некад, кад њега неће бити да се за њу заузме; јер прости људи, као што је наш пријатељ Туливер, имају обичај да осећања која су у свему непрекорна обуку у представе које су погрешне, и на тај нејасан начин он објашњаваше како је тобож само његова љубав и старање „за малу цуру“ учинила да он опет омекша према својој сестри.

ГЛАВА IX

У Гарумским јелама.

Док вероватне невоље у будућем животу Магином беху на уму њеном оцу, она гуташе горчине садашњега. Детињство не зна ни за какве мучне слутње, али се не може ни тешити помишљу да је коју жалост већ преживело.

Доиста, дан беше рђаво почео за Магу. Задовољство што је Луција код ње, и што ће се после подне ићи у Гарум где ће чути свирку тече Полета, беше помрачено већ у једанаест часова доласком берберина из Св. Ога, који најоштрије говораше о стању у ком је затекао њену косу, подижући искрзане делове један по један и говорећи: „ух! ух!“ с некаким презирањем и жаљењем које се Магиној машти учини као најоштрија осуда јавнога мњења. Чича Рапит, берберин, са сувише намирисаним коврчицама на челу које се таласасто дизаху у вис као пламен на гробној урни, чињаше се њој у том тренутку најстрашнији савременик, од чије би се улице она пажљиво клонила целога свега века.

Поред тога и припреме за посету беху увек врло озбиљна ствар у породици Додсонових, зато је Марти наређено да један час раније него обично спреми *госпођину собу*, како изношење стајаћих хаљина не би

било остављено за последњи час, као што се ради у понеким лакомисленим породицама, код којих траке никад нису увијене, где није ништа или је мало што завијено у хартију и где се нико не узнемирује због стајаћих хаљина. Већ у 12 часова г-ђа Туливер беше обукла своје посетне хаљине преко којих се беше огрнула као да је она намештај од свиле који треба чувати од мува; Мага се једнако мргођаше и мицаше раменима да се колико је могућно избави од огрлице која је гњечаше, а мати јој за то време једнако говори: „ама, Маго, не ради то — не грди се!“ Томини се образи светљаху одбијајући се од лепога плавога одела које он ношаше с пристојном мирноћом, пошто је, не баш без муке, успео да повољно реши најважније за њега питање што се тиче одела, то јест да и у нове хаљине пренесе све што је имао у џеповима старих.

Што се Луције тиче, она беше тако исто лепа и чиста као и јуче: ништа се није десило с њеним хаљинама, ни мало незгоде она од њих не осећаше и чудила се што се Мага једнако мргоди на огрлицу. Мага би је за цело већ раздерала, да не беше јучерашњега случаја с косом: зарад тога сад оста само на срдњи док се забављаше с картама које су биле дате деци да од њих праве куће до ручка, јер је то најподеснија игра кад су деца лепо обучена. Тома је умео начинити праве пирамиде од кућа; Мага никако није могла да начини кров — онако као и у свем другом; и отуда је Тома закључио да девојке нису ни за што. Али се догоди да Луција беше врло вешта у зидању: она је умела тако лако намештати и покретати карте, да се и Тома мораде дивити њеним кућама, и то толико више, што га је она молила да јој показује. И Мага би хвалила Луцијине куће, чак би своје зидање напустила на њено гледала са свим задовољно, да је не мучаше огрлица и да се Тома не смејаше кад њене куће падају, називајући је „лудом“.

„Али, Томо, немој се смејати једнако“, прсну она љутито. „Ја нисам луда. Ја знам много што ти не знаш“.

„О, за цело, г-ђице Зољо! Ух, како се кривиш, ја *никад не бих* желео да сам такав. Луција тако не

ради. Ја више волим Луцију: ја бих волео да је она моја сестра“.

„То је гадно од тебе, Томо, што тако говориш!“ рече Мага уставши нагло с места и оборивши Томину дивну пагоду. Она доиста то није хтела, али околности су биле против ње, и Тома побледе од љутине, али не рече ништа: он би је и ударио кад не би сматрао за подлост ударити женско, а Тома Туливер беше на чисто с тим да он никад неће радити подло.

Мага оста запрепашћена и уплашена, кад се Тома измаче даље, врло љутит због срушене пагоде, а Луција гледаше немо као уплашено маче.

„Ох, Томо“, најзад рече Мага, идући к њему донекле, „ја нисам хтела оборити — доиста, нисам“.

Тома ни главе не окрете, него извади из џепа неколико зрна пасуља и узе их хитати према прозору — најпре без икака циља, али после нарочито гађајући матору муву која се глупо излагаше пролетњем сунцу, што очевидно беше противно намерама природе, која је спремила Тому и зрна пасуља ради брзога уништења ове слабе јединке.

Тако цело пре подне прође рђаво за Магу, а Томина непрестана хладноћа за време док су ишли поквари јој и свеж ваздух и сунчеву светлост. Он показиваше Луцији пола готово тичје гнездо и не хајући за Магу, и окреса по један прут од врбе за Луцију и за себе, не понудивши Маги; Луција још беше рекла „хоћеш ли и *ти*, Маго, један?“ али Тома оста глух.

При свем том Мага разагна своју тугу чим виде пауна који је баш у добри час ширио свој реп на зиду кад они стигоше у двориште у Гаруму. И то беше само почетак гарумских лепота. Сва животиња беше овде необична: кинеске пегаве кокоши, кокоши с наеревим перјем, кокоши из Гвинеје које лете, цвркућу и растурају своје лепо шарено перје, гаћасти голуби, припитомљена сврака, па чак и коза, и један необичан зебраст пас, пола самсов а пола булдог, велики као лав. После, свуда пуно белих ограда, белих врата, и разних сјајних петлова што показују ветар, стазе све посуте *шљунком и дивно* ишаране — ништа у Гаруму не беше

обично; а Тома је мислио да су овде и жабе зато тако велике, што је у опште све велико и необично на имању тече Полета, који не држи земљу под закуп, него је баш прави газда. Разуме се, да и жабе на једном имању под закуп морају бити мршавије. Што се тиче куће, и она није била мање необична: око средње зграде пружаху се два крила с китњастим кулицама, а све беше премазано белим сјајним кречем.

Теча Полет виде госте с прозора, и похита да откључа врата, која се увек држаху добро утврђена из страха од скитница, који лако могу запазити испуњене тице у трему и однети их заједно са стакленим орманима. И тетка Полет се показа на вратима, и чим сестра дође на домашај гласу, привика јој: „Чекај, Беси, молим те, нека се деца не пењу горе, док Сали не донесе крпу и четке, да им очисти ципеле“.

Код г-ђе Полет простирке пред вратима нису биле зато да се о њих чисте ципеле: и сам гвоздени отирач имао је заступника који је радио његов блатав посао. Тома се нарочито љутио на ово чишћење ципела, које је увек сматрао као недостојно за мушкарце. Он то осети као почетак непријатних догађаја при посети код тетке Полет, где је једном приликом морао седети с ципелама завијеним у крпе: према чему се може исправити и сувише брз закључак да је посета у Гаруму била врло пријатна младом господину који је волео живину — то јест волео бацати се камењем на њу.

Друга непријатност беше за његове другове женскога рода: треба се испети по врло глатким растовим степеницама, које се понекад и застиру лепом застирком, али је ова сада била увијена и склоњена у споредну спаваћу собу, тако да би узлазак по њима у пређашња варварска времена могао послужити као кушање, које би (а да ногу не сломи) могла издржати само несумњива врлина. Г-ђа Глег је често очитала својој сестри због њене слабости за углачаним степеницама, али г-ђа Туливер никад се не би усудила да што приговара, сматрајући увек само за велику срећу кад она и деца изиђу на врх степеница здрави и читави.

„Г-ђа Гре ми је послала нов шешир, Беси“, рече г-ђа Полет врло живо, док г-ђа Туливер удешаваше свој шешир.

„Е, да, сестро?“ прихвати ова заузимљиво. „А је ли ти по вољи?“

„Таке се ствари могу покварити кад се много дирају“, рече г-ђа Полет извадивши свежањ кључева и пажљиво их гледајући, „али опет штета да га не видиш. Не зна се шта све може бити“.

Г-ђа Полет лагано заклима главом при последњој озбиљној реченици, која је одлучи да изабере један кључ.

„Бојим се да ти није тешко трудити се да га извадиш“, рече г-ђа Туливер, „али баш бих желела видети какав је венац“.

Г-ђа Полет се подиже сетно и отвори једно крило врло широкога ормана, у ком ће наћи нов шешир, као што бисте ви можда, мало хитајући, помислили. Боже сачувај! Тако мислити значи врло површно познавати нарави Додсонове породице. Г-ђа Полет тражаше у овом орману нешто довољно мало да се може сакрити у платну — то беше кључ од врата.

„Морамо у намештену собу“, рече г-ђа Полет.

„Могу ли и деца тамо?“ запита г-ђа Туливер, која спази да би и Мага и Луција то желеле.

„Па, најпосле нека“, рече тетка Полет размисливши се, „можда је и паметније повести их — ако их оставимо, могу што дирати“.

И оне одоше широким и углачаним ходником, који беше скомрачно осветљен јер на прозорима стајаху капци и светлост могаше доћи само на горњи крај прозора налик на полумесец: то беше врло свечано. Тетка Полет застаде и откључа врата кроз која се уђе у нешто још свечаније од ходника: то беше мрачна соба у коју светлост једва допираше, да се само назираху лешине од намештаја покривене белим покровима. Луција се ухвати за Магину хаљину, а Маги затрепта срце.

Тетка Полет одшкрину капак на прозору и после отвори орман, све с неком сетном пажњом која потпуно *пристајаше* уз тужну свечаност овога призора.

Пријатан ружин мирис, који се разливаше из ормана, олакша присутнима да дочекају док се једна по једна хартија скидаше, и ако најзад, кад се већ шешир појави, Мага не осети баш ништа тако необично. Са свим противно г-ђа Туливер. Она га ћутке разгледаше за неколико тренутака, па онда скоро у заносу рече: „Е, сестро, од сад ни једне речи нећу рећи против целих генаца“.

То беше велика уступка, и г-ђа Полет осети је: она осети да се томе треба одазвати.

„Ти би да видиш како стоји шешир, је ли, сестро?“ рече она сетно. „Да отворим још мало капак“.

„Ох, да како. Само ако те не мрзи скидати капу“, рече г-ђа Туливер.

Г-ђа Полет скиде капу, и наместивши шешир узе се лагано окретати као кројачка лутка, да г-ђа Туливер не изгуби из вида ни једну тачку.

„Ја сам нешто мислила да није овде с леве стране једна трака сувишна, шта ти велиш?“ рече г-ђа Полет.

Г-ђа Туливер накриви главу и пажљиво загледа означену тачку.

„Баш је тако добро, не дирај ништа, можеш покварити“.

„Имаш право“, рече тетка Полет скидајући шешир и гледајући га пажљиво.

„Колико ти је наплатила шешир?“ запита г-ђа Туливер чији дух беше обузет намером да и она доспе бар до слабога угледа на ово ремек-дело, помишљујући за то употребити једно парче свиле које беше залишно.

Г-ђа Полет набра усне и заклима главом па рече тихо: „Полет га је купио, он је рекао да ћу ја у Гаруму имати најлепши шешир, па после ко му драго“.

Она поче лагано умотавати шешир да га опет остави на своје место у орману, и као да се растужи, јер затресе главом.

„Ах“, најпосле рече, „ко зна, сестро, хоћу ли га два пута носити, ко зна?“

„Не говори тако, сестро“, рече г-ђа Туливер. „Ја се надам да ћеш ти овога лета бити са свим здрава“.

„Али може се десити смрт у породици, као што је било баш пошто сам добила шешир од зелене свиле. Рођак Абот може лако умрети, а за њиме не можемо мање од пола године носити црнину“.

„То би била доиста незгода“, рече г-ђа Туливер која потпуно прими мисао да се може десити смрт у породици. „Ни мало није пријатно носити шешир друге године, особито кад су цветови све друкчији — никад једнаки два лета“.

„Ох, тако то иде у свету“, рече г-ђа Полет, остављајући шешир у орман који опет закључа. Она једнако ћуташе и климаше главом док не изиђоше из свечане собе и не вратише се опет у њену собу. Тада, опет плачући, она рече: „Сестро, ако више не видиш овај шешир за мога живота, сети се да сам ти га данас показала“.

Г-ђа Туливер осети да треба да се покаже тронута, али она беше тврда на сузама; јака и здрава — она није могла за час плакати као њена сестра Полет, и осећала је ту оскудицу при пратњама Њено усиљавање да се заплаче донесе само грчење лица. Мага која пажљиво мотраше на све, увиде да се нека мучна тајна врзе око теткиног шешира, коју, мислило се, она као врло млада не може разумети; и за све време сматраше се увређена, поуздана да је она може разумети као и све друго, само ако јој се каже.

Кад се оне вратише, теча Полет показа своју досетљивост рекавши, да је госпођа по свој прилици показивала шешир — и да су тога ради остали толико времена горе. Томи је ово време било још дуже, јер је остао као прикован на ивици дивана очи у очи с течом Полетом који га гледаше трепћући зеленим очима и називајући га час по час „млади господине“.

„Е, млади господине, на шта учиш у школи?“ то већ беше стално питање тече Полета; а на то Тома увек, стидљиво и с руком на образу, одговара: „Не знам“. Толико је било мучно седети на само с течом Полетом, да Тома онда чак не гледа ни слике на зиду, ни клопке за муве, ни чудновате лонце за цвеће; он види само *течине ципеле*. *И* није да се Тома снебивао пред-

течиним вишим положајем: он је већ био на чисто с тим да он неће бити господин сопственик, јер није рад имати тако танке ноге и бити слаботиња као теча Полет. Дечија стидљивост не долази никако од некога сувише великога поштовања; и док их ви ослобођавате мислећи да њих плаши ваша старост и мудрост, опкладио бих се да вас они сматрају за досадна човека. Остаје вам да се тешите само тиме што су по свој прилици и грчка деца исто тако мислила о Аристотелу. Тек ако ви савладате упорнога коња, ако сте у стању обалити крупнога великога човека, или имате пушку у руци, тек онда ће ове стидљиве малише осетити да ви што вредите, и онда ће вас заволети. Бар тако је код Томе, то знам добро. Још у најнежнијим годинама, док је још носио чипку на шеширу, често је он, вирећи на врата, дизао с претњом свој прстић и накричивао овцама некакве неартикуловане гласове, који су требали да их са свим поразе; а то је још у тако раним годинама била тежња да се господари над нижим животињама, и дивљим и домаћим, не изузимајући ни бубе, ни суседске псе, ни мале сестре, тежња која је у свима вековима била знак који много обећава за будућност наше расе. Међу тим г. Полет јаше само малога понија, и ни најмање није ратоборан, јер сматра да је ватрено оружје опасно, почем се може окинути само без ичије нарочите жеље. Није дакле било без јаких основа што је Тома, у поверљивом разговору с једним другом, казао да је теча Полет прави дедак, истина „врло богат“ (додао је још).

Једина олакшица беше у том што је теча Полет увек имао при себи различних слаткиша и зрнаца од нане, и што би попуњавао прекинут разговор нудећи и себе и Тому.

Питање „а, би ли ти, млади господине, мало?“ није ни тражило другога одговора до ћутања, кад је било праћено додавањем дотичнога слаткиша.

Долазак девојчица подсети течу Полета и на колаче, које је он држао под кључем за своју употребу, о кишним данима; али тек што деца добише у руке *ове примамљиве* слаткише, одмах тетка Полет нареди

да причекају с јелењем, док им се не донесу тањирићи, јер како су ови колачи трошни може „свашта бити“ од пода. Луција се није много ни љутила јер колач беше тако леп да је скоро штета појести га; али Тома учраби прилику док су стари разговарали, и одвалута свој колач у два залогаја, жваћући га плашљиво. Мага опет, као обично, загледа се у једну слику Улиса и Наусике, што је теча Полет купио као „лепу слику из Светога Писма“, и испусти колач, па га још у једном несрећном покрету и згази ногом — што причини врло много невоље тетки Полет и забуне Маги, да се она већ поплаши да данас ништа неће бити од свирке, док се после краткога размишљања не домисли да је Луција у великој милости, и да она може затражити да теча што свира. Тако она и пришапну Луцији, а ова, увек готова урадити што се жели од ње, мирно оде течи, и сва зарумењена, чупкајући своју огрлицу, рече: „Хоћете ли, течо, бити добри, да нам нешто свирате“.

Луција је мислила да ту има особите течине вештине што она направа свира лепе песме, а тако су исто на ову ствар гледали и многи његови суседи у Гаруму. Прво и прво г. Полет је *купио* направу за свирање, после он уме да је навије, и зна унапред који ће комад доћи; све то скупа потврђиваше, да теча Полет баш није био човек без икакве вредности. Он опет, кад га моле да свира, неће никад брзим пристанком побити своју важност. „Видећемо, видећемо“, одговара он обично, пажљиво се уздржавајући док не прође довољно времена. Теча Полет имађаше правила за све важне прилике, и тако се избављаше од многе муке и неприличне слободе.

Може бити да је и чекање повећало Магино уживање кад свирка поче: тада тек она заборави да јој је терет на души — да је Тома љут на њу, и док се свираше лепа песма, она је седела мирно, са скрштеним рукама, сва у радости, тако да и њена мати беше мало утешена помишљу да и Мага може који час бити лепа, поред све мрке масти. Кад свирка преста, она скочи, јурну к Томи, загрли га и рече: „Ох, Томо, је ли да је дивно?“

Да не бисте помислили да је Тома сувише неосетљив што се опет наљутио на ову нетражену и за њега необјашњиву милошту сестрину, морам вам рећи да је он имао у руци чашу лазарице, и да га је она тако гурнула да је пола чаше пролио. Он би морао бити право сисанче кад не би љутито викнуо „та де!“ а нарочито још и онда кад његову љутњу потврди опште осуђивање:

„Али, Маго, зашто не седиш мирно?“ рече љутито њена мати.

„Ја не марим да ми и дођу деца кад су таква“, рече тетка Полет.

„Та, ти си права олујина, мала госпођице“, рече теча Полет.

Бедна Мага опет седе; из њене душе оде музика чије место опет заузеше свих седам ђавола.

Г-ђа Туливер, предвиђајући само нове незгоде ако деца остану у соби, употреби у брзо прилику да наговести, како би они сад, пошто су се од хода одморили, могли изићи и играти се на пољу; тетка Полет допусти то, али им накричи да не скрећу са стаза, и да ако желе гледати кад се храни живина само из далека то гледају (ово ограничење дошло је отуда што је у ранијој једној прилици Тома ухваћен како непрестано јури пауна у обманљивој нади да пауну од страха мора отпасти једно перо).

Разговор о моди и материнске бриге одведоше за неко време г ђу Туливер од мисли на свађу са сестром Глег, али кад се сврши разговор о шеширу и кад већ и деца изиђоше, јучерашња невоља дође јој опет на ум.

„Мени је сувише тешко“, рече она колико да отвори о том разговор, „што је сестра Глег на онакав начин отишла из моје куће. Извесно је, да ја нисам ни помислила увредити своју сестру“.

„Ах“, рече тетка Полет, „нико не може ухватити рачуна шта Џен ради. Ја то нећу рећи изван породице — осим доктору Торнбулу; али ја кажем да се Џен понаша врло ружно. Ја сам то много пута казала *Полету, ето њега*“.

„Сад у понедељник била је недеља дана како си ти то казала, баш смо се враћали с теја код њих“, рече г. Полет, почињући чешати колено и покривати га џепном марамом, што је радпо обично кад разговор долази занимљив.

„Тако ће бити“, рече г-ђа Полет, „ти боље памтиш кад сам ја што казала него ја. Он има врло добро памћење, мој муж“, настави она сетно гледајући сестру. „Зло ће бити са мном ако се он разболи, јер он увек памти кад треба да узмем лекове — а сад их имам три врсте.“

„Има и „пилуле као до сад“ сваку другу ноћ, и нове пилуле у једанаест и четири часа, и течност „кад је угодно““ наброји г. Полет и заврши метнувши један слаткиш у уста.

„Ах, може бити да би и за сестру Глег било боље кад би *она* који пут ишла доктору, место што гута турску ребарбару, кад год јој што није добро“, рече г-ђа Туливер, која наравно гледаше на пространо поље медицине само колико се тиче г-ђе Глег.

„Страшно је и мислити на то“, рече тетка Полет, подигавши руке и спустивши их опет, „како се људи играју са својим властитим животом. И то значи ругати се провиђењу; јер зашто ће доктори, ако их нећемо звати? И кад људи имају да плате доктора, онда није лепо да га не зову, као што сам ја већ много пута казала Џени. Мени је стид да познаници дознаду“.

„Али, ми се немамо зашто стидети“, рече г. Полет, „јер доктор Торнбул, сад како је умрла стара г-ђа Сутн, нема таких болесника у целој општини као што си ти“.

„Полет чува све моје кутије од лекова, — јеси ли знала то, Беси?“ рече г-ђа Полет. „Он не да̂ да се и једна прода. Каже, не би било лепо, да их свет гледа кад ја будем умрла. Већ су у соби сваштари две полице пуне стакленцета и кутија, али“ — она поче плакати, „ко зна хоће ли се и трећа напунити. Ја могу умрети пре него што потрошим ове последње. *Кутије од пилула* су у мојој соби у орману — то да

запамтиш сестро — али од прашкова нема шта да се види осим само лекарске наредбе“.

„Та не говори о смрти, сестро“, рече г-ђа Туливер; „ко ће мене помирити са сестром Глег, ако ти умреш? Нико то други не може, заиста, јер сестра Дин никад није на мојој страни, па да баш и јесте, са свим је другачије кад говори онај који је свој газда“.

„Твој муж *јесте* чудан човек, Беси, ти и сама знаш“, рече г-ђа Полет, пријатељски одвајајући један део своје скрушености и за сестрин рачун. „Он се никад није према нашој породици понашао како треба, а и деца су на њега — дечак је самовољан и бежи од својих тетака и теча, а девојчица је неотесана и црномањаста. Ти немаш среће, ја те жалим, Беси, јер ја сам тебе увек волела и ми смо се увек слагале“.

„Ја знам да је Туливер прек, и да му језик не ваља“, рече г-ђа Туливер, убрисавши једну сузицу у крају ока, „али и то је истина да се он никад није противио, да ја мој род лепо лочекам“.

„*Ја* нећу ништа претеривати, сестро“, рече г-ђа Полет с учешћем, „јер бојим се и без тога је доста зла код тебе; и та сестра твога мужа с толиком децом, и она му је на врату, а како кажу он је склон и на парничење. Да Бог да, да те не остави у сиротињи кад умре. Разуме се, ја ово нећу казати на другом месту“.

Овако гледиште на њено стање није могло развеселити г-ђу Туливер. Њена машта није радила брзо, али је она опет дошла до закључка, да је њено стање врло рђаво, кад и други свет мисли тако.

„Ја, сестро, не знам шта бих могла помоћи“, рече она. Страх да се њене будуће несреће не узму као да их је сама заслужила покрену је да учини смотру над својим досадашњим понашањем. „Ни једна жена не устаје толико око деце; у кући ја радим за две слушкиње; моје је вино од зове тако дивно, да га ја служим поред најбољега туђег вина, и ако сестра Глег каже, да ја расипам; а тако је и што се тиче да су ми хаљине чисте, и да у кући не изгледам као страшило; *у целој општини* нико не може ништа казати против *мене да кога* оговарам или да кому штету чиним, јер

ја никоме не желим зла; нико не штетује кад ми да̂ кобасице, јер кад ја кољем моје нису ништа горе: моје је рубље тако у реду, да се не би ништа могло наћи за замерку баш да сутра умрем. Једна жена не може више учинити“.

„Али то све ништа не вреди, Беси“, рече г-ђа Полет, нагнувши главу на једну страну и боно гледајући сестру, „ако твој муж расипа новац. Кад ти ствари оду на добош, остаје ти једина утеха што си их добро чувала. Твоје рубље с твојим породичним именом може се разнети по целој околини. То би била велика жалост за нашу породицу“. Г-ђа Полет лагано затресе главом.

„Па шта да радим, сестро? Туливер није човек који се да усаветовати — баш да одем свештенику и да на памет научим шта да му говорим. А ја признајем да не знам ништа о новцу и тим пословима. Ја се не разумем у мушким радњама као сестра Глег“.

„Доиста, ти си у том као и ја, Беси,“ рече г-ђа Полет, „а мени се чини да би и сестра Глег боље радила да гледа више кућу — прошле недеље велико огледало било је са свим прљаво — место што људима, који имају много више прихода него она, даје савете и учи их шта да раде са својим новцем. Али ја и Џен никад се нисмо слагале: она је увек волела хаљине на пруге, а ја с бобицама. И ти си волела хаљине с бобицама, Беси: ми смо се у том увек слагале“.

Г-ђа Полет, тронута овом успоменом, важно погледа сестру.

„Јесте, Софија, ја се сећам да смо ми обадве имале плаву хаљину с белим бобицама — ја од ње још имам једно парче на покривачу; али кад би ти хтела отићи до сестре Глег и говорити јој да се измири с Туливером, то би било врло лепо од тебе. Ти си увек била добра према мени“.

„Али најбоље би било кад би сам Туливер то урадио, нека јој он оде и нека каже да се каје за оне нагле речи. Кад је он њен дужник, не треба да му је то зазорно“, рече г-ђа Полет, коју ни пријатељство није могло заслепити у њеним начелима: никад

она није заборављала шта је дужност спрам богатих људи.

„О том не вреди говорити“, рече бедна г-ђа Туливер, скоро срдито. „Да га на коленима молим, он неће то урадити“.

„Али тек нећеш ваљада тражити, да ја говорим сестри Глег да се *он* покори“, рече г-ђа Полет. „Њена је ћуд страшна; срећа је што јој и памет није однела, премда још нико из наше породице није био у лудој кући“.

„Ја не мислим да се она покори“, рече г-ђа Туливер. „Али кад би хтела само толико да попусти, да за сад не тражи новац; то није тако много; с временом ће поћи на боље, и Туливер ће заборавити, и опет ће се међу њима вратити пријатељство“.

Као што видите, г-ђа Туливер није знала за тврду одлуку свога мужа да исплати ових пет стотина фуната; или бар није могла веровати у ту одлуку.

„Е добро, Беси“, рече тужно г-ђа Полет, „*ја* хоћу да ти помогнем, ако се може. Ја не волим да познаници причају како се ми у породици свађамо. Ја ћу говорити сестри Глег, и сутра још, ако Полет пристаје да ме одведе. Шта велиш ти, Полете?“

„Нисам противан“, рече г. Полет, који је био савршено задовољан ако ће ова свађа како му драго испасти, само да Туливер од *њега* не тражи новаца. Г. Полет је у новчаним пословима био сувише на крај срца и није веровао ни у каку безбедност за новце, него је једино куповао земље.

После још мало разговора о том да ли не би било добро, да баш и г-ђа Туливер том приликом иде сестри Глег, г-ђа Полет, опазивши да је време за чај, узе из фиоке један леп обрисач и прикачи га чиодама као кецељу. Доиста се, скоро за тим, отворише врата, али место прибора за чај, Сали уведе у собу некакав предмет тако страшан да обе госпође цикнуше, а од тога г. Полет прогута слаткиш у устима — пети пут у свом животу, као што је доцније *причао*.

ГЛАВА X

Мага ради горе него што је мислила.

Сташни предмет који овако начини прелом у животу г. Полета не беше нико други до мала Луција, сва мокра и блатава с једне стране од главе до ногу, с испруженим ручицама и с лицем одвећ жалосним. Да бисмо испричали како се у соби г-ђе Полет десио овај никад још невиђени призор, треба да се вратимо на онај час кад су три детета изишла из собе да играју, и кад су се мали ђаволи опет вратили у Магину душу још силније после краткога одсутства. Све непријатне успомене тога јутра стискоше се на њу кад Тома, чију је љутњу још повећао случај с проливеном чашом, рече „хајдемо, Луција“ и пође месту где су жабе, као да на свету и нема никаке Маге. Она услед тога заостаде иза њих, гледајући их као мала Медуза с ошишаним змијама. Луцији се наравно јако допадало штоје Тома тако добар, а и беше пријатно гледати како Тома задиркује канапом једну дебелу жабу, која је у својој прегради била обезбеђена од опасности. При свем том Луција би волела да и Мага гледа, нарочито зато што би она одмах знала и казати како се зове та животиња и каква је њена историја; Луција је увек задовољно слушала и у пола веровала кад Мага штогод случајно прича о животињама — нп. како је г-ђа Стонога прала кошуље, па јој дете пало у врелу воду, па како она због тога трчи по лекара. Тома је дубоко презирао ове Магине будалаштине, и један пут је згњечио стоногу, да би на овај излишан али лак начин показао да то све није истина; али Луција опет не могаше се отети да не поверује колигод, а те јој се приче допадаху увек. Па и сад, жељна да штогод чује о жаби, она отрча до Маге и рече јој: „Ала је једна велика и чудна жаба, Маго, ходи само да видиш“.

Мага не рече ништа него се срдито окрену од ње. Докле год Тома више воли Луцију него њу, дотле је она љута на Луцију. Још мало пре, Мага не би могла ни помислити да се наљути на малу лепу Луцију, као што се не би могла љутити на малог белог миша;

али тада Тома на Луцију није ни гледао, и о њој се сама Мага старала. Међу тим, сад она поче збиља мислити да би се радовала кад би Луцију расплакала тукући је или штипајући, а то би једино могло наљутити и Тому, кога не вреди да удари, баш и кад би смела, јер он не би на то обраћао никаке пажње. И да није овде Луција, Мага зна за цело, да би се Тома брже помирио с њом.

Диркати жабу која није сувише осетљива, то је задовољство које не може дуго трајати, и Тома се већ поче освртати за којом другом врстом забаве. Али у врту који се марљиво чува и где су стазе песком посуте није било великога избора за игру. У овој стези једино још велико задовољство беше отети се од стеге, и Томи дође на памет самовољна шетња до рибњака у пољу иза врта.

„Је ли, Луција“, поче он, важно климајући главом и скупљајући конопац, „шта мислиш, шта ћу ја сад да радим?“

„Шта, Томо?“ рече Луција радознало.

„Ја ћу на рибњак, да видим велику штуку. Ако хоћеш, можеш и ти са мном“, рече млади султан.

„Ох, Томо, а *смеш* ли? Тетка је казала, да не смемо никуд из врта“.

„Ми ћемо изићи с друге стране“, рече Тома. „Нико нас неће видети. А најпосле, ја и не марим — побећи ћу кући“.

„Али *ја* не могу побећи“, рече Луција, која још никад није била на тако јаком искушењу.

„Ах, они теби неће ништа“, рече Тома. „Кажи да сам те ја одвео“.

Тома пође, а и Луција тапкаше поред њега страшљиво се радујући што и она чини нешто што није допуштено, — а и узбуђена што ће видети штуку, иако тачно не зна је ли то риба или живина. Мага виде како они одоше из врта и не могаше се уздржати да не пође за њима. Као год љубав тако исто и љутња и суревњивост не могу да се одвоје од својих предмета, а после Мага не би могла поднети да Тома и Луција виде нешто што она не би знала. Тако она

заостаде неколико корака иза њих, да је Тома и не опази, који у тај мах беше сав заузет вребајући штуку — врло занимљиво чудовиште, — која је, кажу, врло стара, врло велика и врло изешна. Штука, као и друге величине, не даде се видети баш онда кад је ко вреба, али Тома спази да се у води брзо креташе нешто друго, што га привуче на други крај баре.

„Овамо, Луција“, рече он јаким шапатом, „ходи овамо! Само пази, иди по трави — немој стати ту где су биле краве“, додаде он, показавши јој једно полуострво суве траве с угаженим блатом с обеју страна; јер Тома није имаоласкаво мишљење о женској деци, и држао је да су она за час готова заглибити.

Луција пажљиво дође како јој је казано и саже се да види то што је личило на позлаћен шиљак од стреле помољен из воде. То беше водена змија, рече јој Тома, и Луција за тим виде вијугаву пругу њенога тела, чудећи се јако што змија плива. Мага се примицала ближе и ближе — и она *мора* то видети, и ако јој и то као и све друго беше горко, кад Тома на њу ни главе не обрће. На послетку она стаде са свим поред Луције, кад се Тома, који је беше видео али не обраћаше пажње док не дође потреба, окрену и рече јој:

„Е, даље одатле, Маго. Овде нема места за тебе. *Тебе* нико није ни звао овде“.

У Маге беше доста узаврелих страсти тада за праву трагедију, ако су за трагедију довољне саме страсти, али наравно оскудеваше друга битна погодба, тј. важност догађаја; највише што је Мага могла учинити с поносним поуздањем у своју малу мрку ручицу, беше да гурне румену и белу Луцију у блато које су краве разгазиле.

Тада се ни Тома не може уздржати да не удари Магу два пута силно по руци похитавши да подигне Луцију, која лежаше плачући из све снаге. Мага се повуче до жила једнога дрвета и одатле гледаше без икака кајања. Обично би се она брзо покајала после каквог наглог дела, али сад су је Тома и Луција толико *измучили, да* је она баш волела загорчити њихову

срећу — волела учинити зло свакому. Зашто да се каје? Тома је врло спор кад треба *њој* да опрости, и ако је њој и сувише тешко.

„Да знаш, Маго, ја ћу казати матери“, рече Тома јако и живо, чим се Луција диже и могаше поћи. Тома није имао обичај да „прокаже“, али овде је правда јасно захтевала да Мага буде погођена најоштријом казном: управо Тома не беше научио да у оваком облику износи своје погледе, он никад не беше изустио реч „правда“, и није ни сањао да се тако може назвати његова жеља да казни. Луција се и сувише забави о злу које је снађе — испрљане најлепше хаљине и она сва мокра и блатава — те и не мишљаше на узрок, који за њу и беше потпуно тајанствен. Она не би ни могла погодити чиме је навукла Магину срдитост; али је осећала да Мага бејаше неваљала и сурова, па се није ни заузела великодушно да Тома не „прокаже“, него је само трчала поред њега плачући, а за то време Мага, са својом малом Медузином главом, седи на жилама и гледа за њима.

„Сали“, рече Тома кад дођоше до кујнских врата и кад их Сали упрепашћено погледа, с комадом намазана хлеба у устима и с виљушком за пржење хлеба у рукама — „Сали, кажи матери, да је Мага гурнула Луцију у блато“.

„Али, за име Божје! где нађосте то блато?“ рече Сали гадећи се, пошто се сагла и разгледала corpus delicti*.

Тома не имађаше брзо схваћање па да и ово питање предвиди заједно с другим последицама, али чим се оно појави, он одмах опази на што може ствар изићи, и како на послетку неће бити Мага једини кривац у овом случају. Зато се он полако извуче и оде даље, остављајући Сали задовољство да сама погађа, што вредни духови увек више и воле него готово знање.

Сали, као што већ знате, уведе Луцију у собу не губећи много времена, јер овако што у Полетовој кући беше и сувише необично и тешко за само једну душу.

* *Предмет* кривице.

„Боже милостиви!“ кликну тетка Полет, пошто је најпре мучила се да дође до речи; „држи је код врата, Сали! не дај јој даље од простирке, како год знаш“.

„Та она је пала у неко страшно блато“, рече г-ђа Туливер, пришавши Луцији, да види колико су испрљане хаљине, за које се она осећаше одговорна пред сестром Дин.

„С допуштењем, госпођо“, рече Сали, „њу је г-ђица Мага гурнула у блато. Господин Тома је сад био и он тако каже. А морали су ићи на рибњак, јер само онде има такога блата“.

„Ето ти, Беси, то је оно што ти ја говорим“, рече г-ђа Полет гласом пророчке туге; „ето каква су твоја деца — Бог сам зна, шта ће бити од њих“.

Г-ђа Туливер занеми, осећајући да је доиста несрећна мати. И опет је мучаше мисао да ће свет говорити да је она сама крива што је несрећна с децом. Међу тим г-ђа Полет поче издавати смишљене наредбе Сали како да се сачува предсобље за време док се Луција очисти. У том ће и чај стићи, али два неваљала детета пиће га у кујни. Г-ђа Туливер изиђе, да очита овим неваљалцима, мислећи да су обоје одмах ту; али тек после приличног тражења она нађе Тому, који се беше наслонио на бео плот који затвараше кокошињак, правећи се са свим равнодушан, и задевајући ћурана конопцем.

„Томо, неваљалче један, а где ти је сестра?“ рече г-ђа Туливер очајно.

„Не знам“, рече Тома, који сад беше мање жедан правде над Магом, од како је увидео да и он није без кривице у овом послу.

„Па, где си је оставио?“ рече мати разгледајући свуда.

„Она је седела под дрветом код рибњака“, рече Тома, тобож само заузет својом игром.

„Одмах иди, и доведи је овамо, ти неваљалче. И како си смео ићи на рибњак, и водити сестру у блато? Ти знаш да је она брза на зло“.

Г-ђа Туливер је обично, кад год псује Тому, на *какав год начин*, сваљивала кривицу на Магу.

Мисао да Мага седи крај рибњака поплаши г-ђу Туливер, и она се попе на степене, да би даље видела, док Тома полако пође по Магу.

„Ова су моја деца цркла за водом", рече она гласно и не мислећи да је нико не слуша, „један пут ће ми их донети мртву из воде. Ох, што та река није даље?"

Али кад не само не виде Магу, него још виде како се Тома враћа сам, овај страх ојача и обузе је сву, тако да она јурну у сусрет Томи.

„Мага није нигде у оној околини", рече он, „она је отишла".

Можете представити како је ужасно било тражење, и како је тешко било уверити матер да се она није утопила. Г-ђа Полет рече, да то дете може још горе што урадити ако живи — ко ће то знати; а г. Полет збуњен и сломљен овим страшним поремећајем — чај одложен, кокоши све узрујане од непрестанога трчања — дохвати ножић да помогне тражење, и узе кључ да отвори кокошињак, као најпрече место где би се Мага била сакрила.

Тома, после некога времена, истаче мисао, да ће Мага бити отишла кући (не мислећи за потребно додати, да би у прилици он сам тако радио), и ова мисао утеши матер.

„Сестро, молим те, нека упрегну коња, да идемо кући — срешћемо је може бити путем. Луција не може ићи у овим прљавим хаљинама", рече она гледајући ову невину жртву, која сеђаше на дивану сва замотана у шал и с босим ногама.

Тетка Полет једва дочека најбржи начин да поврати ред и мир у својој кући, и у скоро г-ђа Туливер беше на колима гледајући страшљиво у најдаље тачке пред собом. Шта ће рећи отац, ако је Мага пропала? беше питање које одагна сва друга.

ГЛАВА XI

Мага куша побећи од своје сенке.

Магине намере, као обично, беху пространије *него што је* Тома мислио. Кад Тома и Луција одоше,

она не науми просто вратити се кући; не, она ће побећи и отићи Циганима, тако да је Тома више никад неће видети. У осталом ова мисао не беше нова за Магу: њој су већ једнако говорили да личи на Циганку, и да је „полу-дивља“, тако да се њој у несрећи увек чинило да само тако може избећи осуде и живети у складности с приликама, ако живи у малом црном шатору на сеоском пољу: она је држала да ће је Цигани радо примити и да ће је с њене учености много поштовати. Она је један пут о том говорила и Томи, и саветовала га да омрчи лице, па да заједно беже; али Тома одбаци овај предлог с презрењем, говорећи да су Цигани крадљивци, да једва имају што јести, и да јашу само магарце. Али данас Мага мишљаше да је несрећа њена достигла врхунац, и да су Цигани једини излаз и склониште, и она уста с места осећајући да је ово сад велики прелом у њеном животу; она ће ићи све право док не стигне на Денло, где за цело има Цигана; а онај зверски Тома, и сви рођаци који су против ње, више је никад неће видети. Путем она помисли на оца, али се утеши мишљу да ће му послати писмо по малом Циганину који би само бацио писмо и одмах побегао не казујући где је она, и да ће му јавити да јој је добро, да је срећна и да га једнако много воли.

Мага се брзо умори од трчања, али док је Тома по ново дошао на рибњак, она беше измакла преко три поља и беше стигла близу стазе која води на друм. Она застаде да се издува, помисливши да још не треба трчати док већ не види циганско место, али у одлуци својој не попусти: она сад пређе кроз вратнице на једну стазу не знајући куда ће је одвести, јер то не беше пут којим су прошли из дорлкотске воденице у Гарум, а то јој се учини још боље, јер овако је неће наћи. Али она опази, не без трепета, да два човека долажаху стазом право к њој: она није мислила срести туђе људе — она је била сувише заузета мишљу да ће њени рођаци поћи за њом. Страшни туђинци беху два незграпна човека у поцепаним *хаљинама*, од којих један ношаше некакав за-

вежљај на штапу преко рамена: али на њено чуђење приђе к њој онај са завежљајем и док она стрепљаше да је не стане корити због бегства он је пола тужно пола умиљато замоли да му да једну пару. Мага имађаше у џепу динар — поклон од тече Глега — и одмах га извади и даде овом сиромаху осмехнувши се лепо и у нади да ће он бити добро расположен спрам њене доброте. „То је сав новац што имам", рече она извињујући се. „Хвала, мала госпођице" рече човек гласом у ком беше мање и поштовања и захвалности него што се Мага понадала; она чак опази и како се човек насмеја и намигну своме другу. Она журно настави пут, али опажаше да људи још осташе на месту, по свој прилици гледајући за њом, и баш их чу како се гласно смеју. Њој дође на памет да они могу помислити да је она луда: и Тома је казао да личи на луду сад кад је одсекла косу, а таку мучну реч није она могла лако заборавити. Осим тога, она не беше уредно ни обучена, само је шешир имала на глави, а горњу хаљину беше оставила код тетке. Јасно је да не чињаше пријатну слику на путу, и зато помисли да опет пређе у ливаде. Она прође на најближе вратнице које не беху затворене, и пријатно осети самоћу корачајући поред ограда после малопрешњега мучног сусрета. Она је већ навикла ићи по ливадама, и ту се мање плашила него на путу. Понекад је ваљало прелазити преко вратница, али то беше мало зло; она се брзо одмицала од домашаја, и за цело ће скоро видети Денловску Утрину, или коју год утрину, јер од оца је чула да се за мало стиже до утрине. Тако се она надаше, јер је већ и уморна и гладна, а пре Цигана није ни мислити на ужину. Још је било сунце високо, јер тетка Полет, одржавајући раније навике Додсонове породице, пијаше чај у четири и по по сунчаном а у пет по кујинском часовнику; тако још не беше мрачно, и ако Мага већ читав час иде. Али опет њој се чинило да је врло велики простор прешла, и јако се чудила што још не види утрину. До сада је једнако пролазила кроз богату *гарумску* општину, где је било много ливада, и

видела је само једнога тежака у даљини. То је добро с једне стране, јер тежаци мучно да би разумели њену потребу да иде у Денло; али би опет добро било и кад би могла срести кога који би јој знао казати пут, а не би распитивао за њене личне ствари. На послетку престадоше зелена поља, и Мага виде кроз вратнице једну стазу која с обеју страна беше обрасла травом. Тако широку стазу она још не беше видела, и, не знајући зашто, њој се учини да утрина не може бити далеко; то је било може бити и с тога што је видела да ту пасе магарац с везаном ногом, јер тако је видела и у Денло кад је туда пролазила на колима с оцем. Она се провуче кроз вратнице и иђаше даље с новом храброшћу, али и сваки час сећајући се на слике Аполиона, или на разбојнике с пиштољем, или на кепеце у жутом оделу који једнако намигују а уста им од ува до ува, и на друге свакојаке авети. Јер бедна Мага беше у исто време и плашљива са своје живе маште и дрска услед наглих одлука. Она је без икаква колебања загазила у необично предузеће пошавши да тражи оне на које личи, то јест Цигане; а сад, на овом непознатом сеоском путу једва смеде окренути се од страха да не спази ђавољега поткивача с кожном кецељом како се подбочио и на њу намигује. У том виде, и задрхта, босе танке ноге поред једнога брежуљка, ружне и необичне — праве ђавоље печурке; како је била узбуђена она не виде олмах и дроњаве хаљине и мрку главу. То беше спавало неко дете, и Мага убрза, да га не би пробудила: њој не дође на памет да то може бити један од њених пријатеља Цигана, који би за цело био врло учтив спрам ње. А тако доиста и беше, и на првом савијутку Мага виде мали полукружни црни шатор испред кога се дизао плав дим, и који треба да буде њено уточиште после мука у просвећеном друштву. Она виде и једну дебелу жену крај стуба од дима — мора бити да је то циганска мати и да спрема чај и друга јела; њој дође чудно, што при том не осећаше неку већу радост. Али на послетку она се није ни надала да ће наћи Цигане *на путу*, она је све мислила на утрину, и то

је сад помете; јер Мага је увек замишљала цигански живот на тајанственој неограниченој утрини, где има пуно брежуљака од песка за скривање и где се живи слободно, изван сваког домашаја људи. Али опет она приђе ближе, тешећи се помишљу да Цигани за цело неће знати ништа о лудама, и да нема никаке опасности да ће и они пасти у погрешку да је држе за луду. Очевидно је, да она привлачи њихову пажњу, јер сад се њој упути она дебела жена, која, како сад виде, беше млада жена с дететом у наручју. Мага доста страшљиво гледаше ову жену, и сад јој дође јасно зашто тетка Полет и други кажу да је она Циганка, јер ово лице, ове велике црне очи и коса, доиста беху доста налик на оно што је Мага могла видети у огледалу пре него што је одсекла косу.

„Ако Бог да, мала госпођице?“ рече Циганка умиљато.

То беше врло пријатно, и баш како је Мага очекивала: Цигани увиђају да је она господска, и готови су да се према том и понашају с њом.

„Никуда даље“, рече Мага, а чињаше јој се као да говори што је у сну научила. „Ја сам дошла к *вама*, молим“.

„То је лепо; па одите. Ох, ви сте красна мала госпођа, да како“, рече Циганка кад је узе за руку. Мага нађе да је она врло пријатна, само кад не би била тако прљава.

Око ватре беше читава гомила. Једна стара Циганка седи на земљи с уздигнутим коленима и час по час меша кутлачом оно што се кувало у казану и што је јако мирисало, два мала главата детета леже потрбушке наслоњени на лактове као мали сфинксови, један миран магарац пружио главу према једној великој девојци која лежи на леђима и задиркује га руковећу лепог краденог сена, западно сунце нежно осветљава целу околину: доиста сав је овај призор и леп и примамљив за Магу, само још да изнесу посуђе за чај. Још ће све то и лепше бити, кад их Мага научи да се умивају и да читају. Али ето и једне *незгоде: млада* жена говори старој на неком језику

који Мага не разуме, а у том она велика девојка устаде и загледа се у њу, не поздравивши се с њом. На послетку стара рече:

„Е, лепа госпођице, ви хоћете с нама да живите? Седите, и реците нам одакле сте дошли“.

Са свим као у причи: Мага је срећна што је зову лепа госпођица и што се овако понашају. Она седе и рече —

„Дошла сам од куће зато што сам несрећна, и ја желим да будем Циганка. Ја хоћу да останем код вас, ако ви пристајете, и ја ћу вам много што показивати“.

„Ала је то паметна мала госпођица“, рече жена с бебом седнувши поред Маге и пустивши дете да пузи, „и како има леп шешир и хаљину“ додаде узевши од Маге шешир и загледајући га, а међу тим говораше нешто старој непознатим језиком. Велика девојка дочепа шешир и метну га наопачке на главу смејући се; али Мага стеже срце и баш ништа не показа као да се боји за шешир.

„Ја не марим за шешир“, рече она, „ја бих радије носила црвену мараму, као ви (окренувши се жени поред ње), ја сам још јуче имала велику косу, па сам је одсекла; али она ће опет порасти“. додаде она као извињење, јер помисли да и Цигани врло лако могу имати јаке предрасуде у овој ствари. У том тренутку, кад је требало придобити за се циганско расположење, она заборави чак и глад.

„Ох, баш красна лепа госпођица — и богата, за цело“, рече стара жена. „Је ли, ви седите у лепој кући?“

„Јесте, моја је кућа лепа, и ја много волим реку где пецамо рибу, али ја сам често несрећна. Ја сам хтела и књиге понети, али знате, нисам могла у брзини. Али ја вам опет могу казати скоро све што има у књигама, ја сам их много пута читала — и вама ће се јако допадати. И могу вам казивати из Земљописа — то је, знате, о свету у ком живимо — врло много и корисних и занимљивих ствари. Јесте ли чули за Колумба?“

Мага већ беше одушевљена и очи јој засијаше — она *већ почиње* учити Цигане и добијати важност у

њиховим очима. И Цигани се зачудише од оваког говора, и ако им један део пажње оде на ствари из Магинога џепа, који њена пријатељица с десне стране беше испразнила тако да она није ни осетила.

„Је ли, ви ту седите, мала госпођице?“ запита стара кад Мага помену Колумба.

„Ох, не!“ рече Мага с прилично сажаљења. „Колумб је био врло чудан човек, који је открио пола света, и њега су, знате, оковали и мучили га — то има у мом Земљопису — али то би можда било дуго да вам причам пре чаја.... *ја бих баш пила чај*“.

Последње речи скоро јој се отеше саме, преко њене воље, и глас јој после отмене учитељске мирноће на један пут дође са свим обично срдит.

„Ох, она је гладна, веселница“, рече млађа жена. „Дајте јој што хладно за јело. Ви сте, драго моје дете, за цело, дуго ишли. Где вам је кућа?“

„Дорлкотска воденица, далеко одавде“, рече Мага. „Мој се отац зове Туливер, али не треба да му кажете да сам ја овде, јер он ће ме опет одвести кући. А је-л’-те, где живи циганска краљица?“

„Шта! а бисте ли ви до ње, мала госпођице?“ рече млађа жена. Међу тим девојка је једнако гледала Магу и нешто се све смејуцкала. Тако понашање збиља није било пријатно.

„Не,“ рече Мага, „ја сам само мислила да, ако она није са свим добра краљица, ви бисте волели да она умре, па да изберете другу. Кад бих ја била краљица, ја бих била врло добра краљица и свима бих била милостива.“

„Ево лепе вечере“, рече стара, пружајући Маги комад сува хлеба, који извади из једне торбе, и кришку сланине.

„Хвала“, рече Мага која гледаше понуду и не примајући је, „али ја више волим хлеба с маслом и чаја. Ја не волим сланину“.

„Код нас нема ни чаја ни масла“, рече стара мало срдито, као да јој се већ досадило ласкати.

„О, па може и хлеба с пекмезом“, рече Мага.

„Немe ни пекмеза“, рече стара намргођено, а после тога наста жив разговор између жена на њиховом језику, и један од малих сфинксова дограби хлеб и сланину и стаде јести. У тај мах, девојка, која беше мало даље отишла, врати се и рече нешто, што узбуни дружину. Стара, као да заборави на Магину глад, узе живље мешати по казану, а млађа жена се завуче под шатор и отуда извади неколико чанака и кутлача. Мага мало задркта и бојаше се да не заплаче. Међу тим девојка довикну, и за мало дотрча онај дечак поред кога је Мага прошла кад је он спавао — беше то неотесан зиизов, од прилике Томиних година. Он се заблену у Магу, и опет пође неразумљив разговор. Она зажали за кућом и тек што не заплака: ето Цигани и не хају за њу, она је јадна међу њима. Али нови страх задржа сузе, јер сад дођоше два човека, због којих је и настала узбуна. Старији ношаше торбу, коју хитну навикавши на жене врло грубо, на што опет ове одговорише три пута јачим пљуском оштрих речи; и један црн пас налаја на Магу, која се поплаши од тога, а још више кад млађи човек навика на пса и удари га великом батином коју држаше у руци.

Мага сад осети, да она никад не би могла бити овакима краљица, па ни да их не би могла чему год поучити.

Као да ови људи распитиваху о њој, јер је једнако гледаху. Разговор дође мирнији, видело се само да је једна страна радознала и да јој друга страна подмирује радозналост. На послетку млађа жена рече првашњим љубазним гласом:

„Ова красна мала госпођица желела би остати код нас, је ли ти то по вољи?“

„Ох, са свим“, рече млађи човек, разгледајући сребрни напрстак и друге стварчице извађене из Магинога џепа. Осим напрстка он врати млађој жени друге ствари, рекавши јој нешто, и она их одмах све гурну у Магин џеп, а у том људи поседаше и почеше јести јело из казана — кувано месо с кромпирима — који жена скиде с ватре и изручи у једну жуту чинију.

Мага поче увиђати да Тома има право — да су Цигани доиста крадљивци, осим ако човек не мисли да јој опет врати напрстак. Она би му га радо поклонила, јер није ни марила за њега; али, и ако опет почеше лепо с њом, њу много мучаше помисао да је дошла међу крадљивце — сви су крадљивци рђави људи, осим Робина Худа. Жене опазише да се она уплашила.

„Ми немамо чим да понудимо нашу госпођицу“, рече стара жена опет љубазним гласом. „И она је гладна, слатко дете!“

„Окушајте мало од овога јела, слатка моја“, рече млађа жена пруживши јој мало кромпира у црном чанку, што Мага не смеде одбити, и ако јој сад страх растера глад, сећајући се како се стара наљутила што није хтела примити хлеб са сланином. Ох, кад би сад дошао отац с колима! Или да од некуд овуда прође Џак који дивове убија, или јунак Велико Срце, или Свети Ђорђе који на парама пробада аждају. Али, с тугом мишљаше Мага, у околини Св. Ога још нико није видео ове јунаке — ништа чудновато није се ту догодило.

Као што видите, Мага Туливер није била тако васпитано и научено дете, као што су данас њене вршњаке од осам или девет година: она је само годину дана ишла у школу у Св. Огу, и књига је имала тако мало, да је читала речник: отуда, пролазећи кроз њену малу памет, и налазите неочекиваних и знања и незнања. Она би вам могла казати да има једна реч „полигамија“, и како је већ знала значење речи „полисилаб“ она је закључила да „поли“ значи „много“; али ето није ништа знала о том да у Цигана нема лепих ђаконија; у опште њен дух беше чудна мешавина и оштроумља и будалаштине.

Она је за последњих пет минута јако променила мишљење о Циганима. Пошто их је држала за најодличније другове које ће она успети да поучи, она сад долази на мисао, да ће они њу по свој прилици заклати чим се смркне, и да ће од њенога меса готовити ручак; она посумња, да овај груби човек не буде

ђаво, који сваки час може бацити тај изглед и појавити се или као онај поткивач који намигује, или као друго страшило с огњеним очима и змајевим крилима. Да окуша јело, просто не иде, и ако се јако боји увредити Цигане и навући њихово нерасположење. Уза све то, она још премишља, тако живо да ниједан богослов не би могао живље, да ли ђаво, ако је доиста овде, може знати шта она мисли.

„Шта? Не марите за то јело, драга моја?“ рече млада жена опазивши да Мага није узела ни једну кутлачу. „Дела, окушајте мало“.

„Хвала! Не могу“, рече Мага, напрегнувши сву снагу, и кушајући да се пријатно осмехне. „Немам ни времена, чини ми се — да се смркава. Ја бих сад ишла кући, па да дођем други пут, и онда бих вам могла донети једну корпу колача“.

Мага устаде пошто избаци ово варљиво обећање, искрено се надајући да је Аполион лаковеран; али њена нада клону кад стара Циганка рече: „Чекај мало, чекај мало, мала госпођице — ми ћемо те одвести кући здраву и читаву док вечерамо: ти ћеш јахати, као госпођа“.

Мага опет седе, мало верујући овом обећању, и ако виде да мало после девојка метну магарцу узду и пребаци му преко леђа две вреће.

„Е сад, мала“, рече млађи човек пошто устаде и поведе магарца, „реци нам где седиш — како се зове твоје место?“

„Ја седим у дорлкотској воденици“, рече Мага живо. „Мој је отац газда Туливер — и он ту седи“.

„Шта! Она велика воденица тамо, близу Св. Ога?“

„Јесте“, рече Мага. „Је ли то врло далеко? Ја мислим да могу пешке отићи, молим“.

„Не, не, доцкан је, морамо похитати. Магарац ће те лепо носити, видећеш“.

Рекавши то, он подиже Магу и посади је на магарца. Њој би мило што је не води онај старији, али једва је смела надати се да доиста иде кући.

„Изволите и ваш лепи шешир“, рече млађа жена мећући *јој на главу* овај мало пре већ прежаљени а-

сад добродошли део хаљина; „и код куће реците, како смо вас лепо примили, и како смо казали да сте красна мала госпођица“.

„О, хоћу, хвала вам“, рече Мага, „ја вам много захваљујем. Али ја бих волела да и ви пођете са мном“. Она је мислила да ће и тако бити боље него да иде само с оним страшним човеком: и смрт је пријатнија кад је више разбојника.

„Ах, ви волите мене, је-л’-те?“ рече жена. „Али ја не могу ићи — ви ћете ићи врло брзо“.

Сад се виде да ће и човек јахати и пред собом држати Магу, против чега она није могла ништа, као ни магарац, али јој то беше страшније него икакав страшан сан. Кад је жена потапка по рамену и рече „с Богом“, магарац, покренут батином, пође журно путем у правцу одакле је Мага дошла пре једнога часа, а девојка и зинзов, с батинама, испратише их донекле, лармајући и ударајући магарца.

Леонора јашући у поноћи са својим привиђењем љубавником није била више престрављена од Маге која је са свим истински јахала на магарцу трома крока, с Циганином, који је у свем овом послу видео приличну новчану награду. Црвена светлост западнога сунца чињаше јој се врло опасна и извесно у некој свези с њом беше страшно рикање другога магарца с везаном ногом. Две ниске колибе — једине које путем видеше — као да још увећаваху њену невољу: на њима и не беше прозора, а врата беху затворена: по свој прилици ту седе вештице, и добро је што се магарац не заустави код њих.

На послетку — ох, мила слико! — ова стаза, најдужа на свету, примицаше се крају и излажаше на широк друм, којим сад нека кола иду! И на углу беше путоказ; — она се добро сећа да га је већ виђала — „До Св. Ога 2 миље“. Дакле, доиста Циганин хоће да је води кући: то је, дакле, ипак неки добар човек, и можда му је криво што је она онако нерадо пошла с њим. Ова мисао све више јачаше у колико Мага беше све више поуздана да познаје пут, и она већ поче мислити како да отвори разговор с увређеним

Циганином, те да му не само захвали за доброту, него и да још колико је могућно заглади своју неуљудност, кад на раскршћу она опази некога јахача на коњу с белим челом.

„О, стој, стој!“ викну она. „Ето мога оца! Оче, оче!“

Нагла радост скоро причини бол, и она зајеца пре него што отац стиже. Туливер се упрепасти, јер он беше после Басета обишао, и још није био код куће.

„Ама, шта је то?“ рече он зауставивши коња, за које време Мага се сасуља с магарца и притрча до очеве оструге.

„Мислим, да је мала госпођица залутала“ рече Циганин. „Дошла је у наш шатор на крај Денлоа, и ја је сад водим кући. Добро сам се уморио, господине“.

„О, јес, оче, он је био добар, врло добар“, рече Мага.

„Ево, пријатељу, узми ово“, рече Туливер, и даде му неколико динара. „Ово ти је најбољи рад. Ја не бих могао поднети, да се изгуби мала цура; дела, подигни је“.

„Е, Маго, ех, ех, шта је то?“ рече он, кад пођоше, Маги која једнако јецаше наслонивши главу на оца „како да луташ овуда и да се изгубиш?“

„О, оче“, јецаше Мага, „ја сам побегла зато што ми је било тешко. — Тома се љути на мене. Ја то не могу да поднесем“.

„Но, но“, рече Туливер ублажујући је. „Ти не треба да бежиш од оца. Што ће отац без своје мале цуре?“

„О, ја више никад нећу, оче — никад“.

Тога вечера Туливер је добро очитао свима у кући, и последица је била да Мага никад не чу ни прекора од матере ни задевања од Томе због овог лудог посла. Мага је била јако збуњена услед тога, и мислила је да је њена погрешка тако страшна, да се о њој не сме ни говорити.

ГЛАВА XII

Г. и Г-ђа Глег код куће.

Да бисмо видели г. и г-ђу Глег код куће, треба да уђемо у Св. Ог, отмену и стару варош с црвеним шиљастим крововима, с пространим трговачким стовариштима, где црне лађе истоварују товаре са далекога севера, а у размену односе драгоцене земаљске производе, добро израђен сир и мекано руно, које моји образовани читаоци за цело већ познају из читања давних пастирских песама.

То је једна од оних старих, старих вароши које ти се чине као наставак и израст саме природе, као што су тичија гнезда или вијугави ходници белих мрави: варош која чува трагове свога дугога растења и својих догађаја као дрво од тисућу година, и која је никла и разрасла се између реке и ниског брежуљка још од времена кад су римски легиони отишли одатле оставивши логор на брежуљку, и кад су дуговласи морски краљеви дошли уз реку гледајући поносно и жудно богату земљу. То је варош „која зна давна времена“. Сенка саксонскога витеза - краља још се туда шета грчевито, гледајући места своје младости и љубави, и сусреће се с мрачнијом сенком страшнога незнабожачкога Данца, који погибе посред својих ратника од мача некога невидљивог осветника, и која се о јесењим вечерима подиже као бела магла из свога гроба на брежуљак и лута по дворишту старе пијаце поред реке — места где је био тако чудновато убијен пре него што се подигла стара пијаца. Ову лепу стару пијацу почеше зидати Нормани, и она, као и варош, прича нам о мислима и радовима старих несложних нараштаја; али то је све тако давнашње, да ми радо праштамо грађевинске неједнакости које видимо, и задовољни смо што стару полу-дрвену пијацу с клупама и с растовим балконом не порушише они који су зидали камени балкон, и они који назидаше готску фасаду и кулице од најфиније ситно израђене опеке с *цветним украсима.*

Али још старији од старе пијаце биће један комад зида сад узидан у торањ парохијалне цркве, за који се мисли да је остатак првобитне црквице-капеле посвећене св. Огу, који је светац покровитељ ове старе вароши, и о чијем животу ја имам неколико различних рукописа. Ја између њих износим најмањи, јер, ако он и није потпуно истинит, бар ће у њему бити најмање лажи. Мој рукопис прича овако: „Ог, Беорлов син, био је чунар, и мучно је зарађивао хлеб возећи путнике по Флоси. И догоди се једнога вечера, кад је ветар јако беснео да је све јечало, да дође једна жена с дететом у наручју; она је била обучена у дроњке, и лице јој беше увенуло и уморно, и она преклињаше да је превезу преко реке. А људи око ње питаху је, и рекоше: „Зашто хоћеш да пређеш реку? Остани до сутра, и склони се овде док прође ноћ: тако ћеш бити паметна, и нећеш погрешити.“ Она опет јадикује и преклиње. Али Ог, Беорлов син, дође и рече: „Ја ћу те превести: доста је што твоје срце то жели“. И он је превезе. И догоди се, кад изиђоше на обалу, да се њени дроњци претворише у сјајне беле хаљине а њено лице се озари изванредном лепотом, и око њене главе сијаше светлост, тако да осветљаваше воду као пун месец. И она рече — „Оже, сине Беорлов да си благословен зато што ниси распитивао и ниси се препирао са срцем које је у жалости, него те је тронула невоља и одмах си јој помогао. И од данас, ко год крочи у твој чун, биће спасен од буре; и куда год пошао твој чун у помоћ, он ће спасавати и људе и стоку!“ И кад дођоше поплаве, многи бише спасени с благослова на чуну. Али кад Ог, Беорлов син, умре, гле! чим његова душа пође, и чун се откиде сам од веза, и морска осека с великом брзином однесе га у пучину, и више се не виде. Али посведочено је у доцнијим поплавама, да се увек у очи поплаве виђао Ог, Беорлов син, на чуну на огромним валовима, а на крми седи Мајка Божја, и осветљава свуда уоколо као пун месец, те се веслачи слободе у мраку и веслају с новом снагом“.

Ова стара прича, као што се види, казује да и у врло давно доба беше поплава, које су, баш кад и

поштеде људе, биле страховите за стоку њихову, а сатирале су сву мању живину. Али варош је страдала од невоља много већих него што су поплаве — то су невоље од грађанских ратова, којима Св. Ог беше вазданшње поприште; у њему прво пуритани захвалише Богу за погибију лојалних, а после лојални благодарише Богу за погибију пуритана. Многи поштени грађани изгубише све имање чувајући своју савест, и као просјаци одоше из роднога места. Без сумње у Св. Огу и сад има још доста кућа из којих ови поштени грађани изиђоше ојађени: то су те куће са шиљастим крововима, које су сад стегнуте од нових трговачких кућа и у којима је пуно ненадних пролаза који вијугају у оштрим угловима док вас не изведу на блатаву обалу једнако плављену морском плимом. Куће од опеке увек се чине да су старе, а у време кад је живела г-ђа Глег, не беше данашње грађевинске раскоши, не беше великих стакала у трговачким прозорима, нити кречења, нити других лудих покушаја да се старом црвеном Св. Огу да изглед вароши која је тек јуче поникла. Прозори на трговинама беху мали и без икаква разметања; јер закупничке жене и кћери које долазе у трговину о тржном дану не могу се одмамити од местâ куда иду редовно и која знају добро; а и трговци нису држали ствари за купца који ће доћи један пут и више никада. Ах! као да је далеко у прошлости већ и то време кад је живела г-ђа Глег, јер нас од њега одвајају толике промене које чине да је време дуже. Ни рата ни гласова о рату већ не беше тада, и ако су о тим стварима који пут говорили закупци у сивим капутима кад се скупе на трг и кад пребирају пшеницу из врећица за углед, то је била само мисао на стара добра времена кад је пшеница била високо на цени. Доиста било је за свагда прошло време кад су широком реком могли долазити товари који се нерадо гледају: Русија беше само земља одакле долажаше лането семе — и што више то боље — које даваше *посла* великим вертикалним млинским камeновима с ру*кама као косе*, које брујаху, мељаху и чишћаху све

тако помњиво као да је у њима жива душа. Католици, рђава жетва и ћудљива колебања у трговини беху три зла од којих се човештво има да боји: чак ни поплаве нису биле велике последњих година. У Св. Огу не бејаше великога полета. Он је наследио давну прошлост и не мислећи на то, а за духове који улицама лутају није имао очију. Од како се пре толико векова видео свети Ог с чуном и Мајка Божја на крми, многе су успомене остављене иза леђа па су постепено и ишчилиле као врхови од брда кад идемо даље. А садашње време беше као равница у којој људи престају веровати у вулкане и трусове, мислећи да ће сутра бити као и данас, и да су за свагда заспале оне дивовске силе које су земљу тресле. Прошло је време да се много утиче вером, а још мање да се она мења: католици су били страшни с тога што хоће да отму власт и имање и да спаљују живе људе, никако с тога што би могли обратити кога здравог и поштеног становника Св. Ога да верује у папу. Један старац сећао се још како је проста гомила била потресена кад је Џон Весли проповедао на сточној пијаци; али већ одавно не очекује се од проповедника да потресају душе људима. Тренутно букну нешто ревности код дисидената поводом крштења деце, али то беше већ необично, јер свету више није до промена. Протестанство беше мирно, не хајући ни за шизме ни за прозелиство: дисиденство постаде наслеђе као и седиште у цркви или трговачка веза; црква се само с висока чудила дисиденству као лудој навици која беше већином код трговаца ситничара, и ретко код великих трговаца. Али с католичким питањем дође лаки ветар препирке да поремети тишину: стари ректор унесе у своје проповеди мало историје и доказивања, а г. Спре, независни свештеник, поче држати политичке беседе, у којима врло фино разликоваше своје дубоко уверење да католици имају права на ослобођење и друго своје дубоко уверење да ће они сви отићи у пакао. Али већина његових слушалаца не могаше разумети ове финоће, а многим староверним *дисидентима* беше врло криво што он „брани като-

лике“: док други опет мишљаху да би он најбоље радио да се мане политике. О јавним пословима није се много старања водило у Св. Огу, и на политичаре гледаху с неповерењем као на опасне људе: то обично беху људи који су имали мало или нимало својих послова, или ако су баш имали радње, онда беху близу банкротства.

Тако су стајале ствари у Св. Огу, у време кад је живела г-ђа Глег, и у оно нарочито доба њене породичне историје кад се она свадила с Туливером. Беше то време кад је незнању било много угодније него данас, кад је оно било са свим лепо примано и у отменом друштву, немајући потребе да се кити вештачким перјем знања; време кад се није знало за јевтине новине, и кад лекари по паланкама и не помишљаху запитати своје болеснице да ли желе што читати, уверени да оне проводе време само у разговору; време кад су госпође у свиленим хаљинама имале дугачке џепове, и у њима носиле овчју кост да тиме заварче грчеве. И г-ђа Глег носила је таку кост у џепу, а наследила је ту кост од своје бабе заједно са златотканом хаљином, која је као оклоп могла стајати управо, и са палицом на којој је глава од сребра; Додсонова породица беше отмена од давно.

Г-ђа Глег имађаше у својој лепој кући у Св. Огу и собу на улицу и собу на двориште, тако да је са две тачке гледишта могла проматрати људске слабости и у толико више бити благодарна Богу за изванредну јачину свога духа. С прозора који гледају на улицу она је видела главну варошку улицу, која изводи из Св. Ога, и ту је код жена оних трговаца који се још нису повукли из радње посматрала тежњу за разметањем заједно с новим обичајем да се носе куповне чарапе, што је врло жалостан пример млађима: а са задњих прозора видела је леп врт и воћњак који се пружао до реке, и ту посматрала будалаштине свога мужа који је трошио време на цвеће и поврће. Јер Глег, напустивши ради одмора радњу с вуном, нађе *да је одмор још* мучнија ствар од трговине, па се даде *на вртарски* посао ради забаве, и у тој забави је радио

колико два обична радника. Уштеда градинарове плате могаше зар г-ђу Глег навести да овој будалаштини мужевљевој гледа кроз прсте, кад би једној тако паметној жени у опште било могућно трпети мужевљеве будалаштине. Али, као што се зна, таке су само слабе жене, које не разумеју довољно да је жени задатак уносити се испред мужевљевих навика, које скоро никад нису разложне или похвалне.

Глег такође имаше два извора за неисцрпну духовну забаву. На првом месту, он се непрестано изненађивао својим откривењима у јестаственици, проналазећи у свом врту чудновате гусенице, пужеве и инсекте које, према његовом знању, до сад још нико није запазио; и он налажаше да има неке чудне свезе између ових зоолошких појава и великих догађаја онога доба — тако, на прилику, кад ће изгорети црква у Јорку, беше на листовима ружиним много змијастих трагова а уз то необично много пужева, што је за њега било врло загонетно док се не деси тај жалостан догађај. (Глег је врло много мудровао од увек, па кад је напустио радњу с вуном, ова је мудрост са свим природно прокрчила себи пут у другом правцу.) Друго о чем је Глег доста мудровао беше женска склоност к „противљењу“, од које је најјачи пример имао у својој жени. Да једно створење, начињено — у родословном смислу — од ребра човекова, и у овом засебном случају у лепом положају без икаква свога труда, може непрестано гунђати и кад му се најлепше говори и кад му се све чини — то беше тајна природна, којој је он често узалуд тражио објашњења у првим главама књиге Постања. Глег беше изабрао најстарију девојку Додсонову као чељаде паметно и штедљиво, рачунајући, како је и сам био штедљив човек, на најбољу слогу у браку. Али у чудној мешавини која се зове женски карактер лако може бити да укус није добар баш и ако су сви поједини саставни делови изврсни: тако и примерна штедљивост има неки зачин који јој знатно смањује доброту. Глег беше доиста штедљив човек; његови суседи зваху га *тврдицом*. Ако бисте од њега затражили кору од сира,

он вам то не би одрекао и било би му врло мило да вас задовољи, као што је радо држао и животиње на које се мало троши. Не беше у њега никаква притворства: он би се искрено ражалио кад види да продају ствари сиротне удовице, коју би могла избавити његова новчаница од пет фуната; али раздавање новчаница „нижем свету" он сматра за расипикуќство а не за доброчинство, које он увек замишља као мали прилог а никад као праву помоћ. Глег воли штедети и туђ новац као свој: он ће далеко обићи да не би платио мостарину не само кад је плаћа из свога џепа него и онда кад му се та исплата признаје, и он је врло ревносно препоручивао некакав јевтинији маз за обућу и људима које једва познаје. Ова навика да се штеди ради саме штедње беше у старијих привредника, који теcијаху лагано, тако неодољива као што је и навика ловачкога пса да тера лисицу — она је од њих чинила праву „расу", сад већ скоро изумрлу у овом добу нагле тековине где раскош долази сутра дан после сиротиње. У она стара времена није могло бити „независности" без мало тврдичења; та се особина могла наћи свуда, и код људи врло различних, као што су различни и плодови из којих се добија киселина. Прави Харпагони су карактери обележени и необични: таки не беху ови добри грађани који уредно плаћају порез и који су се истина отели од сиротиње, али опет и у својој угодној повучености, и поред својих османлука и подрума, задржали навику да на живот гледају као на паметно уживање при чем не сме бити мањка, и који би поред својих пет стотина фуната годишње одмах престали трошити раскош на који се удари нов порез као год да имају пет стотина фуната свега. Глег беше један од тих људи од којих се мало користи финансиска управа: и кад то знате ви ћете лакше разумети зашто он није променио своје уверење о том да се добро оженио, поред свега сувише јакога зачина који је природа дала врлинама најстарије госпођице Додсонове. Човек добра срца, кад нађе жену *која се с њим слаже* у важном питању домаћега *живота, лако долази* до уверења да никоја друга жена

не би била тако добра за њега, и онда он сваки дан и одспава после ручка и издржи домаћу свађу без икаква неспокојства. Како је Глег већ био човек од мудровања, и како се више није бавио о вуни, он је много размишљао о особитим својствима жене која управљаше његовим домаћим животом; и он је налазио да је г-ђа Глег угледна домаћица: њему је падало у очи као велика погрешка што друге жене не савијају столске рупце као г-ђа Глег, и што су им другачији и колачи и кувано воће: па чак и особити мирис у долапу г-ђе Глег, који је долазио од разних лекова, сматраше он да је са свим у реду, и да управо тако и треба. Ја се не смем заклети да он не би и за самом кућевном свађом зажалио, кад би нешто недељу дана прошло без ње; а јасно је опет и то да би погодна и блага жена скренула његова размишљања другим правцем.

Глегово добро срце видело се несумњиво у том, што је њега више мучило кад се његова жена свађи с другима — било то чак и са слушкињом — него кад се непрекидно гложи с њим; а свађа између ње и Туливера наљутила га је толико да му је покварила сву радост коју би иначе имао кад је сутра дан пре доручка прегледао свој рани купус. Опет с неком малом надом он пође да доручкује, мислећи да је г-ђа Глег то већ „преспавала“ и да ће сад бити разложнија. Она се обично хвалила како код Додсонових никад није било страшних свађа које руже толике друге породице; да ни један Додсонов није никад „оштећен за једну пару“, и да ни један рођак Додсонов није избачен из наслеђа; а и зашто би? јер они и немају рођака без доста новаца, или у најмању руку без две три куће.

Један од вечерњих облака увек је о доручку нестајао са чела г-ђе Глег: то је био облак од коврчица; јер док ради у јутру по кући била би права лудост метати нешто тако излишно при кујнском раду као што су коврчице. Кад већ прође пола десет, онда је у реду да се оне наместе: дотле их г-ђа Глег може приштедети, свет неће од тога ништа трпети. Али изостанак овога још више истицаше присутност другога облака, т.ј. срдитости и озбиљности; и Глег,

опазивши то, кад је сео за свој скромни доручак, одлучи мудро да прву реч остави г-ђи Глег, јер код тако нежних ствари као што је женина ћуд и најлакши додир може причинити квара. Људи који баш уживају у свађи и љутњи имају начина да подрже своју ћуд чинећи себи зла и мучећи се на разне начине. Така беше и г-ђа Глег, она је имала обичај да своју љутњу показује тиме што онда мање једе, и она сада узе врло слаб чај, а одби масло. Њу је мучило јако што Глег не даје ни једном речју повода њеној тако хитрој способности за свађу. Али после некога времена и његово ћутање дође као добар повод, и Глег на послетку чу добро познати глас.

„Тако! Тако! Лепо се мени враћа што сам толико времена била овака жена за тебе. Ако ће се са мном тако поступати, онда је то требало рећи док је био жив мој јадни отац, и онда, ако би ми требао дом, ја бих га тражила на другом месту — јер сам могла бирати“.

Глег прекиде доручак и погледа — не с каквим новим упрепашћењем, него с оним мирним обичним чуђењем с којим се гледају ствари које су довека загонетне.

„Па шта сам ја сад урадио?“

„Сад урадио? *Сад урадио?*. . Ја те морам жалити“.

Не знајући шта да одговори, Глег се опет врати свому доручку.

„Има на свету мужева“ настави г-ђа Глег после кратког ћутања, „који би знали и друго што радити а не само држати страну сваком који напада њихову жену. Можда ја грешим и ти ћеш ме извести на прави пут — али ја сам увек слушала да је мужевљев задатак да своју жену заступа, а не да се слади и да ликује кад је други вређа“.

„А каква повода имаш да то говориш?“ рече Глег мало живље, јер и поред свег доброг срца не бејаше мекан као Мојсеј. „Кад сам се ја то сладио и ликовао?“

„Има начина, да се што уради, још горих него *што је сама из*говорена реч. Ја више волим кад ми у *очи кажеш* да ја ништа не вредим, него кад се тако

понашаш као да је сав свет у праву а само ја нисам, и кад се за доручком, пошто сам ја провела ноћ скоро будна, буриш на мене као да сам ја блато под твојим ђоновима".

„Ја се бурим на тебе", рече Глег са срдитим исмевањем. „Ти си као пијан човек који мисли да је сваки пио више од њега".

„Немој се понижавати врећајући *мене*, Глеже! То те смањује и ако ти не можеш увидети", рече г-ђа Глег са силним сажаљењем. „Човек на твом месту треба да даје пример, и да говори разложније".

„Јес, али хоћеш ли ти слушати разлог?" оштро одговори Глег. „Најразложније је оно што сам ти и синоћ казао — кад си слудовала да тражиш свој новац, који је са свим на безбедном месту, а то све само за инат. Ја сам се надао, да ћеш данас другачије мислити. Али, ако и хоћеш да ти се врати новац, онда га не тражи баш овога часа, и не прави већу омразу у породици — него причекај док се нађе друго место. Сад ћеш ваљада предати адвокату да ти он нађе кога да узме тај новац под интерес, а ту ће бити лепих трошкова".

Г-ђа Глег осећаше да је доиста тако, али она само заклима главом и нешто прогунђа, да би показала како је њено ћутање само примирје, а никако прави мир. И, доиста, непријатељства опет у брзо почеше.

„А сад ћу те молити за чашу чаја", рече Глег, видевши да му она по обичају не пружа чај после чорбе с којом већ беше готов. Она подиже суд с чајем тресући главом и рече".

„Мило ми је чути, да ти *молиш*. Према оном што ја радим, *мени* се врло мало указује пажње. А за цело у *твојој* породици нема ни једне жене која би се могла са мном поредити, то смем казати и на смртном часу. И опет ја сам увек учтива према твојој породици, чик нека ко каже да нисам, и ако они нису као ја, нити когод то може рећи".

„Ти би боље радила да не тражиш мане по мојој породици, *док* не престанеш свађати се с твојом *рођеном*", рече Глег заједљиво. „Молим те, додај ми млеко"

„То је највећа лаж коју си икада рекао“, рече г-ђа Глег наливши му млека необично много, као да му се тиме свети. „И ти знаш да је то лаж. Ја нисам од оних које се с рођацима свађају: то *ти* можеш чинити, као што сам и видела да чиниш“.

„Е, па како ти онда крстиш јучерашњи случај, кад си из сестрине куће изишла као помамна?“

„Ја се са сестром нисам свађала, и лаже сваки који каже то. Туливер није од моје крви, а после он је напао на мене и истерао ме из куће. Али ти би можда више волео да сам ја остала да будем још више изгрђена, је ли? Теби је по свој прилици криво што ниси дуже слушао увредљиве и гадне речи против твоје жене. То је, морам да ти кажем, срамота за *тебе*“.

„Ама је ли још ко у целој парохији чуо овако што?“ рече Глег распаљен. „Жена, којој се све набавља, којој се оставља сав њен новац као да је тако уговором утврђено, која има кола сва по ново обложена и постављена по скупу цену, која је на случај моје смрти обезбеђена боље него што се могла надати.... та жена да овако ради, да уједа и раздире као бесно псето! Та не може се веровати да је свемогући Бог створио такву жену!“ (последње речи изговори Глег с тужним узбуђењем, одгурну чај и удари обема рукама по столу).

„Лепо, Глеже, лепо, ако ти тако мислиш, онда је на послетку добро да се то зна“, рече г-ђа Глег, савијајући грчевито свој столски рубац. „А што кажеш да сам ја обезбеђена боље него што сам се надала, допустићеш да баш напротив ја имам права на много шта што ми се не чини. А што се тиче беснога пса, чудо ми је како већ у целом округу не показују прстом на тебе због твојега поступања спрам мене, јер је оно тако да га ја и не могу и нећу подносити“....

Овде глас г-ђе Глег дође као на плач, она прекиде говор и нагло зазвони.

„Доли“, рече она уставши и говорећи угушеним *гласом, „запалите* свећу горе и спустите завесе. Ти,

Глежс, нареди што желиш за ручак. Ја ћу само пити теј“.

Г-ђа Глег пређе до мале књижнице и узе из ње „Светитељски вечни покој“ од Бакстера, па с том књигом оде горе. Она је имала обичај да ову књигу држи пред собом отворену у нарочитим приликама: кад у недељу пре подне пада киша, кад у породици ко умре, или кад, као данас, њена свађа с Глегом пређе обичну меру.

Али г-ђа Глег понесе са собом на горњи бој и још нешто, што је као и „Светитељски покој“ и теј могло помоћи да се њена осећања смире, и да се она појави на доњем боју у време кад се пије чај. То беше она реч њенога мужа, да је најпаметније оставити пет стотина фуната онде где су, док се за њих не нађе добра прилика, и, осим тога, она његова случајна реч да је она врло добро обезбеђена после његове смрти. Глег, као и сви људи његове врсте, био је врло ћутљив што се тиче тестамента, и г-ђа Глег у својим најмрачнијим часовима са страхом помишљаше да можда и њен муж, као толики други о којима је слушала, има ниску намеру увећати јој жалост за њим новом жалошћу што јој неће ништа оставити, које ако се збуде, она опет мучно да ће метнути коју црну траку на шешир, а плакаће само толико колико се плаче за другим мужем. Али ако би он доиста показао своју нежност у тестаменту, онда како да се с тугом не сећа на њега кад он умре; па не само на њега, него и на његово чепркање по врту, и на цвеће и пужеве — све ће то бити дирљиво кад један пут престане. Надживети Глега, и хвалити га као човека који је могао имати своје слабости, али који је према њој испунио своју дужност без обзира на многе своје сиротне рођаке; примати интерес на новац више и чешће него до сада, и скривати га у различне углове да се мора збунити и најпрепреденији крадљивац (јер новчани заводи и касе, по мишљењу г-ђе Глег, просто уништавају уживање у новцу, као и кад би се јела узимала у завоју); на послетку имати и у *својој* породици и у суседству важност „богате

удовице“ — све то изиђе г-ђи Глег пред очи као врло лепа слика будућности. И кад добри Глег, ганут погледом на њену празну столицу и плетиво, а потпуно већ одлучен после рада у врту — дође к њој горе и рече јој да су звона огласила беднога г. Мортона, г-ђа Глег, као да никад није била увређена, великодушно одговори: „Ах! Добра ствар за његовога наследника“.

Бакстер је стајао отворен најмање осам часова, јер је већ било близу пет; ако се људи морају често свађати, добро је што свађи увек има краја.

Глег и његова жена разговараху тога вечера са свим пријатељски о Туливеру. Глег и сам признаваше да Туливер није паметан човек зато што за час прсне, и да лако може упропастити своју имаовину; а г-ђа Глег, попуштајући и сама до пола, рече да би било испод њенога достојанства водити рачун о таком човеку, али да ће му, за љубав своје сестре, оних пет стотина оставити још неко време, јер ако их изда на залогу добиће само четири на сто.

ГЛАВА XIII

Туливер се све више заплеће.

Према овом новом обрту у мислима г-ђе Глег њена сестра Полет није имала скоро никакве тешкоће кад је сутра дан дошла да посредује. Али је она сама добро извукла од г-ђе Глег зато што је помислила да старију сестру учи шта треба радити. Нарочито је вређало г-ђу Глег кад је сестра рекла да би било ружно ако се стане говорити да је била свађа у породици. Нека нико други не ружи породицу, а што се тиче г-ђе Глег, сестра Полет може са свим мирно спавати.

„Ваљада тек нико неће тражити“, рече г-ђа Глег као закључак, „да ја одем у воденицу пре него што Беси дође к мени, или да ја клечим пред Туливером и молим да ми опрости што сам му чинила добро; али ја не држим срце, и ако Туливер хоће са мном лепо и ја ћу лепо с њим. А нико нема права да ме *учи шта* је пристојно“.

Како није било потребе заступати Туливерове, природно је што тетка Полет умањи своје старање о њима, и још узе причати како је и сама јуче страдала од изданака ове злогласне куће. Г-ђа Глег саслуша о том најпространију приповетку, за коју је изванредно памћење г. Полета давало многе појединости: и док је тетка Полет жалила злу срећу сестре Беси, и изјављивала своју већ пола готову намеру да плати за Магу школарину у ком даљем месту, од чега Мага истина неће доћи мање црна, али ће се сузбити многи њени пороци, дотле је тетка Глег осуђивала Беси због њене слабости, и позивала све сведоке који буду у животу кад Туливерова деца пођу рђавим путем, да јој посведоче како је она, г-ђа Глег, увек, још од почетка, говорила да ће тако бити, додавши да се и сама чуди како се све догађа као што је она рекла.

„И тако ја могу рећи Беси да ти више ниси љута, и да ћеш опет све лепо ићи?“ рече г-ђа Полет на поласку.

„Јес, можеш тако рећи, Софија“, рече г-ђа Глег, „можеш рећи и Туливеру и Беси, да ја не мислим враћати зло онима који мени чине зло: ја знам да је мени као најстаријој дужност давати пример у сваком обзиру, и ја тако и чиним. Нико не може рећи да није тако, осим ако неће да говори истину“.

Г-ђа Глег била је врло задовољна са ове своје великодушности, и онда можете мислити како је на њу утицало кад тога истога вечера доби од Туливера писмо, у ком јој он каже да се ништа не узнемирује због оних пет стотина, јер ће их добити најдаље у току другога месеца, и главно и интерес до дана плаћања. После је у писму још стајало, да Туливер учтиво поздравља г-ђу Глег, и да је она у његовој кући добродошла кад год милује доћи, али да не тражи од ње никакве помоћи ни за себе ни за своју децу.

То беше баш бедна г-ђа Туливер која убрза ову несрећу, а све зато што се она увек много надала те је ово неодољиво надање навело да очекује да ће сваки пут слични узроци имати различне последице. Она је већ толико пута могла видети да Туливер ради нешто само зато што се рекло да он то не може

радити, или зато што је ко пожалио његову неспособност или како му драго жацнуо његов понос; па опет њој се данас учини да ће се слађе ручати, ако му каже да је сестра Полет отишла на мирење, и да се он не мора старати за новац. Туливер већ и онако не одустајаше од намере да нађе новац, али сад одмах седе и написа писмо г-ђи Глег, да пресече себи сваку могућност за повратак. Г-ђа Полет да моли и да кука за њега! Туливер није радо писао писма, јер му је одношај између усменога и писменога говора, кратко речено правопис, био једна од најзагонетнијих ствари у овом загонетном свету. При свем том, посао овај би свршен, као свако пргаво писање, за мање времена него што обично треба, а ако је правопис другачији него у г-ђе Глег — то је само зато, што и она, као и он, долази у онај свет који на правопис гледа као на ствар личнога укуса.

Г-ђа Глег не промени због овога писма свој тестаменат, и не отказа Туливеровој деци њихов шести или седми тал у њеној тисући фуната, јер она се владаше по начелима. Нико неће после њене смрти моћи говорити да она није свој новац правично разделила међу своје рођаке: кад је реч о тестаменту онда личне особине уступају испред крви; а ћудљиво разделити своје имање и не распоредити завештаје тачно према степенима сродства то би било нешто што би осуђивао сав свет, и страх од те осуде загорчао би сав њен живот. Тако је правило од вазда у Додсоновој породици: оно је један од облика онога осећања о части и правичности које беше поносно предање у таким породицама — предање које је било со нашему друштву ван престонице.

Али ако писмо није потресло начела г-ђе Глег, оно је учинило да се много мучније поврати мир у породици; а што се тиче његова утицаја на мишљење г-ђе Глег о Туливеру — она је молила свакога да јој верује да од тога доба она ништа више о њему нема да каже: тај је човек, како се види, толико покварен да га она ни погледати не може. Г-ђа Глег дође својој сестри тек у почетку августа у очи дана кад ће Тома

поћи у школу, али и тада оста за све време у колима, и показа своју горчину у том што се с намером уздржала од свакога саветовања и замерања, јер, као што она рече сестри Дин, „Беси мора трпети све последице кад јој је такав муж, премда је ја жалим“, а г-ђа Дин рече, да сестру Туливер доиста треба жалити.

Тога вечера Тома рече Маги: „Кад тетка Глег опет долази, ја волим што ћу у школу. Сад ћеш *ти* све извлачити!“

Маги је већ било доста жалости што се растаје с Томом, те јој ова шала не беше ни најмање пријатна и она с плачем заспа те ноћи.

Туливерова прва наглост поведе га и другој при тражењу подеснога лица које би позајмило пет стотина фуната на признаницу. „Само да не буде какав Вакемов клијенат“, мислио је он; а на послетку изишло је баш противно не зато што би Туливерова воља била слаба, него зато што је судбина била јача. Вакемов клијенат беше једина подесна личност. Над Туливером беше судбина као и над Едипом, и у овом случају он би се могао бранити, као и Едип, да он није сам извршио своје дело него да му га је судбина наметнула.

ДРУГА КЊИГА

ШКОЛОВАЊЕ

ГЛАВА I

Томин први течај.

Тома је видео доста муке првога тромесечја у Кинг-Лортону под одличним надзором преч. Валтера Стелинга. У школи г. Јакова живот не беше тежак: ту би имао доста другова за игру, а у том је Тома — нарочито у борењу — увек био на првом месту, као што и приличи једном Томи Туливеру. Сам г. Јаков, међу ђацима боље познат под именом „Старе Наочари“ зато што је носио наочари, није био страшан човек; а Тома се није ни кидао много да доспе до савршенства да уме нашарати свој рукопис и знати добро правопис. Он неће бити учитељ, него газда — човек као и његов отац, који је, док беше млађи, ишао у лов и јахао изврсну црну кобилу какве нема на далеко. И *он* ће ићи у лов, и бити човек на гласу. А после, он је мислио, кад деца одрасту и постану људи, онда нико више не загледа у њихов рукопис и правопис: кад он буде зрео човек, он ће бити свој господар и радиће што му је воља. Није му се свидело што се то школовање још продужује, и што он већ не почиње радити очев посао, посао врло пријатан, *јер само јашеш* на коњу, наређујеш и идеш на трг: а

овај свештеник, мислио је он даље, тераће га да много чита Свето Писмо и да недељом учи Нови Завет и Посланице поред Зборника. У оскудици тачнога обавештења Тома није могао ни мислити да ће ова школа и овај учитељ бити са свим другачији од школе г. Јакова. Зато је понео са собом малу кутију капсла, да му се нађе при руци ако буде тамо добрих другова; с тим капслама се не може Бог зна шта учинити, али тек друга ће деца по том видети да он и с пушком има посла. Сиромах Тома, и ако се увек смејао кад се Мага заноси, опет ни он није био без својих обмана, које ће искуство у Кинг-Лортону немилостиво разагнати.

Али кад стиже не само латинска граматика него и нов наук енглескога изговарања, Тома се за мање од две недеље увери да је живот врло мучна ствар, и још у толико мучнија што он беше врло неспретан. Ви сте већ могли видети да Тома није био ни у чему назаднији од других дечака; али одговорити ако ће и једном једносложном речју г. и г-ђи Стелинг беше за њега тако мучан посао, да се он бојао да га за столом не запитају хоће ли још пудинга. За капсле је већ одлучио, с горким срцем, да их баци у једну бару близу школе: јер, прво, ни једнога друга није било у овој школи, а, друго, он поче и сумњати о вредности пушака и у опште о својем схваћању живота. Јер г. Стелинг никад и не помињаше на пушке нити на коње, како је он видео; а није било могућно мислити да је и г. Стелинг такав као „Старе Наочари“. Ако у г. Стелинга што и не ваља, Тома није био у стању то увидети: и одрастан човек тек многим поређењем може разликовати бубњање буради од грмљавине.

Г. Стелинг беше висок, плећат човек, близу тридесет, косе плаве, усправљене, и крупних сивих очију које увек гледаху отворено; глас му беше звучан и дубок, а понашање поуздано, скоро дрско. С великом силином беше отпочео послове својега звања и намераваше јако утицати на своје ближње. Преч. Валтер Стелинг није био човек који мисли до века остати у реду „нижих свештеника“. Он осећаше онај прави британски *позив* да прокрчује себи пут у животу.

Као учитељ, најпре, јер тако се могу добити важна директорска места у средњим школама, а г. Стелинг је желео доћи до тога. Али у исто време и као проповедник, јер он је намеравао тако силно проповедати, да се у његову цркву збије сва околина, и да се узбуни свет онде где он случајно оде да замени којега брата мање духовитога. Он беше за начин проповедања изабрао слободан говор, на који се у сеоским општинама као што је Кинг-Лортон гледало скоро као на чудо. Понека места из Масиљона и Бурдалу која је знао на памет збиља утицаху силно кад их г. Стелинг бруји својим дубоким гласом: али како је он исто тако говорио и своје властите ствари, његови су слушаоци налазили да су и оне са свим добре. Г. Стелинг не беше присташа које нарочите школе; још најпре би се могло рећи да је нешто пристајао уз евангелство, које тада беше у моди у дијецези којој припада Кинг-Лортон. На кратко, г. Стелинг беше човек који је имао намеру све више напредовати у свом положају, и то напредовати својом заслугом, јер много што није се могао надати од доста сумњивога сродства с једним важним адвокатом који још није постао председник министарства. Кад један свештеник има овако велике намере, није чудо што се у почетку мало и задужи; не може се од њега захтевати, да живи као човек који мисли целога века остати сеоски попа; ако се с оно неколико стотина, што је г. Тимпсон дао мираза, није могло доспети да се има и леп намештај и скупо вино и гласовир и особитаградина, онда је јасно: или да се све ово мора набавити на неки други начин, или да преч. г. Стелинг живи без тога — али други закључак значио би будаласто одлагање да се уживају плодови кад је извесно да ће успех доћи. Г. Стелинг имађаше широка прса и беше толико одлучан, да га ништа није плашило; проповедање ће га прославити, објавиће коју грчку трагедију после некога времена, а изнаћи ће и нова тумачења. Трагедију још не беше изабрао, јер, како се тек пре две године оженио, све му *слободно* време заузима г-ђа Стелинг; али већ је о том *причао својој* жени, и ова отмена госпођа потпуно је

верoвала, са свим поуздана да њен муж врло добро зна ове ствари.

Али први корак за даље успехе имао се овога течаја показати само на Томи Туливеру; јер случајно беше још један дечак из суседне околине кога су хтели дати у школу, и онда би та погодба ишла много лакше, ако би Тома — који, како г. Стелинг рече својој жени, беше прави медвед — за кратко време добро напредовао. Због тога се он врло оштро држао према Томи: јасно је да овај дечко неће видети користи од латинске граматике, ако се добро не притегне. Боже сачувај, да је г. Стелинг човек суров или рђав — са свим напротив: он се с Томом шалио за ручком, и врло љубазно поправљао његове простије изразе и начине; али бедни се Тома још више збуњивао тиме, јер он никада није слушао оваке шале; и први пут у животу он поче мислити, да и он греши. Кад га један пут за ручком г. Стелинг запита: „Е, Туливере, шта је боље „склањати“, печење или латински?“ — Тома, који је увек био мучан за игру с речима збуни се са свим и одговори: „Печење“, на што се осу доста смеја и шале, из чега Тома закључи да је на неки њему нејасан начин одбио печење, и тако се показао „права луда“. Кад би он већ раније био видео којега другара у оваким приликама, и кад би тај све то лепо подносио, онда би се и он на њих навикао као на обичну ствар. Али има два скупа васпитања која родитељи могу, једно или друго, прибавити својему детету кад га даду као јединога ученика свештенику: једно је да пречасни само њихово дете занемарује, а друго је да пречасни само њихово дете гледа. За ово друго плаћао је Туливер велику цену.

Овај уважени воденичар и пивар оставио је Тому и вратио се кући врло задовољан. Он сматраше да је у добри час дошао на мисао потражити Рајлијев савет о школи за Тому. Г. Стелинг је гледао тако отворено и говорио тако лако и стварно — одговарајући на сваку његову примедбу: „Знам, знам, драги господине“, „о за цело, о за цело“, „ви желите да вам син буде човек *који* ће сам себи крчити пут у животу“, — да

Туливер осећаше највећу радост, што је нашао такога свештеника који скроз зна послове практичнога живота. Изузимајући саветника Вилде кога је слушао последњих судских седница, Туливер држаше да је г. Стелинг најпаметнији човек од свих које је он видео — и доста налик на Вилдеа баш: онако исто држи палце у крајевима прслука. Није сам Туливер који се може преварити да смелост сматра за способност: већина мирјана сматраху г. Стелинга за способна и необично одарена човека, једино његови другови свештеници не мишљаху тако, и говораху да је г. Стелинг са свим средње памети. Али он је Туливеру испричао многе приче о „склоности“ код злочинаца и молио га за упут како да гоји свиње тако лепо и љубазно, да је воденичар помислио да бољега човека за Тому није могао наћи. Он је био потпуно уверен да овај ретки човек зна све, и да ће тачно наћи шта треба Тома да научи на да постане страшило за све адвокате — што сиромах Туливер *није* знао, и због чега је и морао прибећи овако пространом закључку. Једва би било разложно смејати му се за то, јер ја знам људе много образованије од њега који долазе до закључака исто толико пространих, а нимало паметнијих.

Г-ђа Туливер, са своје стране, нађе да се потпуно слажу њени и госпође Стелинг назори о проветравању и о изешности дечака који расту, шта више, г-ђа Стелинг, и ако тек на путу да добије друго дете, говораше скоро тако исто као и она о својем искуству с дојиљама и о њиховој нарави: све је то г-ђа Туливер врло радо саслушала и изјавила је мужу, путем кад су се враћали кући, да је она врло задовољна што су Тому оставили код таке жене, која је, поред све младости, и паметна и добра мати, и још тако лепо пита старију жену за савет.

„Ти стоје добро“, рече г-ђа Туливер, „све им је у кући врло лепо, а њена свилена хаљина стоји лепих пара. Сестра Полет има једну таку“.

„Ах“, рече г. Туливер, „он има прихода осим *парохије*. Можда му и таст даје. А сад му још једна *стотина долази* за Тому, и без икаке муке, јер он сам

каже, да му је предавање лака ствар и са свим природна. А то је за цело чудновато", додаде Туливер, замисливши се и ударивши коња.

Може бити зато што му је учитељски посао био тако природан, г. Стелингов метод беше до крајности прост и без икаква обзира на околности, онако исто као у животиња за које се већ зна да их непосредно сама природа учи. Прича се да је један дабар у кући природњака који га је чувао, у Лондону, правио са свим озбиљно насип у соби на трећем спрату, као да је на рецп или језеру у Горњој Канади. Ова честита животиња има за посао да зида: што сад овде нема ни воде и нема ни младих, то се ње не тиче ништа. С истим таким нагоном г. Стелинг предузе да по свом природном методу улије Томи Туливеру у главу латинску граматику и математику. То, по његовом мишљењу, беше једина основа добром образовању: сваки други начин био би само полутанство, и стварао би само надри-књиге. Стојећи на овом чврстом темељу човек може с осмехом сажаљења гледати на знање оних који су нередовно учили; та разна и стручна знања могу бити и добра, али просто није могућно да ти људи имају здрава мишљења. На овако уверење не беше г. Стелинга довела баш његова лична ученост, као што то бива код неких педагога; а што се тиче математике, ту за цело није било ни мало личне пристрасности пошто је и сам био далеко од ње. Г. Стелинг се није много одушевљавао ни у религији ни у науци, али опет није ни мислио да је све само лагарија. Њему је религија била изврсна ствар, Аристотел велики ауторитет, црквене власти корисне установе, Велика Британија бедем протестанству, а вера у невидљиво биће велика потпора ожалошћеним духовима: он је у све то веровао, онако као што швајцарски гостионичар верује да је лепа природа око њега и да ће у њој уживати посетиоци уметници. И на исти начин г. Стелинг вероваше у свој метод: он је био потпуно уверен да ће се Туливеров дечко врло много користити код њега. Разуме се, кад је воденичар говорио о „мапама" и „сабирању", и то некако магловито

и плашљиво, г. Стелинг је ради умирења уверавао га да зна што је потребно; а на послетку и како ће тај сиромах човек моћи судити о оваким стварима? Г. Стелинг је сматрао за дужност учити дечка на једини прави начин — а управо он није другога начина ни знао: он није губио време да учи нешто нередовно.

Он се за врло кратко време увери да је Тома са свим глуп шипарац; јер и ако га с много муке дотера да на памет научи промене речи, опет у његову главу никако није могло стати нешто тако апстрактно као одношај између падежа и завршетака у речи, да би могао у појединим случајевима разликовати други падеж од трећега. То г. Стелинга зачуди као нешто више од природне неспособности: он посумња да ту не буде намернога противљења, или у најмању руку немара, и оштро навика на Тому због његове лености. „Ама, тебе ово учење баш ништа не занима, дијете“, рекао би г. Стелинг, и с потпуним разлогом. Томи није било ни најмање тешко разликовати на прилику пса тичара од зечара, кад му се само један пут каже у чем је разлика; схваћање је у њега било добро. Ја сумњам да је и у г. Стелинга било боље. Тома могаше тачно рећи колико коња касају за њим, он је могао каменом погодити циљ, могао је рећи да се скоро не превари колико штапова мери поље за игру, а на својој крижуљи цртао је скоро са свим правилне четвороугле без нарочитога мерења. Али г. Стелинг није ни главе окретао на ове ствари: он само види да Тома није кадар запамтити мртва правила латинске граматике, и да баш ништа не разуме објашњења о једнакости два троугла, и ако за час и са свим поуздано увиђа да они *јесу* једнаки. Отуда је г. Стелинг закључио да Томин мозак, зато што је неспособан за граматику и рачунска објашњења, треба обрадити и дотерати баш овим истим стварима за које се већ зна да су несумњиво добре: то јест, као што је он волео говорити у слици, латински и математика преору дух, и онда свако семе успева на њему. Против мишљења *г. Стелинга* ја немам ништа: ако ћемо се сви учити

само на један начин, онда овај његов начин није гори од којега год другога. Ја знам само да је овај начин био од штете за Тому онако исто као што би му од штете било, кад би му једнако давали сира с намером да му лече желудац који не може да свари сир. Чудновато како се са свим други закључци добијају чим се само промени слика! Узмите само мозак као желудац, и одмах ништа више не вреди сва духовита слика о латинском и математици. Али ко други може опет наћи другу слику (а све позивајући се на велике ауторитете) и рећи да је детињи мозак лист беле хартије, или огледало, и онда опет не вреди оно што се зна о процесу варења. Нема сумње, то је врло духовито кад се каже да је камила лађа у пустињи, али то ништа не помаже за обуку ове корисне животиње. О Аристотеле! да си којом срећом данас у животу, ти би за цело, поред хвале стилу сликовном као знаку интелигенције, исказао и жалост што се интелигенција тако ретко јавља у говору без слика — што ми тако ретко знамо казати шта је која ствар, ако не кажемо да је она нешто друго.

Тома Туливер не беше богат говором, он никад није употребио слику да искаже своје назоре о латинском: никад га он не назва на прилику оруђем мучења; тек доцније, у другом течају, он доспе дотле да га назове „сврдлом“ и „лудом ствари“. Сад је само трпео и мучио се морајући да учи латински, онако као што и животињица трпи ништа не разумевајући ни зашто ни чега ради. Данашњи образовани људи једва ће моћи веровати, да Тома није имао баш никака појма о том зашто је на свету така једна ствар као латински, и ако му беше већ дванаест година, и ако се није могао са свим рачунати у тако звану „масу“, која по данашњим појмовима има искључиво право да савршено ништа не зна: али у ствари било је тако. Много би времена требало док би Тома појмио, да је икад било људи који су куповали и продавали овце и говеда, и у обичном животу служили се тим истим латинским језиком, а још много више би времена требало, док би он разумео зашто ваља учити тај језик

који данас нема више никакве везе с овим пословима. Он је о Римљанима учио нешто и у школи код г. Јакова и што је учио то је добро знао, али то је било само толико да Римљана има „у Новом Завету“; г. Стелинг опет не беше човек који би раслабио и подевојчио дух својега ђака многим тумачењем и објашњењем, или који би смањивао крепко дејство латинске граматике мешајући с њом и споредна обавештења, као што се ради у женским школама.

Па ипак, чудновато је рећи, баш под овим врло оштрим заптом Тома се више подевојчи него икад дотле. Он је имао врло много поношљивости с којом је до сада угодно живео у свету, презирући „Старе Наочари“, и ослањајући се увек на своја неоспорна права; али сад ова иста поношљивост наилази само на ударе под којима се она увек превија и ломи. Тома је могао толико увидети, да је г. Стелинг са свим другачији човек, и за цело више поштован у свету, него људи међу којима је он живео, и да, у додиру с њим, Тома Туливер излази као незгранан и прост: ово му није могло бити све једно, и зато се његова поношљивост нађе у неком мучном стању које уништаваше његову дечачку поузданост и чињаше да он постане осетљив као девојчица. Он је био врло одлучан, да не кажемо баш упоран, али до отворене непослушности никад није долазио: увек би надвладала блажа осећања, и доиста, ако би Тома дошао на мисао, да би му у учењу помогло, а тиме и одобрење г. Стелинга донело, кад би нпр. дуго стајао на једној нози, или кад би умерено ударао главом о зид, или што му драго од те врсте, он би за цело покушао да то ради. Али не — Тома никад није чуо да би овакe радње олакшале схваћање или ојачале учење на памет; и зато није тако што ни веровао ни огледао. Међу тим он је дошао на мисао да би се могао помоћи кад би се Богу молио; али све његове молитве биле су научене на памет, и он се бојао уносити у њих нешто ново. Тек опет једног дана, — кад и по пети пут не *може погодити* суштине треће промене, и кад га г. Стелинг, *узимајући* да то већ није неспособност него прави

немар, врло оштро за то покара, напоменувши му да ће се некад као човек горко кајати ако пропусти садашњу срећну прилику да научи супине — Тома, ожалошћен више него обично, науми прибећи јединој помоћи која му остаје: и тога вечера, после обичне молитве за родитеље и „сестрицу“ (чим се Мага родила, почео се он за њу молити) и пошто се помолио да му Бог да снаге да све Његове заповести држи, он додаде, истим тихим шапатом: „и дај ми да увек научим латински“. У том мало застаде мислећи шта да моли за рачуницу — да ли ће тражити да разуме шта значе она правила, или што друго што би за овај случај било подесно. Али најзад смисли овако: — „и молим да ми г. Стелинг више не даје да учим рачуницу. Амин“.

Очитавши сутра дан своје супине без погрешке, Тома дође до уверења да ово средство помаже и сад се даде живо на молитве, па чак ни то не изазва његову сумњу што је г. Стелинг ипак и даље питао из рачунице. Али и ово веровање клону, кад се дође до неправилних глагола. Види се да Томина невоља са садашњим временом не долази у ред оних тегоба које Божја помоћ олакшава, а почем је ово највећа тегоба, онда шта вреди и молити се више? Он дође до овога закључка седећи једно вече, тужан и саморан, у учионици и спремајући се за сутра. Очи му се скоро наводнише — и ако је мрзио плач и стидео се од њега: сад у овој сети пожеле чак и Спенсера с ким се увек свађао и тукао; да му је сад и он! Али тек воденица, па река, па Јап с начуљеним ушима и готов на сваки његов миг! Све му то изиђе пред очи, као у грозници, док се његови прсти сами забављаху у џепу, окрећући ножић и намотан канап и друге драгоцености из пређашњега живота. Већ сам рекао, да се Тома сада подевојчио као никада раније, а баш у ово доба неправилних глагола нађе се за њега још један начин умнога развијања изван школских часова. Г-ђа Стелинг доби и другу бебу, и да би Томи помогла — јер ништа није тако добро за дечака као осећање да је другому користан — она му даде да *чува малога анђелка* Лауру, да би дојкиња могла више

мазити на слабу бебу. То је за самога Тому добро, што ће носити малу Лауру кад је топло — тако ће му лортонски парохиски дом доћи као своја кућа, и осећаће се као да живи у својој породици. Мали анђелак још не беше добар пешак, зато је био везан за појас убрусом, који је Тома држао за време док дете иде; али то је увек било само за мало, а највише га је Тома морао носити, и то, по наредби, увек на погледу г-ђи Стелинг. Ако би ко рекао да ово није лепо и да је према Томи чак и сурово, ја га молим нека не губи из вида како се извесне женске врлине тешко удружују, а неке и никако. Кад жена сиромашнога сеоског попе поред свих тешкоћа успе толико да је увек врло лепо обучена, да је увек очешљана на особити начин, ради чега и дојкиња мора често послужити као собарица — кад, осим тога, и њени ручкови и њена примања показују толику отменост, да би обичне жене морале мислити да је за све то потребан много већи приход, онда нема разлога тражити од ње да најми још и дадиљу, или да чак она сама ради као дадиља. Г. Стелинг није био луд да то тражи: он је видео да се његова жена већ врло добро упутила, и поносио се њом: а што се тиче Томе, доиста је и г. Стелинг увиђао да за његова плећа није пријатан посао носити већ тешко дете, али опет то је и неко телесно вежбање за њега, а другога течаја г. Стелинг му је обећаћ учитеља за војничко вежбање. Између многих начина да буде најсрећнији човек, г. Стелинг је потпуно напустио онај да буде господар у својој кући. Та он је узео „најнежнију душу“ како рече г. Рајли, који је познавао плаве коврчице и љупкост г-ђе Стелинг још од детињства, и који би на основу тако поузданога знања увек био готов окривити г. Стелинга, ако би у кући било и најмање домаће размирице.

Да је Тома био гори, он би за цело омрзнуо малога анђелка Лауру, али он је имао врло добро срце — у њега беше много оне жице која доводи до праве човечности и до заштите слабога и нејакога. Пре се ја бојим да он није омрзнуо г-ђу Стелинг, и да није

марио у опште за плаве коврчице и широке траке, доводећи их у свезу с набуситим понашањем и врло честим напоменама о „дужности“ других. Али он се играо с малом Лауром и забављао је: чак је и своје капсле жртвовао ради ње, већ изгубивши наду да их паметније може употребити, а мислећи да ће њој мало светлости и праске бити по вољи; али то му је донело псовку од г-ђе Стелинг, зато што дете учи да игра с ватром. И сама Лаура је на послетку, бар у неколико, друг за игру -- а колико је Тома жудео за таким друговима! Он из дубине срца жељаше да му је Мага овде, и сад би био готов да јој опрости сваку будалаштину, док је код куће Мага требала да сматра за велику срећу ако он пристане с њом у игру.

Мага доиста и дође још пре него што се овај тужни први течај заврши. Г-ђа Стелинг беше је позвала да дође и неко време седи код брата. Туливер дође у октобру, а с њим и Мага, којој се ово учини као велико путовање и као да већ почиње познавати свет. То беше и Туливеру прва посета, јер дете не треба да много мисли о кући и својима.

„Бога ми, дечко,“ рече Туливер, кад г. Стелинг изиђе из собе да жени саопшти долазак, и кад Мага поче слободно грлити Тому, „ти са свим добро изгледаш. Теби школа прија“.

Тома зажали што не изгледа рђаво.

„Па баш није ми тако добро, оче“, рече Тома; „кад бисте ви хтели рећи г. Стелингу, да ми не даје математику — од тога ме боле зуби“.

(Зубобоља беше једина болест за коју је Тома знао).

„Математика — шта је то?“ запита Туливер.

„О, ја не знам шта је: то су дефиниције и аксијоме и троугли, и још друге ствари. То је једна књига коју учим — ништа не ваља“.

„Но, но“, рече Туливер прекорно „ти тако не треба да говориш. Ти мораш учити што ти господин каже. Он зна шта је за тебе“.

„Па сад ћу ти и *ја* помагати, Томо“, рече Мага с покровитељском утехом. „Ја ћу остати докле год допусти г-ђа Стелинг. Ја сам донела и хаљине, је ли оче?“

„*Ти* да ми помажеш, о лудице мала!“ рече Тома, коме ова понуда дође забавна и већ се радоваше како ће се Мага збунити кад јој покаже који лист из математике. „Да ти само видиш, шта *ја* учим! Па још и латински! То девојке не уче, оне немају толико памети“.

„Ја знам, шта је латински“, рече Мага поуздано. „Латински, то је један језик. У Речнику има латинских речи. Има bonus поклон“.

„Ала погоди, госпођице!“ рече Тома, ипак чудећи се у себи. „Ти мислиш да си много паметна. Али „bonus“ значи „добар“ случајно, и има bonus, bona, bonum“.

„О, то не значи да не може значити и „поклон““, рече Мага смело. „Може значити више ствари — тако је скоро свака реч. Ето на прилику „кућа“ — то значи и зграду и породицу“.

„Бога ми, добро ти то изведе, мала цуро“, рече Туливер смејући се, док се Тома скоро већ наљути на Магину ученост, и ако је био пресрећан што ће она остати с њим. А већ и с њеним уображењем ће лако, оно неће дуго трајати, само док она види његове књиге.

Г-ђа Стелинг није мислила да Мага остане дуже од недељу дана, али г. Стелинг, који је узе међу колена и питаше је где је украла тако црне очи, навали да она остане петнаест дана. Мага нађе да је г. Стелинг прекрасан човек, а Туливеру беше дика да своју малу цуру остави овде где ће она имати прилике да покаже своју памет пред људима који знају то ценити. Тако се договорише, да он пре петнаест дана не долази по њу.

„А сад, хајдемо у учионицу, Маго“, рече Тома, кад испратише оца. „Ама што опет забацујеш главом, је ли лудице?“ настави он; јер, и ако јој коса беше лепо очешљана, она опет одбациваше главом, као да тера косу с очију. „Тако изгледаш као луда“.

„Ама, тако сам научила“, рече Мага нестрпљиво. „Немој ме дирати, Томо. Ух, шта је књига!“ кликну она кад виде књижницу у учионици. „Ала бих ја волела да имам толико књига!“

„Јес, али не би могла читати ни једну“, рече Тома поносно. „Све су латинске“.

„Не, нису“, рече Мага. „Ја знам прочитати наслов од ове... Повесница Опадања и Пропасти Римскога Царства“.

„Лепо, али шта то значи? То *ти* не знаш“, рече Тома вртећи главом.

„Али, брзо могу знати“, рече Мага поносљиво.

„Како то?“

„Па да отворим књигу, и видим о чем се говори“.

„Боље, да ви то не дирате, госпођице“, рече Тома кад виде да Мага прихвати књигу. „Г. Стелинг не допушта да се књиге дирају без његова знања, па ако ти дираш, *ја* ћу извући“.

„Па добро. Онда ми покажи све *твоје* књиге“, рече Мага, окренувши се да загрли Тому и да о његове образе трља свој мали округли нос.

Тома, како се обрадовао што му је ту његова стара драга Мага да се с њом свађа и да се над њом натреса, дохвати је око струка и поче с њом ђипати око великога писаћег стола. Они све више ђипаху, а Магине косе играју у ваздуху као да су живе. Али ово обртање око стола беше све више неправилно и на послетку закачивши усправни сто г. Стелинга они га оборише на патос заједно с тешким речницима. Срећом то беше на доњем спрату и у крилу зграде, те се лупа не чу далеко, али се Тома добро поплаши за неколико минута, страхујући да се не појаве г. или г-ђа Стелинг.

„Ах, сто ти сад“, рече Тома подижући сто. „Ми овде морамо бити мирни, знаш. Ако што год разбијемо, биће нам код г-ђе peccavi*“.

„А шта је то?“ рече Мага.

„То је латински, и значи добра псовка“, рече Тома, не без поноса са своје учености.

„Она није добра, је ли?“ рече Мага.

„Ох, можеш мислити!“ рече Тома дајући јасан знак главом.

---

* *Молба за опроштај.*

„Ја мислим, свака је жена гора од човека“ рече Мага. „Тетка Глег је много гора од тече Глега, па и мати псује мене више него отац“.

„Па и *ти* ћеш бити жена једнога дана“, рече Тома, „ти не треба тако да говориш“.

„Али ја ћу бити *паметна* жена“, рече Мага.

„О, да како, и досадна и пуна уображења. Сви ће те мрзити“.

„Али ти ме нећеш мрзити, Томо; то би било врло ружно, јер ја ћу бити опет твоја сестра“.

„Да, али ако будеш досадна и уображена, ја те *морам* мрзити“.

„Али не, Томо, не! Ја нећу бити досадна, ја ћу бити добра спрам тебе — и добра спрам свакога. Ти ме нећеш мрзити, је ли Томо?“

„Ух, опет будалаштине! Али доста сад. Сад морам да учим лекцију. Погледај, шта имам да учим“ рече Тома повукавши Магу к себи и показујући јој своју теорему, док она забациваше косу иза ушију и спремаше се да покаже своју способност да му протумачи математику. Она поче читати с поуздањем у своје разумевање, али одмах застаде, зачуђена, и поцрвенела од љутине. Нема се куд — мора признати да ништа не разуме. а није јој лако да то призна.

„Ама ово је бесмислица!“ рече она. „Какве су то чудне речи — ово се ништа не може разумети“.

„Аха, ето сад, госпођице моја!“ рече Тома и привуче себи књигу вртећи главом на сестру, „сад видиш да ниси толико паметна, колико мислиш“.

„Ох“, рече Мага намрштивши се, „ја бих лако разумела, да сам учила из почетка као ти“.

„Баш то не би могла, мудра госпођице“ рече Тома. „Јер из почетка је још горе: мораш да кажеш шта је дефиниција 3. и шта је аксиома V. Али сад ме остави на миру. Ево, то је латинска граматика. Види, да ли ту што разумеш“.

Мага нађе да је латинска граматика са свим пријатна после ужасне математике; јер њој се допадаху *нове речи а у брзо* нађе и речник на крају, који јој *за час помагаше* да учи латинске речи. Она преска-

каше правила — примери беху привлачнији. Ове необичне реченице, пооткидане из неког непознатог састава — као да су из даљине донесени необични рогови животињски или листови непознатих биљака — отвараху пространо поље њеној машти, и још је више чараху тиме што су биле на туђем језику, који она може и разумети мало по мало. Доиста врло је занимљива та латинска граматика, за коју Тома каже да је девојке не могу учити: и Мага се поносила тиме што је налазила да је то занимљиво. Најкраћи примери беху јој најмилији. Mors omnibus est communis (сви су људи смртни) није управо ништа, тек опет пријатно је и на том осећати да знаш латински; али „срећни господин коме сви честитаху што има *такога* сина“ баш јој се допаде, и она се већ сва занесе у „шуму где ни једна звезда не допире“, кад Тома викну:

„Сад, дај граматику, Маго“.

„О, Томо, то је дивна књига“, рече она, уставши да му је преда, „много лепша од Речника. Ја бих брзо научила латински. То није тако тешко“.

„Јес, мислиш ти ја не знам шта си ти радила“, рече Тома, „ти си читала енглески на крају. Тако може и сваки магарац“.

Тома узе књигу и отвори је врло важно, као да хтеде показати да оно што он из ње има да учи не би могао ни један магарац. Мага се љутну, али се окрете књижници да се забавља разрешавајући наслове књигама.

Сад је Тома позва: „Маго, оди да ме слишаш. Стани на крај стола као г. Стелинг кад ме слишава“.

Мага послуша и отвори књигу.

„Одакле, Томо?“

„О, све од ‚appellativa arborum‘, јер морам поновити све што сам учио ове недеље“.

Тома отаља добро прве три врсте; и Мага већ поче заборављати на своју дужност преслишавача и узе погађати шта ли може значити mas која реч већ два пута дође, кад тек он запе код Sunt etiam volucrum.

„Немој да ми кажеш, Маго: Sunt etiam volucrum... Sunt etiam volucrum... ut ostrea, cetus..."

„Не", рече Мага, с отвореним устима и тресући главом.

„Sunt etiam volucrum", рече Тома врло лагано, као да ће на овакав миг остале речи брже доћи.

„С, е, u", рече Мага, која изгуби стрпљење.

„О, знам — ти ћути", рече Тома „Ceu passer, hirundo: ferarum... ferarum"... Тома узе писаљку и учини неколико крупних тачака на корицама књиге... „ferarum...".

„О, драги Томо", рече Мага, „како то споро иде! Ut..."

„Ut ostrea..."

„Не, не", рече Мага, „ut tigris..."

„Ах, да, сад знам", рече Тома „јест, јест tigris, vulpes, ја сам заборавио: ut tigris, vulpes; et piscium".

С натезањем и понављањем Тома пређе и остатак лекције.

„А сад", рече он „долази што сам научио за сутра. Дај ми још за часак књигу".

После шапутања, праћеног ударима песнице по столу, Тома врати књигу.

„Mascula nomina in a", поче он.

„Не, Томо", рече Мага „не почиње тако. Најпре је nomen non creskens genïttivo..."

„Creskens genïttivo" прсну Тома у смех, јер он је већ био изучио овај одељак, а и без ближих и дубљих знања у латинском, није тешко једном дечку увидети да је погрешно овако оштро акцентовање. „Creskens genïttivo! Е, ти баш знаш, Маго!"

„Ти се баш не можеш смејати, Томо, јер и ти ниси знао. Тако овде пише, а шта ја знам како се чита".

„Ух, ух! Ама кажем ја да девојке не могу учити латински. То се чита Nomen non crescens genitivo".

„Е, па", рече Мага набурено „сад и ја знам као *год и ти.* А шта ћемо што ти не пазиш где треба за-

стати. Јер код тачке и запете треба застати два пута колико код запете, а ти застанеш где баш никако не треба“.

„Де, де, немој ми ту брбљати. Пусти ме да учим“.

У тај мах одазваше их у гостинску собу где остадоше до вечера, и Мага се толико спријатељи с г. Стелингом — који, као што она увиде, много цењаше њену памет — да се Тома збуни и поплаши од њене дрскости. Али и Маги преседе све, кад је г. Стелинг запита о једној девојчици, за коју је он чуо да је бежала у Цигане.

„То мора бити нека чудна девојчица“, рече г-ђа Стелинг шалећи се — али Мага није волела шале на свој рачун. Она се поплаши да г. Стелинг може рђаво мислити о њој, и леже тога вечера врло нерасположена. А и г-ђа Стелинг, мислила је Мага, све је некако чудно погледа, мора бити и она налази да њена коса врло ружно стоји зато што није коврчаста.

При свем том срећно време беше за Магу ово петнаест дана код Томе. Њој је било допуштено да седи у учионици док Тома учи, и она прилично зађе у проучавање латинске граматике. Мучаше је много „астроном који је мрзио жене“, и она једнога дана запита г. Стелинга, да ли баш сви астрономи мрзе жене, или само овај један. Али, пре него чу одговор, она похита да каже. —

„Ја држим, баш сви: јер, знате, они живе горе у високим кулама, и ако жене дођу тамо, оне ће говорити и сметати им да гледају звезде“.

Г. Стелинг је јако волео њено ћаскање, и они се добро слагаху. Она рече Томи, да би и она волела учити код г. Стелинга и баш све оно што он учи. Сад би и математику могла разумети, јер је по ново разгледала и видела шта је то A, B, C: то су имена за пруге.

„А ја опет кажем, да ти не би могла то учити“, рече Тома; „и баш ћу питати г. Стелинга да ли можеш“.

„Па питај“, рече сујетно девојче. „И ја ћу га питати“.

Тога истога вечера, кад беху у гостинској соби она запита г. Стелинга: „Да ли бих ја могла учити математику и друго што Тома учи, кад бих ја била код вас?“

„Не, не можеш“, рече Тома срдито. „Девојке не могу учити математику, је-л'-те, господине?“

„Оне могу од свачега по мало набиљушити, ја држим“, рече г. Стелинг. „Оне имају прилично памети, али то је све површно, и далеко не могу ићи. Оне су хитре и плитке“.

Томи ова пресуда беше по вољи, и он своје задовољство саопшти Маги дајући јој главом знак иза столице г. Стелинга. А Мага се од ње скруши. Њој је увек било пријатно што су сви говорили да је она „хитра“, а ето сад излази да је баш та хитрина знак подчињености. Онда, боље бити спор, као Тома.

„О, хо, хо! госпођице Маго!“ рече Тома кад осташе сами „ето ти сад, сад видиш да то није баш ништа особито што си ти хитра. Далеко не можеш ићи, чула си сама“.

А Мага не могаше ни одговорити, толико је потресла ова страшна судбина.

Али кад Лука одведе у колима овај мали апарат од плитке хитрине, и кад учионица опет дође празна, Тома зажали за сестром. Доиста, док она гостоваше, и он је био бољи и лакше је учио; она је сваки час запиткивала г. Стелинга о Римском Царству, и да ли је баш било некад људи који су на латинском говорили „ја не дам за то ни две паре“, или се то само сад удешава, да је на послетку већ и Тома дошао до некога magловитог знања, да су доиста некада живели људи који су били тако много срећни да су и без латинске граматике знали латински. Овај светли зрачак знатно је обогатио његово историско знање првога течаја, без тога би оно остало на изводу из јеврејске историје.

Али и овај мучни семестар дође до краја. Ала је радосно гледао Тома како пада жуто лишће! Мрачни дани и први декембарски снег дођоше му веселији него сунчана светлост у августу; а да би поузданије осећао *како лете дани* који ће га кући одвести, он на три

недеље пред Божић пободе двадесет и један прут у крају градине, па сваки дан трзаше по један, и завитлаваше га с тако силним расположењем, да би чак у пакао морао отићи, само кад би прут могао путовати тако далеко.

Али доиста и треба добро, баш и учењем латинске граматике, платити ту велику радост да видиш лепу ватру у одаји твоје куће кад кола прелазе без шума преко моста покривеног снегом: ту срећу кад са хладноће дођеш у топлину, па онда они пољупци, па веселост домаћега огњишта, где су облици намештаја, врата на пећи и машице доиста праве „прве идеје“ које тако исто признајеш као што признајеш и чврстину и простирање материје. Нема угодности разма онде где смо се родили, где смо заволели ствари пре него што смо научили бирати, и где сав спољашњи свет долази као продужење наше личности: ми га примисмо и заволесмо онако исто као што смо примили свест о својем животу и личности. Са свим обичан, чак ружан чинио би се тај давнашњи намештај наше куће, кад би се продавао; њега би презирао нови укус; и зар није жеља за све лепшим и лепшим права разлика између човека и животиње — или, ради боље тачности да речем између човека Енглеза и животиње туђинца? Али Бог зна куда би нас та тежња могла одвести кад се наше склоности не би враћале овим старим незнатним стварима — кад љубави и светиње нашега живота не би имале дубокога корена у памћењу. Задовољство што се осећа при погледу на зову која наткриљује клупу пред оградом, задовољство много веће него при погледу ретких биљака, потпуно је непојмљиво једном обичном воћару или оним до крајности правилним умовима који немају ништа за срце прирасло и цене све само по јасним доказима. А баш најбољи разлог да волим ову зову јесте то што она у мени буди дивне успомене — што није нека новост у мом животу, која ми говори само онолико колико сам ја у овај мах осетљив за облик и шару, него што је стари другар мога живота, уткан у моје радости кад су *моје радости* биле живе?

ГЛАВА II

Божићни распуст.

Лепи стари Божић, с белом косом и руменим лицем, показао се добро ове године, и просуо своје дарове топлоте и шаренила заједно с мразом и снегом.

Снег полегао по пољима и речним обалама, нежнији и гипчи од детињих удова; оивичио све кровове истичући још јаче црвенило опеке; притискао гране на дрвстима, падајући кад и кад тешко са њих; у бело обукао њиве, а овце дошле као пеге; затрпао све вратнице, а овде онде стоји снужден какав четвороножац; нигде светлости, нигде сенке, јер и небо је цело постало блед облак; нигде звука и кретања, осим што река тече и тугује своју непрекидну тугу. Али стари се Божић осмехује радећи овако са спољашњим светом, јер он намерава да новом светлошћу обасја домове наше, да ојача шаренило у кућама, и да увећа радост лепим мирисом јела: он намерава да нам спреми мио затвор, који би јаче везао породичне везе, и који би на нашим лицима сјао као и сунце које је сад скривено. Само што његово доброчинство беше са свим слабо за бескућнике — са свим слабо у оним кућама где је на огњишту мало ватре, и у јелима мало укуса; где људма лице не сија сунчевом светлошћу, него је притиснуто оловном маглом сиротиње без наде. Али стари лепи Божић није крив, његове су намере добре; а што он још није научио како да усрећи све људе крив је његов немилостиви отац који се зове Време, и који ту тајну још једнако чува у свом силном и спором срцу.

Па опет овај Божић, мишљаше Тома поред све радости што је на свом дому, није тако весео као што је увек био. Зеленика је опет пуна црвених бобица, и он и Мага су окитили гранчицама све прозоре, ивице од огњишта и оквире од слика. И песма је отпевана под прозорима после поноћи — песма која се Маги чинила као натприродна, и ако је Тома казао да то пева стари Пач, црквењак, с другим црквеним певачима: она је сва затрептала кад је гласови песме

пробудише, и место људи у грубим хаљинама она је замишљала анђеле на облацима. Ова поноћна песма узвисила је и сутрашњи дан над друге обичне дане; уз то је дошао и мирис печенога хлеба и топлога пива о доручку; омиљена песма из псалама, зелено грање и кратка проповед дадоше свечан карактер црквеној служби; а кад се из цркве вратише и отресоше снег са обуће, у соби тетка и теча Мос с њихово седморо деце као да одбијаху светлост ватре на огњишту. Пудинг је био диван и округао, с модрим огњем који око њега пламти, те се чини као да је отет из пакла куда су га бацили пуритани покварена желуца; посластице су изврсне као увек, позлаћене поморанџе, мрки ораси, кристални сирови од јабука и гуња; у свем том Божић је био као што га Тома од вазда памти; и за сањкање и грудвање још је превазишао друге.

Божић беше весео, али не и Туливер. Он беше једак и склон на свађу, тако да и Тома, који се иначе увек слагао с очевим осудама и учествовао у његовим љутњама на неправду, овога пута осети мало ону исту невољу од које је страдала Мага кад год отац стане јаче викати и љутити се. Тома није могао на миру сладити своје орахе и вино, јер га је мучила мисао да је свет пун лукавих непријатеља, и да одрасли људи не могу свршивати своје послове без много свађе. А Тома није волео свађу, осим кад се она може брзо свршити часном борбом и кад противник није јачи од њега; зато му не беше по вољи ова срдња очева, и ако му ни из далека не дође на памет, да би и отац могао бити крив.

Велико зло с којим се Туливер носио овога пута беше неки г. Пиварт. Он је имао земље уз Рајпл, и његови радови око залевања или су били, или би могли бити, или морају бити (све по правилу да је вода вода) од штете за Туливера, јер му одузимају један део водене снаге. Дикс, који на реци има воденицу, није управо ништа према овоме Пиварту. Дикса је изборни суд научио памети, и Вакемов савет није му ништа помогао; у осталом, Дикс се лепо понашао у тој парници; и у претераној срџби против Пиварта, Туливер

скоро пријатељски узе говорити о побеђеном противнику. Он данас немаде за разговор ни једнога човека, осим Моса, који, како сам рече, не разумеваше „што се тиче воденице“, и одобраваше Туливеров говор као рођак и дужник; али Туливер није ни говорио зато да убеди своје слушаоце — он је говорио да себи олакша: а за то време добри Мос једва се могао отети од дремежа после овако изванреднога ручка. Највише га је слушала његова сестра, која је и ствар боље разумевала и више учествовала у свем што се тиче њенога брата; она је кад и кад и у разговор упадала колико је било могућно поред непрестанога надзора над децом.

„Ама, то је неки новајлија, тај Пиварт, брате, је ли?“ рече она, „он те земље није имао док је отац био жив и док сам ја још била код куће“.

„Новајлија? Јес, за цело да је новајлија“, осече се Туливер. „Дорлкотска је воденица сто и више година у нашој породици, и никад се није чуло да какав Пиварт што петља по реци, док то створење не дође једнога дана и не купи имање испод руке, да нико није ни знао. Али ја ћу њему већ показати!“ додаде Туливер подигавши чашу с уверењем да је његова одлука са свим јасна.

„Али ја се надам, да нећеш морати парничити се, брате“, рече сестра прилично узнемирена.

„Ја не знам шта ћу ја морати; али знам шта ћу њега наморати са свим његовим насипима и јазовима, ако само има закона. Знам ја добро, чије је све то масло: њега Ваксм држи и подстиче. Знам ја да њему Ваксм говори, да му закон за то ништа не може, али има још људи осим Ваксма који знају окретати закон. Јест истина, да спрам њега треба препреден мајстор, али има их и још препреденијих који знају све кривине по законима; има и над попом попа, ето и Ваксм је изгубио једну парницу“.

Туливер је био са свим поштен човек, и држао је на своје поштење, али он је мислио да у парницама правда може само тако победити ако се против малога *угурсуза употреби* велики угурсуз. На суђење гледао

је он као на борбу петлова, тако да увређена невиност треба да се постара набавити петла који је храбрији и у кога је јачи кљун.

„Гор није луд — и ја то кажем“, загунђа он опет, као да је бедна Грити што хвалила способности овога адвоката; „али, некако није у закону као Вакем. А вода је чудна ствар — не можеш је вилама грабити. Зато и јесте лако старому Хари и адвокатима. А није тешко код воде знати шта је право и шта није, само кад се хоће чисто да ради; јер река је река, и кад имаш воденицу, мораш имати и воде да је окреће: све то не вреди ништа што се каже да Пивартова залевања и будалаштине неће зауставити мој точак: ја боље знам шта је вода. И још ми бунцају нешто о инџинерима! Ама то сваки види, да Пивартови насипи мени чине штету. Али ако је њихово инџинерисање тако, ја ћу скоро предати Томи па нека он гледа може ли што боље урадити“.

Тома се мало узнемирено окрену чувши своје име, и тако нехотично одмаче чегртаљку којом је забављао Мосову бебу, на што ова удари у цику, и не смири се ни кад јој вратише чегртаљку, по свој прилици сматрајући да првобитна увреда још остаје у пуној снази. Тетка Мос отрча с њом у другу собу изјавивши г-ђи Туливер, која је праћаше, да драго дете има довољно разлога што плаче; с обзиром на то, ако би се узело да је дете плакало због чегртаљке, онда би то био неспоразум. Пошто се оправдани плач примири, г-ђа Мос рече својој снаси —

„Жао ми је што брат има толике неприлике с том воденицом“.

„Такав је твој брат; ја ништа овако нисам видела пре удаје“, рече г-ђа Туливер с пола прекора. Она је госпођи Мос означавала именом „твој брат“ свога мужа у свима приликама кад Туливерова радња не беше за дивљење. Љубазна и кротка г-ђа Туливер која се никад није наљутила у свом животу опет је имала мало своје ћуди без чега не би била ни Додсонова ни жена. Како је увек издржавала доста од својих сестара, природно је што она, и ако најмекша

међу Додсоновима, беше нешто дрска спрам мужевље сестре, која је не само била сиротна и „зависила“ од брата, него уз то још и покорна и слабомоћна жена, с много деце, и сувише болећива не само за мужа и децу него и за даљи род.

„Ја се надам и молим Бога да не дође до парнице“, рече г-ђа Мос, „јер онда се не зна шта може бити на послетку. И не мора добити онај који има право. Овај Пиварт богат је човек, како сам чула, а богатима је све лако“.

„Што се тога тиче“, рече г-ђа Туливер наместајући рукаве, „ја сам у својој породици видела шта могу богати људи; јер моје су сестре удате за богате људе који могу радити што им је воља. А што се тиче овога разговора о парници и залевању, мени већ глава хоће да прсне од тога; а моје сестре увек мене окривљују, оне не знају шта је то поћи за човека као што је твој брат — а како ће и знати? Сестра Полет ради од јутра до мрака што јој је воља“.

„А ја опет“, заусти г-ђа Мос, „баш не бих волела да мој муж не ради сам, него да ја морам за њега мислити. Много је лакше урадити по вољи мужу, него се мучити да нађеш шта треба радити“.

„Ако се почне говорити о том да се ради по вољи мужу“, развеза г-ђа Туливер прилично се угледајући на своју сестру Глег, „онда ја смем рећи, да би твој брат дуго почекао док би нашао жену, која му у свему попушта, као ја. Ето у последње време ништа се у кући друго не чује осим о парници и залевању, и то од како сване, па док не легнемо у постељу; и ја му ништа не говорим против; ја само кажем — добро Туливере, ради како год хоћеш; али само немој се парничити“.

Г-ђа Туливер, као што смо видели, имала је некога утецаја на свога мужа. Свака жена има; она може навести мужа да уради што она жели или противно тому; и у различним побудама које прећаху увући Туливера *у* „парницу“ беше без сумње и та околност што *је његова* жена непрекидно саветовала против парнице;

овде би се могла применити стара слика о једном перу које кр̂а леђа камили, и ако, право говорећи, више кривице има до оних пера која су већ довела камилу дотле да јој и једно иначе невино перо може досадити. Може се слободно рећи да утецај г-ђе Туливер није био ни колико ово перо; али невоља беше у том што је Туливер, кад год се жена не слаже с њим, гледао у њој представника Додсонове породице, а он је хтео опет увек показати Додсоновима, да они не могу *њему* господарити, или тачније речено — да један човек Туливер далеко више вреди него четири жене Додсонове породице, баш не изостављајући ни г-ђу Глег.

Али ни ово женино одвраћање од парнице не би га на парницу могло толико навући колико сама помисао на Вакема, која се све више ојачавала и тиме што је он о тржним данима виђао овог препреденог адвоката. Вакем је — тако вероваше Туливер — иза леђа Пивартовом залевању, Вакем је и Дикса подмашио на парничење, Вакем је без сумње учинио да Туливер изгуби парницу о службености пута и моста, те сад свака скитница може ударити преко његовог имања кад год му падне на памет да не иде друмом него да гази усеве поштеним људима; сви су адвокати више или мање угурсузи, али овај Вакем је најгори. И, да би зло било још горе, Туливер је ту скоро, кад је узајмљивао пет стотина фуната, морао и један свој мали посао свршити у канцеларији Вакемовој. Шерет, с кукастим носом, хладан као краставац — вазда поуздан у своју игру! И то је невоља, што адвокат Гор није као Вакем. Гор беше ћелав, дебељкаст, учтив и пуних меканих руку; то јест такав петао да би се само луд могао кладити за њега против Вакема. И Гор беше препреден, његова слабост није долазила од савести; али при свем том Туливер једнако стрепљаше да његов адвокат неће моћи тако лепо говорити за, колико ће Вакем моћи ружно говорити против, и ако је овде ствар чиста према правилу да је вода вода, из чега излази да Пиварт нема никаква права на залевање. Кад већ почне парница, Туливер је мислио да

за своју ствар задобије и адвоката Вилде, оштрога беседника, који ће му бити пријатнији кад је уз њега него кад је против њега; и Туливер се много радоваше што ће можда некога дана гледати како се и Вакемов сведок заплеће и збуњује као што је један пут било с његовим.

Туливер је много премишљао о овим мучним питањима јашући на свом зеленку — много окретао главом час на једну час на другу страну, како су кад мерила претезала: али вероватни исход још се није могао видети, о њему се тек могло разговарати код куће и у друштву. Овај први део свађе, који беше само у причању о ствари и изношењу Туливерових погледа на њу пред свима познаницима, заузе доста времена, и кад је Тома опет требао поћи у школу, једва беше што ново у Туливеровом излагању против Пиварта, и једва се могло знати шта он мисли предузети против овога преступника противу правила да је вода вода. Понављање, као и трење, не креће у напред него загрева, и доиста могло се опазити да је Туливер све више загрејан. Ако ништа друго, бар једно је јасно: да се Пиварт не одваја од Вакема.

„Оче“, рече Тома једнога вечера пред крај распуста, „тeча Глег каже да и адвокат Вакем шаље свога сина г. Стелингу. Није истина што кажу да ће у Француску. Ви за цело не марите да ја учим заједно с њим, је-л’-те?“

„Ништа то не мари, сине“, рече Туливер; „само се чувај да како зло од њега не научиш. То је бедно, сакато створење, које личи на мајку: ја држим да у њему и нема много од оца. То значи да Вакем много цени г. Стелинга, а Вакем зна разликовати брашно од мекиња“.

Туливеру беше баш дика што ће његов син учити с Вакемовим, и ако то не показа; али Томи то ни мало не беше по вољи; ствар би била много чистија, кад адвокатов син не би био сакат: онда би га Тома могао девстати с потпуно мирном савешћу.

ГЛАВА III

Нов другар.

Тома се врати у школу једног хладног, кишног јануарског дана; дан је био управо тако пријатан као и одлазак од куће. Да није у џепу имао слаткиша и малу холандску лутку за Лауру, ништа не би било да разгали његову тугу. Али пријатно беше мислити како ће мала Лаура пружити ручице и усне за слаткише; и да би још више ојачао те замишљене милине, он узе завој, пробуши хартију и загризе мало шећера, што дође тако пријатно у оној стези и задају од колскога коша, да он то чешће понови путем.

„Е, добро си нам дошао, Туливере“, рече г. Стелинг љубазно. „Скини огртач и хајде у учионицу док не зовну на ручак. Тамо ћеш наћи добру ватру и новога другара“.

Тома осети неугодност док скидаше огртач и шалове. Он је виђао Филипа Вакема у Св. Огу, али је увек окретао поглед од њега кад год је могао. Њему се већ не допада имати грбавога другара, баш и да овај није син рђавога човека. А откуд и може бити син добар кад је отац рђав, мислио је Тома. Ето његов је отац добар, и он би се потукао са сваким који би противно говорио. Он беше и збуњен и зловољан кад пође за г. Стелингом у собу.

„Ето ти новога другара, Туливере, с којим ћеш заједно живети“, рече овај господин улазећи у собу — „Филип Вакем. Ја ћу вас сад оставити, да се упознате. Ви се већ мало и познајете, суседи сте“.

Тома беше збуњен и нерасположен, а Филип устаде одмах и стаде га плашљиво гледати. Тома не бејаше склон прићи и пружити руку, и он још не мишљаше поздравити се после овако кратког представљања.

Г. Стелинг се паметно уклони и затвори врата за собом: дечја плашљивост одмах нестане кад нема старијих.

Филип беше и сувише горд и сувише стидљив да приђе Томи. Он помисли, управо осети, да Тома с неким *гађењем* гледа на њега; и тако га сви гледају;

а кад иде он долази још гори због своје грбе. Тако они остане не поздравивши се, и Тома оде ватри да се загреје, час по час погледајући крадом на Филипа, који као да нешто црташе, али без праве пажње. Филип беше опет сео, и цртајући премишљаше шта да каже Томи, и покушаваше савладати се и почети разговор.

Тома све више гледаше Филипа у лице, јер то је могао видети а да не гледа и грбу, и доиста лице не беше ружно — само доста старачко, како се Томи учини. Он зажеле знати колико је Филип старији од њега. Анатом — па и обичан физиогномист — могао би одмах познати да Филипова покварена кичма није права грба од рођења, него да је дошла случајно; али така знања од Томе не можете тражити: за њега је Филип просто грбав. Он нагађаше да ова грба може бити баш у вези с угурсузлуком адвоката Вакема, о чем је већ тако много слушао од оца; и он се мало и прибојаваше да овај грба не буде један од ових препредених створова, који нису у стању да се с вама бију, али вам могу наудити лукавством. Тако је био један грбав кројач, близу школе г. Јакова, па су сви говорили да он није добар, и због његова рђавства деца су увек на улици викала за њим; а према том и Томино мишљење није било баш без икаквог стварног основа. Али овај сетни дечак беше леп, ни принети оном ружном лицу кројачевом; дечково лице беше оивичено црном коврчастом косом као у девојчице: Тома га већ поче жалити. Овај Вакем беше блед, слабуњав дечак, и разуме се да тај није ни за какву мало бољу игру; али он дивно води писаљком по хартији, и види се како без муке израђује једну по једну ствар. Шта ли он то црта? Тома се већ одгрејао, и сад би што друго. На послетку боље је имати и грбава другара него да сам седиш у учионици, да гледаш кроз прозор како пада киша и удараш ногом по пречагама од столице; а лако се што може и десити — „свађа или што друго“, и онда је боље одмах показати Филипу да овоме ништа не помажу лукавства против *њега*. Он се нагло примаче и погледа у хартију пред Филипом.

„Гле, гле, то је магарац с путуњама — и ловачки пас, и јаребице у житу!“ заторока Тома, кому изненађење и дивљење одрешише језик. „Ала бих ја волео да умем тако цртати! Сад ћу и ја учити цртање у овом течају — али да ли ћу ја икад моћи тако цртати псе и магарце!“

„Ох, и без учења ћеш лако цртати“, рече Филип; „ја нисам учио цртање никад“.

„Никад?“ рече Тома запрепаштен. „А ја, кад цртам псе и коње, неће никако главе и ноге да изиђу како треба, залуду што ја знам како треба. Ја умем цртати куће и димњаке сваке врсте — димњаке који иду уза зид, и прозоре на крову, и све. Али ја мислим да ћу умети цртати и псе и коње, само кад се добро потрудим“, додаде он, помисливши да ће се Филипу учинити да се он много „понижава“ ако исповеди своју неспособност.

„Да како“, рече Филип, „то је врло лако. Треба само да добро гледаш ствар и да је више пута црташ. Што се погреши један пут, то се после поправи“.

„Али ти си опет *нешто* морао учити“, рече Тома, који сад на један пут посумња да Филипова грба не буде од некуд извор његовим особитим способностима. „Ја мислим, да ти већ од давно идеш у школу“.

„Јесте“, осмехну се Филип. „Ја сам учио латински и грчки и математику — и писање, и друго“.

„Али не мариш за латински, је ли?“ рече Тома мало поверљивије.

„Па баш и не марим тако много“, рече Филип.

„Ах, извесно си дошао до Propriae quae maribus“, рече Тома значајно климајући главом, као да хтеде рећи: „ту је чвор, *дотле* још и није ништа“.

Филип осети нешто горке милине што је овај здрав и леп дечак тако глупав; али опет из учтивости савлада смех и рече мирно:

„Ја сам свршио граматику; ја то више не учим“.

„Онда ти нећеш учити исте лекције као ја“, рече Тома покисао.

„Не, али ја ћу ти помагати. Ја ћу ти врло радо помоћи колико *могу*“.

Тома се не захвали, јер једнако мишљаше о свом другу и сад нађе да он није тако лукав као што се могло очекивати.

„А је ли?“ запита Тома, „да ли ти волиш твога оца?“

„Да како, да волим“ рече Филип зарумевивши се: „а ти, зар не волиш оца?“

„Ох, волим... Ја сам само тако питао“ рече Тома мало застиђен кад виде да је Филип поцрвенео и да му је криво. Њему је било тешко одредити како ће живети с Вакемовим сином, и учинило му се да ће некако ићи лакше ако Филип не воли оца.

„Хоћеш ли учити цртање сад?“ запита Тома, да би променио разговор.

„Не“ рече Филип. „Мој отац жели да сад учим друге ствари“.

„Шта, латински, и математику и то?“ рече Тома,

„Јес“ рече Филип, који је био престао цртати и наслонио главу на једну руку, док се Тома беше нагао напред, ослањајући се на лактове, и гледаше пса и магарца све више дивећи се.

„Али за то не марши много?“ рече Тома радознало.

„Не, ја ћу учити оно што сви уче, па ћу после учити полагано што волим“.

„Ама зашто се учи латински?“ рече Тома. „То баш ништа не треба“.

„То уче сва господа“ рече Филип.

„Шта! Зар и г. Џон Крек зна латински?“ рече Тома, који је увек желео да буде као г. Џон Крек, богати сусед који је имао много ловачких паса.

„За цело, и он је учио кад је био мали“ рече Филип. „Али по свој прилици заборавио је“.

„То је врло добро, тако ћу и ја радити“ рече Тома без икакве пакосне намере, него једино радујући се што може бити као г. Џон Крек бар по латинском. „Само, мора се памтити док траје течај, иначе одмах казне. Г. Стелинг не зна за шалу. Он ће те натерати да десет пута поновиш, само ако место jam кажеш nam... ама, знаш, једно слово не да ти да изоставиш“.

„Ох, ништа за то“ рече Филип који већ не може *задржати смех*; „ја добро памтим. А има и лекција

које баш волим. Ја много волим грчку историју и све што се тиче Грка. Ја бих волео да сам Грк и да се борим с Персијанцима, после да се вратим кући и да пишем трагедије, или да сви долазе к мени да слушају моју мудрост, као што су долазили Сократу, и да умрем славном смрћу“ (као што видите Филип не беше с раскида да збуни овога здравог варварина својом духовитошћу).

„Јесу ли се Грци много тукли?“ запита Тома, који обрати пажњу на ту страну: „Има ли и у грчкој повесници тако као Давид, и Голијат, и Самсон? То ја највише волим у јеврејској повесници“.

„Ох, те још како лепих прича има у грчкој повесници од те врсте — о давнашњим јунацима који су убијали дивље зверове као и Самсон. А у Одисеји — то је једна особита песма — има један див још чуднији од Голијата — Полифем, који је имао само једно око на челу; а Улис, мали али мудар и вешт човек, узме један церић па га добро загреје и њиме му ископа то једно око, па је после онај див урлао као тисућу бикова“.

„О, ала је то занимљиво“, рече Тома уставши и цупкајући ногама по поду. „Хоћеш ли, болан, да ми причаш све те ствари? Јер, знаш, ја нећу учити грчки — — је ли?“ додаде он, и застаде с поигравањем страхујући од нове беде. „Уче ли господа и грчки? — — — Да не почне сад г. Стелинг и то, а?“

„Ја држим да неће — извесно неће“, рече Филип. „Али ти можеш те приповетке читати и на нашем језику. Ју ћу ти дати књиге“.

„Ама, знаш, ја не волим читати, боље да ми ти причаш. Али, знаш, само где се туку. Моја сестра Мага хоће увек да ми прича — али све је глупо. Такве су све женске приповетке. Знаш ли ти много приповедака, где има да се туку?“

„Знам, знам“ рече Филип „пуно их има, и не само из грчке повеснице. Ја ћу ти причати о Ричарду Лавовом Срцу, о Саладину, Виљему Валесу, и Роберту Брусу и Џемсу Дугласу — има их вас дан“.

„*Ти си старији* од мене, је ли?“ запита Тома.

„А колико имаш *ти* година? Мени је петнаест“.

„Ја сам у четрнаестој“ одговори Тома. „Али ја сам млатио све другове у школи код г. Јакова — то је где сам пре учио. И најбоље сам гађао и пужао се. И ја бих волео да нас г. Стелинг пусти да пецамо рибу, ја бих ти показао како се пеца риба. Ти не умеш то, умеш ли? Није ништа тешко, само се седи мирно“.

Тома такође хтеде да се покаже. Нека баш овај грба који зна причати о бојевима не мисли да вреди колико Тома Туливер који сам води бојеве. Филипу дође овај разговор неугодан, јер он сиромах не бејаше за оваке игре, па скоро срдито рече:

„Ја не марим за пецање. То је тако лудо кад људи стоје и по читав час гледају — или вуку конопац, па нема ништа“.

„Јес, ама то није баш тако лудо, кад извучеш велику штуку, ја да ти кажем“ рече Тома, који још не беше ништа „велико“ упецао, али не могаше трпети да се тако говори о лову. Види се да код Вакемова сина није све како треба, и Тома мора бити на опрезу. Али у добри час по њихов први разговор, сад их позваше на ручак, те тако Филип изгуби прилику да још што говори против пецања. А Тома опет мишљаше, да се боље ни очекивати не може од дечка који је грбав.

ГЛАВА IV

„Детињарија“.

Како на овом првом виђењу, тако и после много времена другарства, између Филипа и Томе не могаше се утврдити неко одређено расположење. Тома никако не заборављаше да је Филип, „угурсузов“ син, његов природни непријатељ, а не могаше се ни навићи на његову ману. Тома беше дечак који тврдоглаво остаје при свом првом мишљењу; таки су у опште духови у којих је просто опажање јаче од размишљања и осећања: спољашњост је за њих увек каква је први пут била. Али при свем том, кад је добро расположен, он је волео Филипа: овај му је лепе помоћи указивао у

латинском који Тома једнако гледаше као загонетку где само какав срећан случај може помоћи; и после, он је знао тако лепо приповедати, на прилику о ХалВинду и другим јунацима које је Тома волео зато што су страховито тукли. Он није много ценио Саладина који је пресецао сабљом једну или две узглавнице: зашто пресецати узглавнице? Та приповетка баш није ништа, и он није марио да је по ново чује. Али кад се Роберт Брус, на мркову, подигне на оструге, па својом добром секиром смакне и шлем и главу брзоплетом коњанику, онда је Тома сав раздраган, и да му је при руци орах, би га разбио у часу. Кад је Филип добро расположен, он доводи Тому до заноса ређајући што лепше зна о судару, страху и метежу у биткама. Али он није био увек добро расположен. Лаки испад зловоље који му се оте још на првом виђењу био је знак његовог увек рђавог расположења, које је долазило нешто од раздражљивих живаца, а нешто од јеткости са телесне мане. Кад је тако рђаво расположен, њему се сваки поглед чини или као сажаљевање или као гађење; није ли ни једно ни друго, онда значи да је то поглед којим се исказује немар, а Филип је тако осећао немар као што јужњаци осећају северни ветар. Често би се он, кад су на пољу и кад Тома као бдијаше над њим, љутито успротивио свакој Томиној добронамерној услузи; онда би његове обично уморне и мирне очи севнуле као муња. Није чудо, што и Тома беше на опрезу од грбе.

Још једна веза међу њима беше и цртање; јер на жалост Томину његов нови учитељ цртања није му дао да црта псе и магарце, него само потоке, и мале мостове и развалине, све у врло глаткој површини, према чему би се могло мислити да је природа сва од свиле и атласа; а како у Томе бар за сада не беше укуса за пределе, то се не треба чудити што њега није занимала уметност његовог учитеља цртања. Туливер, помишљајући да Томи може кадгод требати да зна цртати планове и карте, потужио се једном приликом кад је видео г. Рајлија што Тома не учи ништа од тих ствари; на то је овај услужни савето-

давац одмах предложио да Тома учи и цртање, а Туливер нека не жали што ће нешто засебно платити: кад Тома само научи цртати, после ће бити лако да црта што му драго. Тако се уреди да Тома учи и цртање: а кога би другога г. Стелинг и могао узети него г. Гудрича који се на дванаест миља у околини сматрао као први у овој уметности? Ето тако Тома дође да научи фино зарезати писаљку, и нацртати земљиште „у опште“, што је опет њему, ваља да због уске тежње његова духа за појединостима, чинило се са свим лудо.

Ово је све било, као што знате, у оно мрачно време, кад нигде и не беше школа за цртање — кад учитељи беху свакојаки, а свештеници једва што знађаху. У том тешком времену било је и осим г. Стелинга доста свештеника с мало знања а с много потреба, чији приходи не беху према потребама него према знању. Велики задатак за сву ову господу беше у том да поправе одношај између својих потреба и својега прихода, и будући се потребе не могу убити, зато су они морали — приходе повишавати. Али њима није било допуштено да се баве ситним пословима као други људи који се труде да што бољи рад што јефтиније продаду, и онда им је остао само један начин, то јест, да што гори рад што скупље продају. А после, зашто да баш г. Стелинг мора знати да је предавање ствар нежна и мучна? Зар ћете од животиње која уме пробушити рупу у стени тражити да зна сва правила о бушењу? Г. Стелинг је за рана научио бушити у правој линији, али није научио штедети.

А и међу Томиним савременицима, које су родитељи слали свештеницима на науку да би им се једнога дана вратили без науке, било је доста њих који су још много горе од њега прошли. Учење је тада ишло скоро са свим на срећу — обично на несрећу. Ваше расположење кад се почнете коцкати може се рећи да је мирно према расположењу оних старовременских оцева, као на прилику Туливер, кад су имали да изберу школу или учитеља за своје синове. Ови *честити људи, који* су једва знали писати како се

говори али опет стекли да своје синове боље школују, морали су се на срећу одлучивати како да их школују, знајући учитеље само случајно по њиховим властитим препорукама у писмима која су увек обећавала много више него што су они и мислили тражити. Још је срећа била за њих кад какав амбициозни крпа не дошколује сина у Богословији, и кад овај млади господин не заврши своје школовање каквом лудом женидбом; иначе ови невини родитељи немају за своју децу друго до приватну школу, коју не походе никакви надзорници, и у којој се шире два три ђака са својим учитељем који је и без зуба и ћорав и глув, и кому они за његово учено невиђење и нечување плаћају добре новце, јер то је са свим зрео учитељ — али свака зрелина под сунцем има и известан даљи степен, који се на пијаци врло мало плаћа.

Тома Туливер, дакле, није био горе среће него толики његови савременици, који су се после школе морали којекако помагати мрвицама знања и крупним комадима незнања. Г. Стелинг беше снажан, здрав човек, господскога понашања, који је знао да дечку треба добра храна, и који је био толико болећив да је волео да Тома добро изгледа и да слатко једе; не беше у њега савест одвише нежна, нити се он много кидаше за последице, а и своједу високом звању не беше дорастао; али и оваки људи морају живети, и кад нису богати онда је мучно видети како да они лепо живе ако не помогне школа или државна служба. У осталом, крив је и Тома ако му не користи оно знање које г. Стелинг може дати. Дете које је рођено са слабом моћи да разуме знаке и гола правила мора трпети и казну коју доноси ова природна неспособност, онако исто као да је рођено с једном ногом краћом од друге. Стари начин учења, освештан дугом праксом наших уважених предака, не може се напуштати због изузетне глупости једнога дечка. Г. Стелинг је био уверен, да дечак који не разуме знаке и правила не би могао разумети ни друго што, кад би га баш поштовани господин и учио другом чему. Код наших *уважених* предака била је у обичају једна

оштроумна справа, кврге, и они су справу стезали и стезали кад су хтели дознати за ствари које не постоје: то јест, они су почињали тим што су претпостављали да те ствари постоје, и онда шта друго и да раде него да стежу справу? На исти начин држао је г. Стелинг да свако дете може учити оно што једино треба учити: ако је дете споро, треба затегнути справу — то јест треба пооштрити вежбања и припретити читавом страном из Виргилија да би се покренула трома склоност за латинске стихове.

Па ипак овога течаја није ишло са свим оштро. Филип је и доста већ знао и добро учио, тако да се г. Стелинг могао боље препоручити Филиповим брзим учењем, кому је мало помоћи требало, него тегобним савлађивањем Томине тромости. Људи широких плећа и častољубивих намера често пута изненаде своје пријатеље што не напредују колико се од њих очекивало. Можда је то с тога што за велике успехе треба каквих других необичних својстава осим необичне жеље за наградом; можда и с тога што су ова снажна господа доста трома јер имају сувише добар апетит. Час ово час оно учини те г. Стелинг још једнако одлагаше извршење многих духовитих намера — он још не поче ни грчку трагедију ни друго које научно дело, а кад би се закључао у својој радионици с тврдом одлуком да баш почне радити, увек би остајао читајући приповетке Теодора Хука. Тома постепено осећаше мање стеге у лекцијама, и како му Филип помагаше, чинило се да нешто и учи, и ако би се оштријим испитом лако видело да је у том његов дух са свим неутралан. У овако промењеним приликама он лакше подношаше школу, и учаше задовољно даље пабирчећи неко мешовито знање понајвише од ствари које нису биле у његовом програму учења. А тај програм управо не беше друго до само читање, писање и правопис.

Опет и при таком учењу Тома је прилично напредовао. То је по свој прилици било с тога што он није био неко апстрактно дете које би живело једино ради потврде да од рђавог предавања морају бити и рђаве последице, него је био дете од меса и крви,

с навикама које се не повијају баш са свим према околностима.

Нарочито је он поправио своје држање, за што је доста заслуге имао г. Полтер, сеоски учитељ, који је некада војевао у Шпанији и Португалији, и с тога узет да учи Тому војеном вежбању — што је обојици било врло пријатно. Г. Полтер, за кога се код „Црног Лабуда“ мислило да је један пут престравио Французе, не беше више страшан човек. Напротив виђаше се опао, и у јутру би увек дрктао, не од старости, него зато што су деца у Кинг-Лортону сувише неваљала, и што њему само ракија помаже да то неваљалство у неколико издржи. Али се још држао круто војнички, хаљине му беху увек чисте, и припијене за тело; а кад средом и суботом после подне долажаше Томи, беше увек одушевљен ракијом и старим успоменама, које му даваху особити изглед, као и старом војничком коњу кад чује добош. Војничке лекције трајаху увек дуго због ратних приповедака, које су Тому још више занимале него Филипове приповетке из Илијаде; јер, прво, у Илијади нема топова, а, после, Тома је на то прилично изгубио вољу од како је дознао да може бити Хектор и Ахилеј никада нису ни живели. Али војвода Велинктон је доиста жив, а и Бони (Наполеон) није одавно умро — дакле Полтерове приповетке сушта су истина. Овај г. Полтер као да беше један од врло виђених јунака на Талавери, и као да је непријатељ увек с ужасом помишљао на онај пук пешака у ком је он био. Он се баш добро сећао да је војвода Велинктон (са свим у приватном разговору, да не би изазвао завист) много похвалио војника Полтера. Лекар који га је лечио од ране јако се чудио мишићима г. Полтера, други ко не би могао оздравити за тако кратко време. О свему што је мање лично у знаменитом рату у ком је он учествовао, г. Полтер је говорио врло мало, чувајући се добро да његов ауторитет не буде употребљен у корист нетачних мишљења у војеној историји. А с нарочитим је сажаљењем сматрао свакога ко би се разметао причајући како је било при опсади Бадахоса; он би само желео, да је тај приповедач

тамо био, и да је при првом јуришу био рањен, као он што је, па онда нека говори о опсади Бадахоса! И Тома је кад и кад расрдио својега учитеља хотећи дознати о војничким пословима и друго што осим личних догађаја г. Полтера.

„А ђенерал Волф, г. Полтере? И тај је био честит јунак, је-л'-те?“ рече Тома: држећи да су против Наполеона војевали сви ђенерали чије је слике он видео на фирмама.

„Баш ни најмање!“ осече се г. Полтер. „Ни налик!... Сви у ред!“ додаде он оштро командујући, а и Томи се допаде што се њему једном командује као пуку.

„Не, не!“ прихвати г. Полтер кад дође прекид у вежбању. „Нека ми нико не говори о ђенералу Волфу. Он је само то урадио што је умро од ране; а то није ништа — — На мом месту, сваки би други умро од оне ране — — — Један удар моје сабље могао би убити такога као што је ђенерал Волф“.

„Г. Полтере“ говорио би Тома, увек кад год се помене сабља, „што не донесете један пут вашу сабљу?“

Тома је често то тражио, а г. Полтер би само тресао главом и смешно се значајно, као што је морао чинити и Јупитер кад му је Семела први пут саопштила своју велику жељу. Али једно после подне, кад велика киша задржа г. Полтера код „Црнога Лабуда“ више него обично, донесе се и сабља — само да је види Тома.

„И баш то је сабља коју сте ви насали у свима бојевима, г. Полтере?“ рече Тома, прихвативши је. „Да ли је она одсекла главу кому Французу?“

„Одсекла главу? И три да је имао!“

„Али ви сте имали и пушку и бајонет још?“ рече Тома. „Ја мислим да је пушка с бајонетом нешто најбоље, јер најпре се пуца па после боде. Бум! З-з-з-з!“ Тома означи и једно и друго.

„Ех, али сабља је тек за праву битку“ рече г. Полтер нехотично одушевљавајући се поред Томе, извукавши сабљу тако нагло да Тома узмаче живо.

„Ох, г. Полтере, ако хоћете да радите сабљом“ рече Тома, мало застиђен што се није одржао на месту

као што приличи Енглезу, „ја ћу позвати Филипа. И он ће то волети да гледа“.

„Хм, тај грбави дечак!“ рече г. Полтер презриво. „Шта вреди *њему* што ће да гледа?“

„Али, он зна много о бојевима“ рече Тома; „и све како су се некад тукли стрелама и секирама“.

„Па нека дође. Ја ћу му показати нешто боље од његових стрела“ рече г. Полтер, искашљујући се и припремајући се за мачевање.

Тома отрча по Филипа који је свој одмор уживао за гласовиром певајући. Он је био врло задовољан певајући пуним гласом једну арију која му се допадала и седећи непомично за гласовиром.

„Хајде, Филипе“ бубну Тома; „мани то ла, ла, ла — хајде у шупу да видиш мачевање старога Полтера“.

Филипа наљути и овај нагли упад и прекид песме коју је певао из свега срца, а највише помен учитеља војенога вежбања. Тома је и сам знао да Филип не мари за г. Полтера, али у оној забуни тражио је што му драго само да овај не види да се он уплашио, па је смислио да позове Филипа. Иначе, да није био у питању његов понос, Тома не би урадио тако што несмислено.

Филип преста певати и сав задркта. За тим се љутито продера:

„Иди без трага, будало једна! Шта си ту забубњао? Ти и ниси за друго него за шупу!“

Ово не беше први пут да се Филип на њега расрди, али Тома до сада још није био почашћен речима овако јасним.

„Ја сам за боље него ти, ти јадна згебо!“ рече Тома запаливши се одмах од Филипове ватре. „Ти знаш, да те ја нећу ошамарити, јер ти и ниси за бој. Али ја сам син поштенога човека, а *твој* отац је угурсуз — то сваки каже!“

Тома изјури из собе и тресну врата за собом, не пазећи ни на шта од љутине; јер за трескање вратима, ако чује г-ђа Стелинг која по свој прилици није далеко, мора бити бар двадесет врста из Вирги-

лија. И доиста, госпођа сад изиђе из своје собе, чудећи се и треску и прекиду Филипова певања. Овога нађе згрчена где плаче.

„Шта је Ваксме? какав је то тресак? Ко је треснуо врата?“

Филип погледа на њу, и брзо обриса очи. „Туливер је ту био... Звао ме да идем с њим“.

„А што сте ви таки?“ упита г-ђа Стелинг.

Она није много волела Филипа, јер овај није радио по кући као Тома. Али његов је отац више плаћао, па је зато госпођа ласкала Филипу. Али је овај те ласке примао онако као што се одазива животињица на позив да изиђе из своје љуске. Г-ђа Стелинг не беше љубазна, нежна жена; то беше жена чија хаљина стајаше лепо, која намешташе брижљиво свој струк и заглађиваше своје коврчице кад питаше за ваше здравље. Без сумње све је то важна друштвена сила, али то није сила љубави — а ниједна друга не могаше кренути Филипа из његове повучености.

Он јој на питање одговори, да га је опет спопала његова зубобоља. Зато је тако мучан.

Тако је доиста један пут и било, и Филипу би мило што се тога сети, да оправда свој плач. Он мораде, одбивши креозот, примити келнску воду услед тога, али најзад то беше лакше.

Међу тим Тома, који сад први пут љуто увреди Филипа, дође у шупу где затече г. Полтера, врло озбиљна, како изводи своје ударе пред пацовима који га можда и гледаху, али не цењаху много. Али г. Полтер сам себи беше гост; то јест он се себи дивио више него што би могла читава војска гледалаца. Он и не опази да је Тома дошао, како беше занет у ударе и одбоје — један, два, три, четири; а Тома гледаше из највеће даљине, мало поплашен од Полтерова укочена ока и силнога мача, који као да жељаше сећи друго што осим ваздуха. Тек кад г. Полтер застаде и обриса зној с чела, Тома осети потпуну милину, и зажеле продужење.

„Г. Полтере“ рече Тома, кад најзад сабља дође у корице, „дајте ми за неко време ту сабљу, да стоји код мене“.

„Ах, то не, млади господине“ рече одлучно г. Полтер, „могли бисте се повредити“.

„Ама нећу, извесно нећу — ја ћу добро пазити. Ја је нећу ни вадити из корица, него је тако држати“.

„Не, не, то не иде, ја вам кажем да то не иде“ рече г. Полтер спремајући се да пође. „Шта би ми казао г. Стелинг?“

„Али, молим вас, дајте г. Полтере! Ево даћу вам пет динара, ако ми је оставите за недељу дана. Гледајте!“ рече Тома, показујући привлачни сребрни котур. Мали обешењак беше прорачунао свој утицај као да је стари мудрац.

„Добро“ рече г. Полтер врло важним гласом, „али морате је добро крити“.

„О, да, да, држаћу је под постељом“ рече Тома живо, „или на дну мог великог сандука“.

„И да видим, можете ли је извадити из корица, да се не повредите“.

Пошто је овај посао неколико пута био извршен, г. Полтер сматраше да му је савест мирна, и рече: „е, ево вам сабље, а пет динара ја узимам само као залогу да се нећете повредити“.

„О, за цело не, г. Полтере“ рече Тома, пружајући му радосно новац, и узе сабљу, која да беше лакша готово би боље било.

„Али ако вас г. Стелинг спази кад је носите у собу“ рече г. Полтер, спустивши новац у џеп пре него што је изнео ову нову сумњу.

„О, он је увек суботом после подне у својој соби“ рече Тома, који је мрзио лаж, али опет није био с раскида мало и слагати кад ствар вреди. Тако он и победоносно и страшљиво — страх од сретања с г. и г-ђом Стелинг однесе сабљу у своју спаваћу собу, где је после мало размишљања сакри у орман иза хаљина које ту вишаху. Те ноћи он заспа мислећи како ће престравити Магу кад дође — опасаће сабљу и казаће јој да је његова и да иде у војнике. Осим

Маге нико више није толико луд да то поверује, и никому другом не би ни смео показати сабљу; а Мага ће доиста друге недеље доћи у посету пре него што с Луцијом оде у школу.

Ко мисли да не може толико бити детињаст дечак у четрнаестој години, тај је сувише мудар човек, који од како има браду ни један пут се није војнички испрсио и пред огледалом намрштио, па баш ако је и грађанскога реда, баш ако и његов позив захтева да више буде благ него страшан. Врло је сумњиво да ли бисмо ми имали војника, кад не би било доста врло мирних људи који се радо праве војници. Као што нема позоришне представе кад нема гледалаца, тако би можда могло бити и с ратом.

ГЛАВА V

Магина друга посета.

Другови се још не беху помирили од последње свађе и говорили су само колико се морало. Како им већ саме нарави бејаху супротне, лако је било да се од срдње пређе у мржњу, и код Филипа као да већ беше почео овај прелаз: он није био зао, али је био сувише на крај срца и зато је лако могао омрзнути. Волу — ми ово тврдимо позивајући се на ауторитет једног великог класичара — није дато да напада зубима; и Тома беше дечак са свим воловске врсте који је јурио подозриве предмете на потпуно воловски начин; али овога пута он беше ујео Филипа за најнежније место, и увредио га тако страшно као да је најпажљивије и најпакосније удешавао. Тома није увиђао зашто се ова свађа не би могла свршити, као и толике друге, просто тиме што би се понашали као да ништа није ни било; јер он, на послетку, и не узимаше своје речи тако озбиљно као Филип: кад он једнако мисли да је Филипов отац угурсуз, онда шта је баш тако необично ако се то један пут и каже? Па имао је и права да то каже, кад је Филип напао на *њега* и стао *га називати* погрдним именима. Али кад опази да Филип

не прима мирење, и он се по ново дурну на њега и зарече се не тражити више његове помоћи ни у цртању ни у латинском. Они се само толико дружише колико је требало да г. Стелинг не дозна како стоје, јер он би врло оштро прекинуо ту будалаштину.

Кад Мага дође, њу јако занимаше нови другар, и ако је то био син проклетога адвоката Вакема који толико загорчава живот њеном оцу. Она беше дошла за време часа, и седела је док је Филип „говорио лекцију“. Пре некога времена Тома јој је писао, да Филип зна много приповедака — не лудих као њене; а сад се и њој учини да он мора бити врло паметан: она се надала да ће и он *њу* наћи паметну, кад дођу до разговора. Осим тога Мага је баш волела оне који страдају; она је увек више миловала слабе јагањце, јер јој се чинило да они други, који су јаки и здрави, и не маре много за миловање. Она је нарочито волела оне којима је њена љубав била пријатна. Она је и Тому силно волела, само је увек желела да он више *мари* за њену љубав.

„Ја мислим да је Филип Вакем врло добар, Томо“ рече она, кад после часа заједно одоше у врт. „Он није могао себи изабрати оца, разуме се; а ја сам читала да су врло рђави људи имали добре синове, као и добри што су имали рђаве. И ако је Филип добар, онда га још више морамо жалити зато што његов отац није добар. Је ли, да га и *ти* волиш?“

„О, то је чудан човек“ рече Тома кратко, „ми сад не говоримо, зато што сам ја казао да је његов отац угурсуз. А ја сам имао права да то кажем, јер то је истина — а и *он* је почео, нисам ја, он је мени издевао имена. Него, чујеш, Магице, чекај ти ту мало? Имам ја горе мало посла“.

„Могу ли и ја ћи?“ рече Мага која је овога првога дана волела и сенку Томину.

„Не, то је нешто што ћу ти доцније показати, а сад не“ рече Тома и отрча.

Тога дана дечаци су радили у учионици после подне, да би имали вече слободно у част Магинога доласка. Тома се нагао на латинску граматику мичући

уснама као какав уредан али пргав католик кад очитава очнаше; Филип на другом крају стола разгледаше две књиге врло мирно, тако да то изазва Магину радозналост, јер се није чинило да учи лекцију. Она је седела на ниској столици скоро у правом углу од дечака, и гледала час једнога час другога; Филип, погледавши један пут преко књиге, спази како га гледају два радознала црна ока. Њему се учини ова Туливерова сестра врло дивна, са свим друкчија од брата; он зажеле да и он има малу сестру. Ама зашто — питаше се он — Магине очи напомињу приповетке о књегињицама које су се претвориле у животиње? — — — Ја мислим, зато што су њене очи биле пуне жудње за науком и за милоштом.

„Ех, Магипе“ рече Тома, гурнувши књиге тако да се видело да је он у том добар вештак, „ја сам свршио лекцију. Хајдемо горе“.

„Шта то има?“ рече Мага, кад изиђоше, а кроз главу јој сину нека сумња због тога што је Тома мало пре пео се горе без ње. „Да не правиш какву шалу са мном?“

„Не, не, Маго“ рече Тома најљубазније; „то је нешто што ћеш ти много волети“.

Он јој обгрли врат руком, а она га дохвати око појаса и тако загрљени одоше уза степене.

„Али, знаш, Маго, ником да не кажеш“ рече Тома, „иначе ја ћу извући педесет врста“.

„Је ли жива?“ рече Мага, помисливши да је Тома ухватио ласицу.

„Ништа ти нећу казати“ рече он. „Иди сад у онај крај али се окрени док ја спремим“ додаде затворивши врата за собом. „Ја ћу казати кад је готово. Али, знаш, не смеш цикати“.

„Али, ако ме уплашиш, ја морам“ рече Мага, којој ово све већ дође опасно.

„Ама, лудице једна, није ништа страшно. Иди и сакри се, али немој да вараш, па да гледаш“.

„Ох, нећу, разуме се“ рече Мага којој не би право што он сумња; она сакри лице у узглавницу са свим савесно.

Али Тома ипак погледа у њу најпре, па онда приђе ормaну; за тим се увуче унутра, и скоро затвори врата. Мага држаше лице скривено, али не већ из начела, јер у том положају, угодном за снивање, она брзо заборави где је, и њене мисли одоше за бедним, грбавим, а тако паметним Филипом, кад Тома викну: „готово!“

Тома беше са свим необична слика кад Мага погледа у њега, тако чудна и необична слика каква се може извести само дугим смишљањем и нарочитим припређивањем. Незадовољан мирољубивим цртама свога лица с јасним обрвама, тихим сивим граорастим очима и округлим образима, што све ни најмање није могло бити страшно, па мрштио се он колико му драго пред огледалом — (Филип му је причао да су у некога јунака обрве биле као коњске потковице, и он је много пута кушао да своје тако намести) — он се послужио угљеном као најпоузданијим средством страхоте, па начинио црне обрве које су се прилично добро састајале више носа, и додиривале крајевима бркове не баш најбоље изведене. Око капе беше обавио црвену мараму као чалму, а црвени опасач око струка као војнички појас — довољно црвенила да посведочи, поред намрштених обрва и одлучнога држања са сабљом, како је он и јуначан и крви жедан.

Мага се у први мах јако зачуди, што Томи беше врло мило; али одмах за тим она прсну у смех, пљесну рукама, и рече, „О, Томо, изгледаш као Брадоња на вашару“.

Очевидно она се не беше уплашила од мача, јер је овај био у корицама. Треба непосреднији јачи утицај, па да се њен лаки дух уплаши, и Тома припремаше главни удар. Он се два пута више намршти, па онда (смотрено) извади мач из корица и управи га на Магу.

„О, Томо, не, молим те“ викну Мага уздржавајући страх и побеже у други крај. „Ја ћу сад викати — ја морам викати. Ох, немој!“

Тома беше готов на смех, али он се брзо прибра и задржа смех, јер то не би приличило тако вели-

кому јунаку. Он полако спусти корице од мача на под, па онда рече свечано.

„Ја сам војвода Велинктон! Марш!“ лупивши десном ногом мало у напред, а мачем једнако претећи Маги, која од страха скочи на постељу, да би само била што даље. Тома, срећан што неко, ако ће и само Мага, гледа његову војничку славу, узе сад изводити разне ударе мачем упињући се из све снаге да би то личило на Велинктона.

„Томо, доста с тим — ја ћу сад да вичем“ рече Мага кад мач поче севати. „Ти ћеш се ударити; ти ћеш себи главу одсећи“.

„Један — два“ говори Тома одсечно, и ако му код „два“ већ задркта рука. „Три“ дође врло слабо, а у том и мач паде, и Мага врисну. Мач паде оштрицом на Томину ногу, а у брзо паде и он. Мага скочи с постеље и опет завриска, а у том се чуше многи кораци. Г. Стелинг дође први. Он нађе оба детета на поду. Тома беше онесвеснуо, а Мага га дрма за јаку, и вришти сва унезверена. Он помисли да је Тома умро, и да га сестра дрма да га оживи. Мало за тим Мага зајеца од радости јер Тома отвори очи: сад она и не жали што је он посекао ногу — њој се чини сва је срећа у том што је он жив.

ГЛАВА VI

Љубав.

Весели Тома трпљаше јуначки своју невољу и не „проказа“ г. Полтера више него што се морало: за пет динара ни сама Мага не знаде ништа. Али једно га је страшило — тако ужасно страшило, да он не смеде питати бојећи се одговора — он не смеде питати лекара: „Хоћу ли остати хром, господине?“ Он се одржа да не плаче од бола, али кад му наместише ногу и кад га оставише сама с Магом онда оба детета заплакаше. Тома помишљаше како ће ићи са *штаком као* коларов син: а Мага, која није знала шта *њега тишти,* плакаше зато што он плаче. Ни лекару

ни г. Стелингу не дође на памет, да предвиде овај Томин страх и да га охрабре лепим речима. Али Филип запази лекара изван куће и замоли г. Стелинга да овај запита оно што Тома није смео.

„Молим, господине, каже ли г. Аскерн, да ће Туливер остати сакат".

„Ох, не!" рече г. Стелинг „само ће неко време лежати".

„А је ли му он то казао?"

„Не, ништа му није казао".

„Онда, могу ли му ја казати?"

„О, на сваки начин. Добро си ме подсетио на то, јадан дечко можда се боји. Иди и кажи му".

Филип, чим чу за догађај, одмах помисли: „Да ли ће Туливер остати хром? То би било врло велико зло за њега", и у овом сажаљењу заборави на све увреде које му Тома нанесе. Филип осети да они више нису завађени противници него патници исте судбине. Његова машта не показиваше му спољашњу недаћу и њене последице за будући живот Томин, али му живо истаче садашње мучно стање његово. Он је живео само четрнаест година, али већи део тих година провео је патећи од зле судбине.

„Г. Аскерн каже, да ћеш ти опет лепо ићи као и пре, знаш Туливере", рече он доста плашљиво, пришавши Томиној постељи. „Ја сам баш сада питао г. Стелинга".

Тома подиже очи и тако се обрадова да му дисање престаде за један тренутак; за тим дубоко уздахну и погледа Филипа право у лице, како га не беше од давно гледао. Мага се опет тек сад узнемири чувши за могућност на коју није ни мислила; сама мисао да Тома остане хром беше јача него уверавање да те опасности нема, и она заплака.

„Не буди луда, Магице" рече Тома нежно, и врло храбар сада. „Ја ћу брзо оздравити".

„С богом, Туливере," рече Филип, пруживши му своју малу ситну руку, коју Тома одмах стиште својим крупним прстима.

„Чујеш“ рече Тома, „моли г. Стелинга да ти допусти да долазиш к мени, док не устанем — и да ми причаш о Роберту Брусу, хоћеш?“

После је Филип све време ван часова проводио с Томом и Магом. Тома је опет волео слушати о бојевима, али је много истицао ту околност да су велики јунаци, који толика чуда починише не повредивши себе саме, имали добре оклопе од главе до пете, и да је онда, разуме се, лако. Ни он не би посекао ногу, да је имао гвоздену обућу. Сад га је јако занимала Филипова приповетка о једном човеку, који је на нози имао злу рану и тако страшно јаукао, да његови пријатељи то нису могли трпети више, него су га избацили на пусто острво и оставили му само неколико чудноватих отровних стрела да туче дивљач за јело.

„Ја баш ништа нисам плакао, то сви знате“, рече Тома, „а за цело његова рана није била гора од моје. Само слаботиње јаучу“.

Али Мага рече да се мора плакати кад много боли, и да није лепо од оних пријатеља што нису хтели трпети. Она зажеле знати да ли је Филоктет имао сестру и зашто *она* није отишла с њим на пусто острво, да га гледа.

Једнога дана, на скоро после ове приповетке, Филип и Мага беху у учионици, док су Томи превијали ногу. Филип је седео за књигама, а Мага пошто је ошљарила по соби чекајући да оде Томи, приђе и наже се на сто близу Филипа, да види шта он ради, јер они већ беху стари пријатељи.

„Шта читате из те грчке књиге?“ запита она. „То су стихови — ја видим по том што су врсте кратке“.

„То је о Филоктету — знате, онај хроми, о ком сам приповедао јуче“ он одговори, наслонивши главу на руку и гледајући је, ништа се не љутећи што га прекида. Мага, по свом обичају, оде у сањарије, једнако наслоњена на сто, с очима све више некуд загледаним, и као да је са свим заборавила Филипа и његову књигу.

„Маго“, рече Филип, после некога времена, једнако с наслоњеном главом, и гледајући је, „кад бисте

ви имали брата овакога као ја, да ли бисте га толико исто волели колико и Тому?"

Мага се мало тргне из својих сањарија, и рече „Шта?" Филип понови питање.

„О, да, и још више" она одмах одговори. „Не, не више: јер мислим да не бих могла више. Али ја бих вас жалила — *много* бих вас жалила".

Филип се промени, поцрвене: он је баш и хтео дознати да ли би га она и поред његове ругобе волела, а кад она сама то тако искрено додирну, он се растужи од тога сажаљења. Мага, и ако још дете, увиде да је погрешила. До сада се она увек тако држала као да и не опажа Филипову телесну ману: њена осетљивост и силни домаћи прекори научише је томе као год и да је најбоље васпитана.

„Али ви тако лепо знате многе ствари, Филипе, и умете свирати и певати" додаде она брзо. „Ја бих волела да сте *ви* мој брат. Ја вас много волим. Ви бисте за цело остали са мном код куће кад Тома оде, па бисте ме учили, је-л'-те, и грчки и свашта?"

„Али ви ћете нас скоро оставити, и отићи ћете у школу, Маго", рече Филип, „и онда ћете заборавити мене и више нећете ни мислити на мене. Ја ћу вас видети тек кад порастете, али ви онда нећете ни гледати на мене".

„О, не, ја вас нећу заборавити, то је извесно", рече Мага, врло озбиљно тресући главом. „Ја никад не заборављам ништа, и кад одем, ја се сећам свега. Ја и сад мислим на јаднога Јапа — њему расте гука на врату, и Лука каже да од тога мора црћи. Али не говорите ништа Томи, било би му жао. Ви никад нисте видели Јапа: то је врло лепо псето — за њега се нико не стара осим Тома и ја".

„А да ли ви и за мене толико марите колико за Јапа?" рече Филип с осмехом више тужним.

„О, да, за цело" рече Мага смејући се.

„Ја *вас* много волим, Маго; ја *вас* никад нећу заборавити" рече Филип, „и кад ми буде врло тешко, ја ћу мислити на вас, и увек ћу жалити што немам сестру с таким црним очима".

„Зар се вама допадају моје очи? упита Мага задовољно. Она је чула само од оца да хвали њене очи.

„Не знам“ рече Филип. „Оне нису као друге очи. Чини се даби проговориле — да би проговориле нежно. Ја не марим кад ме ко гледа, али волим кад ме ви гледате, Маго“.

„Ви сте љубазнији спрам мене него Тома“ рече Мага скоро жалостиво. За тим узе мислити како би то она уверила Филипа да га доиста воли, и ако је грбав, па рече.

„Хоћете ли да вас пољубим као Тому? Ја хоћу, ако ви волите“.

„О, од свега срца: мене нико не љуби“.

Мага га загрли и пољуби од срца.

„Ја ћу се увек сећати на вас“ рече она, „и опет ћу вас пољубити кад се видимо, ако и после дугога времена. Али ја сад идем, г. Аскери је већ ваљада готов с Томином ногом“.

Кад отац дође по њу, Мага му рече: „Ох, оче, Филип Вакем тако воли Тому — и он је врло паметан, ја га баш *волим*. А и ти га волиш, Томо, је ли“ додаде она живо.

Тома мало поцрвене погледавши у оца, и рече:

„Ја се, оче, с њим нећу дружити кад одем из школе, али сад смо се помирили од како ме је нога болела, он ме је научио да играм даме, и ја играм боље од њега“.

„Лепо, лепо“ рече Туливер, „ако је он с тобом добар, буди и ти с њим. Он је јадник мучан с оном грбом, и личи на покојну матер. Али опет немој много с њим — има у њему и очеве крви. Не може ивер далеко од кладе“.

Противност у нарави једног и другог дечка учини што можда сама Туливерова напомена не би могла учинити: и поред све Филипове нове љубазности и Томине предусретљивости за време боловања, они се опет не спријатељише много. Кад Мага оде, и кад Тома поступно оздрави, поче хладнети пријатељска топлота, и они дођоше као што су и пре били. Филип беше често зловољан, срдит и опор; а Томина нежност

мало по мало опет уступи место старој сумњи и одвратности према овом особењаку, грби и сину једнога угурсуза. Да би се младићи (а исто вреди и за људе) спојили жаром тренутнога осећања, морају они бити од метала који се лако спаја, иначе ће се одмах расдвојити чим престане топлота.

ГЛАВА VII

Прошла су срећна времена.

Тома беше једнако у Кинг-Лортону и сад му је пети течај — скоро ће му шеснаест година. За то време Мага расте, и како кажу њене тетке сувише брзо расте, заједно с рођаком Луцијом у школи госпођице Фиринс у Лесему, старој вароши на Флоси. У својим првим писмима Мага је увек поздрављала и Филипа и питала за њега, али Тома је ретко и кратко одговарао, саопштавајући кад га боли зуб, кад прави какве стазе у врту и тако даље. Њој је било криво кад Тома о распусту говораше да је Филип особењак као и пре, и често срдит: она увиде да они не живе добро; а кад би опоменула Тому да му је Филип био добар у болести, он би одговорио: „Нисам ја крив, *ја* њему не чиним ништа“. Она врло мало и могаше видети Филипа за време школовања; о летњем распусту он је увек био на мору, а о божићњем распусту једва га је кад и кад видела на улици у Св. Огу. Кад се сретоше, она се сети обећања да ће га пољубити, али сад је она млада девојка која иде у средњу школу, и разуме се, да тако поздрављање није могућно, и да ни он то не очекује. То је обећање било празно као толика друга слатка, варљива обећања нашега детињства; празна као обећања дата у Рају пре него што су се разделила годишња времена, и кад се на дрветима цвеће држало поред зрелих плодова — та се обећања не могу испунити сад кад су се затворила златна врата за нама.

Али кад њихов отац збиља поведе парницу којом је тако дуго претио, и кад Вакем, као пуномоћник и

Пиварта и старога Харија, поче радити против њега, онда и сама Мага с тугом увиде, да више нема ништа од пријатељства с Филипом: оцу се није смело ни поменути име Вакемово, а један пут она чу како отац рече, да ће проклество пасти и на грбу ако поживи да наследи неправедно стечено имање свога оца. „Клони га се колико год можеш, сине мој“ рекао је он Томи, а овај је толико лакше могао то извршити што је у то време г. Стелинг имао још два нова ђака; овај господин није баш онако брзо напредовао као што су се поштоватељи његове речитости надали за беседника чији глас тражи шири круг, али је толико увећао своје лично богатство да је могао пуштати се у нове трошкове који су увек надмашали његове приходе.

Томино школовање ишло је све на један начин као воденица, његов се дух кретао споро кроз идеје и незанимљиве и нејасне. Али о сваком распусту доносио је кући цртеже који представљаху неку свилену природу и акварелe сувише зелене и писане свеске пуне вежбања и задатака, у којима је само рукопис добро напредовао, јер на то је Тома највише и пазио. Свакога распуста доносио је и по коју књигу која је означавала његов напредак у повесници, у Хришћанској Науци и латинској књижевности. Школовање није било баш без икаке користи, јер се Томино и ухо и језик свикоше многим речима и реченицама које се сматрају за знак образованости; и ако се он никад не потруди својски око учења, опет му учење даде нека магловита, искидана, непоуздана знања. Туливер виде да ту има знања која његову памет надмашују и држаше да по свој прилици Тома напредује у учењу: ипак рече толико, да нема ни једне „мапе“ и нема доста „сабирања“, али се опет нарочито не пожали г. Стелингу. Та то је школовање врло заплетена ствар; а после, баш да га извади из овога места, куда би га послао на боље?

Тома је међу тим стигао до последњега течаја, и године су га добро промениле. Он је висок младић који се врло лепо држи и говори без стидљивости, *носи капут и* високу јаку, а нестрпљиво очекује прве

маље на уснама, погледајући сваки дан свој нови бријач који је набавио последњега распуста. Филип беше о јесени отишао на југ због здравља, што такође увећаваше код Томе пргавост и нестрпљење, већ са свим обичне ствари пред свршетак школе. У ово доба чекало се да буде довршена и очева парница: и тога ради он је једва чекао да се врати кући За Тому, који је само по очевом казивању био обавештен о парници, није било сумње, да Пиварт мора изгубити.

Већ неколико недеља Тома није добио никака гласа од куће — што га није ни мало зачуђавало јер је знао да и отац и мати врло нерадо пишу — кад на велико његово изненађење, једног облачног, хладног новембарскога дана у јутру рекоше му, чим је у девет часова ушао у учионицу, да га зове сестра која чека у великој соби. Тај му глас донесе г-ђа Стелинг, која га пусти самог у велику собу.

И Мага сад беше висока, с косом лепо уплетеном; она беше скоро колико и Тома и ако јој тек беше тринаест, а у овом тренутку видела се још старија него што је. Она беше скинула шешир и пустила густе плетенице као да не може поред других издржати и овај терет, лице јој дошло са свим уморно, а очи тужно погледају на врата. Кад уђе Тома, она не рече ни речи, него само приђе к њему, обави му руке око врата и пољуби га свечано. Он се већ беше навикао на њене различне ћуди и ништа га не узбуни ово свечано поздрављање

„Нуто, од куда ти по овом хладном јутру, Маго? Јеси ли дошла у колима?“ рече Тома, седнувши на диван и повукавши њу к себи.

„Не, ја сам се возила на поштанским колима. А довде сам дошла пешке“.

„А зашто ниси у школи? Још није распуст“.

„Отац је желео да дођем кући“ рече Мага, а усна јој лако задркта. „Ја сам код куће пре три четири дана“.

„Да оцу није зло?“ рече Тома узнемирен.

„Није много“ рече Мага. „Он је врло несрећан, Томо. Парница је свршена, и ја сам дошла да ти јавим,

јер сам мислила боље је да знаш пре него што дођеш кући, а нисам хтела да ти то само писмом јавим“.

„Изгубио отац?“ рече Тома, плахо скочивши са дивана и стаде пред Магу, а руке нагло спусти у џепове.

„Јес, драги Томо“ рече Мага и погледа га дрктећи.

Тома поћута мало и укочено гледаше под. За тим седе. —

„Имаће доста да плаћа сад“.

„Јес“ рече Мага сва клонула.

„Тхе, сад што је ту је“ рече Тома храбро, не помишљајући на све последице од великога губитка. „Али оцу мора бити врло тешко, а?“ додаде он гледајући сестру, мислећи да је она онако узнемирена само зато што преувеличава невољу као свако женско.

„Јес“ рече Мага, опет клонуло. На мало за тим, охрабрена што се Тома добро држи, проговори гласно и брзо, као да јој се речи саме отимају. „Ох, Томо, он ће изгубити и воденицу, и земље и све; он ће остати без игде ичега“.

Тома је најпре зачуђено погледа, па онда пребледе и задркта. Он не говораше ништа, него опет седе на диван и гледаше тупо у зид.

Тома до сада није мислио о будућности. Његов је отац увек јахао доброга коња, добро држао кућу, и увек имао весео, поуздан изглед човека који је довољно имућан да може спокојно живети. Тома није никада ни сањао да његов отац може „пасти“; *то* беше једна несрећа о којој је увек слушао да је бешчасна, а идеју бешчашћа он није могао спојити ни с којим чланом своје породице, најмање са својим оцем. Тома се родио и одрастао у осећању високе породичне части. Он је знао да у Св. Огу има људи који се размећу а немају средстава, и он је увек слушао да његови сродници говоре о тим људима с презрењем и с осудом. Он је тврдо веровао — управо одрастао у том веровању, те му није требало нарочитих потврда — да његов отац може трошити колико му је воља; и од како је код г. Стелинга мало боље познао раскош и он се спремаше, чим колико одрасте, да се мало боље држи у *свету, да има ко*ња и ловачке псе и све друго што

имају отмени младићи, и да не уступа својим вршњацима, који би могли мислити да су вишега реда у друштву него он зато што су њихови оцеви чиновници или што имају велике млинове за уље. А што су тетке и тече кад и кад опомињали и вртели главом, то на њега није утицало баш ништа, или само толико да он за њих није марио: он је већ навикао да они само замерају. Отац је знао боље него они.

На Томиним уснама већ су почеле маље, али је он још непрестано мислио детињски и остао у некадашњим детињским сновима. Сад га тек разбуди страшни удар.

Мага се поплаши од Томина ћутања и бледоће. А има још да му се саопшти — још црње и страшније. Она га опет загрли и пола јецајући рече му.

„О Томо — драги Томо, не дај се — стегни срце“.

Тома несвесно окрену образ да га Мага пољуби, и очи му засузише, али их он одмах обриса руком. Као да га ово подиже, он се стресе и рече: „Ја ћу кући, Маго. Је ли отац и мене звао?“

„Не, Томо, отац није казао“ рече Мага, која се сад савлада страхујући за *њега*. Шта ли ће Тома радити, кад све чује? „Али мати жели да дођеш — бедна мати! — она једнако кука. О, Томо, код куће је страшно“.

Мага још више побледе и сад поче дрктати као и Тома. Два јадничета стискоше се јаче, дркћући обадвоје, једно од наговештене опасности, друго од страховите збиље. Мага проговори да се једва чуло.

„А.. а.. бедни отац...“.

Она није могла изрећи. Али Тома није могао трпети неизвесност. Његово страховање на један пут поче назирати затвор као последицу дуга.

„Где је отац?“ рече он нестрпљиво. „*Говори*, Маго“.

„Он је код куће“ рече она, нашавши да је лакше одговорити му на ово питање. „Али“ додаде она поћутавши неко време „он није какав је био... Он је пао с коња.. Никога није познавао осим мене од како. . Он као да је изгубио свест... Ох, оче, оче. .“

И сад Мага бризну у плач толико јачи што га је савлађивала. Тома осети оно стезање срца које не

допушта плач: он није знао кућевну несрећу тако живо као Мага која је била код куће: он само осети ужасни терет од несреће за коју као да не може бити никакве помоћи. Он скоро грчевито стиште Магу која једнако плакаше, али сам оста тврд и без суза, с погледом празним — као да је какав црни застор од облака нагло заклонио његов пут.

Али се Мага брзо савлада: једна мисао покрену је као да је неко позва.

„Ми морамо ићи, Томо — не смемо стајати — отац ће ме тражити — треба пре десет стићи да узмемо поштанска кола“. Она то говораше брзо и одлучно, тарући очи, и устајући да узме шешир.

И Тома осети исту журбу, и устаде. „Чекај један тренутак. Морам рећи г. Стелингу, па онда хајдемо“.

Он поуми отићи у учионицу, али срете г. Стелинга, који од жене беше чуо да је Мага била сва усплахирена кад је питала за брата; сад кад су брат и сестра већ поразговарали, г. Стелинг мишљаше да може доћи да види шта је, и да понуди своју помоћ.

„Молим, господине, ја морам кући“ рече Тома чим се срете с г. Стелингом. „Ја морам одмах поћи са сестром. Мој отац је изгубио парницу — све му је пропало — и врло је болестан“.

Ова се невоља косну г. Стелинга; он ту виде и вероватни губитак за себе, али не мишљаше на то, гледајући са сажаљењем овога брата и сестру којима младост и невоља стигоше у исто време. Кад дознаде како је Мага дошла, и како наваљује да што пре оде кући, он и сам пожури њихов полазак, пришанувши само нешто г-ђи Стелинг која беше за њим дошла, и која одмах за тим изиђе из собе.

Тома и Мага беху на прагу, готови да пођу, кад г-ђа Стелинг дође с једном котарчицом коју натаче Маги на руку, рекавши. „Сетите се да мало једете уз пут, драга моја“. Мага сад заволе ову жену, коју до сада није марила, и пољуби је ћутећи. Код јаднога детета то беше први знак онога расположења које имају људи кад падну у велику несрећу — то је она *необична* осетљивост која чини да човек у несрећи и

најпростије човечне услуге сматра за превелику љубав; тако залутали у леду могу заплакати од радости кад само виде лице којега другара.

Г. Стелинг метну руку на Томино раме и рече: „Бог нека те благослови, драго дете. Јави ми како је код куће“. За тим стиште руку Маги: али једва се чуло „с Богом“. Тома је често мислио, како ће то бити весео дан кад он остави школу за свагда! А сад му све школовање личаше на празник који се свршава.

Две лаке младе слике брзо нестадоше из вида на даљини.

Тома и Мага уђоше заједно у нов живот јада и невоље, они више неће видети сунца, а да им га не помраче горке успомене. Они уђоше у трновиту пустињу и златна врата њиховог детињства затворише се за свагда.

ТРЕЋА КЊИГА

ПРОПАСТ

ГЛАВА I

Шта је било код куће.

Кад Туливер доби први глас да је парница окончана на његову штету, и да су Пиварт и Вакем победили, сваки ко га је тада видео могао је мислити да он, онако поуздан и жесток, врло мирно подноси овај удар. Тако је и он сам мислио, и хтео је показати да се вара и Вакем и сваки који мисли да је он сломљен. Он је добро знао да трошкови ове дуге парнице односе више него што он има; али он је замишљао да ће се како тако довити и да баш неће пропасти. Његово тврдоглавство, потиснуто из старога колосека, удари сад одмах смишљати нове начине како да он савлада тешкоће и да опет остане газда Туливер, власник дорлкотске воденице. У његовој глави било је толико много планова да није чудо што је био сав усплахирен кад је изишао из куће свога адвоката г. Гора, и појахао коња да се из Линдема врати кући. Ето, на прилику, Ферли, који је имао интабулацију на земље — то је разложан човек, који ће појмити како је то баш његова лична корист, да не само купи цело *имање заједно* с воденицом и кућом, него још и да

узме Туливера као закупника имања, па да му нешто и позајми под скуп интерес, а своје би паре за цело извадио, јер Туливер мисли да му уступи све приходе а он да узима само најмањи део, колико да одржи своје. Ко би напустио овако лепу корист? Ферли за цело не, јер Туливер већ беше смислио да ће Ферли с највећом радошћу пристати на овај његов план; а понеки људи, баш и незагрејани губитком парнице, склони су веровати да ће други свет много водити рачуна о њиховим користима и жељама. Нема никаке сумње (у мишљењу Туливеровом) да Ферли неће радити баш како Туливер жељаше — а онда зло још није тако страшно. Туливер ће са својима живети мало сиромашније него до сада, али и то ће трајати само дотле док приходи од радње не исплате Ферлијеву позајмицу, а то ће се исплатити, јер Туливер има још доста века пред собом. Јасно је дакле да се могу платити сви парнични трошкови, а да се он не мора селити из куће као пропалица. Истина, има још једна невоља. То је јемство за беднога Рајлија, који нагло умре у априлу, и остави на леђима својега пријатеља дуг од двеста педесет фуната — што је знатно покварило рачуне Туливерове. Е, али он није никад био кукавица као што их има, да откаже руку помоћи своjему сапутнику у овом загонетном животу. Него права је невоља то што поверитељ, од кога је узајмио пет стотина да исплати г-ђу Глег, постаде врло нестрпљив за свој новац (разуме се, натуткао га Вакем), и што је Туливер, тврдо се надајући на парницу и не хотећи узимати новаца пре свршетка парнице, био пристао на поверитељев захтев да му овај дуг подјемчи и свим намештајем кућевним. То у ствари не значи ништа, мислио је он: брзо ће отплатити сав дуг, и онда ово јемство, које захвата и женине ствари, није никака невоља. Али сад му у са свим другојачијој светлости дође ово писмено, и он помишљаше да је рок за извршење врло близу, ако се дуг не плати. Још пре два месеца он би са свим дрско говорио, да никад не би потражио помоћи од жениних рођака; али сад је опет тако исто *дрско* сам у себи говорио, да је на послетку

и право и природно да Беси оде до Полетових и да им објасни ствар: они ваљада неће допустити да се продају Бесине ствари, а и Полету неће пропасти новац који би позајмио — то у ствари није никакав поклон нити милост. Он сам за себе не би никад ништа поискао од таког једног шмокљана, али Беси може, ако само она хоће.

Охоли и тврдоглави људи баш најчешће мењају своја уверења и утерују се у лаж: њима је све друго лакше него да увиде јасну истину да су битку савршено изгубили, и да морају почињати живот из нова. И Туливер, као што видите, и ако је само један одличан воденичар и економ, беше тако охол и тврдоглав као да је био нека врло висока личност, код које би овака расположења могла бити извор за какву славну далеко чувену трагедију, која би се на позорници приказала у царским хаљинама, и која би најлуђега приповедача изнела на глас. Охолост и тврдоглавство воденичара и других незнатних људи, поред којих ви пролазите сваки дан не обраћајући никаке пажње на њих, имају такође своју трагедију; али та је и неоплакана и незнана, она се преноси с појаса на појас и не оставља никаких спомена — така је, зар, трагедија, код деце, жељне игре и миловања, кад им се на један пут живот загорчи, или кад домаћа невоља чини да им јутро никакве радости не обећава, или кад их раздор родитељски притискује као тежак ваздух, који угушује живот; или така је трагедија била код смрти, лагане или нагле, која је дошла од несрећне љубави, и ако то може бити смрт скоро без пратње. Има извесних животиња које се не могу опоравити од повреда: има и људи који не могу живети другачије него поносито — понизити се они могу само тако, ако чинећи то не верују да то одиста чине, и држе да су непрестано остали поносити.

Туливер још беше, у својим мислима, са свим поносит човек кад се примицаше Св. Огу, који му је уз пут кад иде кући. Али шта ли је то било, што га *покрену,* да, видевши поштанска кола из Лесема, пође *за њима до по*ште, и тамо да каже писару да напише

писмо Маги, да она одмах дође кући? Туливер је био толико узбуђен, да није могао сам писати, а желео је да се писмо још сутра у јутру преда у школу г-ђце Фирнис. Њиме беше овладала нека силна жудња коју и сам не појимаше, да што пре види Магу — без одлагања — одмах, чим од туд пођу кола.

Кад дође кући он се пред женом не показа узнемирен, и још кад она поче туговати због изгубљене парнице он навика на њу, љутито тврдећи да ту нема никака узрока за туговање. Те ноћи ништа јој не рече ни за писмено, ни за зајам од г-ђе Полет, јер он њој о тој ствари ништа није ни говорио, а кад је била потреба да се попишу ствари, он јој је рекао да то треба због тестамента. Имати жену која није много паметна то је добра ствар, али и та добра ствар има своје незгодице, као и друге високе привилегије, јер се онда понекад мора мало и лагати.

Сутра дан после подне Туливер опет појаха коња и упути се своjему адвокату Гору у Св. Ог. Гор је требао да се пре подне види с Ферлијем, и да огледа може ли што бити од онога што је смислио Туливер. Али он не пређе половину пута, а срете писара из Горове канцеларије, који ношаше писмо за њега. Писар саопшти, да један изненадни посао спречава адвоката да чека г. Туливера као што је уречено, али он ће бити у канцеларији сутра пре подне у једанаест часова, а у исто време саопштава му овим писмом и један важан глас.

„О!“ рече Туливер и узе писмо, али га не отвори. „Онда реците Гору, да ћу ја доћи сутра у једанаест“; и он окрете коња натраг.

Писар, зачуђен Туливеровим необичним изгледом, погледа за њим неко време, па после одјаха даље. За Туливера није био мали посао да прочита писмо; он је врло споро разбирао и штампана слова, а камо ли писана; зато он остави писмо у џеп, па ће га отворити код куће кад седне у своју наслоњачу. Али после мало времена дође му на памет, да у писму може бити чега, што не треба да зна његова жена, и онда би боље било склонити писмо да га она и не види. Он

заустави коња, извади писмо и стаде га читати. Писмо беше врло кратко: главна му је садржина да је г. Гор дознао, из поверљивог али врло поузданог извора, да је Ферли у последње време на великој муци због новаца, и да је продао сва своја примања — између других и интабулацију на Туливерово имање коју је пренео на — Вакема.

Пола часа за тим Туливеров возар видео је на путу онесвеслога Туливера с једним отвореним писмом близу њега, и над њим коњ узнемирено хрже.

Кад Мага тога вечера стиже кући по очевом позиву, Туливер већ више не беше у несвести. Пре једнога часа он беше дошао к себи, и разгледавши свуда некаким празним погледом, он промрмља нешто о „писму“, које сад тражаше нестрпљиво. По наредби г. Торнбула, лекара, донесоше Горово писмо, и метнуше га на постељу, после чега Туливер као да се умири. Болесник лежаше мирно неко време не одвајајући очију од писма, као да је покушавао да помоћу њега веже мисли. Али сада као да у његовом сећању нађе нови талас који одагна онај први; он одврати очи с писма и погледа на врата, и пошто је с муком гледао, као да се усиљава видети нешто што његове очи не могу да виде, он рече „моја мала цура“.

Он понављаше нестрпљиво ове речи сваки час, и као да осим ове важне потребе ништа друго не разбираше, не показујући никаким знаком да познаје ни жену ни ишта друго; бедна г-ђа Туливер, чији тијачки дух сад скоро са свим беше изгубљен услед овако нагле несреће, само што тумара тамо и овамо и једнако погледа да ли иду кола из Лесема, и ако још није време за то.

Али и кола дођоше најзад, и доведоше бедну преплашену девојку, која сад више није „мала цура“ ни за кога осим за нежно очево сећање.

„Ох, мати, за Бога, шта је?“ рече Мага сва бледа, кад мати пред њу изиђе кукајући. Она није ни мислила да је отац болестан, јер писмо је отправљено из Св. Ога, а он је сам казивао шта да се пише.

Али сад јој приђе г. Торнбул: лекар је највећа утеха престрављеној породици, и Мага потрча старом добром пријатељу, кога памти још од како је у опште почела памтити, гледајући га с трепетом и погледом питајући га.

„Не бојте се, драго моје дете, не бојте се“ рече он, узевши је за руку. „Ваш отац је добио нагли удар, и још није дошао к себи. Али он је питао за вас, и помоћи ће му кад вас види. Будите само што више мирни; оставите ваше ствари, па хајдете горе са мном“.

Мага учини како лекар рече, а срце јој удараше тако силно, да јој се живот чинио само као ударање дамара. Њену плаху машту баш то поплаши, што јој лекар препоручује да буде мирна. Отац још једнако гледаше оним тешким, болним погледом на врата, кад она уђе у собу, и спази тај необични, пун жудње, празни поглед који је њу тражио. Тада он нагло промени поглед и једним махом диже се у постељи — она јурну и приви се уз оца љубећи га очајним пољупцима.

Јадно дете! она је сувише рано познала онај страховити тренутак у животу, кад све што нас је радовало или чему смо се надали, све од чега се страшимо или што подносимо, кад све то долази погледу нашем као ситно и незнатно, кад се све то, као нека најобичнија ствар у памћењу, изгуби у оној основној, првобитној љубави која нас везује за наше најближе у часу кад је њихов живот у опасности.

Али ова блеска свести напрегну сувише сломљену и слабу снагу очеву. Он опет клону у постељу, и опет га освоји несвест и непомичност; то трајаше више часова, и само се кад и кад свест враћаше за који тренутак, и тада он послушно узимаше све што му се даје, и као да му пријатно беше што је Мага поред њега — пријатност оне врсте коју осећа беба кад се окрене сиси.

Г-ђа Туливер позва своје сестре, и беше много хукања и грувања по кући: и тече и тетке изјавише да је Бесина несрећа толика колико се само могло слутити, и сва породица се слагаше у мишљењу, да

је над Туливером Бог излио свој гнев, и да би сувише јелико саучешће још могло бити и прави грех. Али Мага од свега тога чу врло мало, јер она скоро никако не остављаше очеву постељу, где је једнако седела наслонивши руку на оца. Г-ђа Туливер жељаше да Тома дође кући, и као да је на сина више мислила него на мужа; али тетке и тече не одобраваху. Боље је да Тома стоји у школи, јер ето и г. Торнбул се нада да нема преке опасности. Али на крају другога дана, кад се Мага већ мало свикну на поједине теже тренутке у очевој болести и кад поче надати се да он може оздравити, и *њој* дође жеља да што пре види Тому; и кад те ноћи мати опет поче плакати, говорећи „Јадни син мој... и он треба да је овде“ — Мага рече: „Па да идем ја к њему, мати, и да му кажем како је код куће: ја могу поћи у јутру, ако ме отац не тражи. Тешко би било Томи, да затече ову несрећу код куће, а да ништа пре не дозна“.

И сутра у јутру Мага оде, као што смо већ видели. Седећи у колима на путу кући, брат и сестра разговараху тужним испрекиданим шапатом.

„Кажу да сад Вакем има интабулацију или тако нешто на наше имање, Томо“ рече Мага. „Мисли се да се отац разболео кад је прочитао писмо које му за то јавља“.

„Тај ужа једнако је плео против мога оца“, рече Тома, прескачући брзо од претпоставке до јаснога тврђења. „Наплатићу се ја с њим кад будем човек. А ти, чујеш, немој више ни речи с Филипом“.

„Ох, Томо!“ рече Мага тужно и прекорно; али не беше јој до препирке сада, а још мање могаше љутити Тому противећи му се.

ГЛАВА II

Домаћи богови г-ђе Туливер.

Кад кола доведоше Тому и Магу беше прошло *пет часова* од како је ова отишла од куће, и она *стрепљаше* помисливши да је отац можда залуду тра-

жио своју „малу цуру“. На какву другу промену она и не мишљаше.

Она претрча напред испред куће и уђе у кућу пре Томе; али на уласку запахну је јак мирис од дувана. Врата на великој соби беху одшкринута — мирис је долазио од туда. То беше врло чудно: који би гост могао пушити кад су оваке прилике у кући? Да ли је у соби и мати? Ако је ту, треба јој рећи да је дошао Тома. Мага, пошто је овако премислила, тек беше отворила врата, а у том дође и Тома, и они заједно погледаше у велику собу. Ту, у очевој наслоњачи сеђаше некакав неотесан прљав човек, који је пушио, и поред кога стајаше стакло и чаша. Томи се учини као да је већ раније виђао тога човека.

Томи у часу блесну шта то значи. Да „дође извршитељ“ у кућу, и да се ствари „јавно распродају“, то беху изрази које је он знао још од малена; ови изрази значише срамоту и јад који долазе кад се „падне“, кад се изгуби имање и дође до пропасти — кад се човек стропошта у низину где се налазе спромаси радници. Оно, то је и са свим природно сад кад је отац изгубио све имање, и Тома и не мишљаше на какав год други узрок за ову беду осим на губитак парнице. Али непосредна присутност ове беде беше куд и камо силнија и од најгоре замисли, тако да Тома осећаше у овом тренутку као да је невоља тек сад дошла: то је као да дирнеш у живац који потмуло боли.

„Како сте, господине?“ рече човек, пустивши лулу из уста, и при том се усиљаваше бити учтив колико је умео. Беше му мало неугодно пред овим младим престрављеним душама.

Али Тома се нагло окрену без и једне речи: слика му беше сувише мрска. Мага није знала као Тома шта значи овај туђинац у кући. Она потрча за Томом, шапућући: „Ко то може бити, је ли, Томо? — Шта то значи?“. На један пут је жацну некакав нејасан страх да је можда овај туђинац у кући с тога што је отац... и она јурну на степенице, заставши само тренутак да баци капу, и уђе на прстима. У соби све беше мирно: отац лежи не разбирајући се, очи

му склоњене као што га је и оставила. Једна слушкиња седи поред њега, а матере нема у соби.

„Где је мати?“ прошапта она. Слушкиња одговори да не зна.

Мага журно изиђе, и рече Томи: „Отац лежи мирно: хајде да потражимо матер. Где ли је то она?“

Г-ђу Туливер не могоше наћи ни на доњем спрату, нити у којој год соби. Остаде још само соба под таваном, где је Мага није потражила; то је била соба за успрему, где њена мати чуваше рубље и друге скупоцене „фине ствари“, које се износе само у особитим приликама. Тома, идући испред Маге кад се упутише ходником, отвори врата од ове собе, и одмах рече „Мати!“

Ту сеђаше г-ђа Туливер пред разастртим својим благом. Један орман за рубље беше отворен, сребрни чајник извађен из силних завоја од хартије, а најбољи порцелан наслаган на један затворен орман; кашике, виљушке и велике кашике за сипање поређане по полицама; а она јадница само тресе главом и плаче, хучући горко кад погледа значку „Јелисавета Додсон“ на крајевима чаршавâ које држаше на колену.

Она их испусти и задркта кад Тома проговори.

„Ох, сине мој, сине!“ рече, загрливши га. „Зашто ме Бог не узе раније, да не видим овај јад! Ми смо пропали.... све ће се распродати... Кад помислим да ме је твој отац узео за то да ме довде доведе! Ми више ништа немамо.... Ми ћемо у просјаке.... или у радионицу....“

Она га пољуби, па опет седе, и узе други чаршав на колено, разви га мало да види шаре на њему, а за то време деца стајаху нема од жалости — у духу им само још за који тренутак звоне речи „просјаци“.... „радионица“.

„Кад само помислим да сам ја сама прела конац за овај чаршав“, настави она, подижући и опет слажући једну по једну ствар с узбуђењем које је толико чудноватије и жалосније што је ова крупна плава жена била обично сувише трома: ако се кадгод и потресла раније, то беше само на површини: „и Џоб Хекси га

је откао, и донео комад на леђима, баш се лепо сећам како сам стајала на вратима и гледала га како долази, и то је било пре него што сам и мислила поћи за вашега оца! И ја сам сама изабрала шаре за чаршав, и израдила сам значку као што је нико није израдио — треба одсећи платно да би се скинула значка, то је особити рад. И сад ће се све то продати — све ће отићи Бог зна коме, и можда ће бити исечено и исцепано још за мога живота. Ти нећеш ништа добити, сине мој, од ових ствари", рече она гледајући Тому сузним очима, „а ја сам их теби била наменила. Ја сам хтела да теби дам све чаршаве с овом шаром. За Магу би били они са широким четвороуглима — они не личе тако лепо, кад су тањири на њима".

Тома беше јако тронут, али одмах за тим стиже љутња, и он сав зажарен рече —

„Па зар ће тетке допустити, да се то продаје, мати? Знају ли оне о том? Оне ваљада неће допустити да се ваше рубље продаје. Јесте ли их звали?"

„Јесам, послала сам Луку одмах чим је извршитељ дошао, и тетка Полет већ је била — и, доиста, она је много плакала; она каже да је ваш отац осрамотио моју породицу и да је он узрок што ће сада сваки њом испирати уста; она ће откупити чаршаве с пегицама, јер није таке могла наћи а желела је имати их, и они бар неће отићи туђину, али ове у четврт она неће јер их има много". (Сад г-ђа Туливер поче опет намештати чаршаве у орман, савијајући их и притискујући са свим несвесно.) „И теча Глег такође је долазио, он каже да треба неке ствари откупити за нас, али мора се разговарати најпре с вашом тетком; и они ће сви доћи, да се договоре.... Али знам добро, да нико неће узети порцелан" додаде она, окренувши се шољама и тањирићима, „јер су замерали кад сам га купила, због златних цртица међу цвећем. Ниједна нема бољи порцелан, па чак ни тетка Полет — а ја сам га купила за свој новац који сам штедела од како сам прешла петнаесту годину; па и онај сребрни чајник — и њега није купио ваш отац. Ох, кад помислим да ме је он узео за то, да ме доведе довде!"

Г-ђа Туливер бризну опет плакати, и она јецаше неко време држећи мараму на очима, али је после скиде с очију и поче говорити преклињући, а још једнако у пола јеца, као да јој ваља говорити и ако још не може да дође до гласа —

„А ја сам му толико пута казивала, „ради како год знаш, само се чувај парнице“ — и шта сам ја могла више? Ја морам ћутати, и ако се расипа и моје и дечије имање. Ти, сине мој, ни паре нећеш добити.... али за то није крива твоја бедна мати“.

Она пружи руку Томи гледајући га тужно оним очајним, детињастим плавим очима. Бедни младић приђе и пољуби је, а она се приви уз њега. Први пут Тома помисли с неким прекором на оца. Његова склоност да увек осуђује погрешку није се још никада примењивала према оцу, јер он је увек претпостављао да отац ништа не греши, просто с тога што је његов отац — али сад се расположење његово промени под утицајем материнога јадања, и Тома осети да није љут само на Вакема, него и још на некога другога. Отац је још и могао све њих довести до овакога стања да свет о њима с презрењем говори; али Тому Туливера нико неће дуго оговарати. Природна снага и чврстина његова карактера избише сада на површину и зато што се наљути на тетке а и зато што осети да му сад ваља бити јунак и старати се за своју матер.

„Будите мирни, мати“ рече он нежно. „У скоро ћу и ја зарађивати: ја ћу наћи какво место“.

„Бог нека ти помогне, сине мој!“ рече г-ђа Туливер, мало умирена. За тим, тужно разгледајући, рече: „Ама ја бих била много мирнија кад би нам остале бар само оне ствари на којима је моје име“.

Мага се све више љутила гледајући овај призор. Прекори учињени оцу — оцу који тамо лежи као живи мртвац — спречише свако њено саучешће у материној жалости за рубљем и порцеланом; а њена срдња због оца још се повећавала и личном срдњом на Тому, зато што јој се учинило да и он ћутке пристаје уз матер, да њу никако и не помињу у овом јаду. Њој је већ било *скоро све једно*, што је мати мање воли, али није ни

пошто могла трпети кад јој се учини да то исто расположење види и код Томе. Бедна Мага није била кадра волети с оном потпуном оданошћу која се ни на што не обазире, она је и за себе доста тражила од оних које воли. Она најзад букну и рече узбуђено, скоро љутито, „Али, мати, како можете тако говорити? Та зар ви марите само за ствари с *вашим* именом, а не и за оне с очевим? И зар можете сад мислити о другом чем, а не само о драгом оцу! — кад он тешко болује, и можда нам више неће ништа рећи. И ти, Томо, треба тако да кажеш матери — ти не треба да допустиш, да се отац окривљује“.

Мага оде из собе скоро загушена од жалости и срдње, и заузе своје место на очевој постељи. Срце јој јаче пође за оцем него икад, кад помисли да ће свет прекоревати њега. Мага је мрзила прекоре: она је сама непрестано била карана, и од туда ништа друго није дошло до рђава нарав. Само је отац њен њу увек бранио и извињавао, и то мило сећање на његову доброту беше унутрашња сила која јој даваше маха да за њега све уради и све издржи.

Тому мало дирну овај Магин излет — она да учи и *њега* и матер шта треба радити! Боље би било да се она овако не размеће. Али сад и он уђе у очеву собу, и тај призор гану га толико, да сва ова осећања у мах нестадоше. Кад Мага виде колико је он ганут, она пријђе к њему, и обави му руку око врата кад он седе поред постеље: оба детета заборавише на све мислећи само на јаднога оца и једну жалост.

ГЛАВА III

Породично веће.

Сутра дан у једанаест часова тетке и тече дођоше на веће. У пространој великој соби беше наложена ватра, и бедна г-ђа Туливер, збуњено осећајући да је ово свечана прилика, као погреб, беше све успремила — разгледајући и жалосно тресући главом на углачане столове којима ни сама сестра Полет не би ништа нашла да замери.

Г. Дин не беше дошао — посао га задржао: али г-ђа Дин дође на време у својим лепим колима с уздигнутим седиштем за возара, који је имао и особито одело, што је све, у очима њених пријатељица у Св. Огу, бацало врло јасну светлост на многе црте њенога карактера. Г. Дин је у свету толико напредовао колико је Туливер пшао назад; и у кући г-ђе Дин Додсоново рубље и посуђе поче падати на друго место, дође управо као допуна много лепшим стварима те врсте купљеним у последње време: промена која је учинила да према њој прилично охладни сестра Глег, која рече да је и Сузана „као сви“, и да ће у скоро једва бити Додсоновога духа, осим колико је уње, и можда још код неких рођака у даљини. Природно је да се онима који су далеко замера много мање него онима које гледамо сваки дан: с тога је са свим излишно, кад се узме у обзир колико су Етиопљани били далеко и како су Грци мало посла с њима имали, испитивати зашто их је Хомер звао „беспрекорни“.

Г-ђа Дин стиже прва; и кад заузе место у великој соби дође јој г-ђа Туливер, чије благо лице беше прилично промењено као да је плакала: она истина није била плачљива жена, осим у тренуцима кад је јаче обузме мисао о изгубљеним стварима, али овога пута она осећаше да не би било у реду кад би се показала са свим мирна.

„О сестро, какав је ово свет!“ зајеча она одмах кад уђе; „колико несреће, ох Боже!“

Г-ђа Дин беше жена с танким уснама и имађаше обичај да у особитим приликама држи спремљене беседе, које је после понављала пред мужем, питајући га је ли добро говорила.

„Да, сестро“ рече она одмерено „у овом свету све је промењиво, и ми не знамо данас шта може бити сутра. Али зато се треба на све припремити, и кад нам каква невоља дође, треба имати на уму да она није дошла без узрока. Ја те јако жалим с твоје несреће, и ако лекар нареди куванога воћа за Туливера, ти ми само јави: ја ћу послати одмах. Са свим је *у реду да он* има понуда док је болестан“.

„Хвала ти, Сузана“, рече г-ђа Туливер слабим гласом, повукавши своју пуну руку из сестрине мршаве. „Лекар није ништа говорио о куваном воћу“. За тим, поћутавши мало, додаде: „Горе има туце стакала за кувано воће . . . више их никад неђу употребити“.

При последњим речима глас јој већ задркта, али је тржe лупа точкова. То беху дошли г. и г-ђа Глег, а скоро одмах за њима и г. и г-ђа Полет.

Г-ђа Полет уђе плачући; то беше њен ваздашњи најкраћи начин да искаже своје погледе на живот у опште, а и на овај садашњи случај посебно.

Г-ђа Глег беше и очешљана и обучена најсуморније, а све с нарочитом високо-моралном намером да и г-ђи Туливер и деци њеној улије што више осећања скромности.

„Хоћеш ли ти сести овде ближе ватри?“ запита је њен муж, који не смеде заузети лепше место док њу најпре не понуди.

„Ти видиш, да ја седим“ одговори му ова преподобна жена; „ти се можеш пећи ако ти је драго“.

„Врло добро“ рече Глег са свим задовољан што доби то место, „а како је сиромах болесник горе?“

„Лекар мисли да му је од јутрос мало боље“ рече г-ђа Туливер, „већ се мало разбира, а и са мном је разговарао: али још не познаје Тому — гледа га као на туђега, и ако је нешто помињао Тому и понија. Лекар каже да се у њега памћење вратило далеко у назад, и он Тому зато сад не познаје, што га се сећа само као малога. Еј, еј, до Бога!“

„Биће да му је вода ушла у мозак“ рече г-ђа Полег, окренувши се пошто је наместила шешир пред огледалом. „Да Бог да да икад оздрави, а ако и оздрави биће као дете, као што је био г. Кар, јадник! Њега су хранили кашиком као мало дете. Он није могао ићи, али имао је столицу с точковима, и један човек увек је гурао столицу; али ти, Беси, мучно да можеш то имати“.

„Сестро Полет“ рече оштро г-ђа Глег, „ако се ја не варам, ми смо се данас овде састали да смислимо и да се договоримо шта треба радити сад кад је на

нашу породицу пала оваква срамота, а не да говоримо о људима који нас се не тичу. Колико ја знам, г. Кар није нама ни род ни помози Бог“.

„Сестро Глег“ рече г-ђа Полет бранећи се, и при том опет навуче рукавице раздражено их затежући на прстима, „ако ти желиш говорити што против г. Кара, ја те молим да не говориш преда мном. Ја знам ко је он био“ рече она уздахнувши, „он је имао такву сипњу да је човек могао чути његово дисање из треће собе“.

„Софија!“ рече г-ђа Глег са свим срдито, „та то је већ непристојно колико ти говориш о туђим болестима. Али ја опет кажем, као што сам и пре казала, ја овде нисам дошла да слушам о твојим познаницима, било сипљивим било не знам каквим. Ако се ми нећемо договорити шта ко да учини, те да спасемо сестру и њену децу од општинскога издржавања, онда ја идем кући. Не може само један помоћи, ја мислим, ако неће и сви други; неће се ваљада очекивати да ја сама све чиним“.

„Па, Џен,“ рече г-ђа Полет, „ја не видим да ти баш предњачиш. Колико знам, ти си тек данас дошла овде, од како су ствари пописане, а ја сам и јуче била, и прегледала сам све Бесино рубље и друге ствари, и казала јој да ћу купити столске чаршаве с пегицама. Ја нисам могла боље говорити, јер што се тиче чајника, који Беси не би желела да оде ван породице, разуме се да ја не знам шта бих радила с два сребрна чајника, а да и не говорим што ја не марим за прав левак — али чаршави с пегицама допадају ми се“.

„Ја бих волела да се тако удесь, да се не продају сребрни чајник и порцелан и лепше ствари за сто“, рече г-ђа Туливер молбено, „и машице за шећер, све ствари које сам прво купила“.

„Али то се не може удесити“, рече Глег. „Који год од рођака хоће што да купи, он може купити, али се свака ствар мора изложити јавној продаји“.

„А осим тога“ прихвати тета Полет с ретком *самосталношћу* мишљења, „не може се ни тражити

од рођака да плате више него што ће ствари стати кад се јавно продају. При таким продајама увек је врло јевтино“.

„Ох, за Бога!“ рече г-ђа Туливер „зар да се тако продаје мој фини порцелан — а ја сам га купила за моју свадбу, исто као и ви што сте, Џен и Софија: ја знам да се вама мој порцелан није допадао због златног кончића, али ја сам га јако волела; и никад се ништа није ни окрњило, јер ја сам увек сама прала; и на тањирима су лале и руже да те је милина гледати. Ти, Џен, не би волела да се твој порцелан распрода буд за што и да се лупа, и ако твој није тако ишаран. — Сав је бео, и није скуп као мој. А после и столско посуђе — сестро Дин, ја мислим да би ти могла узети посуђе, ја знам да си га ти хвалила“.

„Та већ ја ћу купити коју од лепших ствари“ рече сестра Дин доста поносито; „ми можемо поднети и коју излишну ствар у кући“.

„Лепше ствари!“ подвикну оштро г-ђа Глег, толико оштрије што је дуже ћутала. „Ја већ немам стрпљења да једнако слушам како се говори о лепим и финим стварима, и како ће ко не знам шта купити, и сребро и порцелан. Ти, Беси, треба да добро видиш до чега си дошла, и да се манеш и сребра и порцелана; гледај ти хоћеш ли имати постељу где да спаваш, и покривач да не зебеш, и столицу да седнеш. А имај на уму, ако и то добијеш, да ти је то твоја породица купила, и да ти сад на њу гледаш за све и сва; јер твој муж ништа ти не може помоћи сад, он је дотерао дотле да ни једне паре нема своје. Ја ово говорим за твоје добро, јер ти треба да знаш на чем си, и колику је срамоту твој муж навукао на твоју породицу, од које сад чекаш помоћи — па треба да си скромна“.

Г-ђа Глег застаде, јер са свим је природно да се човек умори кад говори за туђе добро. Г-ђа Туливер, увек подчињена пред породичним старешинством сестре Џен, коју је још од детињства осећала као старију, рече молбено —

„Али, сестро, ја нисам ни тражила да ми ко год што чини, него само да купи ове лепе ствари, како не би отишле и пропале по туђим кућама. Ја нисам искала да се купује за мене или за моју децу: и ако ту има платна које сам ја сама испрела, и мислила сам кад се Тома родио, и кад је лежао у колевци, да ће то бити његово као и друго што купим за своје паре. Али ја не тражим да моје сестре дају свој новац за мене. Мој муж је доста учинио *својој* сестри, и то нико и не зна, а боље би за нас сада било, да он није позајмао не тражећи да му се врати“.

„Но, но“ рече Глег нежно, „немојте правити од зла горе. Што је учињено, то је учињено. Ми ћемо се договорити, да купимо што је за вас потребно: разуме се, као што је и моја жена казала, само најпотребније, просте ствари. На друго не можемо мислити. Један сто, две-три столице, кујнске ствари, добра постеља, и тако што. Ох, ја памтим, кад нисам имао ни постеље. Људи имају доста излишних ствари. само с тога што имају новаца за бацање“.

„Молим те“ рече му г-ђа Глег, „да будеш добар, и да пустиш да и ја говорим, а не да ми отимаш речи из уста. Ја хтедох рећи, Беси, да си ти чудна кад кажеш, да не тражиш ништа од нас: допусти ми да ти кажем, да ти *мораш* тражити од нас. Молим те, како ћеш живети, ако ти не помогне породица? Ти мораш искати од општине, ако не од породице. И ти то треба да знаш, и да не смећеш с ума, и да скромно тражиш да ми учинимо колико можемо, а не да говориш, и да се величаш, како ти ниси никад ништа тражила“.

„Ви поменусте Моса, и шта је Туливер за њих учинио“ рече теча Полет, који постаде, против свога обичаја, досетљив кад се тиче позајмљенога новца. „Јесу ли они долазили? Они треба да учине штогод, као и други што чине; и ако им је новац дат на зајам, треба да га врате“.

„О, да како“, рече г-ђа Дин: „и ја тако мислим. Зашто да и они нису сад овде. И они треба што да *помогну*“.

„Ох, Боже мој!“ уздахну г-ђа Туливер, „ја им нисам ништа јавила, а они су тако далеко одавде, они не могу ништа чути док Мос не дође на трг. Није ми ни пало на памет за њих. Чудо, да им Мага није јавила, она је увек волела тетку Мос“.

„А зашто нису овде твоја деца, Беси?“ рече г-ђа Полет кад чу Магино име. „Треба да чују шта ће казати њихове тетке и тече; а Мага би требала мало више да води рачуна о мени него о тетки Мос, јер ја плаћам пола за њено школовање. Свакога часа ја могу умрети — то нико не зна“.

„Кад би се мало слушало шта *ја* мислим“, рече г-ђа Глег, „деца би била овде још од почетка. Време је да она знаду на кога им се ваља надати, и да им ко каже у каквом су стању сад, и колико су страдала, и колико ће тек патити због очевих погрешака“.

„Па, ја ћу их сад довести, сестро“, рече г-ђа Туливер приклањајући се изјављеној жељи. Она беше са свим клонула и само што с очајањем мишљаше о својим лепим стварима у малој собици.

Она се попе на горњи спрат да доведе Тому и Магу, који бејаху у очевој соби, али кад се силажаше, поглед јој се опет заустави на тој собици, и нешто јој ново дође на памет. Она уђе унутра, а децу пусти да сама оду у велику собу.

Беше жив разговор кад у собу уђоше брат и сестра — обадвоје са свим без икака расположења према овом друштву — јер и ако Тома, поставши врло практичан под овим мучним утицајима, бејаше смислио један план, који хтеде предложити једном од рођака, опет му не бејаше пријатно и чак осећаше страх од виђења с њима свима, онако исто као што би се страшио и кад би морао узети на један пут велику количину лека, који би се још којекако поднео у малим деловима. А Мага је тога јутра била необично суморна: она беше после врло мало спавања позвана у три часа у јутру у очеву собу, и сад је притискиваше онај чудновати дремљиви умор, који долази од бдења у болесничкој соби у хладним јутрењим часовима, када се спољашњи дневни живот чини да не

вреди ништа, да је само оквир ономе што се збива у мрачној соби. Њихов улазак прекиде разговор. Поздрављање беше тужно и без једне речи, док теча Полет не отпоче кад му Тома приђе.

„Е, младићу, ми баш бејасмо у речи о теби, треба нам твоје перо: ти за цело умеш добро писати после толикога школовања“.

„Е, е,“ рече теча Глег, и с опоменом и љубазно, „да видимо колико има користи од школовања, на које је твој отац тако много потрошио: сад

‚Кад је земља отишла, и новац потрошен,
Наука је дивна ствар‘

сад је дошло време, да видимо шта ти вреди школа, Томо. Да видимо хоћеш ли ти умети боље од мене, а ја што сам стекао, то је без икаке школе. Али ја сам у почетку био с малим задовољан, мени је доста било да имам мало чорбе и комад хлеба. Бојим се да теби сад не буде много теже зато што си школован и што си навикао на бољи живот“.

„Али он мора“ уплете се оштро тетка Глег, „па било тешко не било. Он сад не може бирати: он не може тражити да га родбина толико помаже, да он може лењовати и живети раскошно: он сад мора трпети због очевих погрешака, и прегнути својски да живи како му драго и да ради најтежи посао. И он треба да буде понизан и захвалан својим течама и теткама за добро које они чине његовој матери и оцу, јер кад они не би притекли у помоћ он би морао на улицу и у радионицу. Тако исто и његова сестра“ настави г-ђа Глег оштро погледавши Магу, која је седела на дивану до тетке Дин, која јој беше најмилија зато што је Луцијина мати, „и она се мора навикнути да буде понизна и да зарађује свој хлеб; јер сад више нема слушкиње да је дворе — јест. Она сад мора радити све кућевне послове, и мора поштовати и волети своје тетке које су јој толико добра чиниле, и које су уштеделе да после смрти могу оставити што својима“.

Тома још једнако стајаше пред столом у средини друштва. Његови образи букнуше жаром, и он ни

најмање не изгледаше понизан, него се спремаше да достојанствено изговори што је још раније смислио, кад се тек отворише врата и у собу уђе његова мати.

Бедна г-ђа Туливер држаше у руци мали послужавник на ком стајаше сребрни чајник, једна шоља за чај и машице за шећер.

„Погледај, сестро", рече она, и намести послужавник на сто, гледајући у сестру Дин, „ја сам мислила, да ћеш ти, кад још један пут видиш чајник, а од давно га ниси видела, можда пожелети да га купиш: врло је добар за чај, а има и послужавник: ти га можеш употребити за сваки дан, или га узети за Луцију. Мени би било врло тешко, ако га купи гостионичар код Златнога Лава" рече бедна жена и зајеца, „то је чајник који сам ја купила за свадбу, и сад кад помислим, да ће се он можда подлупити, да ће га износити пред свакога, а на њему је моје име — ето Ј. Д. — и то ће сваки гледати".

„Ох, Боже!" рече тетка Полет врло жалостиво, „то је зло, то је доиста зло, кад породично име оде у туђину, то никад није било до сада: ти си доиста несрећна, Беси. Али шта помаже сачувати сам чајник, кад ће отићи рубље и кашике и друго, а на некима је твоје цело име — а после и левак је прав на чајнику".

„Што се тиче срамоте за нашу породицу", рече г-ђа Глег, „она се не може скинути тиме што ће се купити чајник. Срамота пада на нашу сестру што је пошла за човека који је доведе до просјачке палице. Срамота је, што ће се њене ствари јавно продавати. Ми сад не можемо учинити, да за то не зна сав свет".

Мага скочи са дивана кад тетка помену њенога оца, али Тома за времена спази њен покрет и пламен у лицу. „Маго, буди мирна!" рече он одлучно и склони је на страну. Па онда, чим тетка сврши говор, поче он говорити с толико власти над собом и с толико разложности, да је то доиста било чудно видети код дечка од петнаест година, и ако му глас мало дркташе, јер га је материн говор такнуо у срце.

„Па кад је тако, тетка", рече он гледајући право у г-ђу Глег, „кад ви кажете да је за целу породицу

срамота што се наше ствари распродају, зар онда није боље спречити да се то збуде. И ако ви и тетка Полет" настави он гледајући ову, „мислите оставити што мени и Маги, зар није боље да то одмах сад дате, те да се плати дуг због кога се ствари распродају, и да се сачувају ствари моје матере?"

Сви заћуташе, јер се свако, и сама Мага, зачуди одлучном говору Томином. Први проговори теча Глег.

„Е, е, младићу, ти добро говориш! Ти већ нешто разумеш како иду ствари. Али, треба се сетити и интереса; твоје тетке имају пет на сто од новца, и то би изгубиле, кад би га дале у напред — на то ниси мислио".

„Ја ћу зарађивати и платићу тај интерес сваке године", рече Тома брзо. „Ја ћу све радити, само да помогнем матери".

„Честито!" рече теча Глег с дивљењем. Он управо беше својим говором и изазвао Тому не размишљајући много да ли то све баш може и бити. Али тиме је само раздражио своју жену.

„Наравно", рече му она, „то је врло љубазно од тебе, да располажеш мојим новцем који си ми бајаги дао. А ту је, драги мој, и новац од мога оца, новац који сам ја донела, не твој; и ја сам га добро штедела, и увећавала га додајући сваке године; и то сад треба да се баци за не знам чије лепе ствари, те тако да се код људи подржава раскош и лудорија; и ја треба да мењам мој тестаменат или да му додајем допуне, и да после смрти оставим две-три стотине мање — ја која сам увек била уредна и на све пазила, и која сам најстарија у породици: и сад да мој новац оде и да се расипа за оне, који су имали колико и ја, само што нису имали памети и што су расипали. Сестро Полет, ти можеш чинити што ти је драго, ти можеш допустити да ти муж узме новце које ти је дао, али ја тако нећу; ја не!"

„Ух, Џен, како се ти одмах распалиш!" рече г-ђа Полет. „Теби крв иде у главу, треба да метнеш *пијавице*. Ја јако жалим Беси и њену децу — ја са *страхом мислим* ноћу на њих, јер сад врло рђаво

спавам од како узимам нови лек: али ништа не помаже што ћу ја мислити о њима, ако и ти нећеш да учиниш колико ја“.

„Треба имати на уму“ рече Глег, „да ништа не вреди исплатити овај дуг и спасти само кућевне ствари, кад има још парничних трошкова, који ће појести све, и земљу и ствари, као што ми је објаснио адвокат Гор. Ми треба да сачувамо наш новац, како бисмо могли подржати сиромаха Туливера, а не да га потрошимо за ствари које се не могу ни јести ни пити. Али ти си, Џен, увек тако брза, као да ја не знам шта је разложно“.

„Па онда, тако и говори!“ рече његова жена све развлачећи слог по слог и добро ударајући гласом.

Док се овај разговор водио, Томина мирноћа попусти и његове усне задркташе, али се он не хтеде подати осећајима срдње. Он ће се држати као човек. Мага, напротив, пошто се мало беше разгалила Томиним говором, сад по ново паде у гнев и сва задркта. Њена мати беше стала поред Томе и наслонила се на њега кад је он почео говорити, па тако стајаше још једнако. Мага на један мах скочи и стаде испред њих, а очи јој запламтеше као у младе лавице.

„Онда, зашто сте дошли овде“ прсну она, „да само разговарате и грдите нас, кад не мислите ништа помоћи мојој јадној матери — вашој рођеној сестри, — кад немате никака осећања спрам њенога јада, и нећете ништа да јој помогнете, и ако би вам се ваш новац вратио? Оставите нас онда на миру, и немојте вређати мога оца — он је био бољи од свих вас — он је имао срца — он би помогао *вама* кад бисте били у невољи. Томи и мени не требају ваши новци кад ви нећете да помогнете матери. Боље нам је да нам ништа не дате! Ми можемо бити и без вас“.

Свршивши говор, Мага још стајаше и гледаше их великим црним очима, готова да претрпи све што је снађе.

Г-ђа Туливер се уплаши; овакав говор не може донети добра, ко зна шта тек сад може бити. Томи беше *криво:* нема смисла тако говорити. Тетке зачу-

таше упрепашћене. Најзад, у забуни, место одговора осуше се замерке.

„Поред овакога детета, ти, Беси, још ниси на крају твојих невоља“ рече г-ђа Полет; „то већ прелази сваку меру дрскости и незахвалности. То је страшно. Штета што сам плаћала за њено школовање, она је гора него икад“.

„Ништа више него што сам ја увек говорила“ настави г-ђа Глег. „Другоме то може бити чудновато, али мени не. Ја сам говорила толико и толико пута — од давно сам ја говорила — „пазите што кажем, ово дете неће добро проћи, у њему нема ни труна од наше породице“. Па и о њеном многом учењу ја нисам ништа добро мислила. Ја сам имала своје разлоге, кад сам одбила да плаћам за њено школовање“.

„Но, но,“ рече г. Глег, „не губимо време у речима — дете да радимо. Томо, узми перо и мастило —“

Док Глег говораше, једна висока мрка прилика прође журно поред прозора.

„Ето и моје заове“, рече г-ђа Туливер, „мора бити да је и до њих стигао глас о несрећи;“ она изиђе да отвори врата, а за њом похита и Мага.

„То је у добри час“ рече г-ђа Глег. „Може и она што откупити. Са свим је у реду, да и она нешто учини, кад се тиче њенога брата“.

Г-ђа Мос беше и сувише збуњена да би могла одбити позив г-ђе Туливер која је уведе у собу и не помишљајући да ће јој у првим тешким тренуцима бити врло мучно међу толиким друштвом. Веће разлике није могло бити него између сестара Додсон и ове високе, изнурене, црномањасте жене, која уђе у собу у овешталим хаљинама, с марамом и капом које су журно бачене на главу, и с оном потпуном безобзирношћу која одликује велику жалост. Мага је држаше за руку, и г-ђа Мос као да осим ње још само Тому виде, коме приђе одмах и узе га за руку.

„О, драга децо“ зајеца она, „ви немате рашта на мене погледати, ја сам сиротна тетка за вас, ја *сам од оних* који само примају све а не дају ништа. *Како је моме* бедном брату?“

„Г. Торнбул мисли, да се окреће на боље“ рече Мага. „Седите тетка. Немојте се плашити“.

„О, слатко моје дете, срце ми се цепа“, рече г-ђа Мос, пустивши се да је Мага доведе до дивана, али још не обраћајући пажње на остале. „Ми дугујемо брату триста фуната, и сад њему новци требају, и вама треба, јадни моји — а ми бисмо морали све распродати да тај дуг платимо — а шта ће моја деца — осморо их је, и мали још не може да говори. Ух, ух, та чини ми се да сам отела те новце. Али ја доиста нисам знала да је мој брат . . . .“

Бедна жена зајеца и не могаше више говорити.

„Триста фуната! Ох, Боже!“ рече г-ђа Тулпвер, која, кад је мало пре говорила да је њен муж помагао сестру, није имала никаку нарочиту количину новаца на уму, и сад се осећаше увређена што је ова помоћ чињена без њенога знања.

„Каква лудост!“ рече г-ђа Глег. „Човек који има децу! Он није имао права, да тако даје свој новац, па још без признанице, јамачно“.

Г-ђа Мос обрати пажњу на ове речи, и она одмах проговори —

„О, има признаница, мој муж је дао признаницу. Ми нисмо таки људи, ни ја ни мој муж, који ће зајести од братове деце; ми смо гледали да вратимо новац, чим само буде боље време“.

„Лепо, лепо“, рече љубазно Глег, „али зар не би могао ваш муж сада набавити тај новац? То би била срећа за њих, ако се избегне банкротство. Ваш муж има стоке: ја мислим да би он могао набавити новаца — и ако ми је врло жао за вас, г-ђо Мос“.

„О, господине, ви не знате, како је мој муж зле среће са стоком. И земље су врло рђаво зато што нема стоке; продали смо сву пшеницу, и опет нисмо исплатили сву закупну цену. . . . Али ми ћемо учинити што смо дужни, и ја ћу радити до пола ноћи ако буде од тога користи. . . . али бедна деца. . . . четворо су још тако мали. . . .“

„Не плачите тетка, не кидајте се толико“, шапуташе Мага, која држаше тетку за руку.

„Је ли Туливер тај новац дао сав у један пут?“ запита г-ђа Туливер, која још једнако мишљаше о оном што се радило без њена знања.

„Не, у два пута“ рече г-ђа Мос, тарући очи, и задржавајући сузе. „Последњи пут после моје тешке болести, пре четири године, кад нам је све пошло суноврат, и тада смо начинили нову признаницу. Које болест, које зла срећа, тек ја сам једнако досађивала брату“.

„Да, да, пријо“ рече г-ђа Глег одлучно. „Ваша је породица зле среће; и у толико горе за моју сестру“.

„Ја сам одмах пошла овамо чим сам чула шта се догодило“ рече г-ђа Мос својој заови. „Ја не бих толико изостала, да си ми јавила. И ја не заборављам брата, ја једнако мислим на тај новац. И мој муж и ја нећемо се огрешити о дужност, господине“ рече она погледавши Глега, „и ми ћемо се потрудити да какогод нађемо новац, па шта било од нас, кад је то једино што мој брат има. Ми смо већ научили на невољу, и другом се ничему и не надамо. Мени је тешко само због моје јадне деце“.

„Али треба пазити на још једну ствар“ рече Глег, „коју морате имати на уму — ако Туливер буде оглашен за банкрота, и ако се у њега нађе признаница вашега мужа, онда ви морате платити тих триста фуната, то ће вам узети Туливерови повериоци“.

„О, Боже, Боже!“ рече г-ђа Туливер, мислећи о банкротству, а не о невољи г-ђе Мос. Ова јадница слушаше сва преплашена и покорна, а Мага очајно погледаше Тому, да ли он разуме ову нову несрећу и да ли може што помоћи тетки Мос. Али Тома само гледаше замишљено у застирку на столу.

„А ако он не буде банкрот“, настави Глег, „онда, као што сам и мало пре рекао, тих триста фуната биће богатство за њега, сиромаха, јер ако и оздрави, мучно да ће много ваљати. Мени је жао за вас г-ђо Мос — али ја мислим да с једне стране ви треба да тај новац вратите, а опет с друге стране ви ћете морати да га исплатите. Не љутите се што ја говорим истину“.

„Течо“ рече Тома, на један пут подигавши очи са застирке на столу. „Ја не држим да је тетка Мос дужна вратити овај новац, ако би то било против жеље мога оца, је ли тако?“

Глег га зачуђено погледа, па онда рече: „Па можда и не, Томо, али онда би он уништио признаницу. Ми треба да видимо има ли признанице. А по чем ти мислиш, да би то било против очеве воље?“

Тома поцрвене, али говораше поуздано: „Ја се добро сећам, пре него што ћу поћи у школу код г. Стелинга, једне ноћи отац ми је казао, кад смо сами били у соби....“

Тома застаде мало, па онда настави —

„Он је тада говорио нешто о Маги, и после ми рече: „Ја сам увек био добар према мојој сестри, и ако се она удала преко моје воље, и ја сам Мосу дао новаца на зајам, али ја га не мислим никад нагонити да то врати, више волим и изгубити. Због тога моја деца неће бити сиротнија“. И сад кад је мој отац болестан, и кад сам не може говорити, ја нисам рад да се учини противно овоме што ми је рекао“.

„Лепо, али онда“ рече Глег који се у срцу поведе за Томином жељом али му опет дође врло тешко што ствар изиђе на уништавање тако важних писмена као што је признаница, „онда, дечко, ми морамо уништити признаницу да бисмо отклонили све последице, ако би дошло до банкротства....“

„Али, човече,“ упаде оштро његова жена „пази шта говориш. Ти се много плетеш у туђе послове. Ако се затрчиш, не реци после да сам ја крива“.

„То је нешто о чем ја до сада нисам чуо“ рече теча Полет, брзо прогутавши слаткиш да би могао исказати своје чуђење; „да се уништи признаница! ама ви за то можете доћи под суд“.

„Па, ако та признаница доиста вреди триста фуната, зашто да је не разменимо и не спасемо моје ствари?“ рече г-ђа Туливер, која наравно није ништа учила о разменама, и судила је о ствари са свим самостално.

„Ух, ух! ви жене баш ништа не разумете ове ствари“ рече теча Глег. „Једини начин да се Мос обезбеди јесте тај, да се ова признаница уништи“.

„Онда се ја надам, да ћете ми ви помоћи да то учиним, течо“, рече Тома озбиљно. „Ако мој отац не оздрави, мени би било врло тешко ако би било урађено против његове воље оно што ја могу спречити. А он је за цело желео да ја памтим то што ми онда рече. Ја морам слушати жељу свога оца кад се тиче његовог имања“.

Чак и г-ђа Глег не могаше одрећи одобравање Томи: она осети да је то у њему Додсонова крв, премда наравно један од Додсонових не би никада дошао у овако стање. Мага би већ до сада полетела да загрли Тому, да то није учинила пре ње тетка Мос, која му рече једва савлађујући узбуђење —

„Драго дете моје, ти од тога нећеш бити сиромашнији, ако има Бога на небу; ако овај новац треба твом оцу, Мос и ја вратићемо га и без признанице. Ми ћемо вама вратити добро дело које нам је ваш отац учинио; ако моја деца немају среће, она за цело имају поштенога оца и матер“.

Глег промишљаше неко време, па онда рече „Ни према повериоцима се не грешимо, баш и да Туливер буде банкрот. Ја сам сад о томе мислио, јер и сâм сам имао доста случајева као поверитељ, и видео сам много превара. Ако је твој отац хтео дати ове новце још пре парнице, онда је то све једно као да је и сам уништио признаницу, јер то значи да је хтео поклонити. Али, младићу, у овим новчаним стварима има много што, што се мора добро пазити, јер се може често ручком једнога начинити доручак другому. Да ли ти то разумеш?“

„Са свим разумем“ рече Тома поуздано. „Доиста, што дугујем једном немам права дати другом. Али ако је мој отац хтео поклонити овај новац, пре него што је запао у дуг, он је потпуно био у праву да то учини“.

„Изврсно, младићу! Нисам мислио да тако добро *разумеш*“, рече теча Глег врло искрено. „Али можда

је и отац сам уништио признаницу. Де, ако можемо, да прегледамо његов орман“.

„Он је у очевој соби“, прошапута Мага, „хајдемо и ми, тетка Грити“.

ГЛАВА IV

Светлуцање.

Туливер је једнако лежао у незнани, и у његову собу могло се улазити и излазити без особите пажње. Овога је јутра лежао не отварајући очију, тако да је Мага казала тетки Мос да и не мисли да ће отац обратити пажњу на њих.

Они уђоше врло лагано, и тетка Мос седе поред постеље, а Мага заузе своје место на постељи, и узе оца за руку који то и не осети.

Глег и Тома уђоше такође корачајући лагано, и зајмише се да нађу кључ од ораховог ормана међу свежњем кључева који Тома донесе са очевога стола. Они и отворише орман, који је стајао према доњем крају постеље.

„Ево једне кутије од лима“, шапуташе Глег; „биће можда у њој. Узми је, Томо; а ја ћу узети и ове хартије — ту су ваљада рачуни о кући и воденици; да видимо шта има у њима“.

Глег повуче свежањ хартија, али у том паде један поклопац и тресну необично јако.

Можда је нешто више од самога звука утицало на бедника који ту лежаше, јер он за један тренутак задркта и узетост на мах попусти. Овај орман беше и у његова оца и у његова деда, и он га је увек отварао с неким свечаним расположењем. Све старе ствари, чак и прозор и врата, имају некакав звук који нам долази као познат глас — глас који може да пробуди и да нас гане. У истом тренутку кад сви погледаше на болесника, исправи се он и седе у постељи, погледа у орман, у хартије у рукама Глеговим и у кутију коју држаше Тома, све то потпуно свесно и разбирајући.

„Шта ћете с тим хартијама?“ рече он оштрим гласом као обично кад је љут. „Оди овамо, Томо, шта тражиш у орману?“

Тома послуша, мало збуњен: ово беше први пут да га отац познаде. Али отац, место да говори с њим, гледаше све сумњивије на Глега и на хартије у његовој руци.

„Шта је то било?“ рече он оштро. „Шта тражите по мојим рачунима? Хоће ли Вакем и то да отме?.... Но. зашто не говорите, шта је?“ додаде нестрпљиво кад Глег прилажаше постељи пре одговора.

„Није, није, пријатељу“ рече му он благо. „Нико још није ништа отео. Ми смо само дошли да видимо шта има у орману. Ти си био болестан, видиш, па смо морали гледати за твојим послом. Али ти ћеш брзо оздравити, дај Боже, па ћеш гледати сам за све“.

Туливер пажљиво разгледа око себе — Тому, Глега и Магу; па онда спазивши на један пут да неко седи поред постеље окрену се нагло и виде сестру.

„Ах, Грити“ рече он оним сажаљивим и љубазним гласом како је увек с њом говорио. „И ти си ту. Како си могла оставити децу?“

„Ох, брате“, рече г-ђа Мос, заборављајући у узбуђењу да пази шта ће рећи, „хвала Богу, кад те видим опет такога — ја сам мислила да нас ти више нећеш познати“.

„Шта! Јесам ли ја био у несвести?“ рече Туливер плашљиво, гледајући Глега.

„Ништа особито. Пао си с коња, и мало се повредио“ рече Глег. „Али све је добро сад, ти ћеш се скоро дићи, дај Боже“.

Туливер се загледа у постељу, и поћута неко време. Опет му наиђе облак на лице. Он погледа у Магу и рече тихо: „Писмо је у тебе, је ли?“

„Јесте, оче“ одговори она, љубећи га страсно. Њој се учини као да јој је отац дошао после смрти, и да она сад може намирити своју силну жељу да му покаже колико га воли.

„Где ти је мати?“ рече он и не обраћајући пажњу на Магино љубљење.

„Доле, оче, с теткама: да је зовнем?“

„Еј, еј, јадна Беси!“ и он погледа Тому кад Мага изиђе из собе.

„Ти треба да се стараш и за једну и за другу, ако ја умрем, Томо. Ви ћете се много мучити, бојим се. Али ти треба да се потрудиш, и да сав дуг исплатиш. И пази добро — има Лучиних педесет фуната у радњи — он их је давао по мало и нема писмено. Њега прво да намириш“.

Теча Глег невољно затресе главом, али Тома рече одлучно —

„Хоћу, оче. А имате ли ви признаницу тече Моса на триста фуната? Ми смо њу и тражили. Шта ћемо с том признаницом?“

„Ах, баш добро што си се сетио, сине“, рече Туливер. „Ја нисам никад мислио наваљивати за те новце, ради твоје тетке. Ти не треба да жалиш, ако они не могу платити, а мучно и да могу. Признаница је у тој кутији. Ја сам увек желео да ти помогнем, Грити“ рече Туливер, окренувши се сестри; „али, ти знаш, да сам се љутио кад си пошла за Моса“.

У том тренутку врати се Мага с матером, која беше јако узбуђена чувши да је њен муж опет дошао к себи.

„Беси“, рече он, кад га она пољуби, „ти треба да ми опростиш, што сам те довде довео. Али крив је закон, а не ја“ додаде он љутито. „Криви су угурсузи! Томо — добро да запамтиш: наплати се с Вакемом чим узмогнеш. Ако то не урадиш, ниси добар син. Ти би могао да га избијеш — али он ће окренути закон против тебе — закон је удешен да чува угурсузе“.

Туливер падаше све више у гнев, и очи му дођоше све немирније. Глег покуша да га мало ублажи, али га он претече настављајући опет свој говор. „Удесиће се, Беси, да се све плати, и да се сачувају твоје ствари; а и твоје сестре ваљада ће нешто учинити за тебе.... и Тома ће порасти.... и ако ја не знам шта ће бити од њега.... Ја сам учинио што сам могао.... Ја сам га школовао.... а и мала цура, и она ће се удати ... али то је мучна ствар...“

Сад се већ исцрпе добар утицај малопрешњега звука, и бедни човек обнезнани се опет при последњим речима. И ако ово беше понављање ранијих случајева, опет се сви престравише као да је дошла смрт, једно због велике противности према доскорашњици, а друго и с тога што је болесник све тако говорио, као да је на самрти. Али јадному Туливеру не беше суђена брза смрт: он је имао да лагано тоне у све гушћи мрак.

Позваше г. Торнбула. Кад овај чу шта је било, он рече, да има наде, и да је ово повраћање свести знак да удар није толико јак, да нема помоћи.

Између прошлих догађаја којих се болесник сећаше он беше заборавио писмено о продаји; кратко светлуцање свести показа му само крупније догађаје, и он опет потону у незнан и не дознавши сву своју невољу.

Али за Тому две ствари беху јасне — да се уништи признаница тече Моса, и да се Луки врати његов новац, и то ако не може другачије, онда и од новаца које он и Мага имају у штедионици. Као што видите има ствари које је Тома боље схваћао него латински и математику.

ГЛАВА V

Тома почиње крчити пут.

Сутра дан, у десет часова, Тома пође у Св. Ог, к течи Дину који се беше дан пре вратио, као што му рече тетка; Тома је најзад смислио да ће најбоље бити ако од тече Дина потражи савет. Он је водио велике послове, он није ограничен као теча Глег, и после он се постепено подигао у свету, што је желео и Тома.

Дан беше мрачан од хладне магле, која ће у скоро прећи у кишу — један од оних дана кад се и срећни људи теше надама. А Тома беше врло несрећан: он силно осећаше и свој пад и горчину судбе која га чека; и поред све своје послушности према оцу, он се ипак *мораде љутити* на њега, услед чега је несрећа постала

још гора, јер је Тома поче сматрати за кривицу. Кад су таке последице од парничења, онда је отац доиста грешио, као што су увек и говориле тетке и тече; и Тома — ту се види особитост његове нарави — и ако је мислио да би његове тетке могле мало више учинити за његову матер, опет им није онако много замерао и љутио се на њих као Мага. Тома није био склон очекивати оно што не би могао с правом захтевати. Зашто и да се даје новац онима који сами нису умели сачувати своје? То није суровост, то је правда, мислио је Тома; и то у толико више што је он за себе знао по здраво, да ће се моћи сачувати од потребе да у другога тражи помоћи. Јесте за њега сад врло тешко, што је са очеве непажње запао у беду; али он неће јадиковати и окривљивати свет што му не притиче у помоћ. Он не тражи да му други помогну, највише још што он може потражити, то је да му се нађе рада, и да му се плати за рад. Бедни Тома, и он потражи утехе у нади на овој хладној декембарској магли, која као да беше један део његове невоље. И најозбиљнији младић не може бити без обмана и великих нада на успех: тако и Тома, сликајући себи будућност, ослањаше се врло поуздано на своју личну вредност. И Глег и Дин били су некад сиромаси, то је он знао: он неће полагано штедети и с малим се задовољити као теча Глег, он би радио као теча Дин — ушао би у коју од великих радња, и напредовао нагло. Он је једва који пут и видео течу Дина за последње три године — две породице нису се много дружиле; али баш због тога се више и надао на њега. Од тече Глега не може се много шта очекивати, али на течу Дина Тома је врло много држао. Он је још од давно слушао од оца како Дин тако много вреди радњи Гест & Дружина, да су му ови врло радо понудили удео у добитку: Тома је хтео и сам тако нешто. То је несносно кад човек остане сиромах и свет га увек с неке висине гледа. Он ће се старати и за матер и сестру, тако да ће му свако признавати да је честит човек. На овај начин Тома прескочи много

године, и у журби силне жеље и не виде колико у тим годинама има спорих дана, часова и минута.

Тако Тома пређе камени мост на Флоси, и кад улажаше у Св. Ог он у мислима пређе већ и на то како ће купити и воденицу и земље што је имао његов отац, кућу ће оправити и у њој живети: ту кућу више воли него другу лепшу и нову, и држаће доста коња и паса.

Све тако сањајући он иђаше улицом поуздано и брзо, кад га трже глас једнога човека поред кога прође и који му рече —

„Ех, господине Томо, како је отац јутрос?“ То беше гостионичар у Св. Огу код кога је његов отац увек сврађао.

Тома није сад марио за разговор, али одговори учтиво: „Хвала на питању, отац је још јако болестан“.

„Ех, то је велика невоља за вас, младићу, та парница коју је отац изгубио“, рече гостионичар у жељи да покаже своје саучешће.

Тома поцрвене и оде даље: њему је позлеђивало рану, и кад му се најучтивије и најнежније помене његово стање.

„То је Туливеров син“, рече гостионичар бакалину преко пута.

„Е“, рече овај. „Познато ми је лице. Он је на материн род: она је Додсонова. Леп младић, а шта ради?“

„Шта ради? Ето, диже нос пред пријатељима свога оца, и проводи се као господин — мучно друго што“.

Отргнут од својих сањарија, Тома се сад још више пожури да што пре стигне до куће у којој је канцеларија Геста и Дружине, где се надаше наћи течу Дина. Али тамо један писар му рече, да је г. Дин у банци, четвртком пре подне он је увек у банци.

У банци, Тому пустише одмах чим се јавио у одају где је био његов теча. Г. Дин прегледаше извештаје, али кад Тома уђе, он му пружи руку: „Е, Томо, како је код куће, како је отац?“

„Хвала, течо, отац је све онако исто“ рече Тома узбуђено. „Ја бих желео с вама говорити, ако ћете *имати доброту*, и кад будете слободни“.

„Седи, седи“ рече Дин, прешавши опет на своје рачуне, у које потонуше он и његов писар читаво пола часа, тако да Тома поче мислити да ће чекати док се не сврши канцелариско време — теча је тако мирно прегледао рачуне да није личило да ће скоро свршити. Да ли ће му теча дати место у банци? То би био досадан и несносан посао, мишљаше он, писати једнако уз тик-так часовника. Он је више волео обогатити се на неки други начин. Али најзад дође крај и рачунима: његов теча узе перо и потписа.

„Ви сад, молим вас, идите к Торију, господине Спенсе“ рече Дин, и Томи дође ударање часовника мање досадно и мање звучно.

„Дакле, Томо“, рече Дин, кад остадоше сами, окренувши се у столици и извадивши бурмутицу, „шта ти желиш, реци, шта ти желиш, дечко?“ Дин беше чуо од жене шта се догодило, и мишљаше да је Тома дошао потражити његову помоћ да би се зауставила јавна распродаја.

„Ја се надам да ми нећете замерити за досаду, течо“ рече Тома, поцрвеневши, али глас му и поред дрктања беше поуздан; „држао сам да ћу код вас наћи најбољега савета шта да радим“.

„Хм?“ рече Дин, држећи бурмут у прстима и још пажљивије гледајући Тому, „де да чујем“.

„Ја бих желео неко место, течо, где бих могао зарађивати што“, рече Тома, који никад није говорио излишне речи.

„Место?“ рече Дин, и онда полагано и праведно раздели бурмут обадвема ноздрвама. Томи се учини да је шмркање прави инат.

„А колико је теби сад година?“ рече Дин, заваливши се у столицу.

„Шеснаест - то јест, већ почиње седамнаеста“ рече Тома надајући се да ће теча спазити да он већ има браду.

„Твој отац, чини ми се, хтео је да ти будеш инџинер?“

„Али тако не бих скоро доспео да зарађујем новаца, ја мислим“.

„То је истина: али у том добу не може се ни зарадити доста новаца. Него, ти си дуго ишао у школу, јамачно ћеш добро знати рачун, а? А и књиговодство?“

„Не“ рече Тома смућено. „Ја сам радио вежбања из граматике. Али г. Стелинг каже да имам леп рукопис. Ево, ово сам ја писао“ додаде он, метнувши на сто један препис од листе коју је јуче био писао.

„А! то је добро, рукопис је леп. Али, видиш Томо, и с најлепшим рукописом човек остаје само преписач, ако не зна књиговодство и рачун. А преписач је јевтина роба. Па шта си ти онда учио у школи?“

Дин није никад имао посла с наставним уредбама, и није знао шта се ради у скупим школама.

„Ми смо учили латински“ узе Тома ређати, застајући између свакога предмета као да разгледа једну по једну књигу и тако помаже памћење — „много латински; последње године ја сам радио вежбања, једне недеље на латинском, друге на енглеском: и грчку и римску историју; и геометрију; почео сам и алгебру па оставио: и по један дан у недељи аритметику. После, учио сам цртање: а било је и разних других књига које смо читали или из њих учили, као: песништво и беседништво, последњега течаја“.

Дин опет куцну бурмутицу и искриви уста: њему беше као и многим важним људима кад су читали *тарифу* и дознали колико се много ствари увози о којима они ништа не знају: као обазрив човек, он не хте ништа брзо говорити о стварима које му нису из близа познате. Али претпоставка је, да ове ствари не би могле бити непознате једном таком напредном човеку као што је он, кад би што год вределе. Што се тиче латинскога, он је о том већ имао своје мишљење. и држао је да за случај новога рата, пошто се већ више не троши прашак за косу, треба ударити порез на латински, као на раскошит предмет који троше виши редови друштва, и који нема никаке везе с лађама. Али оно друго, као песништво и беседништво, то можда нешто и вреди. Тек у главном, њему се ни мало *не допаде Томи*но знање према овом ређању.

„Па лепо“ рече он доста хладно и подругљиво, „ти си те ствари учио три године — мора бити да их добро знаш. Што не тражиш такав посао где треба то знање?“

Тома поцрвене и одмах живо одговори —

„Од тога нема ништа, течо. Ја не марим за латински и за ове ствари. Не знам шта би ми то помогло, осим да идем за учитељскога помоћника, па и за то не, јер ја ове предмете нисам ни изучио како треба: а после ја бих желео што пре доћи до хлеба. Ја не бих волео ове послове. Мени да је да уђем у радњу, где ћу напредовати, да ми је какав људски посао где се морају очи добро отворити и на ком се могу препоручити озбиљним радом. Ја треба да се старам за матер и сестру“.

„Тхе, младићу“ рече Дин с оном тежњом зауздати претеране младићске наде која је тежња богатим људима од педесет једна од најлакших дужности, „то је лакше рећи него учинити — лакше рећи него учинити“.

„Али зар и *ви* нисте тако напредовали, течо?“ рече Тома, мало љут што Дин брже не схваћа његове намере. „Зар нисте ви с једнога места на друго напредовали услед ваше способности и доброга владања?“

„Е, е, господине мој“, рече Дин изваливши се мало више у столици, и вољан да прича о својем напретку. „Али ја ћу ти сад рећи, како сам ја напредовао. Нисам ја појахао прут и мислио да ће се он претворити у коња ако дуго на њему јашем. Ја сам био отворио и очи и уши, своја леђа нисам ни мало жалио, а корист газдину сматрао сам за своју. Само гледајући шта се ради у нашем уљаном млину, ја сам нашао како се може уштедети пет стотина фуната на годину. Видиш, драги мој, ја сам почео без икаке науке: али сам брзо увидео да не могу напредовати ако не научим добро рачун, и ја сам га учио између радних часова, кад сам био беспослен. Погледај овде“, Дин отвори једну књигу и показа лист у њој. „Ја пишем прилично лепо, и чикам свакога за рачун у глави, али до тога сам ја доспео крвавим радом, и плаћао својим уштедама — често ручком и вечером. Ја сам

пажљиво мотрио на све у нашој радњи, за време рада прибирао сам свакојака знања, па сам после то претресао у глави. Ето, ја нисам механичар — никад нисам ни помислио — али ја сам нашао две три ствари, које механичарима не дођоше на памет, и то је начинило пријатну разлику у нашим приходима. Нема ни једне робе која се на нашем пристаништу товари или истоварује, да је ја добро не познајем. Ако сам ја, господине мој, напредовао с места на место, то је било с тога што сам се ја добро спремао за свако место. Ако хоћеш да се увучеш у округлу рупу, мораш се начинити зрно — тако је то".

Дин опет куцну бурмутицу. Он се беше занео и није ни мислио да ли какве свезе има његова историја с Томом. Њему се дала прилика да исту ствар, после много пута, опет исприча, и он беше заборавио да овога пута нема пред њиме винске чаше.

„Па, течо" рече Тома с мало жалбе у гласу, „то исто и ја бих желео да радим. Зар не могу и *ја* тако напредовати?"

„То исто баш?" рече Дин мерећи Тому погледом. „То је велико питање, мој млади господине. Све стоји до тога какав си ти, и да ли си упућен правим путем. Да ти кажем шта ја мислим о том. Твој бедни отац није добро погодио што те је дао на велико школовање. Ја се у то нисам могао мешати, али испало је како сам ја мислио. Ти си сад научио некаке ствари које су врло добре на прилику за једнога младића као што је наш Стеван Гест, који у свом веку неће имати другога посла него само да потписује менице, и кому баш ништа не смета ни да напуни главу латинским".

„Али, течо", рече Тома одлучно, „ја не видим да баш латински мора сметати мојем напредовању у радњи. Ја ћу га врло брзо и заборавити, баш ми је зато све једно. Ја сам у школи морао учити; али и ја сам вазда мислио да ми то после неће требати — ја на латински баш ништа не држим".

„Тхе, тхе, то је све врло добро", рече Дин, „али *то ништа не мења* што сам ја хтео рећи. Твој *латински и којешта* могу брзо изветрити, али какав остајеш

ти после тога? То је већ учинило да су ти остале руке беле, и да ниси за тежак рад. И шта знаш ти? Ето, прво, не знаш књиговодство, а не знаш рачуна ни колико обичан трговчић. Ти мораш, видиш ли, почети са дна лествице, ако мислиш напредовати у животу. Ништа не помаже што ћеш заборавити науке за које је толико плаћао твој отац, ако не стечеш друге нове".

Тома се угризе за усну, он осети као да ће му сузе ударити, а пре би погинуо него што би их пустио.

„Ти тражиш од мене савет за место", настави Дин; „лепо, у том не грешиш. Ја ћу радо учинити што за тебе. Али ви данашња млада господа, ви хоћете да одмах лепо живите и да добијете лак рад: ви и не знате да се мора пешачити пре него што се узјаше. Треба добро да имаш на уму шта си ти сад — ти си један деран од шеснаест година који није спреман ни за што. Таких као ти, који ни за што нису, има врло много. Него, кад би ти пошао као шегрт на прилику у апотеку: ту би ти латински нешто помагао..."

Тома поуми нешто рећи, али Дин диже руку:

„Чекај, саслушај, шта ћу ја рећи. Ти не би волео бити шегрт — знам, знам — да ти је брже. И не мариш седети за писаћим столом. Али ако будеш преписач, онда мораш за сто, и онда целога дана гледаш само у мастионицу: а од тога гледања на крају године ништа ниси паметнији него што си био у почетку. Свет није од хартије и мастила, а ако ти младићу желиш у свету напредовати, мораш добро знати од чега је свет. Дакле најбоље би било да добијеш место у стоваришту или на пристаништу, где би научио како мирише роба — ама, ти то не мариш, за цело не мариш; ту се мора стајати на хладноћи и влази, и ту те сваки час очепи какав прљав човек. А ти си сувише нежан господин за то". Дин застаде и оштро погледа Тому, који с доста усиљавања рече:

„Ја пристајем на све што је корисно за мене: ја ћу се навикнути на сваку тешкоћу".

„То је врло добро, ако само можеш издржати. Али имај на уму да није доста само прихватити, треба

и повући. Ви младићи који немате ништа ни у глави ни у џепу, ви страшно грешите, што мислите да сте онда добро почели живети кад се наместите на места где можете остати у чистим хаљинама, па да вас девојке сматрају за фину господу. Тако *ја* нисам почео, младићу: кад сам ја био од шеснаест година, моје су хаљине ударале на катран, и ја се нисам либио да претурам сирове. Због тога ја могу сада да носим скупе хаљине, и да седим онде где и старешине најбољих трговачких кућа у Св. Огу“.

Дин куцну бурмутицу, и као да се мало рашири у својим финим хаљинама.

„Има ли сад које празно место, течо, да би било за мене? Ја бих да што пре почнем“ рече Тома с лаким дрктањем у гласу.

„Чекај, чекај мало; не смемо хитати. Мораш имати на уму да ја одговарам за тебе, ако ти нађем место за које си још млад, и које ћеш добити само зато што сам ти ја теча; а због тога ја морам видети да ли си ти чему“.

„Ја се надам, течо, да вас нећу осрамотити“ рече Тома, кому, као и свакому младићу, беше криво што му људи не поклањају поверење. „А ја пазим и на свој образ“.

„Врло добро, Томо, врло добро! То ти ваља, и ја нећу никад одрећи помоћ ономе који пази на свој образ. Сад сам баш бацио око на једнога младића од двадесет и две. Али тај није живео залуду — рачунар прве врсте — уме ти за тренутак рећи кубну садржину чега му драго, а пре неки дан обратио ми је пажњу на нову пијацу за шведску кору; изванредно добро познаје робу тај младић“.

„Ја мислим да одмах почнем учити књиговодство, је-л'-те течо?“ рече Тома, жељан да засведочи готовост за учење.

„Да, да, без тога не можеш никако. Али. . . . ах, Спенс, ви се вратисте. Сад, мислим, немамо више шта, и ја морам опет на посао. С Богом. Поздрави матер“.

Дин му пружи руку пријатељски, и Тома не смеде *више ништа* питати, нарочито у присутству г. Спенса.

Тако он опет изиђе у студен и влагу. Он је још требао да сврати к течи Глегу због новаца у штедеоници, а међу тим се магла беше згуснула, тако да не могаше видети далеко; али при свем том, идући улицом поред реке, њему на један пут падоше у очи великим словима написане речи „Дорлкотска воденица“ у излогу једнога дућана. То беше објава о продаји која ће бити идуће недеље — то учини да он још више пожури.

Враћајући се кући, бедни Тома не сневаше о далекој будућности, он само осећаше да је садашњост врло тешка. Њему беше криво што течa Дин нема вере у њему, и што одмах не увиђа да би он радио како треба. Очевидно је, да он, Тома Туливер, не вреди много у свету, и сад први пут он осети малодушност мислећи да доиста скоро ништа не зна и врло мало може радити. Ко ли је тај срећни младић, што за час уме казати кубну садржину, и што се згодно досетио где треба куповати шведску кору? Шведска кора! Тома је обично био врло задовољан собом па баш и ако не испадне задатак из рачуна добро, баш и кад преведе штогод погрешно; али сад на један пут осети да он штетује зато што зна мање неко ко други. Мора бити да има вас дан ствари које су у свези с том шведском кором и које кад би знао, он би лако напредовао. Куд и камо је лакше пролазити кроз свет јашући доброга коња.

Још пре два часа, идући у Св. Ог, видео је Тома далеку будућност пред собом као примамљиву лепу обалу иза једног малог појаса од ситних шљунака; он је већ био на зеленој обали и мислио да се може брзо прећи преко шљунка. Али сад је наишао на тај појас и видео да је ту оштро камење, да је појас врло широк, а обала и уска и отишла некуда врло далеко.

„Шта каже течa Дин, Томо?“ упита Мага загрливши га кад се он доста суморан грејаше код огњишта. „Је ли ти обећао место?“

„Није, ништа ми није обећао. Он као да мисли да ја не могу добити добро место. Још сам врло млад“.

„А је ли говорио љубазно?“

„Љубазно? Којешта! Шта ми треба љубазност? Са свим је све једно како он говори, само да ја добијем место. Али то је несрећа што сам ја у школи учио латински и којешта — сад ми то све ништа не треба, и теча каже да морам учити књиговодство и рачун и друго. Он као да мисли да ја нисам ни за шта“.

Тома горко стиште уста гледајући у ватру.

„Штета што немамо сад Доминија Сампсона*“ рече Мага, која и у невољи не могаше а да се мало не пошали. „Кад би он показивао мени двојно књиговодство по талијанском начину, као што је показивао Луцији Бертрамовој*, онда бих и ја могла теби показати, Томо“.

„*Ти* да ми показујеш! Видиш, молим те! Како то говориш?“ рече Тома.

„Али, драги Томо, ја се само шалим“ рече Мага и наслони главу на његово раме.

„Али то је увек све једно те једно, Маго“, рече Тома љутито. „Ти се увек величаш нада мном и над сваким, и ја сам ти то већ често помињао. Није требало ни онако говорити течама и теткама — то си ти требала мени да оставиш, и да гледаш матер и себе, а не да излећеш ти напред. Ти мислиш да ти све знаш боље него други, али ти скоро увек погрешиш. Ја могу много боље судити него ти“.

Весели Тома, он тек што сам беше извукао и осетио своју немоћ, а ето већ се опет повраћа поноситост која је у њему: ово је згодна прилика да се и он мало над другим натресе. Маги се запламтеше образи и задркта усна од борбе између срдње и љубави. Она не одговори одмах: на уста појурише плахе речи, али она их задржа и рече —

„Ти често мислиш да се ја величам, Томо, кад мени то ни на памет не пада. Ја се не истичем никад испред тебе — ја знам да си се ти јуче боље држао него ја. Али ти си увек прек спрам мене, Томо“.

С овим последњим речима подиже се срдња опет.

---

* *Личности из* романа Валтера Скота.

„Не, ја нисам прек“ рече Тома одлучно. „Ја сам увек пажљив и добар спрам тебе, и то је моја дужност: ја се морам старати за тебе. Али и ти мораш слушати што ти кажем“.

У том дође мати, и Мага одмах изиђе, да не би бризнула у плач док се не дохвати горњега спрата. То беху горке сузе: као да је сав свет према њој прек и суров, нигде праштања, нигде љубави, као што је њена душа желела. Она је у књигама налазила људе који су увек благи или нежни, којима је мило да другога усреће, и који не показују само карањем своју пажљивост. Овај свет изван књига није срећан свет. мишљаше Мага: чини се да људи боље предусретају туђина него своје рођене. А ако у животу нема љубави, онда шта Маги остаје друго? Ништа, до сиротиња, и уз њу ситна туговања материна — а можда још и очева јадна подељеност. Очајање је најжалосније у младости, кад је душа пуна жеља а још у њој нема давних успомена, и још нема никаке помоћи од искуства и својега и туђега; при свем том ми се врло мало осврћемо на ово младачко очајање, као да наше искуство тобож олакшава садашњост овим патницима.

Мага у својој мркој хаљини, с очима црвеним од плача, с густом забаченом косом, гледајући с очеве постеље на суморне зидове ове тужне собе која је за њу сав свет, чежњаше само за лепотом и радостима: жедњаше за знањем; ослушкиваше умилне гласове у даљини који се никако не приближују; жуђаше неодољиво за нечим што би разјаснило овај тајанствени живот и дало мира души њеној.

Код толиких силних разлика између спољашњега и унутрашњега света, није чудо, ако међу њима дође до тешке борбе.

ГЛАВА VI

Није истина да не ваља поклонити перорез.

Распродаја ствари протеже се и другога дана на овом тамном декембарском времену. Туливер, који се у *тренуцима* присебности већ почео распаљивати и

љутити, што је само причињавало да опет пада у незнан, лежаше потпуно без свести за време оних мучних часова кад је хука од распродаје долазила најближе његовој соби. Г. Торнбул нађе да је боље оставити га где је, него преносити га у Лучину кућицу — као што добри Лука беше предложио г-ђи Туливер, мислећи да би било врло рђаво ако би хука од распродаје „пробудила“ газду; и жена и деца седеше тужно у болесничкој соби, поред онезнањенога јадника, и стрепљаху да ово бледо лице не одговори што на гласове који и њима параху уши.

Али и то прође — то тешко време несрећне извесности и бдења. Престао је оштри глас, звучан скоро тако исто као и звук од чекића који за њим долази; престаде и тумарање по насипу испред куће. Румени образи г-ђе Туливер као да постараше за десет година: јадница је обраћала пажњу на сваки тренутак кад се оглашаваше да је закључена продаја које од лепших њених ствари; срце јој дркташе кад помисли да ће оне све отићи једна по једна, и да ће се знати да су то њене ствари; и за све то време она мора седети и не давати никака знака од себе. Таки догађаји доносе боре и најсвежијем лицу, и обеле косу која је дотле изгледала као окупана у сунчевој светлости. Још од три часа, Кезја, добра срцем а зла на језику, поче чистити и рибати, гунђајући непрестано против људи „што трче да купују туђе ствари“, на које је она гледала као на своје личне непријатеље. Она још није предузела потпуно чишћење, јер ће још свет долазити по купљене ствари, али је навалила да велику собу, у којој је седео извршитељ, „она свиња с лулом“, толико доведе у ред колико се може чистоћом и с оно мало ствари што сродници беху откупили за Туливерову кућу. Кезја беше одлучила да се ту вечерас пије чај.

Између пет и шест, баш пред чај, Кезја јави Томи да га тражи један човек. Човек бејаше у кујни, и при слабом осветљењу Тома у први мах не могаше познати ко је тај крутуљасти, мало од њега старији човек, који га гледа плавим очима и маша се за ричу

коврчаву косу с великим поштовањем. Низак од воштанога платна шешир и прљаве хаљине показиваху да човек ради на лађама, али то опет не поможе да га Тома позна.

„Слуга, господине Томо“ рече риђи човек с осмехом који као да се проби кроз његов свечано тужан изглед. „Ја мислим да ме ви не познајете“ настави он кад га Тома једнако гледаше; „али ја бих молио да с вама мало на само разговарам“.

„Наложено је у великој соби, господине Томо“ рече Кезја која не беше расположена оставити кујну кад пече хлеб.

„Изволите овамо“ рече Тома, помисливши да можда овај човек долази по поруци куће Гест и Др., јер његова машта никако не напушташе баш ову кућу, и са свим је могућно да теча Дин свакога тренутка јави да се нашло место.

У великој соби само ватра у камину осветљаваше оно мало столица, писаћи сто, под без застирке и једини сто — не, не *једини*: у углу беше још један сто, и на њему Свето Писмо и неколико књига. Томи се уставише очи најпре на овој необичној празнини, па тек после погледа човека кога осветљаваше ватра и који му снебивљиво рече:

„Та зар не познајете Боба, кому сте поклонили перорез, господине Томо?“

У истом тренутку указа се ради потврде и перорез, с рапавим корицама и с отвореним великим резом.

„Ох, Боб Џекин?“ рече Тома — без велике радости, јер му не беше много по вољи успомена на ово некадашње присно дружење запечаћено и поклоном пероreза, а и не мишљаше да Бобова посета може бити за неко добро.

„Да, да, Боб Џекин — ако је и Џекин баш потребно, зато што има много Бобова — с ким сте ви хватали веверице, кад сам ја љоснуо с гране и добро се угрувао — али баш нисам испустио веверицу, и био је мужјак. Овај је мали рез пребијен, видите, али ја нисам хтео дати да се намести други, јер ме могу преварити и подвалити други перорез, а овакога нема

лако — као да ми је прирастао за руку. Осим вас, господине Томо, мени нико ништа није дао, мањ што ја сам зарадим; само ми је Бил поклонио пса кога је хтео удавити, и за то сам га дуго морао молити".

Боб говораше оштрим танким гласом, а речи су му све летеле једна за другом, и на крају говора задовољно превуче бритвом по палцу.

Тома се као мало више расположи услед ових успомена, премда из свега дружења с Бобом он се најбоље сећаше само свађе њихове, али он узе глас лакога покровитељства и рече: „Е, Бобе, па би ли што желео од мене?"

„Ох, не, господине Томо", одговори Боб, затворивши перорез и метнувши га у џеп, где као да у исти мах нешто друго тражаше. „Ја вас не бих узнемиривао сад кад сте у забуни, и кад се мисли да скоро неће оздравити газда кому сам ја растеривао тице с њива, и који ме је један пут истукао, али не озбиљно, зато што сам јео репу — ја сад не бих никако к вама дошао да опет што тражим. Кад когод мени залепи модрицу, то је доста, ја не тражим другу док не пречистим рачун за прву; а добро дело треба такође да се врати, као што се враћа и рђаво. Ја сам вас највише волео, господине Томо, кад смо били деца — а то више не можемо бити — баш и ако сте ме ви често тукли и са мном се завађали. Ја сам Дика Бромби могао деветати како сам хтео, али с њим није било вредно пристати ни у какву игру и ни у што. Има их који ће гледати у грану да им већ очи испадну па опет не виде тичји реп. С таквима је мука друговати — али ви сте, господине Томо, увек оштро видели, и ја сам знао по здраво да пацов или ласица неће умаћи од вашега удара кад их ја крепем из честе".

Боб беше извадио некаку прљаву платнену кесу, и не би зар још зауставио беседу да у тај мах не уђе Мага у собу и погледа га чудно и радознало, на што он опет пође руком у косу с пуно поштовања. Али *одмах за* тим Мага заборави на Боба видећи собу са *свим другачију*. Она прелете очима тражећи књи*жницу и на* том месту виде само траг од ње на зиду,

а испод тога мали сто са Светим Писмом и неколико других књига.

„О, Томо“ завапи она склопивши руке, „где су књиге? Та зар теча Глег није рекао да ће их откупити? Зар су нам само ово оставили?“

„Па јест, само то“ рече Тома с некаком очајном равнодушношћу. „Зашто и да купују књиге кад су тако мало купили намештаја?“

„Али — ох Томо!“ рече Мага са сузним очима и нагло пође столу, да види које су књиге остале. „Нема ни нашег драгог „Поклониковог Путовања“ које си ти нашарао бојама. Ох, за Бога!“ Мага једнако јадиковаше претурајући оно мало књига. „Ја сам држала да се никад нећемо с њима растати — све оде од нас — ми ћемо остати без ичега“.

Мага се окрете од стола и паде у столицу готова заплакати и са свим невешта Бобу, који је гледаше као паметна безгласна животиња која опажа и ако не уме судити.

„Дакле, Бобе“ рече Тома, да би се пресекао неугодан разговор о књигама, „ти си баш дошао да ме обиђеш у невољи. То је врло лепо од тебе“.

„Да вам кажем, у чем је ствар, господине Томо“ рече Боб и поче одмотавати кесу. „Видите, за ово две године ја сам радио на лађи, и ту сам зарађивао, а по кадшто сам ложио и пећ у Торијевом млину. Али пре две недеље имао сам велику срећу — ја сам увек имао среће у животу, кад ја наместим клопку увек се што ухвати; али сад није била клопка, него је почело да гори у Торијевом млину, па сам ја одмах угасио, иначе би ватра дохватила уље; и господин ми је дао десет златника — сам ми је дао прошле недеље. Он је најпре казао да сам ја вредан момак, што и ја сам знам; па онда ми даде десет златника, што је било са свим ново за мене. Ево овде су сви осим једнога“. Сад Боб изручи кесу на сто. „Кад сам добио ове новце, мени је бучала глава, шта да с њима отпочнем, јер ја сам помишљао на сто разних послова. Што се тиче лађе, она ми је досадила, ту су дани дугачки као црева. *Мислио сам* да купим псе и да ловим пацове, али опет

да ми је нешто више и ново, јер о пацовима знам све и сва. Тако сам мислио и мислио, па најзад сам смислио да торбарим, јер то су особити људи, ти торбари — и ја бих носио само лаке ствари, а у том послу помагао би ми језик много, то није као лов на пацове и лађа. Тако бих ишао свуда и пецао домаћице језиком, и јео бих топла јела у гостионици — то би се живело, сто му мука!"

Боб застаде, и после отпоче другим лакшим гласом, као да се окрену од ове рајске слике —

„Али и то не морам, баш ми је све једно ако и не будем торбар. Један сам златник разменио, и купио матери гуску за ручак и себи капут и шешир — то кад сам мислио да будем торбар, па да се оденем како ваља. Али и то не морам, могу и без тога. Моја глава није репа, а могу лако наићи и на још какав пожар. Ја имам среће. С тога ћу вам ја казати хвала, господине Томо, ако узмете ових девет златника, и с њима штогод урадите, ако је истина да је газда тако страдао. Они нису Бог зна шта, али тек мало могу помоћи".

Тома беше јако ганут, он заборави и на поноситост и на неповерење.

„Ти си честит човек, Бобе" рече му он узбуђено и с лаким дрктањем у гласу, „и ја те нећу заборавити, и ако те вечерас нисам познао. Али златнике не могу узети: то би значило узети све што ти имаш, а мени опет не би помогло".

„Збиља, г. Томо?" рече Боб жалостиво. „Али молим вас немојте тако говорити због тога што мислите да ови новци мени требају. Ја нисам сиромах. Моја мати лепо зарађује купећи перје и друго; и она се лепо гоји, и ако једе само хлеба. А ја имам увек среће, сумњам да је ви толико имате — стари газда за цело је нема — и зато ви можете узети мало од моје среће, то је са свим у реду. Сто му мука! Ја сам једнога дана нашао у реци читав осушен бут, морао је пасти из које холандске лађе које су округле на задњем делу. Бога ми, узмите ви то, господине Томо, узмите за стару љубав — иначе ја ћу мислити да се ви још љутите на мене".

Боб потисну златнике, али пре него што Тома могаше говорити, Мага рече вајкајући се:

„О, Бобе, не знате како ми је тешко — ја сам увек о вама рђаво мислила. А ви сте најбољи човек на свету“.

Боб није знао за тешко мишљење о њему збогкога се Мага сад кајаше, и он се задовољно осмехну на ову велику похвалу — особито зато што је долазила од девојке која је имала, као што он то вече причаше матери, „таке необичне очи, да не знаш куда ћеш кад те погледа“.

„Не, не, Бобе, ја их не могу примити“, рече Тома. „Али немој мислити да ја не уважавам твоју доброту, кад одбијам новац. Ја нећу ништа примити ни од кога, ја хоћу сам себи да зарађујем. А и овај новац не би ми много помогао — доиста, не би — кад бих га и узео. Место тога, ја ћу се руковати с тобом“.

Тома пружи своју белу руку у коју Боб одмах утисну своју жуљевиту.

„Допустите, да ја вратим новце у кесу“, рече Мага, „а ви, молим вас, дођите опет чим спремите торбу, Бобе“.

„Па то сам ја рђаво прошао као торбар“ рече Боб жалостиво, кад му Мага предаде кесу, „само сам показао ствар, па је одмах опет враћам. А ја мислим да сам врло вешт торбар, и да умем добро подвалити“.

„Само се причувај мало, Бобе“, рече Тома, „немој подваљивати, јер, знаш, има и закон, о том“.

„Ох, не бојим се ја, господине Томо“ рече Боб с веселом поуздано шћу. „Нема закона против бувиних пецања. А и будалама је боље кад их мало човек уштине, од тога ће се пре опаметити. Али, за Бога, узмите бар један златник, и купите штогод себи и госпођици само за спомен — бар као уздарје за перорез“.

Говорећи то Боб метну један златник на сто, и журно замота кесу. Тома одгурну новац и рече: „Ама, никако, Бобе; хвала ти од срца, али не могу примити“. А Мага узе новац, па га врати Бобу, говорећи му врло топло —

„Не сад — можда други пут. Ако икад Томи или оцу затреба ваша помоћ, ми ћемо вас потражити — је ли Томо? Вама ће то бити драго, да ми увек рачунамо на вас као на пријатеља, је-л'-те, Бобе?“

„Јесте, госпођице, и ја вам благодарим“ рече Боб, преко воље узимајући новац, „то ће ми бити драго, и то и све што се вама допада. Желим вам лаку ноћ, госпођице, и вама, господине Томо, добру срећу, и хвала вам што сте се руковали са мном, и ако нећете да узмете новац“.

Улазак Кезје, која врло намргођено запита хоће ли сад донети чај или ће чекати да се лебац стврдне као опека, заустави пљусак Бобових речи, и убрза његово опраштање.

ГЛАВА VII

Ратно лукавство једне кокоши.

Мало по мало Туливер се опорављаше, бар тако је налазио лекар; узетост је попуштала, а дух се све више отимао као што се отима живи створ испод снега крчећи себи пут и по кадшто опет затрпавајући га.

Време би врло споро пролазило чуварима болесниковим, кад би га они мерили само по лаганим знацима опорављања, али они га мерише према једној опасности која се брзо примицала, и то учини да су ноћи врло брзо пролазиле. Док се Туливер лагано опорављао, дотле је његова судбина брзо корачала најтежему тренутку. Чиновници који се старају о јавним продајама беху свршили свој посао, онако као што и сваки савестан пушкар добро изради пушку, која ће, управљена вештом руком, узети живот једноме или двојици. Расписи, позиви, саопштења, то су законска зрна или бомбе које никад не погоде само једнога него кад ударе увек се распрскају и згоде много њих. Наш је живот тако често уткан да с једнога увек страдају *многи, патње* се тако лако преносе да и сама правда *има своје* жртве, јер нема казне која се и на другима

не одзива, која и преко свога циља не доноси муке и страдања онима који ништа нису криви.

Друге недеље месеца јануара беше већ све готово што треба за извршење продаје свега Туливерова имања, земље, стоке, воденице и куће, и продаја би одређена у гостионици код Златнога Лава. Туливер сам још ништа о том не знаћаше, он је још мислио да све стоји у оном првом стању, и да још треба гледати какав начин како да се помогне; често, у светлим тренуцима, он говораше о различним својим плановима које ће он остварити „чим се дигне“. Жена и деца још се надаху да бар из старе куће неће морати кретати и мучити се по туђим, јер теча Дин беше у то време запазио, да у овој ствари Гест и Др. имају добра рачуна купити воденицу и наставити рад, који је давао лепе користи, а могао би давати и више кад би се употребила парна снага; у том случају Туливер би могао остати као деловођ радње. Само Дин још не говораше ништа одређено: како је Вакем имао интабулацију на земље, могло би овом лако доћи на памет да и цело имање купи, и да се надмеће с обазривом кућом Гест и Др. која не ради трговачке послове никада по обзирима осетљивости. Ово је Дин, дошавши један пут у воденицу ради прегледа књига, морао напоменути г-ђи Туливер, јер је она говорила „да Гест и Др. треба да имају на уму и то, да је још Туливеров деда радио у овој воденици, онда кад није било ни помена да ће ова богата кућа подићи свој млин“. Дин је на то одговорио да ова околност неће утицати много на Геста и Др. Што се тиче Глега, ово за њега беше са свим немогућна ствар; доброћудни Глег искрено је жалио Туливерову породицу, али његов је новац био раздат на добре залоге, и он неће никад дрзнути новцем, то не би било ни лепо спрам његових рођака; али њему дође на памет да би за Туливера биле добре неке хаљине које он више не носи, и да би требало да који пут г-ђи Туливер донесе чаја; он се већ у напред радоваше како ће њој бити мило кад прими чај и кад јој он каже да је баш од најбоље врсте.

Међу тим Дин је збиља био расположен за Туливерове. Једнога дана он доведе Луцију која је била о божићном распусту код куће, и плава анђелска главица притиште Магине мрке образе с много пољубаца и с прилично суза. Ове лепе умиљате цуре мекшају срца многим важним члановима важних радња, и можда је Луцијино често распитивање о сиротним рођацима највише помогло те је Дин свом сестрићу брзо нашао место у стоваришту, и још му помогао да у вече слуша предавања из књиговодства и рачунице.

Ово би могло развеселити младића и подстаћи његове наде, да се у исто време није догодило још и оно од чега се он највише плашио, извесност да је отац ипак банкрот, или бар да се поверитељи замоле да пристану на поравнање, што је за Томину нестручност у овом питању било толико исто колико и банкротство. За оца ће се говорити не само да је „остао без имања“, него још и да је „банкротирао“ — то јест, оно што је најстидније по Томином мишљењу. Јер пошто се намири тужени за своје трошкове, остаје пријатељски рачун адвоката Гора, и недостатак у банци, и други дугови тако да ће имање остати испод давања, или као што рече теча Дин „актива износи само педесет, највише шесет на сто“, које речи ожегоше Тому као врела вода.

А баш сад би њему требало нешто што би га подржавало у мучној новини његовог положаја. После ситних досада у удобној кући г. Стелинга и зидања кула по ваздуху за време последњега течаја, на један пут, без икаке постепености, он се нађе међу врећама, кожама, виком носача који поред њега тресkаху велике терете. Први кораци у живот одведоше га у студен, прашину и хуку, после чега опет ваља журити и без чаја у Св. Ог, и у вече учити код старога писара без једне руке, у соби која смрди на рђав дуван. Томини образи већ се не румењаху толико кад би доцкан у вече дошао кући и засео гладан за вечеру. Није чудо ако је мало и набусито одговарао кад би га што запитали мати и Мага.

Али за све ово време г-ђа Туливер смишљаше у својој глави један начин, како би она, баш она и нико други, отклонила највећу невољу и спречила да Вакем купи воденицу. Замислите да једна поштована и љубазна кокош неким чудним случајем стане промишљати и изналазити начине како да се склони од куварова ножа или да себе и своје пилиће сачува од пијаце; последица од свега тога мучно да може бити друго што осим много какотања и тумарања. Г-ђа Туливер, видећи да ништа не иде како треба, поче мислити да је она до сад била и сувише уздржљива; и да ће све на боље поћи и за њу и за њену породицу, ако се она мало зајми пословима, и ако овда онда по штогод одважно науми урадити. Ето, на прилику, до сад никому не дође на памет да о воденици говори с Вакемом, а то би, у мислима г-ђе Туливер, био најкраћи пут да се изиђе из неприлике. Наравно, ништа не би помогло да иде Туливер — баш и да је здрав и вољан — јер он се „терао на суду с Вакемом“ и грдио га за последњих десет година; Вакем за цело има пизму на њега. И како је већ г-ђа Туливер дошла до закључка да је њен муж јако грешио према њој, тако она сад поче налазити да он греши и према Вакему. Оно, истина је да је Вакем „послао извршитеље у кућу“ и „распродао ствари“, али то је он учинио, мишљаше она, за љубав ономе човеку који је Туливеру дао зајам, јер адвокат не може само једном човеку чинити све за љубав, и он не може угађати само Туливеру који га тера на суду. Тај адвокат може бити са свим разложан човек — зашто не? Он је узео једну од девојака Клинтових, и у то доба кад је г-ђа Туливер чула за ту женидбу, онога лета кад је носила огртач од плавога сатина и кад још није на Туливера ни мислила, она није ништа рђаво слушала о Вакему. А извесно ни он не може имати ништа против ње — за коју зна да је из Додсонове породице — особито кад му се један пут објасни, да што се ње тиче, она никад није била за парницу, и да се она сад баш више слаже у свим питањима с Вакемом него са својим мужем. Збиља, кад адвокат види да му

„лепо говори“ једна овака госпођа од реда, зашто да је не саслуша? Јер она ће му сву ствар јасно представити, као што до сад није био случај. И он за цело неће купити воденицу и пркосити њој, једној невиној жени, која је по свој прилици у младости и играла с њим на балу код властелина Дарлс-а, јер на тим великим баловима она је толико пута играла с младићима чија је имена била заборавила.

Г-ђа Туливер сакри у своје срце сва ова размишљања, јер кад беше из далека наговестила Дину и Глегу, да се она не би бранила, ако је баш потребно да и до Вакема оде, они одговараху „Не, не, не“ и „ух, ух“ и „остави Вакема на миру“, тако да се јасно видело да они и не желе мало из ближе чути о тој намери; још мање смеде о том говорити Томи и Маги, јер „деца су увек била против свега што каже њихова мати“, а већ Тома је киван на Вакема колико и сам отац. Али ово необично прибирање мисли даде г-ђи Туливер и необичну одлучност; и на дан два пред продају, кад се више није смело губити времена, она изврши свој план с правим ратним лукавством. За повод послужи туршија — велика количина киселих краставаца и других ствари за зиму, што је она имала и што би бакалин за цело купио, кад би се она лично с њиме о куповини разговорила: зато ће она сутра поћи с Томом у Св. Ог; а кад јој Тома рече да сад мане краставце (он није волео да мати баш у ово време иде из куће), она се претвори да је јако вређа овако његово понашање, и како може он говорити што против њених краставаца које она справља по старом породичном начину наслеђеном још од бабе која је умрла кад је њена мати била мала, тако да он најпосле попусти, и они дођоше заједно у Св. Ог, где она скрену у улицу у којој је бакалин а близу њега и Вакемова канцеларија.

Овај господин још не беше дошао у канцеларију. и госпођа би понуђена да изволи мало причекати у његовој соби. Она није дуго чекала да се појави тачни адвокат, и овај добро погледа у крупну плаву жену која одмах устаде и учтиво се поклони. Адвокат беше

човек висок, кукаста носа и густе прогрушане косе. Ви никад нисте видели г. Вакема, и може бити ради сте знати је ли он баш доиста тако велики угурсуз и тако препреден и страшан непријатељ свима поштеним људима у опште а нарочито нашем пријатељу Туливеру, као што би се могло мислити по оном како га слика Туливер.

Пре свега сам је Туливер човек са свим на крај срца, он ће ако га једна сачма очеше одмах повикати да му се о глави ради, и он у овом загонетном свету види све само неке клопке спремљене за њега, тако да човек то може разумети једино ако претпостави неко врло разгранато и неуморно ђаволско предузеће против њега. Са свим је могућно да адвокат њему није учинио зла више него што чини свака добра машина наглим људима кад јој се сувише приближе па их она непријатно закачи којим точком.

Али ова се ствар не може баш никако извести на чисто гледајући само на Вакемово лице — црте на лицу само су знаци, који се као и сви други знаци не могу увек читати без кључа. На прилику, у Вакемовом кукастом носу, кад се само он гледа, не може се наћи никака рђавства исто као ни у његовој правој јаци од кошуље, али опет с друге стране може се налазити да и та сама јака, исто као и кукаст нос, показују најгоре неваљалство, ако је то јест човек о том раније уверен.

„Ако се не варам, г-ђа Туливер?“ рече Вакем.

„Да, господине. Рођена Додсон“.

„Молим седите. Ви сте послом до мене?“

„Да, господине“ рече г-ђа Туливер, почињући да се плаши од своје храбрости сад кад је овако близу до страшнога човека, и кад још није лепо срочила како да почне. Вакем метну руке у џепове и чекаше је мирно.

„Ја се надам, господине,“ проговори она најпосле — „ја се надам, господине, да ви нећете помислити да се ја на вас љутим зато што је мој муж изгубио парницу, и што су извршитељи дошли у кућу, и све ствари распродате — ах, Боже мој!.... томе се никад

нисам могла надати. Ви се за цело сећате мога оца, господине, јер он је лепо живео с властелином Дарлеом и ми смо тамо често ишли на балове — Додсонове девојке, знате — сваки је погледао на нас и — с разлогом, јер ми смо биле четири девојке, и ви за цело знате да су г-ђа Дин и г-ђа Глег моје сестре. А што се тиче да се тера на суду, и губи новац, и да се распродаје пре смрти, ја о том нисам ни чула до удаје, и дуго још после тога. И ја нисам крива што сам се удала у кућу где је са свим другачије него што је било у мојој породици. А што се тиче да вас ја грдим, као што вас неки људи грде, то ја никад нисам чинила, и нико то за мене не може рећи“.

Г-ђа Туливер климну мало главом и узе гледати поруб на својој џепној марами.

„Ја о том не сумњам, г-ђо Туливер“ рече Вакем хладно учтиво. „Али — ви сте послом до мене?“

„Да, јесте, господине. Али ја сам помислила у себи, да ћете ви имати сажаљења; а што се тиче мога мужа који је за ово два месеца лежао ван себе, ја њега нећу да браним, никако нећу да га браним, што је био тако напрасит због воде — оно истина је да има и још горих људи, а он није никому закинуо ни једну пару — а што се тиче да је парничар, шта могу ја ту помоћи? И он је био потресен као од грома, кад је добио писмо где се каже да ви имате залогу на земљу. Али ја не могу мислити да ви нећете радити као поштен човек“.

„Шта све то значи, госпођо Туливер?“ рече Вакем прилично оштро. „Шта ви желите од мене?“

„Ето, господине, ако хоћете бити тако добри“ рече г-ђа Туливер заставши мало и онда наваливши живље, „ако хоћете бити тако добри да не купите воденицу и земљу — за земљу баш није велика ствар, само мој би муж био као луд, ако бисте ви купили“.

Једна нова мисао сину у глави Вакемовој кад рече: „А ко вам каже да ја мислим купити?“

„Па, господине, ја сам чула то; ја о том никад *нисам ни мислила*, јер мој муж који разуме закон каже *да адвокати* не морају ништа куповати, да они на други

начин могу доћи и до куће и до свега, и ја сам мислила да је и с вама тако исто.“

„Ах, па ко је дакле то казао?“ рече Вакем отворивши сто и претурајући по њему и звиждућући скоро нечујно.

„То су казали зет Глег и зет Дин, који сад управљају радњом мога мужа, и зет Дин каже да би Гест и Др. купили воденицу и оставили Туливера да у њој ради, кад ви не бисте лицитирали и подигли цену. И то би било тако лепо за мога мужа, да остане где је. ако ту може зарађивати: јер у тој воденици био је и његов отац, а подигао је његов дед, премда ја нисам могла трпети хуку кад сам први пут дошла, јер у нашој породици није била воденица, и да сам ја знала да се око воденица тако парничи, ја за цело не би била прва од Додсонове породице која је пошла за воденичара; али ја сам упала слепачки, и ето ми сад пресело“.

„Како, молим вас? Је ли, Гест и Др. хоће да купе воденицу и да у њој ради ваш муж под платом, а за њихов рачун?“

„Ах, Боже мој, тешко је и мислити на то“ рече бедна г-ђа Туливер засузивши, „да мој муж прима плату. Али опет и то је боље него кренути на друго место; и кад бисте само помислили — ако ви купите воденицу, мој ће муж добити још гори потрес него први, и никад се неће опоравити, а почео је већ да се по мало опоравља“.

„А шта мислите, ако ја купим воденицу, па оставим вашега мужа да ради у њој као мој деловођа?“ рече Вакем.

„О, господине, ја сумњам да ће он пристати, баш да га сама воденица моли и преклиње. Јер за њега је ваше име као отров, и сад је горе него икада; и он сматра да сте ви увек били за њега пропаст, још од како сте повели парницу за пролазак кроз ливаду — то је сад већ осам година, и он је увек тако говорио, и ако сам му ја казивала да нема право....“

„Он је једна луда језична јогуница!“ прсну Вакем заборавивши се.

„О, драги господине!“ рече г ђа Туливер преэтрављена последицама са свим другачијим него што је она сањала; „ја не бих желела да вам се противим, али вероватно је да је он сад дошао другачији од ове болести -- он је заборавио многе ствари о којима је пре говорио. И вама не би било по вољи да будете узрок његове смрти; а кажу и да није добро кад се промени власник у дорлкотској воденици, да се вода може изгубити, и *онда*.... ја вам не желим никака зла, господине, јер, заборавила сам рећи вам, ја се сећам кад сте се ви женили, као да је јуче било — г-ђа Вакем била је г-ђица Клинт, ја знам *то* и мој син, за кога се може казати да је најлепши и најбољега стаса, ишао је у школу с вашим сином....“

Вакем устаде, отвори врата, и позва једнога од својих писара.

„Извините што вас прекидам, г-ђо Туливер; ја имам посла, а и иначе држим да смо свршили разговор“.

„Али само молим вас да ово све имате на уму, господине“ рече г-ђа Туливер устајући, „и да не идете против мене и моје деце; а и ја не одричем да је Туливер грешио, али он је и кажњен довољно, а има и горих људи, јер он је грешио само у том што је другима увек чинио. Он зла није учинио никому до себи и својој породици — а то је баш најгоре — и ја сад морам да гледам празне полице“.

„Добро, добро, ја ћу имати на уму“ рече Вакем нестрпљиво, и гледајући на отворена врата.

„И још имајте доброту да се не зна да сам ја била овде, јер мој би се син јако наљутио што се ја тако понижавам, то знам за цело, а мени је већ доста друге невоље“.

Јадници задркта мало глас, и она не могаше ни одговорити на адвокатово „с Богом“, него се само поклони и оде ћутке.

„Кад се продаје дорлкотска воденица? Где је објава?“ запита Вакем писара кад остадоше сами.

„Сад у петак, у петак у шест часова“.

„Онда, молим вас, идите одмах Виншипу, извршитељу, и видите је ли код куће. Имам с њиме посла молите га да дође“.

Вакем сад баш чврсто науми купити дорлкотску воденицу, и ако на то није ни мислио јутрос идући у своју канцеларију: на то га је управо навела сама г-ђа Туливер, изневши неколико различних повода, које је он брзо схватио: он беше од врсте људи који истина не нагле, али који умеју радити брзо с тога што за своје радње имају стална правила, и што их не мучи много избор средстава.

Мислити да је Вакем тако исто мрзио Туливера као што је овај мрзио њега значило би мислити, да штука и шаран једно друго оцењују са сличнога гледишта. Извесно је да шарана ужасава начин на који се штука храни, а штука опет и о најсрдитијем шарану не мисли ништа него само да је он добар за јело, и тек ако се њиме задави може се расрдити на њега. Да је Туливер кадгод озбиљно увредио Вакема или му што натрунио, овај би му за цело учинио част да расправи рачун с њиме. Али Туливер може до миле воље грдити Вакема о пазарним данима у гостионици, због тога овај неће изгубити ни једнога клијента; па баш ако се деси да и пред самим Вакемом понеки весели сточар, нешто због угодне прилике а нешто загрејан ракијом, стане помињати о некаким бапским тестаментима, опет то ништа њега неће распалити, јер он добро зна да ће већина паметних људи опет казати „Вакем је Вакем“; а то ће рећи човек који увек зна путање које ће га провести и кроз најгоре блато. Човек који је направио лепе паре, који има дивну кућу са шумом у Трофтну и за цело најбоље стовариште изврснога вина у Св. Огу, може бити миран од јавнога мњења. Па ко зна, да ли и честити Туливер, који на парнице гледа као на петловски бој, не би, у противним околностима, и сам са задовољством говорио „Вакем је Вакем“, јер и историци нам казују да људи никад нису на ситно испитивали понашање великих освајача кад год су им њихова освојења била по вољи. Туливер, дакле, ништа није сметао Вакему; напротив њега је јадника

адвокат већ неколико пута добро научио памети — такав налетица сам долази човеку под песницу. Вакема није мучила савест зато што је који пут подметнуо ногу Туливеру, и зашто би он мрзио овога злосрећнога тражи-кавгу — овога јаднога беснога бика који се сав уплео у петље од мреже?

До душе, међу разним манама, којима је подложна људска природа, моралисти никад нису рачунали и ту ману да човек много воли онога који га јавно вређа. Један кандидат Жуте Странке који побеђује на избору у Округлом Срезу, можда и не осећа сталну, укорењену мржњу против уредника новина Модре Странке који разгаљује своје претплатнике причајући да жути хоће да продаду отаџбину и да су најгори лупежи у личном животу; али тек он се не би љутио, ако би му се дала прилика да модрога уредника још мало јаче намодри. Људи који успевају хоће кад и кад по мало да се свете, просто за забаву, кад им прилика дође згодно, и кад отуда не може бити штете; и таке мале хладнокрвне освете имају врло велики утицај у животу, прелазећи све степене пакости, истерујући способне људе из места или оцрњујући карактере непромишљеним говором. Шта више, нама је још у неколико пријатно и ласкаво, кад људе који су нас само неосетно вређали видимо скрушене и понижене без наше трудбе: чини се да је или провиђење или нека друга власт на овом свету потрудила се да нам да накнаду, јер, ето, прилике се тако пријатно стекле да наши непријатељи нису успели.

Ни Вакему није баш оскудевала жеља да се у прилици освети насртљивому воденичару а сад кад га сама г-ђа Туливер на то потакну, он осети задовољство што може начинити Туливеру једну неприлику — и то задовољство особите врсте, тако да цела ствар није само пакост него мало личи и на добро дело. Има некога задовољства у том што видиш свога непријатеља скрушена, али то још није ништа спрам великога задовољства да га видиш скрушена баш самим твојим доброчинством. То је освета која по мало личи на врлину, а Вакем је прилично неговао ову врлину. Једном је он имао срећу да свога давнашњега непријатеља

доведе у сиротињски дом, за који овај беше некад дао велики прилог; сад опет дође прилика да се састара и за другога узимајући га у службу. Оваки догађаји попуњавају благостање и доносе милине о којима и не сања она кратковида и распаљена освета која у јурењу истроши сама себе. А Туливер, кад му се језик мало поткрати услед зависности, биће бољи слуга него какавгод намерник који би потражио то место. Туливер је познат као врло поштен човек, а Вакем није био глуп да не верује у поштење. Он је увек волео оцењивати свакога појединога човека, а није судио о њима по неким начелима, и нико од њега није боље знао да сви људи нису као што је он. Осим тога, он је баш желео да озбиљно ради и земље и воденицу: њему су били по вољи ови послови. Али имало је добрих разлога за куповину дорлкотске воденице и изван пријатне пакости према воденичару. У самој ствари то је врло леп трговачки посао, јер ето и Гест и Др. мисле надметати се. Г. Гест и г. Вакем живљаху пријатељски, и адвокату би дошло са свим по вољи да мало надмаши г. Геста који има и лађе и уљани млин, и који се прилично размеће и у варошким пословима и за столом. Вакем не беше само човек од послова: он беше и врло љубазан члан виших кругова у Св. Огу — човек који пријатно уме разговарати у друштву, који од забаве ради по мало земљу, и који је за цело био изврстан муж и отац: у цркви, кад тамо оде, он седи испод најлепшега споменика на зиду, подигнутога за успомену покојне г-ђе Вакем. У његовим околностима многи би се оженио по други пут, али за њега кажу да је он свога грбавога сина волео више него други своју здраву децу. Али имао је Вакем и других синова осим Филипа, само што је ово сродство он држао мало ниже, и за њих се старао мање. Једна јака побуда за куповање дорлкотске воденице била је и због овога. Док је г-ђа Туливер говорила, помишљао је хитри адвокат, осим свега другога, још и на то да би ова куповина, после некога краткога времена, била врло подесна за једнога штићеника кога он намераваше увести мало у друштво.

Тако беху душевне прилике које г-ђа Туливер предузе окренути на своју корист, и у том предузећу не успе: догађај који се може објаснити у неколико изреком једнога великог мудраца, који рече да они што пецају рибе често не погоде начинити добар мамац с тога што не познају добро личне особине риба.

ГЛАВА VIII

Бродолом виђен на дану.

Једног ведрог студеног јануарског дана Туливер први пут сиђе на доњи спрат: јасна сунчана светлост на кестеновим гранама и на крововима према његовом прозору толико га је подстакла да он нестрпљиво рече да неће више седети у кавезу: чинило му се на овом сунцу свуда ће бити пријатније него у болесничкој соби; јер он још ништа није знао о страшној празнини доле поред које је и сунчева светлост досадна јер само осветљује празна места где су некад стајале добро познате ствари. Он је непрестано још држао да је тек јуче примио Горово писмо, и никаким начином није било могућно обавестити га да је од тога доба протекло више недеља, и да се много што догодило; он би у брзо заборављао све што му се о том каже, тако да ни лекар не могаше припремити га. Потпуни појам о садашњости могаше он добити само поступно кроз ново искуство — а не кроз голе речи које не могу потиснути слике *старога* искуства. Жена и деца уплашише се јако кад чуше да он баш хоће доле. Г-ђа Туливер рече Томи да не иде у обично време у Св. Ог, него да се нађе код оца: и Тома послуша, и ако у срцу стрепљаше од тешкога призора. Они све троје преживеше тешке часове за последњих дана. Јер Гест и Др. не купише воденицу: и воденица и земље бише теслимљени Вакему, који кад прегледаше имање изјави г-ђи Туливер, пред Дином и Глегом, да ће узети Туливера за деловођу радије ако оздрави. О том се водило много разговора у породици. Тече и тетке мишљаху да ову понуду не треба одбити, кад у ствари против ње и нема ништа да се наведе осим Туливерове ћуди,

која је, као што и тече и тетке сложно налажаху, са свим неразложна и детињаста — управо Туливер место што се љути на Вакема треба да се љути на сама себе због своје џандрљивости у опште и жеље за парничењем посебице. Ово је сад за њега лепа прилика да може хранити своју породицу без помоћи женине родбине и без потпунога пада у сиротињу, који би наравно донео доста непријатности и његовим богатим рођацима. Г-ђа Глег рече да Туливер треба, кад оздрави, да је с тим на чисто да сад мора бити скромнији него икада, јер ето доиста се догодило оно што је она увек предвиђала да ће се догодити зато што је он од вазда био тако суров према „онима које треба да гледа као своје најбоље пријатеље“. Глег и Дин не узимаху ствар тако оштро, али обојица налажаху да је Туливер већ доста зла починио са своје пргаве ћуди те би сад било крајње време да је више не показује кад му се нуди пристојна зарада: Вакем се доиста у овој ствари врло честито понаша — он не држи срце против Туливера. Тома се противљаше овом начину. Он не би хтео да његов отац служи Вакема, то му се чинило да је понижење; али његова мати највише туговаше опет с тога што није могућно „окренути Туливера к Вакему“, или обавестити га да буде разложан — не, не, изићи ће тако, да они морају ићи негде у колебу, само с тега што он мрзи Вакема, који је „за цело говорио боље него што би ико други.“ Јадна г-ђа Туливер беше толико збуњена од свих ових невоља, да је само хукала и питала се: „Ох, Боже, шта сам ја урадила да мимо све моје друге овако страдам?“ Мага већ поче сумњати о њеној памети.

„Томо“, рече му она кад заједно изиђоше из очеве собе, „ми *морамо* оцу бар нешто казати о свему што је било, пре него што он сам види кад сиђе доле. Али треба да склонимо матер. Она ће рећи што год што може рђаво утицати на оца. Кажи Кезји да је одведе доле, и да је чим му драго забави у кујни.“

За такав посао Кезја беше потпуно добра. Приставши да остане у служби докле год газда не оздрави са свим, „па с платом или и без плате“, она нађе на-

кнаде у том што је своју госпођу добро држала под руком, карајући је сваки час те што једнако „тугује“, те што по цели дан не промени капу на глави, или што гледа као да „није при себи“. Управо ови тешки дани као да беху права дивота за Кезју: она је могла пустити језик и карати до миле воље. Баш у овај мах требало је уносити рубине које су се осушиле, и Кезја говораше како би она желела да јој ко каже могу ли исте две руке радити и у кући и на пољу, и додаде још како она мисли, да би за госпођу било врло добро да метне капу на главу, и да се мало надише свежа ваздуха радећи овај потребни посао. Бедна г-ђа Туливер послушно се сиђе доле: од њеног домаћичког достојанства остаде јој још само то да прима наредбе од слушкиње — још за мало неће ни тога бити.

Туливер сеђаше да се мало одмори од напрезања при облачењу, а поред њега сеђаху Мага и Том, кад уђе Лука да пита треба ли да помогне газди.

„Ех, ех, Лука, причекај мало, седи“ рече Туливер и палицом показа столицу, гледајући га оним сталним погледом који је обичан код оздрављеника према људима који су их чували у болести, и који подсећа на поглед којим дете гледа своју дадиљу. Јер Лука је ноћу непрестано био код газдине постеље.

„Како је сад с водом, а, Лука?“ рече Туливер. „Дикс ти више не досађује, а?“

„Не, газда, све је добро“.

„Е, и ја мислим да је добро: неће му више пасти на памет сад кад је Рајли удесио ствар. Баш јуче ја кажем Рајлију.. ја кажем....“

Туливер се наже напред ослонивши лактове на столицу, и загледа се у под као да тражи нешто — он хваташе слике које одлетаху, као човек који се отима од дремежа. Мага тужно погледа на Тому — очев дух беше тако далеко од садашњости, а како ће му бити кад се почне сваки час ударати о њу?! Томи дође већ да побегне из собе, њега већ обузе она нестрпљивост при тешком јаду која тако разликује младића од девојке, човека од жене.

„Оче“, рече Мага узевши га за руку, „зар се не сећате да је Рајли умро?“

„Умро?“ рече Туливер живо, гледајући је необично и испитујући.

„Јесте, он је умро од удара пре године дана; ја се сећам, ви сте говорили да морате нешто плаћати за њега, и он је оставио кћери без ичега — једна је од њих помоћница у заводу г-ђице Фирнис, где сам ја учила, знате....“

„А?“ рече отац као у пола верујући, а још је једнако гледаше. Међу тим кад проговори Тома, он се одмах окрете од Маге и загледа се у *њега* онако исто радознало, као да се чуди што ће та деца овде. Кад год његов дух пређе у даљу прошлост, он не познаје њихова садашња лица: то нису дечак и девојчица из оних прошлих времена.

„То је већ од давно било кад сте се ви спорили с Диксом, оче“, рече Тома. „Ја се сећам да сте ви о том говорили пре три године, кад ћу ја поћи у школу код г. Стелинга. За ово три године ја сам био у школи, сећате ли се?“

Туливер се опет завали у столицу, и сад изгуби малопређањи детињи изглед услед навале нових мисли које га одвојише од спољашњих утицаја.

„Да, да“, рече он после некога времена. „Ја сам платио доста новаца.... Ја сам хтео да сина добро школујем: ја нисам учио ништа, и то ми је сметало. Њему друго имање и не треба: ја тако велим.... Ако би Вакем сад опет почео....“

Помисао на Вакема опет га узбуни, и поћутавши мало он стаде разгледати капут на себи и пипати по џепу. После се окрену Томи и својим обичним оштрим гласом запита: „Где је писмо Горово?“

Оно је било ту близу у фиоци, јер га је он и раније често тражио.

„Ви знате, оче, шта је у том писму, је-л'-те?“ запита Тома кад му даде писмо.

„Како да не знам?“ рече Туливер скоро љутито. „Али шта то мари? Ако Ферли неће да купи имање, наћи ће се други који ће га купити: има још људи.

осим Ферлија. Само је то мука, што сам ја болестан — Лука, иди, кажи нека упрегну коња: бар до Св. Ога моћи ћу отићи — Гор чека на мене".

„Не, драги оче!" рече Мага преклињући „то је све од давно већ било, ви сте лежали неколико недеља — више од два месеца — сад се све то променило".

Туливер погледаше све троје наизменично укоченим погледом: мисао да се много што могло догодити о чем он и не зна долазила му је већ по каддшто на памет, али увек само пролазно: овога пута та му мисао дође са свим нова.

„Да, оче", рече Тома, одговарајући на очев поглед. „Ви не треба сад ни да се морите пословима док потпуно не оздравите: за сада је све уређено — и о воденици и о земљи и о дуговима".

„Ама шта је уређено?" запита отац љутито.

„Немојте се ви, газда, кидати за то" рече Лука. „Ви бисте за цело платили свакому, кад би се могло — ја сам тако казао господину Томи — јест, ја сам казао да бисте ви платили кад би се могло".

Добри Лука, навикнут већ на тежак живот вазда у служби код другога, осећаше разлику положаја и сматраше ову пропаст као велику несрећу за свога газду. Њега је гонило нешто да и он, на свој мало спори начин, изјави своје саучешће у овој породичној жалости, и прво му на памет дођоше ове речи, које је већ толико пута био говорио Томи, кад се бранио да из дечјега новца прими свих својих педесет фуната. Али баш ове речи највише и потресоше збуњени ум његовога газде.

„Платити свакому?" рече он узбуђено, а у лицу дође сав црвен и очи му плануше. „Како.... шта.... зар сам ја *банкрот?*"

„Ох, оче, драги оче" рече Мага која мишљаше да ова реч доиста показује стварно стање, „будите храбри — ми вас волимо — ваша деца увек ће вас волети. Тома ће исплатити све дугове, он каже да хоће, чим стигне на снагу".

Она осети како отац задркта — и глас му дркташе кад после неколико тренутака рече —

„Ох, цуро моја, али ја нећу два пута живети“.

„Али ви можете доживети да ја исплатим све дугове, оче“ рече Тома једва говорећи.

„Ех, сине мој“ затресе Туливер главом лагано, „али што је пукло више не може бити цело: то ће бити твоје дело, не моје“. За тим гледајући га: „Теби је тек шеснаест — то је велики терет за тебе — али немој кривити оца, угурсуза је било сувише за њега. Ја сам те школовао — то ће ти помоћи“.

Последње речи беху скоро загушене; црвенило у лицу, од кога се деца престравише јер се иза њега већ често повраћала узетост, сад ишчезе, и он дође блед и узбуђен. Тома ћуташе, он се још отимаше од жудње да побегне. Отац поћута још за неко време, али као да му дух беше прибран.

„Па јесу ли распродали већ?“ запита он доста мирно, као да је само рад знати шта се догодило.

„Све је распродано, оче; али још не знамо како је свршено за воденицу и земље“ рече Тома старајући се да отклони свако питање о купцу имања.

„Ви нећете бити изненађени кад видите велику собу доле скоро празну“, рече Мага; „али ваша столица и писаћи сто ту су — њих нису однели“.

„Хајдемо — помози ми Лука — хоћу све да видим“, рече Туливер наслањајући се на палицу и пружајући руку Луци.

„Ех, газда“, рече Лука дајући му руку, „кад све видите биће вам боље, навикнућете се. Тако и моја мати каже за своју сипњу — она каже да се сад спријатељила с њом, а у почетку се много љутила“.

Мага отрча напред да види је ли све у реду у соби. Она намести очеву столицу и помаче сто да би он лакше могао проћи, па онда с трептањем чекаше да га види кад уђе и кад први пут спази собу. Тома иђаше пред њим носећи столичицу за ноге, и стаде на прагу поред Маге. Од њих двоје Тома трпљаше више јада, јер Мага, са својом великом осетљивошћу, већ осећаше како је баш сад, у овом јаду, много више маха за њену љубав. Прави младић никада тако не-

осећа он ће радије поћи на дивљега звера или починити чуда, него што ће издржати да непрестано гледа јад за који нема помоћи.

Туливер застаде баш у вратима, наслоњен на Луку, и разгледаше празна места, на којима као да виде сенке однесених ствари — давнашњих познаника његових. Пред овом очевидношћу као да се његове духовне моћи оснажише.

„Ах“ рече он полагано, прилазећи столици, „све је то распродано.... све је распродано“.

За тим седе, пусти палицу и разгледа све унаоколо; за то време Лука изиђе из собе.

„Оставили су Свето Писмо“ рече. „Ту има све записано, кад сам се родио и кад сам се оженио — дај ми га Томо“.

Кад г-ђа Туливер уђе у собу, она изненађено застаде за неко време, кад спази да је ту већ њен муж. Он лагано читаше први лист у Светом Писму, које стајаше отворено на столу.

„Ах“, рече гледајући на место где му остаде прст, „моја мати звала се Маргарета Битн, она је умрла у четрдесет седмој: њена породица није била дугог живота — ми смо на матер, Грити и ја — ми нећемо дуго“.

Он се задржа дуже код записа о сестрином рођењу и удаји, као да нешто премишљаше, па се за тим нагло окрену Томи и рече оштро и узнемирено —

„Од Моса нису тражени новци, а?“

„Не, оче“, рече Тома, „признаницу смо спалили“.

Туливер се опет врати Светом Писму и сад рече:

„Ах.... Јелисавета Додсон.... сад је осамнаест година како смо се венчали....“

„Сад ће о Благовестима“ рече г-ђа Туливер, примакнувши се њему и гледајући у лист.

Муж се загледа озбиљно у њу.

„Јадна моја Беси“, рече он, „ти си онда била прекрасна девојка — сваки је то говорио — и ја сам увек налазио да се ти једнако добро држиш. Али те је невоља постарала.... немој се љутити на мене.... ја

сам мислио добро за тебе.... Ми смо се једно другому обећали и за добро и за зло“.

„Али ја никад нисам мислила да би зло могло бити као што је ово сад“ рече бедна г-ђа Туливер, гледајући чудно и преплашено, „и мој јадни отац даде ме.... и да сад на један пут ово дочекам....“

„Ох, мати“, рече Мага, „не говорите тако“.

„Знам ја добро да ваша бедна мати не сме ништа говорити.... то је тако увек било.... ни ваш отац није хтео слушати шта говорим.... ништа ми не би помогло да молим и преклињем.... па и сад ништа ми не вреди, и да клечећи молим....“

„Не говори тако, Беси“ рече Туливер, чија поноситост беше спала у овим првим тренуцима невоље пред мишљу да жена има право. „Ако је још што год остало да ја могу поправити, ја за цело нећу отказати“.

„Па ето могли бисмо остати овде, и ја да будем код мојих сестара.... ја сам ти увек била добра жена, и никад ти се нисам противила.... и сви кажу да би то било добро.... кажу да је са свим како треба.... само ти си толико против Вакема“.

„Мати“, рече Тома, „сад није време за тај говор“.

„Пусти је“, рече Туливер. „Де, Беси, шта хоћеш да кажеш?“

„Па, ето, сад кад је Вакем купио и воденицу и земље, кад је све његово, шта вреди сад срдити се на њега — кад он каже да ти можеш остати овде, и говори тако лепо, и каже да ти водиш радњу, а имаћеш тридесет шилинга на недељу и коња за јахање? И где бисмо се ми могли склонити? Ми морамо у село, у колебу.... дотле да дођемо и ја и деца.... и све зато што си се ти толико наљутио на неке људе, да не можеш другачије“.

Туливер клону у столици и задркта.

„Можеш, Беси, чинити што год хоћеш од мене“, рече он слабим гласом, „ја сам те довео до сиротиње.... овај свет је врло мучан за мене.... Ја нисам ништа друго до банкрот.... сад више не вреди ништа бранити се“..

„Оче“, рече Тома, „ја се не слажем с матером и с течама, и ја не мислим, да ви треба да служите под Вакемом. Ја сад зарађујем једну фунту недељно, а и ви можете наћи какав рад кад оздравите“.

„Доста, Томо, доста, не говори више. За данас је и сувише. Беси, да се пољубимо, и да се не свађамо: ми више никад нећемо бити опет млади.... Овај свет је за мене био сувише заплетен“.

ГЛАВА IX

Додатак породичном записнику.

Иза овога првога тренутка попустљивости и покорности дођоше дани тешке борбе у духу воденичаревом, и то све више што се он више опорављаше, те у толико и боље могаше увидети неприлику у коју западе. Слаби удови лако се вежу, и у болести чини нам се лако испунити примљене обавезе, које после поквда повраћена стара снага. Кад и кад Туливер мишљаше да просто није могућно испунити оно што он обећа жени: он је обећао у напред не знајући шта ће она тражити — она је могла тражити да он понесе и тисућу кила на леђима. Али опет било је доста разлога и на жениној страни, баш и осим невоље која је снађе због њега. Он помишљаше да с добром штедњом може нешто и остављати на страну, и тако платити повериоцима заостали дуг. А није ни лако наћи посла на другом месту. Он је увек живео господски, више наређивао и мало радио, а и не мари за други посао. Он би можда морао надничити, а жена припећи сестрама — живот страшан, нарочито сад кад су оне пустиле да се продаду женине ствари, јамачно да би је против њега могле више подстицати. Он саслуша њихове речи, кад дођоше да му говоре шта све он треба да уради за јадну Беси, али их слушаше гледајући у страну, и само севајући очима кад оне не виде. Само страх од невоље да очекује њихову помоћ учини да он послуша њихове савете.

Али највише га приволи да остане у воденици *његова љубав* за ово старо место у ком је он од ма-

лена пролазио кроз сваки кутић, као и Тома после њега. Туливери су овде живели од давно, и он је, седећи о зимњим вечерима на столичици, слушао кад отац приповеда о старој плетари воденици која је била пре и коју су поплаве толико порушиле да је деда мораде уклонити и сазидати нову. Тек кад оздрави и поче излазити, осети он колико му је прирасла за срце ова стара зграда. Није ни мислити да би се на другом месту могло живети као овде, где он познаје сваки звук, где се саживео с најмањом стварцом. Данашњи људи, толико навикнути на путовања да и не стижу видети поља у својој земљи хитајући што пре у тропске крајеве, којима је угодно тек под палмама и бананама, који се хране путописима и своју машту шире далеко преко мора — ти људи једва могу појмити колико један човек старога кова као Туливер може волети своје парче земље, где су прикупљене све његове успомене и где његов живот личи на стару породичну, са свим углачану, урутку (алат) коју прсти с милином обухватају. А баш сада, на оздрављеничкој доколици, оживеше у њему давнашње успомене.

„Е, Лука“, рече он једно после подне, гледајући воћњак, „ја се сећам кад су ове јабуке сађене. Мој отац јако вољаше садити воћке — радост му је била кад добије пуна кола младица — а ја сам обично све уз њега био, и пратио га као псето“.

За тим се окрену и погледа на зграде.

„Стара воденица не би могла без мене, чини ми се, Лука. Кажу, да се река срди кад воденица пређе у друге руке — то сам често слушао од оца. А кад се што говори, мора бити да има нешто, јер овај свет је врло заплетен, и по њему брка стари Хари — за мене је био и сувише тежак, то знам“.

„Е, газда“, рече Лука тешећи, „а шта да каже човек за жишке у житу, или за пламењачу, и друго што сам ја видео у свом животу — ствари су понекад са свим чудновате: ето наша сланина тако је мекана као масло“.

„Чини ми се јуче беше“, настави Туливер, „кад мој отац поче кувати сладу. Сећам се дана кад беше

довршена зграда за кување сладе, ја сам мислио да је то нешто необично; јер тога дана беше част у кући, и ја сам питао матер — моја мати беше лепа црномањаста жена — мала цура ће бити иста као она" — (овде Туливер положи палицу међу ноге и извади бурмутицу, да би се дуже наслађивао причом, која падаше све кап по кап, као да гледање на спољашњи свет сваки час прекида посао унутрашњега) — „ја сам био мали, тек до колена матери, — она је јако волела Грити и мене — и тако ја сам питао матер, „хоћемо ли сваки дан имати пудинг сад кад је готова зграда за сладу?" Она ми је то врло често после казивала. А она умре млада, моја мати. Али већ је више од четрдесет година, од како је та зграда подигнута, и мало је дана да је нисам одавде из дворишта гледао свакога јутра — из године у годину. Чини ми се да не бих могао живети на другом месту. То би било као да сам залутао. Тешко је, с које год стране да се узме — јарам жуљи те жуљи — али тек опет је нешто боље да се тегли старом стазом".

„Боље је, газда", рече Лука, „много је боље овде, него на новом месту. Ја не могу да трпим нова места: тамо је све чудновато, кола су узана и другачија, и понегде једу овсеницу. Нема ти ништа горе од промене".

„Али ја мислим, Лука, да ће они сад отпустити Бена, а теби дати само дечка каквог — а и ја ћу морати да нешто помогнем у воденици. Теби ће бити теже".

„Ништа за то, газда", рече Лука, „ја не марим. Ја сам код вас провео двадесет година, а двадесет година није мала ствар, то се не може тек тако створити, као што се не може учинити ни да дрвета израсту: треба чекати док их Бог милостиви подари. Ја не могу на друго место, и не бих поднео друга лица и другу храну — то само може бити на зло".

Шетња се сврши без даљега говора, јер Лука беше исцрпао све своје богатство мисли, а Туливер после старих успомена потону сад у премишљања о тешкоћама које га чекају. Мага опази да је он тога вечера био необично расејан; после чаја он је седео

у столици, нагнут напред, гледајући у под, крећући усне, и кад и кад тресући главом. Па онда би погледао час у жену која с плетивом седаше према њему, час у Магу, која је шила, и која осећаше да се у очевом духу нешто припрема. На један пут он дохвати жарач и разби велико парче угља у огњишту.

„За Бога, Туливере, шта то радиш?“ рече жена, погледавши га зачуђено: „то је расипање да се толико парче угља разбије, а још мало је остало, и не знам од куда ће се набавити“.

„Вама као да није добро, оче?“ рече Мага.

„Ама што још нема Томе?“ запита он нестрпљиво.

„Драго дете моје! Је ли већ време? Ја идем да видим је ли му спремна вечера“ рече г-ђа Туливер, остављајући плетиво, и изиђе из собе.

„Скоро је осам и по часова“ рече Туливер. „Он ће сад доћи. Маго, дај ми Свето Писмо, и отвори га онде где су записи. И дај перо и мастило.“

Мага послуша, чудећи се шта то може значити; али отац не нареди више ништа, него само ослушкиваше кад ће се чути Томини кораци, и видело се да га узнемирује ветар који јако дуваше и заглушиваше сваки глас. Очеве се очи чудно сијаху, тако да и Мага пожеле да Тома што пре дође.

„Ето га“ рече Туливер узбуђено. Мага похита да отвори врата, али мати истрча из кујне, говорећи „остави, Маго, ја ћу отворити“.

Г-ђа Туливер почела се по мало прибојавати од свога сина, али увек је отимала да га она послужи.

„Твоја вечера је на огњишту, сине“, рече му она узимајући његов шешир и огртач. „Вечераћеш сам као што желиш, и ја ништа нећу говорити“.

„Мати, ја мислим да отац тражи Тому“ рече Мага; „нека уђе најпре у собу“.

Кад Тома уђе у собу са својим обичним уморним изгледом у вече, одмах му паде у очи отворено Свето Писмо и мастионица, и он са зебњом погледа у оца који рече:

„Камо те толико — ја те чекам“.

„Шта има, оче?“

„Седи ту — седите сви“ рече Туливер одлучно. „Ти, Томо, да пишеш, хоћу да се нешто запише у Свето Писмо.“

Сви седоше, гледајући шта ће бити. Он поче говорити, све врло лагано, гледајући најпре жену.

„Ја сам, Беси, смислио, и ја ћу држати реч коју сам ти дао. Ми ћемо у једном гробу лежати, и не можемо се свађати. Ја остајем овде и служићу Вакема — и ја ћу га служити као поштен човек: нема Туливера који није био поштен, запамти Томо“ сад поче јачим гласом: „Могу ми пребацити да нисам исплатио сав дуг — али ја нисам крив — то је с тога што у свету има пуно угурсуза. Они су били јачи од мене и ја сам морао подлећи. Ја ћу савити врат у јарам — јер ти имаш право, Беси, ја сам те доиста довео у несрећу — и служићу га часно као да он није угурсуз: ја сам поштен човек, и ако више нећу подигнути главу никад — ја сам сломљено дрво — сломљено дрво“.

Он застаде и гледаше у под. За тим нагло подиже главу и рече јаснијим и дубљим гласом.

„Али му нећу заборавити! Ја знам добро шта свет говори — он није хтео да ми нанесе вреда — јест, тако стари Хари и подржава угурсузе — у свем је овом његов прст — али он је препреден — знам ја, знам. Још веле, нисам требао да се парничим. Али ко је крив што се није могло доћи до изборнога суда и добити правде? Њему је то све једно, ја знам добро, он је фини господин који се богати радећи за сиротније од себе, па им даје милостињу кад их дотера до просјачке палице. Ја му нећу заборавити! И Бог дао, да на њега падне толико срамоте, да га се његов рођени син одриче. Да Бог да, да заради робију! Али неће он — он је сувише крупан угурсус да би га закон могао стегнути. И ти, Томо, узми на ум — никад да му не заборавиш, никад, ако си мој син. Можда ће доћи време, да се ти наплатиш с њим — за мене оно неће доћи никад — ја сам под јармом. А сад пиши — *запиши у Свето* Писмо.“

„Ох, оче, оче“, рече Мага клекнувши, сва бледа и уздрктала. „Грешно је клети и мрзити.“

„Није грешно, ја кажем није грешно“ рече отац опоро. „Грешно је што рђави људи благују — то је ђавољи посао. Томо, пиши“.

„Шта да пишем оче?“ рече Тома, готов да слепо послуша све.

„Пиши да ја, твој отац, Едвард Туливер, ступам у службу код Џона Вакема који ме је упропастио, с тога што сам обећао жени да ћу колико год могу олакшати невољу коју сам јој нанео, и с тога што желим умрети у овој старој кући, где сам рођен и ја и мој отац. Сложи то све лепо, ти ћеш то знати, и после запиши, да ја све ово нећу Вакему заборавити, и да ћу га опет служити часно, и ако му желим сва зла; То запиши“.

Док Тома писаше нико не проговори једне речи. г-ђа Туливер беше упрепашћена, Мага дркташе као лист.

„Сад прочитај, да чујем како си написао“ рече Туливер.

Тома читаше гласно, лагано.

„А сад запиши — да ћеш и ти памтити шта је Вакем учинио твому оцу, и да ћеш се за то наплатити с њим и с његовима, ако икада дође дан. И потпиши твоје име, Тома Туливер“.

„Ох, не, оче, драги оче!“ цикну Мага. „Не дајте да Тома то напише“.

„Мир, Маго!“ рече Тома. „Ја *хоћу* да то запишем“.

КРАЈ ПРВЕ СВЕСКЕ

ИЗДАЊА СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ

I Коло

1. Живот и Прикљученија Димитрија Обрадовића, свеска I, за штампу приредио и предговор написао Ж. Поповић. Друго издање. У Београду 1893. Цена . . . . 2 дин.

2. С Мора и са Сува, црте др. Милана Јовановића. Друго издање. У Београду 1893. Цена . . . . 2 дин.

3. Даворје Ј. С. Поповића, за штампу приредио и речник и предговор написао Љубомир Стојановић. Друго издање. У Београду 1893. Цена . . . . 2 дин.

4. Бакоња Фра-Брне, написао Симо Матавуљ; с речником и предговором Љубомира Јовановића. Друго издање. У Београду 1893. Цена . . . . 3 дин.

5. Драматски Списи Косте Трифковића, свеска I, за штампу приредио и предговор написао Данило А. Живаљевић. Друго издање. У Београду 1893. Цена . . . . 2 дин.

6. Истинска Служба, написао И. Н. Потапенко, превео М. Ђ. Милићевић. Друго издање. У Београду 1893. Цена . . . . 2 дин.

7. Историја Српскога Народа с погледом на историју суседних Хрвата и Бугара, написали Љубомир Ковачевић и Љубомир Јовановић, свеска I. Друго издање. У Београду 1893. Цена 2 дин.

II Коло

8. Живот и Прикљученија Димитрија Обрадовића, свеска II, за штампу приредио и поговор и речник написао Ж. Поповић. У Београду 1893. Цена . . . . 2 дин

9. Мемоари Проте Матије Ненадовића, за штампу приредио и предговор, регистре и речник написао Љубомир Ковачевић. У Београду 1893. Цена . . . . 4 дин

10. Два Идола, написао Богобој Атанацковић, за штампу приредио и предговор написао Андра Гавриловић. У Београду 893. Цена . . . . 3 дин

11. Камено Доба, написао Јован Жујовић. У Београду 1893. Цена . . . . 3 д

12. Прве Жртве, приповетка из српске прошлости, написао Андра Гавриловић. У Београду 1893. Цена . . . . 2 д

13. Из Природе, мањи списи Др. Јосифа Панчића, за штампу приредио и предговор написао Живан Живановић. У Београду 1893. Цена . . . . 3 д

14. С Француского Парнаса, преводи Владимира М. Јовановића. У Београду 1893. Цена . . . . 3 д

III Коло

15. Антологија Дубровачке Лирике, за штампу приредио и предговор и речн
Цена . . . . .

16. Тамо а
речником и с ка
Београду 1894. Ц

17. Песме
Стојановић. У Бео

18. Драмат
штампу приредио
Београду 1894. П

19. Водени
енглескога Андра

20. Водени
енглескога Андра

21. Истори
суседних Хрвата
бомир Јовановић,

Свако засебно
од управе Српске К